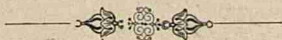
I. GHEREA
(C. Dobrogeanu)

STUDII CRITICE

VOLUMUL I

BUCURESCI

Tipografia „Românulŭ", Vintilă C. A. Rosetti
— 16, Strada Brezoianu, 16 —
1890.

STUDII CRITICE

PREFAŢĂ

Articolele coprinse în acest volum au fost tipărite în revista „Contemporanul“ afară de două inedite: „Vlăhuţă“ şi „Caragiali“. Toate articolele sînt revăzute şi adăogite, maĭ ales acela despre Eminescu. In acest articol am stăruit să străbat maĭ adînc în creaţiunea genialuluĭ nostru poĭet, de cît am făcut'o maĭ înnainte. Bine înţeles, cu toate aceste complectărĭ, articolul despre Eminescu remîne o încercare şi un fragment critic. Un articol complect, o adevărată, adîncă şi sigură lucrare critică asupra creaţiuneĭ genialuluĭ poĭet va fi cu putinţă numaĭ atuncĭ, cînd vĭeaţa luĭ va fi maĭ bine cunoscută, cînd vom avea date biografice precize şi cînd vor fi tipărite toate scrierile, toate poĭeziile şi proza poĭetuluĭ nostru. Chiar volumul al doilea, tipărit acuma de V. G. Morţun şi din care mi-a fost cunoscută numaĭ o parte, de l'aşĭ fi cunoscut în totul, mi-ar fi dat mult

material şi multe argumente pentru deducerile mele.

Asupra comediilor luĭ Caragiali am avut un articol în „Contemporanul“ dar mi-a părut acuma prea incomplect, şi de aceea am scris pentru acest volum alt articol despre comediile luĭ Caragiali în care din cel trecut au intrat numaĭ 3 pagine.

In volumul al doilea afară de articolele ce au fost tipărite, vor maĭ întra şi cîte-va inedite.

Data apariţieĭ volumuluĭ al doilea atîrnă de primirea ce o va face publicul cetitoriŭ acestuĭ I-iŭ volum.

Fiind-că s'au strecurat în acest volum maĭ multe greşelĭ tipografice pri'ntre carĭ unele schimbă chiar înţelesul, rugăm pe cetitorĭ să consulte erata de la sfîrşit.

I. GHEREA

ASUPRA CRITICEI

Am vroit să scriem o schiţă critică despre talentosul şi simpaticul nostru nuvelist, Barbu Stefănescu, De la Vrancea. Pentru a face aceastâ schiţă am maĭ cetit multe din criticile ce s'aŭ scris despre dînsul şi cetindu-le mi-am schimbat ideea, m'am hotărit să spun cîte-va cuvinte despre critica noastră, despre cum ĭeste ĭea şi cum ar trebui să fie. Aceste cîte-va cuvinte despre critică ne par trebuitoare înnainte de a urma cu cercetările noastre.

Orĭ-cine va arunca ochiĭ asupra criticelor ce se fac la noĭ, fie în foiletoane, fie în reviste, nu va putea fi de cît foarte măhnit. Critica românească ĭe, cu foarte micĭ esccpţiĭ, cît se poate de deşartă, de frunzăreală. În literatura noastră ĭe mare secetă, dar maĭ mare

încă în critică. Critica la noĭ nicĭ n'are o vieaţă neatîrnată, ĭea trăeşte pe lîngă literatura artistică, din vieaţa acesteĭ literaturĭ şi nu pentru a da vre un ajutoriŭ literatureĭ, ci maĭ de grabă pentru a o încurca. După ce ĭese vre-o lucrare a unuĭ scriitoriŭ al nostru, criticiĭ se împart de obiceiŭ în două tabere: uniĭ, duşmanĭ aĭ artistuluĭ, îl ocăresc, îl numesc om fără talent, nulitate şi totul aşa din senin, fără nicĭ o motivare; alţiĭ, prieteniĭ, îl rădică la ceriŭ şi ĭeară-şĭ fără de motivare. Ast-feliŭ scriitoriul ajunge după uniĭ o nulitate, după alţiĭ un maĭestru, un talent fără păreche. Iear prieteşugul şi duşmăniea se pricinuesc de către nişte factorĭ cari în de obşte n'aŭ nicĭ o legătură cu literatura; astfeliŭ ĭe de pildă: colaborarea la aceea-şĭ revistă, înregimentarea în aceea-şĭ gaşcă literară, de multe orĭ îşĭ vîră coada şi politica de partid, politica zilnică. Aşa că un scriitoriŭ care ĭe maĭestru, talent mare, geniu, cînd face parte din partida politică a criticuluĭ, ajunge nulitate cînd trece în alt partid. Pricina stăreĭ foarte triste a criticeĭ noastre nu-ĭ atît în caracterul criticilor, nu-ĭ atît în însuşirile morale şi intelectuale ale criticilor, ci în metoda veche, greşită, care îĭ călăuzeşte. Înnainte de a dovedi, că avem dreptate, vom lua o pildă, pentru a areta cum se face la noĭ critica. Ca pildă voiŭ lua nu un om fără ta-

lent, nu vre-un băiat de pe la jurnalele zilnice, care face administraţie, ĭe reporter, corectoriŭ, ĭear cînd remăne vreme slobodă, ca să facă economie ziaruluĭ, directorul îl pune de scrie şi critică,—nu,—ca pildă voiŭ lua un om cu talent, un om cult, care urmînd altă metodă de critică ar putea ajunge critic de valoare. Luăm asemenea exemplu: una pentru că ĭe maĭ doveditoriŭ şi apoĭ pentru o pricină foarte egoistă, mărturisim, pentru că ĭe maĭ plăcut să staĭ la vorbă cu un om cu minte de cît c'un .... Maĭ bine nu maĭ mîntuiŭ fraza!

Vom lua pe confratele nostru Sphynx de la *România liberă*. Dacă vorbim maĭ ales despre criticile din *România liberă*, pricina maĭ ĭeste că aste critice sînt singurele carĭ aŭ vorbit maĭ pe larg despre scrierile luĭ De la Vrancea, despre carĭ voiam să scriem şi noĭ; afară de aceasta criticile luĭ Sphynx sînt scrise cu talent şi cuprind mulţime de observaţiĭ şi fine şi adevărate. Totu-şĭ nicĭ confratele Sphynx n'a putut să se mîntuĭe de semnul caracteristic al criticeĭ noastre, de excluzivism. Criticul găseşte de pildă că tot ce-a scris De la Vrancea ĭe perfect, desăvîrşit din toate punctele de vedere. De la început făgădueşte să facă nişte rezerve, dar afară de una mică de tot şi făcută după o mie şi una de explicărĭ, întru cît priveşte limba din „Sultănica", criticul n'are nicĭ o observaţie

de făcut. Despre „Sultănica“ ne spune: „Ar trebui să citez toată Sultănica, atît de frumos şi de măĭestrit ĭe scrisă. Ie un şir neîntrerupt de mărgăritare şi scenele, care de care maĭ colorate, urmează unele după altele.“ În „Văduvele“ şi în „Odinioară“, autoriul a aretat un dar de care remîĭ mirat, preţiosul şi neasemuitul dar ce are autorĭul, dar excepţional, care 'l va face neimitabil, fără păreche între toţĭ scriitorĭ noştrĭ de a-zĭ“. Despre „Zobie„ şi „Milogul“, criticul ne ḑice că 's.... „perfecte, frumoase.., de adevărat maĭestru“ „Iancu Moroĭ“ ie „o schiţă, care singură ar fi de ajuns să ne arete pătrunderea şi măĭestriea autoriuluĭ“. „Trubadurul“, „Ziua“, „Noaptea“ sînt „capo d'opere de stil“; ĭear în „Linişte“, în sfîrşit, deşertînd sacul de laude, criticul ne spune, că „De la Vrancea s'a întrecut pe ĭel însu-şĭ“. Şi lîngă acest potop de laude, nicĭ o imputare! Maĭ reŭ: criticul se supără grozav cînd cine-va îndrăzneşte să facă vre-o obiecţie critică.

Dar poate în adevăr creaţiunea luĭ De la Vrancea ĭe aşa de perfectă în cît nu i se poate face nicĭ o obiecţie? Cum? Victor Hugo, Alfred de Musset, Balzac, Flaubert aŭ fost criticaţĭ; în creaţiunile lor s'aŭ găsit, cu drept cuvînt, multe şi însemnate neajunsurĭ; în Goethe se află greşelĭ; în Shakespeare chiar, în marele soare al poezieĭ, se află pete şi nu-

maĭ creaţiunile luĭ de la Vrancea să nu le aibă? Am zis că trebuĭe să le aibă. Maĭ mult, chiar voiŭ susţinea acum o teză care va părea multora ciudată, paradoxală, dar care ĭe un sfînt adevăr şi a nume: un critic, dacă are înaintea sa o producţie literară artistică. apoĭ chiar înnainte de a o ceti, poate spune că va cuprinde greşelĭ, va avea lipsurĭ. Pentru ce? Pentru că absolutul în artă ĭe peste putinţă, de oare ce arta ĭe prea complexă pentru ca în ĭea să fie o dezlegare exactă a problemelor ca în matematică, pentru că un artist, un artist adevărat, aleargă după un ideal pe care înse nicĭ o dată nu poate să'l ajungă. Noĭ nu putem să ne oprim aice ca să dăm lămurirĭ maĭ pe larg, le vom da înse altă dată; aice putem să aducem chiar mărturisirile luĭ De la Vrancea. În „Memoriile trubaduruluĭ" găsim o pagină pe cît de frumoasă, pe atîta de adîncă şi de adevărată.

„Arta împuţinează natura, arta ĭe născocită pentru ceĭ ce aud şi văd pe sfert din câte natura le desfăşură înnainte-le. Tot ce creează omul e o sărăcie vicleană a realităţiĭ. Câteva însuşirĭ marĭ ale uneĭ pajişte, ale unuĭ suflet, ale unuĭ trup scos din marmură, câteva însuşirĭ carĭ domnesc pe d'asupra celor-l-alte şi pe carĭ artiştiĭ le schilodesc mărindu-le şi le morfolesc potrivindu-le cu puterea simţurilor orĭ-căruĭ nesimţitor. Eacă arta. Eacă de ce

marile genii aŭ simţit în toată vieaţa lor o durere fără repaus în faţa naturei. Eĭ carĭ vedeaŭ, auḑiaŭ şi pătrundeaŭ adînc taĭnele colorilor, ale sunetelor, ale formelor ş'ale simţirilor, eĭ carĭ rĕmâneaŭ departe de ceea-ce vroiaŭ sĕ apropie, de câte orĭ n'aŭ reînceput eară-şi şi eară-şĭ acela-şĭ subiect, aceea-şĭ inimă muncită, aceia-şi ochĭ vii, feluriţi în clipire, în lumină, în umbră şi 'n espresie, acela-şĭ trup perfect ale căruĭ linii, mlădióse, moĭ şi pătimaşe, sĕ împletesc cu atâta noroc şi cumpănire, în cât marmura nu le poate fura de cât pe sfert de sfert din adevĕrata lor căldură! De câte orĭ n'aŭ rupt volume întregĭ, n'aŭ spart pânze cât zidurile şi n'aŭ aruncat cu dalta în faţa Venerii lor, albă, netedă şi moartă!" [*Ziua* (Memoriele Trubadurului) pag. 56 şi 57].

Această frumoasă pagină care trebuie să arete opiniile artistice ale Trubadurului, arată în adevăr sentimentele artistice ale luĭ De la Vrancea, pentru că De la Vrancea are netăgăduit simţ artistic şi decĭ, fără a fi mare geniu, a simţit „acea durere fără repaus în faţa natureĭ." Ca artist, De la Vrancea, a trecut prin toate acele comoţiunĭ dulcĭ şi dureroase prin cari trec toţĭ aceĭ cari simt într' inşiĭ chemarea de a crea. Iel a simţit acea emoţiune, acel entusiasm, care cuprinde sufletul, cînd în gîndu-ţĭ se 'ncheagă creaţiunĭ

sublime, desăvîrşite, măiestre şi cari din nenorocire zboară. pier cînd vraĭ să le aşternĭ pe hîrtie, cînd vraĭ să daĭ acestor vedeniĭ frumoase trup şi suflet. De la Vrancea de bună samă a simţit acea dureroasă descurajare, cînd cetind ce-a scris, a văzut cît de departe ĭeste ceea ce-a visat, a vrut să întrupeze în scrierea sa, de ceea ce-a reuşit să facă! De cîte orĭ i-a venit să azvîrlă în foc tot ce-a scris şi cît va fi şi zvîrlit!.., De unde le ştim noĭ toate acestea? Garanţie ne ĭe pentru adevărul spuselor noastre pagina citată maĭ sus, precum şi temperamentul artistic al scriitoruluĭ. Dacă scriitoriul însu-şĭ nu ĭe, nu poate să fie, cu desăvîrşire mulţămit de creaţiunea sa, simţind unele lipsurĭ fără a le pricepe bine, pricepînd pe altele fără a le putea îndrepta; dacă însu-şĭ scriitoriul nicĭ o dată nu poate fi deplin mulţămit de opera sa, fiind că vede cît ĭe de departe opera făcută de cea visată; cum ar putea fi mulţămit criticul, care are şi ĭel idealul său? Pentru că şi criticul trebuĭe să aibă idealul său literar şi artistic şi acest ideal poate să fie deosebit de idealul artistuluĭ, cînd critic şi artist fac parte din două şcoale literare deosebite. Dar chiar cînd artisul şi criticul sînt din aceea-şĭ şcoală literară, între idealurile lor va fi o deosebire, pe cît ĭe deosebire în caractere şi în temperament. Şi cînd amintim de

deosebirĭ de caractere, de temperamente, decĭ şi de gusturĭ literare, ni se lămureşte cum o operă de artă nu poate să placă *necondiţionat*, să placă tuturor fără nicĭ o rezervă, cînd cugetăm la imposibilitatea de a ajunge la o creaţiune perfectă, absolut perfectă. Şi ĭeată de ce, cînd ne desmetecim de puternica şi covîrşitoarea întipărire ce face asupră-ne Shakespeare, acest colosal evocatoriŭ de vieaţă, începem să judecăm maĭ liniştit şi chiar în ĭel găsim greşelĭ. În dramele şi tragediile istorice adevărul istoric nu ĭe tocmaĭ observat, Romaniĭ luĭ Shakespeare în adevăr sînt Englejĭ. Greşala nu-ĭ mare, dar ĭeste. Persoanele comice îs exagerate. Cîte o dată aflăm şi cîte o greşală de logică. Aşa Hamlet, în vestitul monolog „A fi orĭ a nu fi“, zice, vorbind de moarte că e „o ţară necunoscută al căreĭ hotar nu l'a maĭ trecut îndărept nicĭ un călătoriŭ“; şi puţin înnainte vorbise cu umbra tătîne-su. care nu numaĭ că trecuse îndăret graniţa morţeĭ, dar descoperise luĭ Hamlet şi o mulţime de taĭne [1]). Nu-ĭ vorbă toate aceste neajunsurĭ sînt micĭ şi arată maĭ mult ghibăciea luĭ Louis Blanc de cît vre o greşală reală a luĭ Shakespeare. Dar aice ĭe vorba de Shakespeare!

Cîte-va exemple din literatura critică străină

---

[1]) Această observaţie ĭe făcută de Louis Blanc.

vor dovedi şi maĭ bine zisele noastre. Un talentat critic din Franţiea, Emile Faguet, începe ast-feliŭ studiul critic asupra luĭ Balzac [1]: „Ie un curios capriţiu al suveranuluĭ fabricatoriŭ de a fi unit într'o zi temperamentul unuĭ artist cu spiritul unuĭ comis-voiajor. Balzac a fost vulgar şi profund, grosolan şi fin, plin de prejudiţiĭ comune şi în acela-şĭ timp nemărgenit de pătrunzătoriŭ şi profund; platitudinea-ĭ ne uimeşte ca şi imaginaţiea luĭ; are vederĭ de geniŭ alăturĭ cu gîndirĭ de imbecil".

Ceĭ carĭ nu cunosc critica contemporană şi sînt obicĭnuiţĭ cu critica noastră unilaterală cu drept cuvînt se vor miera de această analiză critică, unde alăturea de cuvîntul geniŭ stă cuvîntul imbecil şi vor crede poate că feliul de critică al luĭ Faguet ĭe o excepţie orĭ că ĭel ar fi un scriĭtoraş necunoscut care caută să ajungă celebru prin paradoxe. Aceĭ înse carĭ cunosc literatura contemporană franceză ştiŭ că Faguet ĭe unul dĭ'ntre ceĭ maĭ talentaţĭ criticĭ.

Pentru a fi înse şi maĭ convingătorĭ să lăsăm la o parte pe Faguet şi să cităm pe alt critic, care ĭe o celebritate europeană şi pe carĭ mulţĭ l'aŭ cetit; ĭear aceĭ carĭ nu l'aŭ cetit, de sigur aŭ auzit de dînsul; ĭe vorba

[1]) Etudes littéraires sur le dix-neuvième siècle par Emile Faguet.

de H. Taine. H. Taine a scris şi ĭel un studiŭ critic [1]) asupra luĭ Balzac şi încă un studiŭ admirabil. In acest studiŭ Taine analizează puternica personalitate artistică a luĭ Balzac. Taine are o admiraţie profundă pentru genialul scriitoriŭ francez.

Nu numaĭ în studiul despre care vorbim, dar şi în alte articole ĭel mereŭ îşĭ întoarce ochiĭ la Balzac. Aşa de pildă în istoriea literatureĭ engleze, vorbind de Shakespeare, Taine, aretînd nemărgenita-ĭ admiraţie pentru acest genial evocatoriŭ de vieaţă, plin de mîndrie nu numaĭ ca critic ci şi ca Francez, zice că numaĭ unul l'a ajuns pe Shakespeare, ca evocatoriŭ de vieaţă, şi acela ĭe Balzac. Cu toate acestea cînd în analiza luĭ critică Taine începe să vorbească despre neajunsurile creaţiunilor luĭ Balzac atuncĭ nicĭ admiraţiea pentru artist, nicĭ mîndriea de Francez nu l'aŭ oprit să spuie crude adevărurĭ carĭ în unele locurĭ întrec cu mult cele zise de Faguet. Vorbind de caracterul luĭ Balzac, Taine zice, între altele: „Scrisorile sale atît de iubitoare aŭ un ce trivial; gluma luĭ ĭe greoaĭe. Gesticulează, cîntă, loveşte peste pîntecele oamenilor, face pe bufonul".

Cînd ĭe vorba de obiceiul luĭ Balzac de a pune în mijlocul scenelor celor maĭ intere-

[1]) Nouveaux essais de critique et d'histoire par H. Taine.

sante lungĭ tirade filosofico-metafizice ĭeată ce zice Taine : „Se mîntuie o comedie plăcută şi mişcătoare, vieaţa unuĭ sărman canonic alungat de la gazda sa şi de-o-dată ne găsim cufundaţĭ în acest *galimatias* emfatic..." Cînd vorbeşte de stilul luĭ Balzac inegal, de multe orĭ exagerat, falş, emfatic, Taine zice: „cuvintele sublime, plăcute, supraumane revin la fie-care pagină. De sigur d. de Balzac are rele depinderĭ; ĭeste grosolan (grossier) şi şarlatan (charlatan); are risul răsunătoriŭ şi vocea strigătoare a oamenilor din popor. Stilul luĭ saŭ surprinde saŭ ameţeşte, pentru ca să fie puternic îl sileşte; pentru ca să-l încălzească, se aprinde. Aceasta ĭe bolnăvicĭos şi mă opresc aice."

Cînd ĭe vorba de idealul moral al luĭ Balzac, ascultaţĭ, rogu-vă, pe Taine: „Idealul lipseşte naturalistuluĭ, lipseşte încă maĭ mult naturalistuluĭ Balzac..."

„... Adevărata nobleţă îĭ lipeşte, lucrurile delicate nu le bagă în samă, mînele sale de anatomist pîngăresc caracterele curate, sluţesc sluţeniea".

Cînd vrea Taine să ne arete idealul şi înnălţimea morală a eroilor luĭ Balzac şi indirect a autoriuluĭ însu-şĭ ne spune: „Virtutea ast-feliŭ aretată nu ĭeste de cît un împrumut cu camătă şi cu amanet. Aceasta ĭeste cea maĭ urîtă ideĭe a luĭ Balzac. Cînd natura-

listul ne desiluzionează, ne supunem; dar cînd artistul înlătură din noĭ înnălţarea sufletească şi delicateţa, ne revoltăm şi iĭ respundem că le distruge în alţiĭ poate pentru că nu le află de loc în sine însu-şĭ." Aceste sînt cîte-va pilde destul de bătătoare la ochĭ. De sigur Taine nu se mărgeneşte în studiul săŭ a da numaĭ aceste caracterizărĭ negative, ĭel găseşte şi merite, merite foarte marĭ, carĭ fac din Balzac, după opiniea luĭ, cel maĭ mare artist al Franţieĭ. Studiul săŭ asupra luĭ Balzac îl mîntuĭe prin următoarea frază care dă o caracterizare definitivă luĭ Balzac: „Cu Shakespeare şi Saint Simon, Balzac ĭeste cel maĭ mare magazin de documente di'ntre cîte le avem asupra natureĭ omeneştĭ."

Şi fiţĭ sigurĭ că astă frază ĭese într'un mod logic şi necesar din tot articolul. Taine ĭe un prea mare logician pentru ca din premise să nu ĭească de la sine încheerea. Ieu nu sînt cu totul de părerea luĭ Taine despre Balzac. Cred că Taine exagerează şi partea pozitivă şi cea negativă a luĭ Balzac. Asemenea cred că putem să ne lipsim de cuvinte prea aspre ca „charlatan" „coquin" „imbécile", chiar cînd sînt întrebuinţate ca metaforă orĭ termenĭ de comparaţie. Am adus aceste esemple din Taine şi Faguet pentru a aretă cît de imparţială relativ ĭe critica din *occidentul Europeĭ*, de

ce spirit relativist eminamente ştiinţfic ĭe însufleţită. Iea pricepe că un om în general, şi maĭ cu samă un om genial, ĭe ce-va prea complex; că o creaţiune artistică ĭe prea multilaterală ca să poată fi caracterizată numaĭ prin laude saŭ prin huliri, cari prin faptul că sînt numaĭ laude orĭ hulirĭ sînt unilaterale. Critica europeană a înţeles că imperfecţiea omenească fiind în natura omuluĭ, imperfecţiea artistică ĭe în natura artistuluĭ şi maĭ mult de cît atîta ĭea a înţeles că meritele şi neajunsurile, partea negativă şi cea pozitivă a uneĭ creaţiunĭ artistice se ţin strins legate, se condiţionează una pe alta şi nu se poate pricepe bine chiar partea pozitivă a creaţiuneĭ, dacă nu se pricepe partea negativă.

Ni se va ḑice, poate, că în străinătate asprimea criticeĭ ĭe la locul ieĭ; dar că la noĭ, unde literatura ĭe aşa de săracă, ar trebui să fie critica maĭ îngăduitoare. Foarte bine! Să fie îngăduitoare! Dar exclusivismul ce domneşte a-zĭ ĭe departe cît ceriul de pămînt de îngăduinţa cerută, ĭe chiar tăgăduirea desăvîrşită a orĭ căreĭ îngăduirĭ, pentru că pe uniĭ îĭ laudă numaĭ, pe alţiĭ îĭ ocăreşte numaĭ. Unde dar poate fi vorbă de îngăduire în astă critică? Noĭ nu numaĭ că sîntem pentru indulgenţă, dar înţelegem chiar că poate critica să fie înriurită de prieteşug, de dragoste pentru autoriŭ. In adevăr arta ĭe una di'ntre cele

maĭ complexe manifestărĭ ale spirituluĭ omenesc şi tot o dată ĭe foarte puţin supusă la legĭ ştiinţifice. Arta ĭe departe de a avea axiome ca 2×2=4; pe de altă parte critica estetică ĭe încă aşa de slabă, instrumentele cercetărilor critice moderne sînt aşa de imperfecte, în cît de multe orĭ intuiţiea, un feliŭ de gîcire a criticuluĭ, face maĭ mult de cît analiza; de multe orĭ criticuluĭ i se cere inspiraţie ca şi artistuluĭ şi ĭeată de ce un prieten şi admiratoriŭ al scriitoruluĭ, sub înriurirea acestuĭ îndoit sentiment de dragoste şi admiraţie, poate să simtă şi să afle multe însuşirĭ şi frumuseţĭ pe cari n'ar fi putut să le vadă cel maĭ iscusit critic cu analiza luĭ (Fireşte că vorbim de prietenie şi admiraţie sinceră). Aşa dar repetăm: noĭ înţelegem ca o critică să fie înriurită de sentimentele deosebite ce are criticul pentru scriitoriŭ; ştim că o obiectivitate absolută ĭe cuvînt deşert, maĭ mult credem că astă înriurire ĭe folositoare cu condiţie înse ca criticul să nu fie excluzivist. Criticuluĭ, în această împrejurare, îĭ ĭeste şi maĭ puţin ĭertat a fi exscluzivist; ĭear confratele Sphynx ĭe excluzivist: nicĭ nu dă voĭe să se facă vre-o observaţie în privinţa scrierilor luĭ De la Vrancea. Am pricepe încă nemulţămirea în contra criticuluĭ de la *Naţiunea*, care iscăleşte banalităţĭ româneştĭ cu litere greceştĭ. In criticele aceluĭ domn găsim în

adevăr lucrurĭ ciudate. Aşa vorbind de nuvela „Milogul“, criticul o găseşte măĭeastră, desăvîrşită, înse *toată această desăvîrşire* se strică prin cuvintele din urmă ale Ţigancei: „Sînt Ţigancă, nu 'mĭ lepăd copiiĭ“. Ieată daŕ o nuvelă măĭeastră, desăvîrşită, pierzînd toate aceste însuşirĭ din pricina a treĭ cuvinte din urmă, aşa că pentru a o preface în capo d'operă ar fi de ajuns la altă ediţie să lipsească aste cuvinte! Această ciudată critică, nu poate fi alt-feliŭ înţeleasă de cît prin aceea că criticul a vroit să arete că ştie a găsi nu numaĭ însuşirĭ bune într'o scriere, ci şi greşelĭ; într'un cuvînt a vroit să arete că ştie *a critica*. Am pricepe încă asprimea confratelui nostru în potriva acestuĭ domn, dar mîniea d-sale în potriva criticuluĭ de la *Lupta*, C. Mille! C. Mille a scris două foiletoane despre De la Vrancea, unul despre „Sultănica“ şi unul despre „Trubadurul“. Bine înţeles că o dare de seamă. făcută într'un singur foileton, nu poate să fie complectă; dar orĭ cît de necomplecte, aceste foiletoane sînt pline de bună voinţă pentru autoriŭ.

Aşa ne aducem a minte ca foiletonul întăiŭ îl începu comparînd pe autoriul „Sultănicăĭ“ cu „Hristos“ şi 'l mîntui prin o comparaţie a opereĭ luĭ De la Vrancea cu un izvor de apa recoritoare; care recoreşte pe cititoriŭ în căl-

durile tropicale ale capitaleĭ. [1]) Al doilea foileton ĭe de asemenea bine voitoriŭ, dar sînt şi cîte-va rezerve, lucru foarte înţeles, avînd în vedere marea deosebire ce ĭeste între De la Vrancea şi între Mille, ca temperament, ca mod de scriere, ca şcoală literară. Vorbind de „Văduvele“ şi, lăudînd această nuvelă, criticul *Lupteĭ* ĭe în potriva împăcăreĭ mameĭ Ghira şi a mameĭ Iana. Confratele nostru, C. Mille judecă ast-feliŭ: „Cînd o sfadă, mînie, ură, s'a început între doĭ oamenĭ; cînd această ură a mers tot crescînd, apoĭ orĭ ce i-ar fi stat în cale trebuea să o atiţe şi maĭ tare, decĭ cînd babele aŭ găsit pe copiiĭ lor sărutîndu-se, după logică s'ar fi cuvenit să-ĭ apuce la bătaĭe, dar nu să se împace. Intr'o nuvelă vestitul scriitoriŭ rus, Tolstoi, în împrejurărĭ analoage încheĭe povestirea prin dare de foc şi nu prin împăcare“. Cam aşa judecă Mille şi, cum văd cetitorii, observaţiea ĭe serioasă şi, deşi poate să nu fie dreaptă, dar merită să fie discutată. Totu-şĭ această observaţie îl mînie grozav pe d. Sphynx. Citind această observaţie a luĭ C. Mille, d. Sphynx o caracterizază prin cuvintele: „alandala“; ḑice că Mille „n'are bun simţ,“ că asta ĭe revoltător“ şi în sfîrşit mîntuĭe cu: „Mi-e silă să discut.“

1) N'avem foiletonul la îndămînă, decĭ nu putem cita textual.

Dar, pentru Dumnezeŭ, de ce atîta supărare şi nervozitate?

Şi noĭ cu atîta maĭ mult avem drept să facem această întrebare cu cît sîntem de o părere cu d. Sphynx şi nu cu Mille. Sîntem de-o părere cu d-l Sphynx că împăcarea între babele Ghira şi Iana ĭe foarte cu putinţă şi foarte logică, pentru că supărarea lor ĭera din nemică, pentru că supărarea lor ĭera căptuşită cu dor de împăcăciune, pentru că în sfîrşit bătrînele îşĭ iubeau copiiĭ şi copiiĭ îşĭ spuneau unul altuia că se vor omori (adăugăm că asta nu ĭera vre-o ameninţare cu scop de-a spăriea pe bătrîne, pentru că Răducanu şi Irina nicĭ nu ştieau că mamele îĭ ascultau) şi aceste cuvinte a trebuit să bage groază în inemile lor. Vom maĭ adăogă că la mahala în fie care zi se întîmplă sfezĭ şi maĭ tot deauna se mîntuĭe cu împăcare; mahalagioaĭcele parcă înnadins se ceartă pentru a avea prilej de-a se împăcă; sfada care atiţă nerviĭ, înlocueşte pentru dînsele aţiţările nervoase ce le primim noĭ de la cetire orĭ de la teatru, de la îndeletnicirile intelectuale. Lipsa de asemenea aţiţărĭ unele clase o înlocuesc prin beţie, sfadă, clevetire etc.

Sfada şi ura între mama Ghira şi mama Iana nu ĭe doar ca ura neîmpăcată, adîncă, selbatecă între Montaigu şi Capulet. Şi..., şi

fiind că vorbele de Montaigu şi Capulet ne-au venit pe buze, apoĭ ne vom opri la o comparaţie între ura acestor Italienĭ, mîndri şi nobilĭ, şi între ura babelor Ghira şi Iana; ne vom opri, deşi ştim că multora li se va părea deşanţată această comparaţie între trufaşiĭ gentilomĭ aĭ Veroneĭ şi între nişte mahalagiţe din Bucureştĭ. Verona ĭe zguduită pănă în temeliĭ de ura a doĭ nobilĭ, capiĭ familieĭ Montaigu şi Capulet. Această luptă şi ură a două familiĭ ţine veacurĭ întregĭ. Interese de domnie, de mîndrie, cele maĭ feliurite, cele maĭ arzătoare sentimente sînt puse la mijloc pentru a înflăcără ura. Ura ajunge tradiţională, ĭe suptă de copiĭ cu laptele, a intrat în nervĭ, s'a făcut aproape organică. Această ură ĭe hrănită cu sînge, pentru că nu trece un timp maĭ îndelungat fără ca unul din casa Montaigu să nu cază ucis de mîna unuĭ Capulet, saŭ di'mpotrivă. Montaigu şi Capulet aŭ doĭ copiĭ, Romeo şi Julieta, carĭ se îndrăgostesc (întocmaĭ ca Răducan şi Irina) şi amîndoĭ cad jertfă acesteĭ iubirĭ, omorindu-se. In faţa acestor morţĭ, grozaviĭ vrăjmaşĭ, Montaigu şi Capulet, dau mîna, hotăresc a face pentru copiiĭ morţĭ, ceea ce n'ar fi făcut pentru dînşiĭ viĭ: vrăjmaşiĭ de moarte se împacă şi 'şĭ îngroapă copiiĭ unul lîngă altul. Durerea, durere îngrozitoare pentru nişte părinţĭ, de a-şĭ vedea copiĭ morţĭ, a învins o ură uriaşă,

ură de moarte. Din două sentimente duse la extrem, durerea părintească şi ura, cel di'ntăiŭ a învins. Se înţelege că ĭeste mare deosebire, între frica de a-şĭ pĭerde copiiĭ şi amara durere de a-ĭ fi văzut morţĭ ? Dar ĭeste deosebire şi între ura nobililor de la Verona şi ura babelor din mahalele Bucureştilor. Decĭ repetăm noĭ credem că d-l Sphynx are dreptate; dar de acolea nu urma ca D-sa să se mînie atîta pe Mille. Ba di'mpotrivă. Observaţiea luĭ Mille a dat prilej d-luĭ Sphynx să puĭe în lumină, să explice logica sfîrşituluĭ nuveleĭ „Văduvele", precum ne-a dat şi nouă prilej să maĭ adăugăm cîte-va consideraţiĭ pe lîngă ale d-luĭ Sphynx. Sînt mulţĭ carĭ gîndeau ca şi Mille, dar după explicaţiile d-luĭ Sphynx şi ale noastre, poate uniĭ îşĭ vor schimba părerea; ĭeată decĭ că şi noĭ şi d-l Sphynx şi De la Vrancea şi publicul cetitoriŭ, trebuie să fim mulţămitorĭ luĭ C. Mille, că a făcut observaţiea de maĭ sus. Ne-am oprit cam prea mult la pilda aceasta pentru că de aice urmează un fapt foarte însemnat pentu critica literară şi a nume că observaţiile şi rezervele criticeĭ, cînd îs făcute conştiincios (nu pentru a năcăji înnadins pe scriitoriŭ, dacă aĭ vre-o ciudă personală în potriva luĭ) şi nu's prostiĭ, folosesc nu numaĭ cînd îs bune, ci şi cînd îs greşite. Ca să vedem ce spirit greşit împle articolele d-luĭ Sphynx trebuĭe să

cităm încă o bucată dela sfîrşit, ĭeat'o : „Destul numaĭ cà, fără să am pretenţiunea de a fi adus pe Barbu în adevĕrata luĭ lumină, m'am silit să fiu drept faţă cu o muncă conştiincioasă şi de un caracter cu totul original şi am întins o mână prietenéscă unuĭ scriitoriŭ de talent, măhnit fără îndoélă, că s'aŭ găsit să-l judece tocmaĭ acele inimĭ rele cărora şi „velinţă de florĭ să le aşternĭ, ele tot ciulinĭ şi pălămidă caută.“

Nu ştiu dacă a simţit d-l Sphynx ce spirit excluzivist, maĭ mult, ce spirit de zizanie se întroduce în literatura românească prin astteliŭ de critică. In adevăr ce însemnează aceste cuvinte ? D-l De la Vrancea a aşternut numaĭ trandafirĭ prin scrierile sale, iar criticĭ, cum ĭe de pildă Mille, inimĭ rele ce sînt, cantă ciulinĭ, vor să-l înnece, să-l nemicească pe scriitoriŭ ; înse d-l Sphynx, care are inemă bună şi care ĭe prieten cu scriitoriul, îĭ întinde mînă de ajutoriŭ pentru a-l scăpa de inemĭ rele, de duşmanĭ. Ieată dar criticiĭ unuĭ autoriŭ împărţiţĭ în oamenĭ bunĭ şi reĭ, în prietenĭ şi în duşmanĭ aĭ autoriuluĭ ; ĭear pentru ca să cazĭ în categoriea celor reĭ n'aĭ de cît să facĭ o observaţie critică, aşa cum a fost cea făcută de Mille. Nu voim să-l apărăm pe Mille, ĭel ştie să se apere şi singur ; avem un scop cu totul egoist, vroĭm să ne apărăm pe noĭ înşi-ne, pentru că şi noĭ, cu toate că am scris aşa

de puţin, am căzut de pe acuma în categoriea reilor, şi ĭeată cum. Cetitoriĭ ştiŭ că am scris două articole despre Eminescu. Ca şi d Sphynx noĭ n'am avut pretenţiea de a pune în adevărată lumină pe Eminescu, ci am înşirat maĭ multe consideraţiĭ prin cari am vrut să aretăm talentul mare, neasemănat de mare, al luĭ Eminescu; ĭear pe de altă parte să punem în evidenţă cîte-va pricinĭ cari aŭ hotărit direcţiea, senzul scrierilor poietuluĭ nostru liric. In aceste articole am făcut cîte-va obiecţiĭ, cari se explică foarte uşor avînd în vedere deosebirea cea mare ce ĭeste între direcţiea socială a poĭetuluĭ şi între a noastră. Aŭ fost destule aceste obiecţiunĭ pentru ca d. Morna, criticul de la *Liberalul* din Iaşĭ, să scrie că noĭ am criticat pe Eminescu cu „multă reutate". Şi băgaţĭ de samă, noĭ, cunoscînd spiritul criticeĭ din ţara noastră, am şi adaugat: că rezervele cari le fac nu trebuie de loc să minuneze pe nimenĭ, pentru că nu-ĭ artist care să n'aibă cusururĭ şi greşelĭ; că 'n Byron, Musset, în Goethe chiar se află multe şi grele lipsurĭ; că noĭ avem sinceră stimă şi admiraţie pentru cel maĭ mare poĭet liric contemporan. Dar de geaba! Poţĭ să aflĭ lipsurĭ în Byron, în Musset, în Goethe, pînă şi în Shakespeare, dar dacă veĭ găsi în Eminescu, atuncia ĭeştĭ om reŭ şi duşman al

poĭetuluĭ. Şi trebuie să se noteze că reutatea în cazul de faţă ar fi şi mişelie, ţinînd samă de soarta poĭetuluĭ [1]). Orĭ ĭeată altă pildă. Vroesc să scriŭ acuma un articol despre De la Vrancea. In acesta voiŭ avea de făcut unele observaţiĭ, după mine, esenţiale. Nu-s de loc sigur, că a doua zi după ĭeşirea articoluluĭ, nu se vă rădica vre-o unul şi va scrie că sînt o inemă rea, „care tot ciulinĭ şi pălămidă caută" şi că sînt un duşman al autoriuluĭ şi decĭ acel cine-va s'a crezut datoriŭ a-ĭ întinde mînă de ajutoriŭ etc... Şi ĭeatămă, pe neaşteptate, nu numaĭ om reu, dar şi duşman jurat al autoriuluĭ! Se înţelege că noĭ protestăm cu atîta maĭ mult, cu cît avem stimă personală pentru De la Vransea şi sinceră stimă „faţă cu o muncă conştiincioasă şi cu un caracter original", sinceră stimă faţă de un om cu talent. Credem că orĭ-cine va admite că atare critică ĭe o o anormalitate într'o literatură. Şi trebuie să spunem sincer părerea noastră: nu învinuim de loc nicĭ pe d-l Morna; părerile lor sînt o urmare neînlăturată a direcţieĭ greşite a criticeĭ noastre în general (pentru că orĭ cît de neînsemnată, dar tot avem şi noĭ o critică). Această direcţie nu ĭeste a criticeĭ mo-

1) Intr'o broşură apărută de curînd şi scrisă de d-l I. N. Roman ni se fac maĭ multe observaţiĭ în privinţa criticeĭ noastre despre Eminessu; vom respunde altă dată.

derne, ci a criticeĭ care a fost în Franţiea pe la începutul veaculuĭ. Critica se credea pe atuncĭ judecătoriŭ, chemat a judeca pe scriitorĭ şi operele lor. Critica dădea sentinţe, împărţea titlurĭ: cutare operă ĭe bună, cutare rea; cutare magistrală, sublimă, genială; cutare stupidă etc... Bine înţeles că în ast-feliŭ de împrejurărĭ critica trebuea să ajungă un judecătoriŭ părtenitoriŭ şi aducătoriu de întunerec şi zavistie în literatură. Pentru ce? Pentru un cuvînt foarte simplu. Care ĭeste condiţiea esenţială ca judecătoriul să nu cadă în arbitrariŭ? Condiţiea de căpetenie ĭeste ca regulele, legile, după cari judecă să fie bine hotărite, foarte lămurite; alt-feliŭ orĭ-ce judecătoriŭ va fi arbitrariŭ. Ce legĭ, ce regule avea înse critica pentru a judeca, după ĭele operele de artă? Nicĭ o regulă, nicĭ o lege. La sfîrşitul veaculuĭ trecut şi la începutul veaculuĭ nostru, sub domniea absolută a clasicismuluĭ, s'au făcute regule, un cod întreg de legĭ, după cari artiştiĭ trebuea săşĭ creeze operile. Aceste regule ţineau ca 'ntr'un corset strimt literatura, zugrumînd'o. Victor Hugo, încunjurat de-o legiune întreagă de talente, a dat asalt în potriva clasicismuluĭ, l'a învins, a rupt bucăţĭ corsetul clasicismuluĭ: romantismul a sfărîmat toate regulele şi legile estetice ale clasicismuluĭ. Remasă fără regule, fără legĭ, critica de la începutul epo-

ceĭ romantismuluĭ nu putea să nu fie cu totul arbitrară. Neavînd legĭ, criticiĭ aŭ căpătat putere prea mare, nemic nu-ĭ oprea de-a judeca după gustul şi placul lor. Puterea prea mare, atît în politică cît şi'n literatură,ĭe stricătoare. Criticiĭ dădeaŭ numele de talente, de maĭeştri, de geniĭ, după hatîr, după prieteşug: ĭeată de unde vine şi plîngerea artiştilor de la începutul veaculuĭ în potriva criticeĭ, de acolea vine şi superficialitatea criticeĭ cu micĭ escepţiĭ. Şi nicĭ nu putea să fie alt-feliŭ. Operă bună rea, măeastră, talentată, genială... ce cuvinte largĭ şi cu ce înţeles nehotărit şi relativ! Aşa din două opere de artă cu valoare de o potrivă, ĭe foarte uşor de aretat că una-ĭ talentoasă şi alta slabă, pentru acesta n'aĭ de cît să schimbĭ termeniĭ de comparaţie. Aşa cînd vraĭ să areţĭ că opera ĭe cu valoare n'aĭ de cît s'o asamenĭ cu a luĭ Prodănescu. In adevăr ce scriere nu va fi talentoasă faţă cu opera acestuĭ bard? În cazul al doilea asemenĭ scrierea cu a luĭ Shakespeare. Şi ce scrĭere nu va părea slabă faţă cu opera colosală a genialuluĭ Shakespeare? Acest exemplu arată limpede cît de superficială şi tot o dată cît de puţin folositoare a trebuit să fie critica literară. Eminentul nostru critic, d-l T Maĭorescu, în articolul săŭ „Poĭeţĭ şi Criticĭ", arată o părere care a trebuit să facă pe mulţĭ să se miere. D-sa

zice că în ţara românească n'are ce maĭ căuta critica, la noì a avut ĭea un rol de îndeplinit, dar acuma nu maì are. D-sa judecă astfeliŭ[1]).

În ţara românească, ĭeste o vreme, literatura maĭ că nu există, de abiea se începea; atuncĭ critica a avut un rol, a trebuit să călăuzască paşiĭ copilăreştĭ aĭ literatureĭ, să încurajeze operile. maĭ bunişoare să nu lase să se strecoare opere cu totul rele, critica trebuea să fie ca o strajă pusă înnaintea edificiuluĭ literatureĭ româneştĭ şi să lase să intre acolo numaĭ pe aceĭ cari meritaŭ asemenea cinste; iear pe ceĭ lipsiţĭ de talent să-ĭ interească. Cînd literatura însе s'a dezvoltat, nu maĭ are nevoie de critică; slujba de a interi nulităţile o face însă-şĭ literatura artistică. Talente ca Alexandri şi Eminescu alungă din literatură nulităţĭ ca Prodănescu; decĭ acum critica n'are nicĭ un rol de 'ndeplinit.

Cam aşà judecă d-l Maiorescu şi... credem că are cu desăvîrşire dreptate, pentru că ĭe vorba, cam văd cetitorii, de acea critică pe care am numit'o *judecătorească*. Această critică a fost şi folositoare şi trebuitoare şi, prin d-l Maĭorescu, reprezentantul ĭeĭ cel maĭ de frunte, această critică şi-a făcut datoriea.

---

[1]) N'avem articolul la îndămînă, de aceea cităm numaĭ înţelesul.

D-l Maĭorescu, om luminat, instruit,—care şi-a format cunoştinţele şi gustul său literar după geniile cele marĭ ale Germanieĭ. după Lessing, Schiller, Goethe,—conoscătoriŭ al literatureĭ europene. om cu gust artistic şi cu tact critic, d-l Maĭorescu şi-a făcut datoriea în înţelesul de maĭ sus, a stat strajă înnaintea edificiuluĭ literatureĭ. Acest merit va face ca numele d-luĭ Maĭorescu să fie însemnat în dezvoltarea literatureĭ romîne. Se înţelege, va fi fost şi D-sa părtenitoriŭ, lucru firesc şi aproape de neînlăturat, cînd critica ĭe critică judecătorească, dar trebuĭe să ţinem samă şi de greutăţile cu cari a avut să se lupte; trebuĭe numaĭ să cetim în „Criticele" D-sale, acele probe de poĭezii monstruoase strinse de D-sa, pentru a vedea ce stupidităţĭ, ce nulităţĭ, ce secăturĭ aveau dorinţa şi îndrăzneala de a se da la iveală în literatura românească şi d-l Maĭorescu a avut glas destul de tare şi destulă autoritate pentru a da în lăturĭ pe aceştĭ îndrăzneţĭ pretenţioşĭ; pe de altă parte D-sa a putut cunoaşte numaĭ de pe cîte-va poĭeziĭ un om adevărat talentat şi l'a încurajat, ĭe vorba de Eminescu. Repetăm, acesta ĭe un merit foarte mare al D-sale. Dar ĭeată a trecut un timp oare şi care, literatura s'a dezvoltat, gustul publiculuĭ s'a dezvoltat şi ĭel, şi cînd unuĭ public îĭ place Alexandri, Eminescu, Vlăhuţă, scrierile luĭ

Prodănescu & Comp. vor stîrni ris obştesc şi, fără nicĭ o strajă, acestea vor fi izgonite din literatură. Văzind aceasta, d-l Maĭorescu scrie că critica nu maĭ are nicĭ un rol şi încredinţat că critica şi-a făcut datoriea, zice cu o mîndrie foarte la locul ĭeĭ.

„Maurul şi-a făcut datoriea, maurul poate să se ducă" [1]).

Repetăm, dl. Maiorescu are dreptate. Chiar articolul critic din urmă al d-sale arată că critica, cum se făcea înnainte, şi-a trăit traiul. Dar, lipsind critica judecătorească, nu va remănea nemică, în locul ĭeĭ? D-l Maiorescu nu ne spune nemica, măcar nicĭ nu face vre-o aluzie că ar fi critică modernă, care nu numaĭ că nu pĭere îndată ce literatura se dezvoltă dar care, di'mpotrivă, ajunge tot maĭ puternică. Nu cunoaşte oare d-l Maiorescu ast-feliŭ de critică? Orĭ o cunoaşte, dar nu o primeşte, nu socoate de trebuinţă să vorbească de dînsa, pentru că pe orizontul nostru literar nu vede oamenĭ destul de destoinicĭ pentru a face atare critică (lucru de altmintrelea foarte adevărat)? Nu ştim care ĭe pricina, dar ĭe neîndoios că d-l Maiorescu nu pomeneşte cîtu-şĭ de puţin despre acest feliŭ noŭ de critică!

* * *

Critica în Europa a luat mare dezvoltare,

---

[1]) Die Verschwörung des Fiesco, Schiller.
Contemporanul An. VI. No. 3.

dar o critică întemeiată pe alte baze, o critică plină de putere, care priveşte o operă literară ca un product şi ca atare îl analizază, cum fac ştiinţele naturale, căutîndu-ĭ pricinile ce i-au dat naştere. Cînd critica are înnainte o operă literară, se întreabă care ĭe pricina cea maĭ apropiată. Bine înţeles aceastā pricină ĭeste artistul, creatoriul opereĭ, deci cea di'ntâiŭ grijă a criticeĭ ĭeste de-a statornici o legătură de cauză între opera artistică şi artistul creatoriŭ. Critica, analizînd vieaţa artistuluĭ, sufletul luĭ, ne explică de ce şi cum a făcut ĭel astă operă artistică, ne arată cum, luînd în samă temperamentul artistuluĭ, psihicul luĭ, cutare şi cutare întîmplare din vieaţa luĭ, opera artistică a trebuit să fie tocmaĭ aşà cum ĭeste şi nu altfeliŭ; ne explică pricinile cari au hotărit caracterul opereĭ artistice, ori cum am zis, arată legătura între artist şi creaţiunea sa. Un exemplu va lămuri maĭ bine gîndul nostru. Ieată un poĭet. Trăsăturile caracteristice ale poĭeziilor luĭ sînt melancoliea adîncă, ĭubire pentru fantastic, în cît poĭetul zboară 'n aĭer orĭ se cufundă în prăpăstiĭ adîncĭ, în loc de-a gusta frumuseţile ce sînt împrăştiete pe pămînt; a treia trăsătură caracteristică ĭeste ură înverşunată către femee. Critica ne va areta pe poĭet nervos, uşor de aţiţat, nemulţămit,—de unde se înţelege melancoliea

poïeziilor luï. Critica îl va areta trăind într'un oraş mare, crescut în oraş, într'o ulicioară îngustă, într'o casă fără curte, din care nu putea să vadă toate frumuseţele naturei, pădurile, cîmpiile, munţiï, lanurile întinse scăldate în lumina aurie a soareluï orï în lumina argintie a luneï; poïetul în copilăriea sa a stat sub înriurirea uneï mame bigote, care umplea capul copiluluï cu basme religioase, cu grozăveniile ïeaduluï. Ieată dar explicarea fantasticuluï în poiezile artistuluï şi neplăcerea luï peutru natura măreaţă pe care n'a putut s'o observe de cît pe fereastra îngustă a uneï uliţï necurate. In sfîrşit critica arată cum poïetul s'a îndrăgostit, a pus tot sufletul său, toată nădejdea, toată vïeaţa într'o femee şi aceasta l'a înşelat mişeleşte, făcîndu-ï o rană adîncă în inemă, rană cu atît maï dureroasă, cu cît poïetul a fost maï naiv, maï încrezătoriŭ, maï nervos, maï pasionat. Ieată de ce rana nicï o dată nu s'a maï închis, de ce îï sfăşie veşnic inema şi orï-ce amintire face să vibreze dureros această sermană inemă. Ieată explicarea ureï, deznădejduireï, blăstămuluï, plînsuluï cu hohot, cari zbucnesc, cînd vorbeşte de femee, în care poïetul vede numaï pe cea care l'a trădat. Şi ïeată pas cu pas ni se explică toate părţile caracteristice ale creaţiuneï poïetuluï, fir cu fir se ţese legătura între poïet şi opera

luĭ. Şi dacă reuşeşte critica să aducă înnainte-ne pe poiet, să ni-l zugrăvească tocmaĭ cum ĭe, atuncĭ înţelegem lămurit de ce şi cum creaţiunea poietuluĭ, ĭeste aşa şi cum nicĭ nu putea fi alt-feliŭ, Decĭ temelĭea criticeĭ, pe cît ĭe vorbă de a statornici legătura între artist şi operă, va fi o analiză psihică a artistuluĭ.

Ast-feliŭ romanţierii de a-zĭ şi criticiĭ au acela-şĭ scop.

„Romanţieriul şi criticul, zice Brandes în admirabila-ĭ scriere [1]), pleacă astă-zĭ în schiţările lor de la acela-şĭ punct: atmosfera spirituală a epoceĭ. In aceasta se arată formele. Unul vrea să ne înfăţoşeze şi să ne explice faptele unuĭ om, altul vrea să ne înfăţoşeze şi explice o operă literară, şi ambiĭ caută să ne arete că faptele oamenilor şi operele literare trebuie să fie privite ca nişte producte, pe care omul le face fatal, îndată ce se întrunesc anumite înşuşirĭ năuntrice şi înriurirĭ esterne. Deosebirea esenţială ĭeste numaĭ aceasta, că poĭetul face ca persoanele închipuite de dînsul, de obiceiŭ zugrăvite după modele din vieaţa reală, să lucreze şi se vorbească după împrejurările date, în timp ce criticul ĭeste cu desăvârşire legat de realitate,

[1]). Vezĭ „Die Literatur des neunzehnten Jahrhunderts in ihren Hauptströmungen“ V. Band pag. 386.

aşa în cît închipuirea luĭ trebuĭe să lucreze numaĭ şi numaĭ pentru a afla şi reconstrui starea sufletească, pricina saŭ condiţiunea faptelor. Romanţierul de la caracterul observat trage încheierĭ în privinţa faptelor probabile ale insuluĭ, criticul scoate încheerĭ în privinţa caracteruluĭ artistuluĭ, din însuşirile opereĭ observate".

Dacă în multe privinţĭ creaţiunile artistice ale romanţieruluĭ sînt mult maĭ pre sus, mult maĭ preţioase de cît criticele, ĭeste înse şi o parte în care lucrarea criticuluĭ modern ĭe şi maĭ însemnată de cît a artistuluĭ. Astă însemnătate maĭ mare urmează din subiectele tractate de criticĭ. Artistul studiează oamenĭ în general, oamenĭ de rînd, criticul studiează pe artiştĭ. Artiştiĭ înse ca modele, sînt cele maĭ de multe orĭ, maĭ interesanţĭ, maĭ instructivĭ, pentru că în sufletul lor se oglindeşte maĭ bine epoca, în toată complexitatea ĭeĭ, de cît în sufletul unuĭ simplu muritoriŭ. Aşa de pildă Flaubert a creat ţipurĭ admirabile, ca artă; pe madame Bovary, pe Charles Bovary (spiţeriul), pe Leon etc. Istoricul veaculuĭ nostru nu va putea să nu cunoască tipurile luĭ Flaubert, căcĭ ĭele îl vor lumina în privinţa vieţeĭ oamenilor din Franţiea în veacul acesta. Dar cu cît maĭ instructiv va fi pentru istoricul veaculuĭ al XIX-le atipul complex al luĭ Flaubert însu-şĭ?

Cu cît maĭ mult s'a oglindit în Flaubert vieaţa veacului nostru în toată complexitatea ĭeĭ! Cred că aste puţine cuvinte sînt de ajuns pentru ca să poată vedea orĭ cine deosebirea între critica modernă şi între cea judecătorească; dar n'am mîntuit încă. Am zis că criticul trebuĭe să analizeze psihicul artistuluĭ pentru a explica opera luĭ; înse astă stare psihică ĭe pricinuită, atîrnă, de psihicul cercului în care se învîrteşte artistul, de al poporuluĭ din care fac parte; deci, după ce am aflat legătura între opera artistică şi între artist, trebuĭe să aflăm şi legătura între opera artistică şi poporul din care face parte artistul. Alăturĭ decĭ cu analiza psihică a unuĭ ins, critica face şi analiza unuĭ popor. Maĭ departe. Psihologiea unuĭ popor atîrnă de mediul natural în care trăeşte poporul, atîrnă şi în mare parte de întocmirile politico-sociale ale acestuĭ popor, decĭ trebuĭe de aflat legătura între opera artistică şi mediul natural şi social în care trăeşte artistul. Aşa să luăm din noŭ exemplul nostru. Melancoliea ce o vedem în opera artistică, am explicat'o prin nervozitatea şi cacarcterul trist al poĭetuluĭ; fantasticitatea, prin creşterea fanatică religioasă care i-a dat'o poĭetuluĭ mă-sa; ura către femeĭ, prin o trădare mişelească suferită de însu-şĭ poĭetul. Rădicîndu-ne de la poĭet la mijlocul în

care trăea ĭel, vom afla că întristarea şi melancoliea luĭ a fost însuşirea pe care o aveaŭ toţĭ ceĭ din cercul în care trăea poĭetul orĭ chiar toţĭ ceĭ din clasa luĭ; ĭear această melancolie şi întristare se datoreşte unor cauze politico-sociale. Fanatismuluĭ religios, pe care a vroit să i-l insufle mă-sa şi care s'a aretat în creaţiunea poĭetuluĭ prin iubirea către fantastic, îĭ vom afla pricina în starea religieĭ, în faptul că religiea avea maĭ mare înriurire asupra femeilor. Lucru care la rîndul său se datoreşte unor cauze anumite: stăreĭ femeeĭ în societate. În sfîrşit faptul trădăreĭ, analizîndu-l, vom vedea că nu-ĭ un fapt izolat, ci foarte obicĭnuit în mediul în care trăea poĭetul şi vom afla că se datoreşte stăreĭ ce s'a creat pentru femeĭ în societate, creştereĭ falşe ce li se dă etc...

Se poate urma altă cale în investigaţiunile critice şi a nume o cale inversă: în loc de a pleca de la opera artistică pentru a ne ridica până la naţiunea în care s'a ivit putem, după exemplul dat de Taine, să plecăm de la rasa, naţiea, din care face parte poĭetul, să analizăm maĭ întăiŭ poporul, ţara în care s'a născut ĭel pentru ca să definim toate condiţiunile cari aŭ influenţat asupra luĭ, pe urmă să trecem la poĭet, la analiza luĭ psihică şi apoĭ să trecem la operă; cu alte cuvinte în loc de a ne ridica cu analiza de

la opera poĭetuluĭ până la mijlocul natural şi social să ne coborim de la mijlocul natural şi social până la opera artistică. Drept pildă despre ast-feliŭ de lucrare putem lua monumentala operă a luĭ Taine „Istoriea literatureĭ engleze.“ Taine începe cu analiza configuraţiuneĭ geografice (mijlocului natural) apoĭ studiează rasa şi influenţa acestor doĭ factorĭ asupra întocmireĭ naţiuneĭ engleze. Pe urmă analizează societatea engleză, şi înriurirea ieĭ asupra poĭetuluĭ şi ast-feliŭ ajunge la poĭet şi de la poĭet la creaţiunea poĭetuluĭ. După Taine o societate, o naţie, ĭeste productul mijloculuĭ natural şi al raseĭ, poĭetul ĭeste productul naţiuneĭ. ĭear opera literară ĭé productul poĭetuluĭ; decĭ analiza uneĭ lucrărĭ artistice trebuĭe începută de la factorul, de la cauza primă. Această cale inversă a luĭ Taine, ĭe prea vastă, prea puţin sigură, sîntem înse departe de a o nega după cum fac Brandes, Hennequin, Guyau (1), ci

(1) Hennequin în cartea luĭ „La critique scientifique“, o carte care coprinde cîte-va vederĭ ingenioase, dar maĭ multe greşite, se ridică cu drept cuvînt contra exageraţiilor teorieĭ luĭ Taine, dar, cum se întîmpla adesea, cade singur într'o exageraţie contrară. Influenţat de teoriea absurdă a luĭ Bagehot (ideiea centrală a luĭ Bagehot ĭeste că nu summum condiţiunilor istorice face pe eroĭ, pe oameniĭ superiorĭ; ci eroiĭ, oameniĭ superiorĭ, fac istoriea) susţine că nu mediul face pe artist, ci artistul face mediul. Brandes într'o conferenţă publică ţinută în Petersburg dezvoltă aceea-şĭ teorie. Guyau într'o operă admirabilă, apărută acum (L'art au point de vue sociologique) ie mult maĭ aproape de adevăr. Noĭ credem,

credem că şi drumul indicat maĭ sus duce la acela-şĭ rezultat şi sînt cazurĭ cînd ĭe maĭ potrivit de cît cel di'ntîiŭ. Dacă pentru analiza uneĭ opere artistice ĭe mult maĭ potrivit a lua ca punct de plecare chiar această operă artistică, în schimb cînd ĭe vorba de a analiza o anumită literatură întreagă, un curent literar întreg, cum ie de pildă clasicismul orĭ romantismul, atuncĭ drumul indicat de Taine ĭe maĭ potrivit. Păn acum am vorbit despre înriurirea mijloculuĭ social asupra creaţiuneĭ literare şi de stabilirea legătureĭ între mijlocul natural şi social, între poĭet şi creaţiunea artistică. Dar o dată opera artistică creată, ĭea la rîndul ĭeĭ, are influenţă asupra mijloculuĭ social în care a fost creată.

De aicĭ decurge a doua nu maĭ puţin însemnată datorie a criticuluĭ. Considerînd opera artistică ca un fapt împlinit critica o analizează caatare. Maĭ întăiu criticul pu-

după cum am am maĭ zis, că toate căile indicate de Taine, Sainte-Beuve, Brandes, Hennequin, Guyau, duc la acela-şĭ rezultat, critica va areta relativa lor importanţă şi cînd anume va trebui să ne servim de un metod orĭ de altul. Şi noĭ sîntem contra exageraţieĭ luĭ Taine ast-feliŭ că în prezentul articol. care a apărut maĭ înnainte de cît cartea luĭ Hennequin, de cît a luĭ Guyau, şi de cît conferinţa luĭ Brandes, am recomandat un drum invers de cît al luĭ Taine. Bine înţeles nu cădem în exageraţiea ca să negăm cu totul un metod căruia îĭ datorim „Istoriea literatureĭ engleze“. In volumul al doilea al criticelor noastre, care sperăm că va apărea în curînd, vom avea un articol special în această privinţă.

ne întrebare opereĭ artistice: De unde aĭ venit? Cum aĭ venit pe lumea aceasta? Cine-ţĭ ĭe creatoriul? etc. După multă trudă, în care adese orĭ critica pierde nădejdea de a căpăta un respuns măcar aproape lămurit (un respuns pe deplin lămurit ie peste putinţă) după multă stăruinţă, cînd în stîrşit respunsul ĭe dat, critica pune o altă întrebare: „Acuma ĭeştĭ aice între noĭ, vrînd ne vrînd trebuĭe să te primim aşa cum ĭeştĭ, spune dar, tu copil răsfăţat şi sublim al muzelor ce aĭ să facĭ între noĭ şi cu noĭ? Ne veĭ face oare să ridem orĭ să plîngem? Ne veĭ face să bine-cuvîntăm or să blestemăm? Ne veĭ face să iubim orĭ să urim? Ne veĭ face oare să ne închinăm, luĭ, mareluĭ idol, izvorul lumineĭ, iubireĭ şi dreptăţeĭ orĭ să ne închinăm Sataneĭ saŭ viţeluluĭ de aur? Spune!“ Dar fiind-că ast copil sublim respunde numaĭ celor carĭ singurĭ găsesc respunsul, de aceea critica va trebui acum să caute ce anume icoane, ce ideĭ, ce idealurĭ sociale şi morale sînt întrupate în opera artistuluĭ; căcĭ simţimintele aŭ condus mîna artistuluĭ? Carĭ sînt acele sentimente ce s'aŭ întrupat în opera luĭ şi carĭ sînt idealurile, simţirile ce ne va excita şi sugera opera artistică, într'un cuvînt care ĭe tendinţa socială şi morală a opereĭ artistice? Ce influenţă socială şi morală ĭe menită să aibă, ce înriurire e-

ducătoare va avea ĭea ? Şi cînd critica a primit respuns şi la această întrebare ĭea trebuĭe să facă orĭ să'şĭ facă altă întrebare. Iea trebuĭe să-şĭ zică ; Ştiŭ acuma, întru cît-va cel puţin, de unde a venit opera artistică, şi ce a nume influenţă va avea, ce tendinţă are această forţă socială din noŭ creată. Acuma să vedem : cît de mare ĭe această forţă; simţimintele, ce ne va sugera cît de puternic vor fi sugerate; dacă ĭea ne cheamă la un anumit ideal, cît de puternică ĭe această chemare ; dacă sugerează anumite concepţiĭ filosofice orĭ sociale, cît de tarĭ sînt aceste concepţiĭ şi cît de puternic vor fi sugerate? Intr'un cuvînt criticul se întreabă : cît de mare, cît de vastă ĭe creaţiunea artistuluĭ? Şi cînd va avea un respuns şi la aceasta, atuncĭ ĭel îşĭ va face cea din urmă întrebare : Prin ce a nume mijloace artistul lucrează asupra psihiculuĭ nostru ? Prin ce anume mijloace creaţiunea luĭ ne influenţează pe noĭ ? Aicĭ va fi vorbă de stil, ritm, rimă, peisagiŭ, descripţiea natureĭ, combinaţiea feliurită de icoane, atingerea cutăreĭ orĭ cutăreĭ coarde a inemeĭ, cutăreĭ orĭ cutăreĭ coarde a creerilor etc.

Intr'un cuvînt în aceste patru întrebărĭ se concentrează toată lucrarea criticuluĭ. Critica trebuie să respundă, după opiniea noastră: de unde vine creaţiunea artistică, ce in-

fluență va avea ĭea; cît de sigură şi vastă va fi aceea influenţă şi în sfîrşit prin ce mijloace această creaţiune artistică lucrează asupra noastră. Un respuns maĭ mult orĭ maĭ puţin detaliat şi sigur la aceste întrebărĭ rezumă o lucrare critică. Se înţelege că aicĭ am indicat ceea ce ar fi o critică perfectă, ideală, dar dacă critica va face un sfert din sfert din această lucrare încă va fi o opera meritorie. Apucînd drumul criticeĭ contimporane ştiinţifice vom face puţin măcar, pe cînd urmînd drumul vechiŭ; or nu vom face nemic orĭ, ceea ce ĭe şi maĭ reŭ, vom face ce-va anapoda.

Aicĭ trebuĭe să facem neapărat o abatere pentru a îndepărta o neînţelegere. Cînd zicem critică ştiinţifica, punînd alăturĭ cu vorba critică epitetul ştiinţifică, sîntem departe de a crede că critica a ajuns o ştiinţă pozitivă. Nu; sîntem departe de a fi de părerea luĭ Zola, care vorbindu-ne de critica modernă, ne spune de legĭ fixe, de teoreme geometrice. In critica literară nu putem încă avea legĭ nestrămutate, teoreme tot aşa de lămurite ca în geometrie, cum nu avem nicĭ în sociologie. Un sociolog care ar spune că în sociologiea ştiinţifică avem teoreme tot aşa de lămurite şi de neîndoelnice ca'n geometrie, orĭ nu ştie matematică, orĭ nu cunoaşte sociologie, orĭ nu se pricepe la amîndouă ; so-

ciologiea tinde a fi ştiinţa exactă, dar până acuma n'a ajuns; tot aşa trebuie să zicem şi despre critică: critica literară tinde a ajunge cu totul exactă şi ştiinţifică, dar, ïe încă departe, foarte departe, de acest ideal şi acuma intuiţiea ajută pe critic maï mult de cît ştiinţa. Pentru a ne zugrăvi, a pune înnaintea noastră pe artist, pentru a'l face să trăească, pentru a ne areta cum s'a creat opera artistică, de sigur pe critic îl va ajuta psihologiea modernă, dar criticuluï îï va trebui intuiţiea, inspiraţiea, un talent deosebit, fără care cea maï desăvîrşită cunoştinţă a psihologieï [1]) nu-ĭ va ajunge. Pentru a lămuri înriurirea mediuluï social asupra artistuluï, şi deci şi asupra opereï artistice, criticul trebuïe să cunoască societatea în care s'a dezvoltat artistul, deci trebuïe să analizeze starea ïeï culturală, dezvoltarea ïeï intelectuală, condiţiile politice şi economo-sociale în care se găseşte precum şi starea morală. Aceste toate negreşit trebuïe să le cunoască criticul, fără aceste cunoştinţï nicï nu poate fi vorba despre o critică bună din toate punctele de vedere. Dar care din aceste multiple puterï sociale a înriurit opera artistuluï şi maï ales relativa însemnătate a multiplilor factorï

[1]) De altmintrelea şi psihologiea ïe numaï o ştiinţă începătoare.

sociali? In toate acėstea tactul şi talentul criticuluĭ, inspiraţiea, îl ajută minunat; deci intuiţi a joacă rol cumpănitoriŭ în critica estetică. Gustul literar, cultura literară, adecă studiarea operelor mari din literaturele celor maĭ înaintate naţii, în sfîrşit intuiţiea artistică, ĭeată însuşiri neapărat cerute pentru a judeca valoarea artistică a operelor pentru a judeca dacă o operă literară ĭe însemnată, genială. Talent, geniŭ! Dar ce sînt acestea de cît vorbe prin carĭ zugrăvim lucrurĭ neînţelese? Fireşte, cum am zis, chiar în critica estetică, ştiinţa modernă începe să aibă rol din ce în ce maĭ mare. In cîte-va cuvinte ĭeată ce vroim să zicem: critica modernă tinde a fi din ce în ce maĭ ştiinţifică, chiar acuma ĭe peste putinţă a fi critic fără mare cultură ştiinţifică; dar critica, întocmaĭ ca şi arta, n'a ajuns încă a fi ştiinţă şi unuĭ critic i se cere intuiţie, inspiraţie, un talent deosebit, înnăscut, ca şi artistuluĭ. Dar primind intuiţiea, inspiraţiea în critică, nu o aducem oare iear la rolul criticeĭ vechì, metafizice? Nu, de loc. Maĭ întăiŭ pentru că luăm drept temelie ştiinţele şi afară de acestea critica modernă se deosebeşte de critica trecutuluĭ prin metodă, prin scop, prin tot. Fiind-că nu maĭ putem lungi acest articol, vom da un exemplu care va lumina uriaşa deosebire între critica explicătoare şi între cea

judecătorească. Am fost de o părere cu d-l Maiorescu, critica judecătorească pierde din însemnătate cu cît se dezvoltă maĭ mult literatura şi la un timp poate lipsi fără a căşuna vre-o pierdere. Critica modernă esplicătoare, cu totul di'mpotrivă, cu cît se desvoltă literatura artistică şi ĭea ajunge tot maĭ însemnată. In adevăr să ne închipuim un popor la începutul dezvoltăreĭ sale literare. Literaţiĭ de atuncia vor fi oamenĭ simpli, ca talente, ca psihic; asemenea şi întocmirile sociale, mijlocul social în care se dezvoltă artistul primitiv, ĭe relativ simplu. Criticul care va trebui să ne facă analiza psihică a unuĭ artist, cu psihic foarte puţin complex, orĭ analiza unuĭ mediu social simplu, nu ne va putea spune multe lucrurĭ. Cu cît înse se dezvoltă literatura, cu atîta şi artiştiĭ sînt maĭ dezvoltaţĭ, cu atîta şi psihicul lor ĭe maĭ complex, cu atîta şi relaţiile sociale sînt maĭ complexe şi decĭ cu atîta şi lucrarea criticuluĭ ĭe maĭ grea, maĭ complexă, maĭ folositoare. A ne da analiza psihologică a luĭ Musset, a ne da o analiză a mijlocului social din Franţiea modernă, ĭe lucru pe cît de greu, pe cît de complex, dar şi pe atît de talentat şi de folositoriŭ. Acela-şĭ lucru trebuĭe să spunem în general despretoată lucrarea criticuluĭ modern. Aşa, noĭ am zis, că una din problemele criticeĭ

moderne ĭe analiza sentimentelor şi ideilor cari aŭ însufleţit pe artist în lucrarea sa, a simţimintelor şi ideilor ce vor fi sugerate prin creaţiunea artistică în conceteţenii artistuluĭ: analiza însemnătăţeĭ sociale, educătoare, moralizătoare a lucrăreĭ artistice. Dar cu cît se dezvoltă societatea, cu atît se dezvoltă ideile şi simţimentele, cu atît ĭele ajung maĭ bogate, maĭ variate, maĭ complexe şi în acela-şĭ grad ajung maĭ bogate, maĭ variate, maĭ complexe simţimentele şi ideile artistuluĭ şi deci şi simţimintele şi ideile ce sînt întrupate în creaţiunea sa. Analiza însemnătăţeĭ sociale, influenţeĭ sociale, a uneĭ ast-feliŭ de lucrărĭ într'o ast-feliŭ de societate ĭe peste măsură de grea, dar şi peste măsură de importantă şi de folositoare. Critica dar se dezvoltă, capătă tot maĭ mare însemnătate, ajunge tot maĭ folositoare, în acela-şĭ grad în care se dezvoltă societatea, literatura şi artistul. Cred că astă deosebire ĭe îndestulătoare pentru a areta şi deosebirea criticeĭ moderne de cea trecută şi relativa ĭeĭ importanţă. Ştiŭ, orĭ maĭ bine îmĭ închipuiŭ, că se vor găsi mulţĭ, poate chiar confratele Sphynx, care ne va zice zimbind: „Bine, ĭe foarte frumos, cînd ne vorbiţĭ de critica literară modernă, întemeiată pe ştiinţă di'ntr'o parte, ĭear de alta pe un talent puternic intuitiv; dar de unde vroiţĭ să luăm asemenea criticĭ, cine ĭe acel

care ar putea fi un Sainte-Beuve, un Taine orĭ un Brandes romănesc?" Intimpinarea, mărturisim, ĭe foarte adevărată. In adevăr n'avem încă un Taine; dar n'avem nicĭ un Musset orĭ Flaubert şi noĭ toţĭ cari facem acuma critică literară, sîntem numaĭ locţiitoriĭ aceluia care va şti să pună critica noastră la înnălţimea la care a pus'o un Taine Dar nicĭ cît sîntem, nu trebuie oare, nu ne ĭe îngăduit, să ne călăuzim de un metod ştiinţific, o dată ce 'l vom şti adevărat? Se înţelege n'avem un Taine, dar nu ĭe maĭ puţin adevărat că critica noastră îndreptată pe calea modernă, poate să aducă mare folos. Dacă critica nu ne va da o ţesătură complexă şi fină, care se lege opera literară cu artistul; dacă nu ne va da figura artistuluĭ în toată mărimea ĭeĭ, poate înse să ne lămurească unele din împrejurările principale cari au avut înriurire asupra uneĭ opere artistice, ceea-ce poate să aducă mare lumină în privinţa acesteĭ opere, lucru ĭeară-şĭ foarte însemnat pentru istoricul viitoriŭ al literatureĭ romîne. Dacă nu putem să dăm un tablou întreg despre mijlocul social şi să lămurim cum şi în ce chip acest mijloc a înriurit asupra opereĭ artistuluĭ, vom putea înse aretă înriurirea cutăruĭ orĭ cutăruĭ factor social asupra artistuluĭ. Acesta ĭe înse un lucru pe atît de folositoriŭ pentru contemporaniĭ

noştri cît ĭe şi de însemnat pentru istoricul viitoriŭ al Românieĭ. În aceea-şĭ vreme polemica critică îşĭ va schimba caracterul învîrtindu-se pe lîngă chestiĭ generale, ştiinţifice şi sociale, dar nu pe lîngă chestiea titlurilor ce trebuie să dăm artiştilor. Între alte foloase, schimbarea direcţieĭ criticeĭ noastre va avea de urmare nemicirea spirituluĭ de cumătriĭ şi de cărdăşiĭ literare, şi acest rezultat pe cît ĭe de însemnat ĭe pe atîta şi de folositoriŭ.

* * *

Sînt încă două chestiĭ în privinţa cărora am vroit să ne înţelegem cu contratele nostru de la „România liberă". D-luĭ Sphynx pare a nu-ĭ plăcea obiceiul de-a critica pre un scriitoriŭ de aĭ noştri, făcînd citaţiĭ din maĭeştri străinĭ, pomenind cu prilejul unuĭ artist mediocru orĭ puţin talentat, artiştĭ celebri şi genialĭ ca Dante orĭ Shakespeare. Se înţelege, vom zice şi noĭ, confratele nostru are dreptate, dacă ĭe vorbă de exageraţiile de ris în carĭ cade şi pildă criticul de la „Naţiunea", cu care d-l Sphynx face polemică. Ast critic în adevăr ĭe foarte ciudat cu citaţiile luĭ. Aşa spre a spune că a cugeta ĭe greu, d-l γδ citează pe filosoful Schopenhauer. Mîne vr'un alt critic pentru a spune că omul îmblă cu picioarele, va zice: „omul îmblă cu picioarele, cum a zis un mare filosof" etc.

Într'un cuvînt sîntem de o părere cu Sphynx, dacă ĭe vorbă de criticul de la „Naţiunea". Nu vom fi înse de loc de-o părere dacă D-sa ar vroi să generalizeze osîndind în general citaţiile şi pomenirea de nume marĭ, cînd ĭe vorbă de scriitorii noştri puţin însemnaţĭ. D-l de la Vrancea a scris o critică în „Lupta literară" şi pe cît ĭe vorbă de analiza amăruntelor şi tehnicei poĭeţilor despre cari tracta De la Vrancea, critica ĭeră cît se poate de bună. În această critică în care ĭe vorbă de Veronică Miclea, de Scrob etc. d-l De la Vrancea a citat pe Dante, pe Heine etc... D-l Scrob şi Dante! Nu ĭe prea curios? Şi cu toate acestea d-l De la Vrancea a avut deplină dreptate. Literatura noastră se dezvoltă sub înriurirea literaturelor europene. De ce dar de o parte n'am hotări cam ce înriurire, a cutăruĭ maĭetru străin se oglindeşte într'un scriitoriŭ al nostru şi pe de altă parte de ce n'am areta exemple marĭ scriitorilor noştri, fie ĭeĭ orĭ cît de micĭ? Nouă nu ni se pare nicĭ pretenţios nicĭ de ris lucru, cînd un scriitoriŭ de-aĭ noştri cu mic talent, ar avea înnaintea ochilor pe Shakespeare, ar tinde a ajunge un Shakespeare. Nu-ĭ pretenţie de ris a vroi să fiĭ un Shakespeare, ci de ris ĭe credinţa că aĭ ajuns a fi ast-feliŭ de geniu, cînd nu-ĭ ajungĭ nicĭ la glezne; ambiţiea înse de-a ajunge un Shakes-

peare ĭe o ambiţie aleasă, înnaltă. De ce dar un critic, vorbind scriitorilor noştri, să nu le arete exemple marĭ din străinătate. Bine înţeles că toate acestea trebuĭe să aĭbă rostul lor; în această privinţă sîntem de-o părere cu d-l Sphynx.

A doua chestie, despre care nu sîntem de ideea d-luĭ Sphynx, ĭe clasificarea scriitorilor în cutare s'au cutare grupă orĭ şcoală. D-l Sphynx ĭeste contra înregimentăreĭ scriitorilor în cutare sau cutare şcoală. Se înţelege dacă ĭeste ĭeară-şĭ vorba de criticul de la „Naţiunea", care găseşte şcoala Flaubertistă, Maupassantistă etc., apoĭ sîntem de o părere. Dar d-l Sphynx pare a generalizà duşmăniea în potriva clasificăreĭ orĭ cel puţin D-sa protestează pe cît ĭe vorba despre De la Vrancea. Înşirînd tot ce-a scris talentosul şi simpaticul nostru nuvelist, d-l Sphnx zice: „Dacă o dată cu înşirarea acesteĭ varietăţĭ de subiecte, voiŭ maĭ spune că multe din aceste bucăţĭ îşĭ au limba lor proprie şi un feliŭ de construcţie de frază particulară s'ar maĭ putea susţinea că Barbu ĭe de cutare şcoală etc?" S'ar putea şi chiar trebuie de susţinut şi ĭeată de ce. Cînd o dată se crede că un scriitoriŭ, un talent literar, o operă literară ĭe un dar dumnezeesc, ĭe ce-va căzut din ceriŭ, atuncia de bună samă orĭ-ce împărţire în şcolĭ, orĭ-ce clasifi-

care ar fi absurdă. Acuma înse, cînd critica modernă socoteşte un talent literar, o operă literară, ca un product al unor împrejurări anumite, ca şi ori care alt product, atunci se schimbă chestiea. Cum în zoologie întrebuinţăm clasificarea, aşa putem şi trebuie s'o întrebuinţăm şi în literatură. Nici feliurimea celor scrise de De la Vrancea, nici faptul că nu se asamănă în totul cu cutare ori cu cutare scriitoriŭ, n'ar fi un argument pentru critică de a nu-l clasa într'o grupă ori în alta, într'o şcoală ori în alta. Turghenief a scris şi din vieaţa de la ţară şi din vieaţa de oraş, din vieaţa aristocraţimeĭ, din a ţerănimeĭ, din a studenţimeĭ, a scris şi bucăţĭ de teatru şi chiar o poĭemă în versurĭ, şi cu toate acestea toţĭ îl numără în şcoala naturalistă. Victor Hugo a scris romane, tragediĭ, drame, poĭeziĭ lirice şi ce n'a maĭ scris ĭel, şi cu toate acestea toţĭ îl pun în şcoala romantică. Între Turghenief, Tolstoi, Dickens, Georges Elliot, Flaubert ĭe deosebire colosală cu toate acestea îĭ clasăm pe toţĭ în şcoala naturalistă după nişte semne esenţiale tuturor. Aşa între şoarece şi elefant ĭe deosebire foarte mare şi totu-şĭ pe amîndoĭ îĭ punem între mamifere. Clasificarea în literatură are acela-şĭ înţeles şi aceea-şi însemnătate ca şi clasificarea în zoologie.

Nu face natura clasificaţieĭ, ci omul. Natura

a produs ființĭ viețuitoare, noĭ le împărțim în vertebrate, artropodare, moluște etc; împărțim pentru a putea maĭ ușor pricepe fenomenele natureĭ. Tot așa în literatură. Ni se va spune poate că clasificarea ĭe departe de a fi ajuns la acea exactitate la carĭ ĭe în zoologiea orĭ în botanica. Foarte adevărat. In această privință n'avem nemică de zis, clasificarea în literatură ĭe încă pe cît se poate de primitivă; ĭe tot așa de puțin esactă și clară ca clasificările ce se făceau odinioară în zoologie, dar acest fapt arată numaĭ trebuința, dorința noastră de a ajunge la clasificărĭ maĭ perfecte, dar nu că nu trebuie să ne folosim de clasificarea de acuma, până la altă maĭ bună.

Ar fi tot așa de nerațional dacă un zoolog vechiŭ ar fi respins orĭ-ce clasificare sub cuvînt că va veni vremea cînd va fi o clasificare maĭ bună; orĭ dacă un zoolog modern ar spune că nu trebuĭe să întrebuințăm de loc clasificarea modernă, sub cuvînt, că după vre-o două veacurĭ vom avea o clasificare mult maĭ desăvîrșită. De aceea și începe orĭ ce știință, cu orĭ cît de nedesăvîrșită clasificare de cît fără clasificare de tot. A clasifica ĭe o nevoĭe a conștiințeĭ omeneștĭ. Ar fi de prisos înse se adăogăm că și noĭ simțim și sîntem nemulțămițĭ de imperfecțiea clasificațiilor de astă-zĭ, carĭ de multe

orĭ n'au altă pricină de cît fantaziea criticuluĭ; dar noĭ pricepem şi necesitatea absolută a grupărilor şi a clasificaţiilor. N'am putea să mîntuim maĭ bine aceste cîte-va cuvinte despre critica modernă de cît citînd frumoasele cuvinte ale luĭ G. Brandes despre spiritul criticeĭ care a pătruns poeziea modernă, romanul, şi critica propriŭ zisă, despre spiritul critic al veaculuĭ în general şi din care critica literară ĭe numaĭ o parte mică, dar destul de însemnată.

„Critica, adecă darul de a trece peste marginile primitive ale caracteruluĭ săŭ propriu, ajutat prin darul uneĭ simpatiĭ neunilaterale, a fost o însuşire de căpetenie a celor maĭ marĭ poĭeţĭ aĭ veaculuĭ nostru. Emile Montegut înţelese ast-feliŭ critica, numind'o geniul mezin între spirite. „Critica, zice ĭel, ĭeste a zecea muză. Cu dînsa ĭera căsătorit în taină marele Goethe. Iea a făcut din ĭel două-zecĭ de poĭeţĭ. Care-ĭ temeliea literatureĭ germane dacă nu critica? Poĭeţiĭ englejĭ de astă-zĭ ce-s? Criticĭ emoţionaţĭ. Ce ĭeste nobilul Leopardi al Italieĭ? Un critic înflăcărat. Din toţĭ poĭeţiĭ noĭ numaĭ Byron şi Lamartine n'au fost criticĭ, şi de aceia au fost lipsiţĭ de varietate şi au ajuns atît de monotonĭ". „Dacă luăm critica într'un înţeles maĭ larg şi maĭ propriu, atuncĭ cade a-

ceastă din urmă mărgenire. Căcĭ ca însuşirea de a spune realitatea la o cercetarea a fost ĭea puterea însuflătoare şi a liricilor celor marĭ aĭ veaculuĭ. Iea ĭeste inspirătoarea luĭ Victor Hugo, a luĭ Byron, a luĭ Georges Sand, ca şi a luĭ Lamartine! Indată ce poĭeziea încetează de a se închide de ideile şi de vieaţa lumeĭ contemporane, îndată ce poieţiĭ liricĭ-dramaticĭ se prefac în organe ale ideilor, se simţeşte ca element viu în poĭeziea lor critica. Iea a făcut pe Hugo să scrie „Les chatiments" şi pe Byron, pe „Don Juan" Iea arată spirituluĭ omenesc drumul. Iea îngrădeşte drumul şi-l luminează cu facle. Iea deschide drumurĭ nouă şi închide pe cele vechĭ. Căcĭ critica mută munţiĭ din loc, ĭea calcă sub picioare toate înălţimile uriaşe ale autorităţeĭ, ale prejudiţiilor, ale putereĭ fără ideĭ şi ale tradiţieĭ moarte".

Decepţionismul în literatura romînă

Înnainte de toate să deslușim acest titlu. Vroind să scriem cîte-va articole asupra literatureĭ noastre contemporane, asupra celor maĭ talentaţĭ reprezentanţĭ aĭ ĭeĭ, am chibzuit cu ce cuvînt am putea caracterizà maĭ bine epoca noastră literară, care ĭe trăsătura caracteristică prin care această literatură se deosebeşte de cea care a precedat'o şi de cea care probabil o va urma? Cum să numim curentul nostru literar? Socoteam să-ĭ zicem pesimist; înse, deşi în multe privinţĭ potrivit pentru a caracterizà literatura noastră contemporană, acest termen ĭeste prea îngust după înţelesul ce-ĭ daŭ uniĭ şi prea larg, prea general, după alţiĭ. Uniĭ ar fi vrut să înţeleagă sub numirea de pesimism numaĭ forma care s'a manifestat maĭ cu samă la Germanĭ în veacul nostru, primind formulrea

ştiinţifică, ajungînd sistem filosofic. Înţelegîndu-l ast-feliŭ pesimişti n'ar fi de cît Schopenhauer, Hartmann, Leopardi şi urmaşiĭ lor; pesimismul nu ar fi de cît un fenomen al veacului nostru care în trecut nu s'a aretat de cît în Indiea cu Budha şi Budhismul. [1])

Alţiĭ înţeleg prin pesimism o boală care bîntuĭe toate rasele, toate civilizaţiile, o boală care ĭeste tot aşa de veche ca şi omenirea şi care a bîntuît cu maĭ multă tărie acolo unde împrejurările sociale îĭ ĭeraŭ maĭ prielnice. Împrejurărĭ sociale anormale, reaua alcătuire a vieţeĭ unuĭ îns, anomaliĭ sociologice (înţelegînd sub sociologie fiziologiea societăţeĭ) orĭ anomaliĭ fiziologice, ĭeată pricinele pesimismuluĭ. Şi fiind că n'a fost încă societate în care să nu bîntuĭe asemene anomaliĭ, în care să nu fie asemenea pricinĭ, n'a fost nicĭ o societate pe care pesimismul să nu o fi amărit cu fierea sa.

Acest chip de-a înţelege pesimismul ne-ar veni maĭ mult la socoteală, dar totu-şĭ are un reŭ; căcĭ ducîndu-l la estrem putem găsi în fişte-care om seminţa pesimismuluĭ.

Dacă după întăiul înţeles trebuĭe să zicem că pesimismul nu a fost în societatea grecoromană, dacă trebuĭe să zicem că nu se ara-

[1]) Vezĭ E. Caro. Le pessimisme au XIX-ème siècle. *Contemporanul* An. V. No. 8.

tă nu numaĭ în Sophocle, Euripid, Hegesias, [1] Lucreţiu, d r chiar nicĭ în Byron, Musset şi cîţĭ alţiĭ din vremea noastră; apoĭ după al doilea înţeles, ducîndu-l la absurd. trebuĭe să zicem că maĭ toţĭ oameniĭ sînt pesimiştĭ.

Din aste rîndurĭ cetitoriĭ vor putea vedea cît de încurcat şi nedesluşit ĭete cuvîntul pesimism. Noĭ am primì înţelesul al doilea, dar fără a-l duce pănă la estrem.

Nehotărirea cuvîntuluĭ ĭe întăĭea pricină care ne-a făcut să-l înlocuim prin altul maĭ limpede, maĭ desluşit. A doua pricină pentru care l'am înlăturat ĭeste înţelesul ce a căpătat acest cuvînt din pricina pesimiştilor de contrabandă de tagma celuĭ de la Solenĭ şi despre care vom vorbi în alt articol [2]; din pricina acestora vorba pesimism va ajunge în curînd o batjocură, deşi ceea despre care vorbim acuma ĭe un lucru serios, serîos şi trist. Şi de aceasta ne-am hotărit să întrebuinţăm cuvîntul decepţionism, care, deşi nu are înţeles aşa de larg ca pesimismul, hotăreşte maĭ bine ce vroim să zicem, ceea ce vroim să vorbim cu cetitoriĭ noştri. Dar decepţionism orĭ pesimism, cuvîntul nu are aşa de mare

[1]) Acest Hegesias, filosof pesimist al Greciei, filosoful şi artistul descrietoriŭ al dureref şi nemicniciei vieţeĭ, a avut atîta înriurire asupra vremeĭ sale, în cît regele Ptolemeu a fost silit să-ĭ închidă scoala, pentru a stavilì molipsirea sinucidereĭ care cuprinsese pe şcolariĭ luĭ.

[2]) V. Contemporanul An. V. No. 6

însemnătate, de căpetenie ĭeste pricina acestuĭ decepţionism. De unde purcede adînca măhniciune? Care ĭe pricina strigătelor de durere, a deznădăjduireĭ, a decepţiuneĭ care caracterizază literatura noastră contemporană, care şi-a găsit resunet în Eminescu, De la Vrancea Vlăhuţă şi'n o mulţime din scriitoriĭ noştri, în ceĭ carĭ au ce-và de talent, precum şi în ceĭ cari sînt cu totul lipsiţĭ? Aceasta nu poate fi o întîmplare. Întîmplare nu poate fi cînd ĭe vorba despre întreaga mişcare literară a uneĭ generaţiĭ. Oare înriurirea unuĭ singuom, de pildă Eminescu, să fi împins literatura noastră contemporană în acest descepţionism, după cum zic uniĭ? Maĭ întăiŭ aci naşte aceea-şĭ întrebare care o fac ateiştiĭ teiştilor: „Dacă nu ĭe D-zeu, zic teiştiĭ, atuncĭ cine a făcut lumea“? „Dacă D-zeu a făcut'o,“ respund ateiştiĭ prin altă întrebare „apoĭ pe D-zeu cine l'a făcut?“ Această întrebare o putem face şi noĭ celor cari atribuie luĭ Eminescu decepţionismul literatureĭ noastre. Dacă pricina curentuluĭ descepţionist care bîntuie literatura noastră ĭeste înriurirea decepţionatuluĭ Eminescu; apoĭ care ĭe pricina decepţionismuluĭ la acest scritoriu? Să fie oare pornirile-ĭ fireştĭ? Bine. Dar atuncia cum ar putea să prindă rădăcinĭ, să se desvolte în societatea noastră, să ne copleşască literatura dacă mijlocul social, împrejurările sociale, nu

i-ar fi prielnice? Dacă mijlocul social, împrejurările sociale nu i-ar fi prielnice, decepţionismul nu ar putea să se desvolte în ţara noastră, cum nu se poate desvolta o plantă tropicală strămutată în gheţurile Siberieĭ. Decĭ, orĭ şi cum, trebuĭe să căutăm aiurea, trebuĭe să căutăm maĭ adînc pricina acestuĭ fenomeu. Alţiĭ socot că decepţionismul în literatura noastră, ĭe pricinuit de înriurea apusană, de înriurirea literatureĭ europene. După dînşiĭ pricina decepţionismuluĭ nostru ar fi că ne-a molipsit boala de care sufere veacul nostru, de care ĭe covîrşită literatură europeană; după dînşiĭ plînsul poeţilor noştri nu ĭe de cît un resunet al acelui strigăt de durere, al aceluĭ plîns cu hohot, al deznadejdeĭ făr de margenĭ, al blăstemuluĭ în potriva vieţeĭ, blăstăm care a resunat în Europa prin gura unuĭ Leopardi unuĭ Byron; ĭear melancoliea poeţilor noştri ĭeste resunetul adînceĭ melancoliĭ a luĭ Alfred de Musset orĭ a lui Henri Heine. Acest respuns, deşi mult maĭ adînc de cît întăiul, totu-şĭ nu ne mulţămeşte, căcĭ ca şi cel di'ntăiu ĭel împinge întrebarea maĭ departe fără a ne da respuns convingătoriu. Dacă decepţionismul în literatura noastră ĭe pricinuit de literatura decepţionistă a apusuluĭ, apoĭ care ĭe pricina acestuĭ curent european? Şi fără de această, dacă decepţionismul literatureĭ noastre contemporane ĭeste produs sub înriurirea

străinătăţeĭ, de ce nu a înriurit aceasta asupra literatureĭ mult maĭ întinse de cît a noastră, asupra literatureĭ părinţilor noştri? De ce nu dàm peste aceea-şi adîncă durere aceea-şĭ deznădăjduire, acela-şĭ decepţionism, în scrierile luĭ Alexandri, Bolintineanu, Mureşeanu, Cîrlova, Rosseti, C. Negruţi etc etc? Chestiea ĭe de de căpetenie şi, după cum vedem, toate respunsurile ce nĭ se dau sînt departe de a areta adevărata pricină a decepţionismuluĭ în literatura noastră. Pentru a o găsi să ne întoarcem către Europa apusană şi să întrebăm pe criticiĭ ĭeĭ: unde găsesc, de unde socot ĭeĭ că purcede acest trist fenomen, boala aceasta a veaculuĭ, după cum s'au obicĭnuit a o numi acolo? În Europa dăm peste o literatură întreagă în această privinţă, peste o grămadă de respunsurĭ, unele maĭ de duh de cît altele, şi ne-ar trebui un articol întreg numaĭ pentru a le înşira. Înse cea maĭ mare parte din respunsurĭ sînt departe de a fi îndestulătoare şi chiar cele maĭ bune nu ne pot mulţămi de cît în parte.

„Pricina decepţionismuluĭ în societate şi literatură ĭeste pierderea religieĭ şi a credinţeĭ, lumea maĭ înnainte a fost naivă, dacă vreţĭ, ne zic apostoliĭ trecutuluĭ, dară a avut credinţele ĭeĭ, credea în basme, în vremea de apoĭ, în raiŭ şi îngerĭ; acuma înse ştiinţele pozitive i au răpit aceste credinţĭ naive,

dar cari liniștea u, și nu i-au dat nemica în schimb. Dar omenirea nu poate, ca un simplu muritoriŭ, să trăească fără credință și de aicea pornește decepționismul orĭ pesimismul; aceasta ĭe pricina boaleĭ veaculuĭ". Alțiĭ învinovățesc ba filosofiea metafizică, ba pe cea pozitivistă. „Filosofiea metafizică, zic uniĭ, a ridicat pe om sus de tot i-a făgăduit dezlegarea tuturor vecĭnicilor și nedezlegatelor întrebărĭ și a sfîrșit prin fraze goale și deșerte. „Științele pozitive, zic alțiĭ, filosofiea pozitivistă, deschid înnaintea omuluĭ largĭ orizonturĭ și în acela-șĭ timp îĭ zic: Ieată până unde veĭ merge, ĭeată hotarul cunoștiințelor tale; dedeșeartă-țĭ va fi truda, de veĭ cerca să afli absolutul, ĭel ĭe în afară de cunoștințele omeneștĭ. Filosofiea modernă a descurajat spiritele, ĭea ĭeste pricina decepționismuluĭ veaculuĭ". „Democrațiea modernă, zic alțiĭ, a ațițat rîvnele și ambițiile fără a le putea mulțămi, ĭea este pricina descepționismuluĭ".

Taine vorbind de poĭețiĭ veaculuĭ nostru zice [1]): „Jelaniea și plîngerile lor au umplut tot veacul și ne-am năpustit spre dînșiĭ ascultînd cum inema noastră repetă încet strigătele lor. Ieram măhnițĭ ca dînșiĭ, și ca dînșiĭ pornițĭ spre revoltă. Democrațiea statornicită

[1]). Taine. Histoire de la littérature anglaise. Tome IV, pag. 419—423.

aţiţă rîvnele noastre fără a le îndeplini. Filosofiea ce se întemeĭese zorea pofta noastră de a dezvăli cele ce nu cunoşteam, fără a ne-o mulţămi. Şi în întinsa cale ce se deschisese plebeeanul tînjea de slăbiciune şi scepticul cădeau pradă uneĭ melancoliĭ timpuriĭ şi oteliţĭ de o esperienţă pripită, dragostile şi pornirile şi le robeau poieţilor cari cîntau fericirea ce nu poţĭ avea, adevărul ce nu poţĭ descoperi, societatea reu înjghebată şi omul nesfîrşit şi stricat!“

Şi maĭ departe: „Şi multă vreme încă oameniĭ vor fi mişcaţĭ de suspinele şi gemetele marilor poeţĭ. Multă vreme încă se vor amări în potriva uneĭ soarte care deschide năzuinţelor drumul slobod al întindereĭ nemărgenite şi apoĭ le zdrobeşte la pragul întrăreĭ de o stavilă ce le stă în cale, de-o nemica toată ce n’o băgaŭ în samă.

„Multă vreme încă vor duce, cum duce ocnaşul cătuşele sale, nevoile cărora se supun, cum s’ar supune legilor. Generaţiea noastră, ca şi cele d’innaintea sa, zace de boala veaculuĭ şi nicĭ odată nu se va însănătoşà pe deplin. Vom da de adevĕr, dar de linişte nu. Acuma nu ne putem lecui de cît inteligenţa: n’avem ce face sentimentelor. Dar avem dreptul de a alcătui pentru alţiĭ nădejdile ce nu maĭ putem avea. Avem dreptul de a pregăti urmaşilor noştri o fe-

ricire de care nu vom avea parte. Crescuţi într'un aïer maĭ sănătos poate vor avea o fire maĭ sănătoasă. Schimbarea ideilor cu vremea schimbă totul şi, luminînd mintea, linişteste inema. Până acum judecam omul luîndu-ne după inspiraţiĭ, după poïeţĭ şi ca şi dînşiĭ am socotit că mîndrele visurĭ ale închipuireĭ şi îndemnurile puternice ale inimeĭ noastre ĭeraŭ adevărurĭ ce nu se puteau tăgădui. Ne-am dat de bună voie cu gîcirile pärtenitoare ale religieĭ şi cu inexactitatea devinaţiilor literare şi am căutat să împăcăm doctrinele noastre cu pornirile şi năcazurile ce avem. Ştiinţa în sfîrşit se apropie şi se apropie de om; ĭea a trecut de lumea ce o vedem şi o pipăim, de stele, de pietre, de plante, la cari o mărgeniseră cu dispreţ, şi, ajutată de instrumente esacte şi pătrunzătoare, pe cari le pusese la prubă şi cari dovediseră puterea lor timp de treĭ sute de anĭ, începe a cerceta sufletul. Gîndirea şi desvoltarea sa, treapta pe care stă, structura, legăturile sale. rădăcinile ce o robesc trupuluĭ, nenumĕratele roade ce-a adus în istorie, minunata-ĭ înflorire la culmea fiinţelor, ĭeată strădăniea şi ţinta ĭeĭ, ţintă care de şeĭ-zecĭ de anĭ acum ĭe urmărită pas cu pas, cu acelea-şĭ metode cu cari s'a urmărit lumea fizică şi ştiinţa va transforma înaintea noastră lumea psihică, cum a trans-

format'o pe cea fizică. Iea o schimbă chiar acum şi am lăsat în urma noastră chipul cum vedeau Byron şi poĭeţiĭ noştri. Nu, omul nu ĭe o stărpitură orĭ un monstru; nu, poĭeziea nu trebuĭe nicĭ să-l răscoale nicĭ să-l batjocurească; ĭel ĭe la locul săŭ, încheie o serie; să cătăm cum se naşte, cum creşte şi vom înceta de a-l lua în ris orĭ de-a-l blăstăma.

„Nedesăvîrşirea-ĭ firească ĭe normală ca şi închircirea ce se întîmplă foarte adesea la stamina uneĭ florĭ, ca şi neregularitatea feţişoarelor într'un cristal. Ceea ce ni se părea o schilodire ĭe o formă; ceea ce ni se părea răsturnarea uneĭ legĭ ĭe împlinirea alteia. Judecata şi virtutea omenească au ca material instinctele şi imaginele animale; cum formele vieţutoare au ca instrumente legile fizice, cum materiile organice au ca elemente substanţele minerale. De ce se ne cuprindă mierarea dacă virtutea saŭ judecata omenească, întocmaĭ ca forma vieţuitoare sau ca materiea organică, slăbeşte une-orĭ sau se descompune, pentru că întocmaĭ ca ĭele şi ca orĭ ce fiinţă superioară şi complexă, ĭele sînt susţinute şi stăpînite de puterĭ inferioare şi simple, cari după împrejurărĭ cînd le susţin prin armoniea lor, cînd le desfac prin dezlănţuire? De ce să ne cuprindă mierarea, dacă elementele fiinţeĭ, ca şi ale cantităţeĭ, primesc din chiar

natura lor proprie legĭ neînfrînte, carĭ le silesc şi le reduc la un oare-şĭ care feliŭ şi la oare-şĭ care şir de formaţiunĭ? Cine va ridică glasul în potriva geometrieĭ şi maĭ cu samă cine va ridica glasul în potriva uneĭ geometriĭ viĭ? Din potrivă cine nu se va simţi mişcat la vederea acestor măreţe puterĭ carĭ implîntate în inema lucrurilor răpăd necontenit sîngele în membrele bătrîneĭ lumĭ, împrăştie valu-ĭ în reţeaua nesfîrşită a arterelor şi fac de înfloreşte peste tot floarea vecĭnică a tinereţeĭ?

„In sfîrşit cine nu se va simţi înnălţat descoperind că ast mănunchiŭ de legĭ se sfîrşeşte într'un ordin de forme, că materiea ajunge la gîndire, că natura se desăvîrşeşte cu raţiunea şi că ast ideal de care se atîrnă, după atîtea greşelĭ, toate năzuinţele omuluĭ ĭeste şi sfîrşitul cătră care tind peste mulţime de stavilĭ toate puterile universuluĭ? În această întrebuinţare a ştiinţeĭ şi în această concepere a lucrurilor ĭeste o artă, o morală, o politică, o religie nouă şi ĭe de datoriea noastră să le descoperim".

Am citat o bucată mare din Taine, una din cele maĭ frumoase din cîte a scris ĭel, poate chiar prea mare, vor zice uniĭ din cetitorii noştri; dar ne va fi foarte trebuincĭoasă. Numaĭ Taine, marele critic şi stilist, ştie şi poate să puie o chestie mare la înnălţimea

la care trebuĭe să stea. Acuma cetitorii noştri pot să vadă cît de mare, cît de întinsă, cît de însemnată ĭe chestiea cu care ne îndeletnicim în acest articol. În această citaţie afară de meritul şi talentul luĭ Taine ni se arată ca într'o oglindă lipsurile, greşalele luĭ, şi în general ale celor maĭ mulţĭ criticĭ europenĭ. Se întreabă care ĭe obîrşiea decepţionismuluĭ în veacul nostru în general şi a decepţionismuluĭ în poĭezie şi în artă în particular. Această întrebare ĭe pusă minunat de criticul nostru, în fraze puternice, în fraze simţite şi mişcătoare ; ĭel arată cît ĭe de mare această chestie, cît de groznic atinge vitalele şi scumpele interese ale omenireĭ.

După ce ni se arată atît de bine cît de vitală ĭe chestiea, ne-ar trebui, şi chiar aşteptăm un respuns limpede şi neşovăitoriŭ. Dar tocmaĭ aice se arată în Taine, ca şi în mulţĭ din tovarăşiĭ luĭ, lipsurile criticilor. În loc să ni se spuĭe ce-và limpede şi curat, ni se înşiră fraze frumoase, ni se vorbeşte de-o mulţime de lucrurĭ minunate, cari orĭ n'au nemic a face cu subiectul orĭ foarte puţin, ni se vorbeşte într'o limbă corectă şi bogată, într'un stil aşa de frumos, de simţit, de o mulţime de lucrurĭ, în cît sfîrşind sîntem pătrunşĭ de emoţie, sîntem emoţionaţĭ, dar luminaţĭ nu. În adevăr, ce vroim să ştim noĭ ? Pricina orĭ pricinele decepţionismuluĭ veacului no-

stru, pricina orĭ pricinele boaleĭ veaculuĭ. Să vedem ce respuns găsim întrebăreĭ noastre. Întăiŭ : „Democraţiea statornicită aţiţă rîvnele şi ambiţiile noastre fără a le îndestula". Aşa dar *democraţiea* ĭe pricina. „Filosofiea ce se întemeiese zorea pofta de a dezvăli cele ce nu cunoaştem, dar nicĭ ĭea nu ne mulţămea." Aşa dar *filosofiea* ĭe pricina. Decĭ avem două pricinĭ : democraţiea şi filosofiea. „Plebeeanul tînjea de slăbiciune şi scepticul de îndoielĭ." Din aceste două pricinĭ ale decepţionismuluĭ fişte care'şĭ are un cîmp deosebit : *democraţiea* ĭe pricina decepţionismuluĭ între plebeienĭ carĭ tînjau de slăbiciunea lor ; *filosofiea* ĭe pricina decepţionismuluĭ la oameniĭ culţĭ, la aristocraţiea intelectuală. Maĭ jos înse nu nu maĭ ĭe vorba nicĭ de filosofie nicĭ de democraţie ; ĭear pricină ĭe că am urmat simţurilor şi pornirilor noastre, ne-am luat după poieţiĭ şi revelatoriĭ carĭ ne-au făcut scepticĭ, decepţioniştĭ. Dar puţin maĭ jos ni se zice : „Plebeeanul ca şi scepticul cădeau pradă uneĭ melancoliĭ timpuriĭ şi ofeliţĭ de o experienţă pripită îşĭ robeau dragostile şi pornirile la poĭeţiĭ carĭ cîntau fericirea ce nu poţĭ avea... etc." Carĭ din doĭ a făcut pe celălalt sceptic, decepţionist : noĭ pe poieţĭ orĭ poieţiĭ pe noĭ ? Şi dacă trecem de la pricinele boaleĭ la leacul sfătuit nu vom fi maĭ luminaţĭ.

Leacul în potriva boaleĭ veaculuĭ ĭe ştiinţa: „Schimbarea ideilor cu vremea schimbă totul şi luminînd mintea linişteşte inima“!

Ştiinţa? Dar cum se face atuncĭ, cum de nu vede că avem o puternică dezminţire a acesteĭ păreri într'aceea că pesimismul modern german, extrema manifestare a boaleĭ veaculuĭ, ĭe respîndită de uniĭ din ceĭ maĭ marĭ oamenĭ de ştiinţă, de somităţĭ ştiinţifice ca Schopenhauer, Hartmann, Bahnsen etc.? Cum se face că pesimismul barbarilor budhiştĭ găseşte formulătorĭ, apostolĭ, tovarăşĭ pri'ntre ceĭ maĭ marĭ oamenĭ de ştiinţă? Combătînd pesimismul. Taine zice: „Omul ĭeste un product ca orĭ-ce alt lucru“. D-l Taine poate să creadă că asta ĭe foarte măgulitoriŭ, dar sigur că pesimiştiĭ nu vor fi de părerea sa. „Nedesăvîrşirea-ĭ firească“, adecă a omuluĭ, „ĭe normală ca şi închircirea ce se întîmplă foarte adesea la stamina unor florĭ“. Şi asta o fi socotind Taine că ĭe o mîngîere, dar sigur ĭea nu va mîngîeà pe pesimiştĭ, căcĭ tocmaĭ într'aceasta ĭeĭ văd unul din argumentele lor pentru formula „vieaţa ĭe pricina relelor“. „Cine se va răsculà în potriva legilor fireştĭ ale natureĭ?“ „Cine va ridicà glasul în potriva geometrieĭ vieţeĭ întreabă Taine?“ Apoĭ tocmaĭ pesimiştiĭ ridică glasul, blastămă natura. Şi prin semne de exclamaţie nu se lămuresc nicĭ nu se arată pricinele. Greşala luĭ Taine,

ca a maĭ tuturor criticilor, cari au vorbit despre boala veacului, despre pricinele şi vindicarea ieĭ, ieste că ieaŭ drept pricinele boaleĭ chipurile sub cari se arată, efectele şi împrejurările ce o însoţesc. Pentru a lămuri şi a limpezi cugetarea noastră vom luà un exemplu. Să ne închipuim un om greŭ bolnav de nervĭ. Toate lucrurile îĭ vor părea acestuĭ om rele, proaste şi greşite; masa îĭ va părea strîmb pusă, patul şonţit, perdelele într'o parte, zimbetul slugeĭ îĭ va părea batjocoritoriŭ şi toate acestea îl vor nelinişti, îl vor supăra, îl vor face să strige şi să blăstăme. Să ne închipuim acuma că am vroi să cunoaştem pricina boaleĭ: „A! pricina boaleĭ?“ ni se va respunde „pricina boaleĭ ie vădită, pricina boaleĭ ieste masa, perdeaua, patul, zimbetul slugeĭ“. Dar toate aceste arată numaĭ că omul ie bolnav; căcĭ, dacă ar fi sănătos, aceea-şĭ masă, aceea-şĭ perdea, acelaşĭ pat nu l'ar supăra, iear zimbetul slugeĭ poate chiar l'ar înveseli. Ceea ce se pare desluşit cînd vorbim de un singur om bolnav, ie mult maĭ încurcat cînd ie vorba de o societate bolnavă; greşala înse ie aceea-şĭ. Dacă vre-o speculaţie filosofică mişcă dureros inema omenească împrăştie melancoliea, desnădejdea într'o societate, asta însamnă că societatea iera bolnavă maĭ 'nnainte. Acelea-şĭ şi acelea-şĭ speculaţiĭ filosofice n'ar putea

să se arete într'o societate sănătoasă orĭ aretîndu-se ar da loc la efecte contrare adecă: în loc de descurăjare şi melancolie ar încuraja lumea. Creştinii zic: „Pierderea credinţeĭ şi a nădejdeĭ într'o vieaţă viitoare ĭe pricina nenorocireĭ şi a deznădejdeĭ". „Religiea creştină", respund ateiştiĭ culţĭ. „cu D-zeu-ĭ răzbunătoriŭ, cu demoniĭ, cu ascetismul, cu infernul ĭeĭ, nu putea de cît să facă pe om mişel. nefericit, temîndu-se în vieaţa asta ca să nu nemulţămească dumnezeirea, temîndu-se ca în vieaţa viitore să nu ardă vecĭnic în focul nestins. Pe cînd concepţiea ştiinţifică înnalţă omul sus, sus de tot, deschide 'nnaintea luĭ orizonturĭ întinse, îĭ arată unde merge omenirea, pănă unde poate pătrunde şi, scăpîndu-l de spaimele religieĭ, il face pe atîta de fericit pe cît religiea îl nenorocea". Deiştiĭ şi ateiştiĭ nu aŭ dreptate, orĭ maĭ bine zis, fie-care are dreptate numaĭ în parte. Într'o societate care prin dezvoltarea-ĭ intelectuală nu a ajuns la ateism, deismul ĭe trebuitoriŭ, dar formele ce va lua religiea deistă atîrnă de împrejurările istorice în cari se zbuciumă acea societate. Într'o societate normală, sănătoasă, D-zeul creştinilor va fi un zeu blînd, milos, îngeriĭ bunĭ vor fi pentru înscenarea apoteozelor, demonĭ şi infern nu se vor afla, orĭ nu vor fi un lucru esenţial al religieĭ. Într'o societate anormală, pa-

tologică, esența religiei va fi un zeu îngrozitoriŭ și răzbunătoriŭ ca Iehova și ĭeadul va fi infernul luĭ Dante. Acela-șĭ lucru putem spune despre ateism. Pe cînd într'o societate anormală, patologică, ateismul va pricinui o jale nemărgenită, un dor după credințile pierdute; într'o societate normală ĭel va pricinui efectele de cari ne vorbește Taine orĭ Büchner. Să luăm alt esemplu. Maĭ toțĭ zic că dezvoltarea conștiințeĭ omeneștĭ cu progresul omenireĭ ĭe un lucru atît de vădit pe cît și de bucurătoriŭ. Vădit da, dar cît e vorba de bucurătoriŭ, atîrnă de om; Leopardi și pesimiștiĭ germanĭ zic că tocmaĭ aceasta ĭe dovada inferiorităţeĭ și mizerieĭ omeneștĭ; căcĭ în vreme ce animalele, și maĭ ales plantele și lucrurile neînsuflețite, nu simt nefericirile, noĭ oameniĭ le simțim: „Conștiința nenorocireĭ face nenorocirea maĭ adîncă și îngreuĭe vindecarea [1]“. În zadar te-aĭ încerca să le arețĭ că n'aŭ dreptate, în zadar te-aĭ încerca să convingĭ pe un Leopardi, căcĭ pentru dînsul, pentru marele și nemîngîĭatul poĭet, creșterea conștiințeĭ a fost numaĭ creșterea dutereĭ. Înțelegerea creștereĭ conștiințeĭ omeneștĭ, care pare vădit că ar trebui sà aducă o înriurire îmbucurătoare, să îmbărbăteze spiritul omenesc are asupra

[1]. Vezĭ Caro. loc-cit.

unor oamenii înriurire contrară şi în a nume împrejurări poate să împrăştie melancoliea şi desperarea asupra unor întregi pături sociale.

Margenile articolului ne silesc să ne oprim la acéste cîte-va exemple, dar nădăjduesc ca aţi priceput chipul cum vedem noi lucrurile. Noi zicem : nici concepţiile filosofice nici cutare ori cutare credinţă religioasă nu pot fi pricina unor anomalii spirituale ca pesimismul, decepţionismul; căci aste concepţii şi credinţi religioase sînt simptome că societatea ie bolnavă şi că tocmai fiind că societatea ie bolnavă de aceea se pot areta asemenea speculaţii, asemenea credinţi. Nu, religiea budhistă nu ie pricina desnădejdei în Indiea; nu, religiea budhistă nu ie pricina boalei ce bîntuie societatea indieană ; ci budhismul ieste efectul în loc de pricina boalei; o religie, o speculaţie atît de bolnavă a fost urmarea înbolnăvirei corpului social. Tot aşa ie şi în chestiea cu care ne îndeletnicim acuma. Pesimismul, decepţionismul, în societate şi literatură, boala veacului, nu-şi are obîrşiea în cutare ori cutare credinţă, în pierderea cutărei credinţi. Toate acestea ca şi boala veacului sînt produsele unei societăţi bolnave mai de mult, a unei societăţi anormale. Într'o societate normală unele speculaţii filosofice şi credinţi religioase nici că s'ar putea areta şi lăţi; altele, chiar dacă

s'ar fi aretat,ar fi avut cu totul altă înriurire asupra vieţeĭ spirituale a aceleĭ societăţĭ. Bine înţeles, nu tăgăduim efectul speculaţiilor filosofice orĭ al religiilor asupra vieţeĭ spirituale a uneĭ societăţĭ. asupra curentelor literare, etc. De îndată ce s'a aretat o concepţie filosofică religioasă dăunătoare, ĭea poate să aibă la rîndul săŭ foarte mare înriurire asupra societăţeĭ, lăţind deznădăjduirea pesimismuluĭ, descepţionismuluĭ, în societate şi literatură ; dar pricina, întăiea pricină, nu va fi iea. Care-ĭ atuncĭ? Pricina trebuĭe să se caute în vĭeaţa materială a societăţeĭ, în fiziologiea socială, în relaţiile politico-economico-sociale, într'un cuvînt în întocmirea socială a societăţeĭ. Cum medicul caută pricinele uneĭ anomaliĭ a spirituluĭ individual, de pildă a melancolieĭ, în starea organismuluĭ, în fiziologiea organismuluĭ, găsindu-le une-orĭ pricina în turburarea aparatuluĭ mistuitoriŭ, alte-orĭ în anormalitatea cutăruĭ orĭ cutăruĭ membru, etc., tot aşa şi noĭ trebuĭe să căutăm pricinele anormalelor manifestaţiĭ ale spirituluĭ social în vĭeaţa materială a societăţeĭ, în relaţiile politico-economico-sociale. Numaĭ asemenea analiză poate să ne arete adevăratele pricinĭ ale boaleĭ veaculuĭ.

*
* *

Să ajungem acum la veacul trecut şi maĭ ales la a doua-ĭ jumătate. Această epocă ĭe de mare însemnătate în istoriea omenireĭ. O întocmire socială, care o ducea de sute de anĭ, mergea spre pieire şi în locu-ĭ trebuea să se alcătuească alta. Întocmirea feudală, cu clasa magnaţilor, cu servii, cu monopolurile-ĭ de tot feliul, cu grozava-ĭ neegalitate politică şi grozavele-ĭ nedreptăţĭ, cu siluirile-ĭ, cu bestialitatea şi dispreţul de vieaţa, onoarea şi averea oamenilor carĭ nu făceaŭ parte din clasa stăpînitoare, mergea spre pieire. Tot ce-a fost maĭ cinstit, maĭ inteligent în acea societate, tot ce-a fost maĭ umanitar, maĭ altruist, maĭ îndrăzneţ, a dat mîna, a dat lovitura de moarte grozavuluĭ şi bătrînuluĭ feudalism. In presimţirea izbînzeĭ toţĭ ĭerau veselĭ, plinĭ de speranţe măreţe. Şi cum nu ĭerau să fie veselĭ? Ieĭ carĭ alcătueaŭ întocmirea viitoare, — burghezimea, clasa care trebuea să întemeeze noua stare de lucrurĭ, care trebuea să vie, într'un chip atît de atrăgătoriŭ, atît de frumos; ideologiĭ şi utopiştiĭ lor făgădueau: că în loc de neîntrerupte războaie va domni vecĭnică pace; în loc de sărăcie, bogăţie; în locul grozaveĭ nedreptăţĭ, justiţiea; în locul siluirilor de tot feliul, întreaga şi nemărgenita libertate; în locul neegalităţeĭ, dreapta egalitate; în locul ureĭ şi al dispreţuluĭ di'ntre oamenĭ, iubi-

rea frăţească: Libertate, Egalitate, Fraternitate!

Şi aste vorbe ĭerau crezute, căcĭ ideologiĭ şi utopiştiĭ burghezimeĭ ĭerau sinceri, credeau toate ce ziceau, cum le credea chiar şi cea maĭ mare parte a burghezieĭ. Şi cum putea poporul să nu i se încrează, văzînd'o atît de stăruitoare, atît de îndrăzneaţă, atît de devotată, atît de umanitară şi atît de mărinimoasă? După revoluţie cea mare, burghezimea, care ĭera de mult clasa stăpînitoare de fapt, ajunge stăpînitoare şi de drept. Iea a căpătat dreptul de a preface societatea după cum vroea, de a o preface după chipul şi asemănarea sa. Şi 'n adevăr ĭea a prefăcut'o atît de mult după chipul şi asemănarea sa, în cît mare a fost deosebirea di'ntre cele ce s'au împlinit şi cele ce se aşteptau. Chiar la începutul domnieĭ burgheze în loc de vecĭnica pace s'a început lungul, grozavul războiŭ, nesfîrşitul măcel sub Napoleon I-iŭ; aceste măcelurĭ au secerat toată tinerimea, toată inteligenţă, toată floarea societăţeĭ europene; aceste nesfîrşite războaie au ruinat Europa economiceşte. Şi dacă s'a pus capăt astor vărsărĭ de sînge, cînd au trimes pe marele războinic la St. Elena, îndreptatu-s'au oare lucrurile? Nu, din potrivă ĭele au mers şi maĭ reu. Stînta tripla alianţă, a strins în hidoasele-ĭ braţe, a încătuşat toată

Europa şi o reacţiunea puternică, neagră şi mîrşavă s'a lăţit peste bătrînul continent. Acestea au fost împrejurările politice în urma victorieĭ burgheze.

Să vedem acum şi cele economice. In adevăr după înfrîngerea luĭ Napoleon I-iŭ, acestea s'au îndreptat, bogăţiea naţională a început a creşte puternic, dar cuĭ au folosit aceste bogăţiĭ? Iele se stringeau şi se string în mîna burghezieĭ, ţeränimea ĭe expropriată de pămînturile strămoşeştĭ pe cari le stropise cu sudoarea şi sîngele ĭeĭ şi, ajunge proletară; proletar ajunge muncitoriul meseriaş ca şi ţeranul. In locul bogăţieĭ făgăduite, sărăciea şi nesiguranţa vieţeĭ. Maĭ mică ĭe deosebirea di'ntre măreţul Apolon şi scîrbosul Silen de cît di'ntre societatea făgăduită de utopiştiĭ burghezieĭ şi cea întemeiată în adevăr. In loc de dreptate, obijduirea seracilor şi celor micĭ; în loc de linişte şi pace, un războiŭ sîngeros care se urmează în sinul societăţeĭ sub forma libereĭ concurenţĭ; în locul egalităţeĭ, o groznică neegalitate economică, ne maĭ pomenită pe pămînt. In locul libertăţeĭ, o crudă robie economică: minele întunecoase, fabricele fără aĭer, nesiguranţa zileĭ de mîne Da, burgheziea a prefăcut societatea după chipul şi asemănarea sa: ĭubirea ĭe marfă; familiea, gheşeft; cinstea, morala, idealurile măreţe

n'au nicĭ un rost. Toate sînt fleacurĭ, banul să trăească; banul ĭeste ideal, banul religie, banul zeu şi pîntecosul burtă verde prorocul său. Şi 'n faţa astor mizeriĭ, noĭ ceĭ despre cari vorbeşte Taine, noĭ toţĭ sermaniĭ, nenorociţiĭ, obijduiţiĭ; noĭ, cari în mijlocul scufundăreĭ, în nemicirea şi vînzarea conştiinţelor, am păstrat idealurĭ maĭ înnalte, conştiinţa nevîndută, ne stringeam în jurul poieţilor pătrunşĭ de decepţie şi de suferinţă şı poieţiĭ ne ziceau: „...Fericire nu poţĭ avea, adevăr nu poţĭ afla, societatea ĭe reu înjghebată...“. Cum adunĭ razele soareluĭ înt'o lentilă ca să poţĭ arde şi aprinde, tot aşa suferinţele, decepţionismul, nenorocirile şi revoltele noastre în potriva mizerieĭ vieţeĭ se adună, se înjgheabă în inima poieţilor, o umplu şi apoĭ se revarsă în afară în sublime strigărĭ de revoltă, de durere, de suferinţă şi deznădejde. *Pricina decepţionismuluĭ nostru, a decepţionismuluĭ poieţilor noştri, obîrşiea luĭ, sînt anomaliile societăţeĭ burgheze. Pricina boaleĭ veacului ĭe starea patologică a civilizaţieĭ burgheze,*

Dar, zice-vor uniĭ, societatea burgheză cu toate ticăloşiile ĭeĭ, totu-şĭ ĭe maĭ bună de cît societatea feudală. Aşa ĭeste, dară ceĭ ce aşteptau cu totul altă societate, nu făceau comparaţie între cea trecută şi astă de acuma, ci între societatea întemeĭată şi cea

aşteptată !.. Ieată de ce au suferit atîta. Noĭ suferim cînd dă peste noĭ o nenorocire, şi suferinţa noastră creşte cînd nenorocirea ĭeste neprevăzută, neaşteptată ; dar cît de groznică, cu cît maĭ mare ĭe suferinţa, cînd te aşteptaĭ la alt ce-va, cînd ĭeraĭ sigur de fericire ? „Societatea feudală a fost şi maĭ rea“. Prea bine, aceasta poate mîngîea pe un filosof, pe un sociolog ; dar nu mîngîĭe pe ceĭ ce sufăr. Nu cum-va veţĭ crede că voiŭ suferi maĭ puţin de foame, dacă mi se va dovedi că moşiĭ şi strămoşiĭ mieĭ nu mîncau nicĭ cît mine ? Nu ştiŭ dacă poeţiĭ au priceput deplin adevărata pricină a nenorocireĭ omeneştĭ, pricina durerilor noastre ; dar de bună samă marea lor inemă a simţit'o. Ne pare reu că nu putem analiza acum genialele scrierĭ ale mulţimeĭ de poieţĭ carĭ au umplut veacul cu gemetele lor ; aceasta vom face-o altă dată. Acum ne vom îndeletnici numaĭ cu curentul decepţionist în literatura romînă, aducînd un singur esemplu din literaturele străine, exemplu luat di'ntr'un poiet, al căruĭ nume ĭe strins legat cu decepţionismul veaculuĭ, din Byron, poĭet mare chiar între mariĭ poeţĭ : ĭe povestirea unuĭ vis a căruĭ realitate ĭe izbitoare.

„Am visat, dară visul părea cam aievea. Luminătoriul soare se stinsese, şi stelele— rătăceau în bezna vecĭniculuĭ văzduh,—ĭele

n'aveau raze şi calea nu-şĭ vedeau; ĭear pămîntul rece—orb şi înnegrit se clătina în văzduhul fără lună.—Demineața venea şi trecea şi venea din nou şi de ziuă nu se lumina... Ca să gonească întunerecul, oamenii dădură foc pădurilor; din ce în ce—ĭele cădeau, tulpinele pîlpîĭeau, se stingeau trosnind şi bezna se lățea din nou... Ieĭ trăeau în jurul astor focurĭ de noapte; şi tronurile, palaturile crailor încoronațĭ, colibele, locuințele tuturor se mistuiră în flacărĭ gonind negreața nopțeĭ. Ieĭ aprinseră oraşele,—şi stăteau roată în jurul caselor ce se mistueau—cătau unul spre altul vrînd să se maĭ vadă o dată... Frunțile lor sub astă lumină desnădăjduită luau înfățoşărĭ diavoleştĭ, cînd—lumina flacărilor bătea în fața lor. Uniĭ trîntițĭ la pămînt,—îşĭ copereau ochiĭ şi lăcrimau. Alții, zîmbeau, țiindu-şĭ barba cu mînile'ncleştate. Alțiĭ zoreau din colo'ncoace hrănind para rugurilor lor, înnălțau ochiĭ cuprinşĭ de spaima nebunieĭ spre ceriul posomorit, giulgiul uneĭ lumĭ moarte; şi din nou, se năpusteau la pămînt blăstămînd, scrîşnind cu dințiĭ şi urlînd. Paserile selbatece țipau, şi îngrozite cădeau fîlfîind din aripile ce nu le maĭ slujeau. Selbătăciunile cele maĭ fioroase, veneau îmblînzite şi tremurînd, şerpiĭ se strecurau şi se încolotăceau prin mulțime şuerînd, ĭeĭ nu maĭ muşcau.

Oamenii îĭ ucideau ca să se hrănească. Războiul care încetase de o vreme se încinse din nou : îşĭ cumpărau hrana cu sînge, şi cu toţiĭ posomoriţĭ, se îndepărtau uniĭ de alţiĭ, mîncînd în întunerec. Dragoste nu se maĭ încăpea ; un singur gînd cuprindea pămîntul, gîndul morţeĭ, al morţeĭ ce li sta în faţă, al morţeĭ fără glorie, şi colţiĭ foameĭ le sfăşieau măruntaĭele. Oameniĭ mureau şi hoiturile nu se îngropau, slabiĭ le mîncau între dînşiĭ. Chiar cîniĭ se năpusteau pe stăpîniĭ lor, toţĭ afară de unul ; şi acesta credincĭos leşuluĭ, goni prin urletele sale păserile, fiearele şi oameniĭ hămesiţĭ, păn'ce foamea'ĭ strinse de gît, păn'ce morţiĭ carĭ cădeau stîmpărau foamea slabelor lor fălcĭ. Iel nicĭ nu-şĭ căta hrană, gemea jalnic şi neîntrerupt, hămăea des şi sfăşietoriŭ, lingînd mîna ce nu-l maĭ mîngîea, ast-feliŭ muri. Treptat, treptat foamea înghiţi omenirea : numaĭ doĭ oamenĭ maĭ remăseseră într'o mare cetate, şi aceia ĭerau duşmanĭ. Ieĭ se întîlniră maĭ morţĭ lîngă sfărmăturile unuĭ altariŭ unde se adusese o gramadă de odăjdiĭ pentru întrebuinţărĭ profane. Ieĭ le strinseră, şi, tremurînd, cu recile lor mînĭ de scheleturĭ scormoliră cenuşa remasă, şi slaba lor suflare cătă s'o învieţuească ; şi se aprinse o flacără de-ţĭ ĭera maĭ mare mila. Apoĭ după ce lumină, împrăştiind întunerecul, ĭeĭ ridi-

cară ochiĭ şi cătară unul la altul ; se văzură, răcniră şi căzură morţĭ. Muriră de spaima groazniceĭ lor înfăţoşărĭ...“

Ieată un tablou negru, groznic şi înfiorătoriŭ. Cel maĭ înfiorătoriŭ tablou ce-a ĭeşit vre-odată din penelul unuĭ maestru. Cît de mare trebue să fi fost nefericirea poĭetuluĭ care-a scos din trista-ĭ şi bolnava-ĭ închipuire acest înfiorătoriŭ tablou ! Ce grozavă fantazie ! Dar cercetaţĭ maĭ de aproape tabloul şi veţĭ vedea că poĭetul nu zice degeaba că ast vis : „ĭera c'am aievea, nu ĭera cu totul vis“. Pe un fond negru, ca noaptea fără lună şi stele, pe un fond fantastic sînt cusute imaginĭ viĭ, imaginele reale ale vieţeĭ. Toată ura di'ntre oamenĭ, lupta de interese, tot antagonismul care constituie baza vieţeĭ noastre sociale, toată dezlănţuirea celor maĭ josnice pornirĭ ale omuluĭ din societatea modernă, rezultat al întocmirilor sociale, toate viţiile societăţeĭ noastre, sînt ţesute pe acest fond negru, sînt zugrăvite în acest tablou înfiorătoriŭ. În această pieire universală, lîngă cea din urmă scînteie dătătoare de vĭeaţă, se întîlnesc ceĭ din urmă doĭ oamenĭ şi aceştĭ oamenĭ sînt vrăjmaşĭ şi mor vrăjmaşĭ. In tot tabloul un singur punct luminos: cînele. Poĭetul par'că zice: „Oamenilor, ĭeată ce sînteţĭ. In ziua piereĭ, cînd se vor dezlănţui cele maĭ groaznice patimĭ—ura,

cruzimea, bestialitatea, cînd toate virtuțile vor pieri o dată cu iubirea,—o singură ființă va areta sentimente maĭ înnalte, dar acea ființă nu va fi om, ci cîne. Da, toate mizeriile vieţeĭ moderne. rezultat al întocmirilor anormale ale societăţeĭ, lovesc inema poĭetuluĭ şi marea-ĭ inemă scoate sunete mărețe şi sublime: dar cît de triste, cît de jalnice, cît de deznădăjduite şi pline de suferință, cît de plîngătoare !

Am făcut mare încunjur şi poate ne-am cam depărtat de ţelul articoluluĭ nostru, care ĭe de a găsi pricinele curentuluĭ decepționist în literatura românească din zilele noastre. Dar nu, nu ne-am depărtat, ba chiar ne-am apropiat de ţel; ne-am apropiat atît de tare în cît vom putea respunde pe dată întrebăreĭ ce ne-am pus. Pricinele curentuluĭ decepționist în literatura românească sînt întocmirile sociale, orĭ maĭ bine zis, lipsurile, anomaliile, acestor întocmirĭ. Aceasta se va dovedi şi maĭ mult cînd vom analiza scriitoriĭ noştri. Totu-şĭ aci putem să ne esplicăm cu ajutoriul celor de maĭ sus un fenomen despre care am pomenit la începutul articoluluĭ, a nume: de ce în literatura părinţilor noştri nu s'a produs curentul decepționist şi s'a produs, se produce acum? Lămuririle luĭ Taine, şi ale altor criticĭ, în privința pricinelor curentuluĭ decepționist înli-

teratură, de sigur ne vor încurca şi maĭ mult şi ne vor lăsa în maĭ mare nedumerire. In adevăr dacă speculaţiile filosofice orĭ religioase au fost pricinele curentuluĭ decepţionist în literatura europeană, apoĭ cum de nu s'a produs acest curent în literatura părinţilor noştri, literatură cu totul supusă înriurireĭ apusuluĭ european; căcĭ ĭeĭ au trăit şi scris pe vremea cînd Europa apusană ĭera maĭ tare, ĭera reprezentată de ceĭ maĭ marĭ poĭeţĭ? Cum să ne tălmăcim neivirea curentuluĭ decepţionist la noĭ, de ce nu a fost asemenea curent caracteristic în literatura de atuncia? De vom căta lămurire în filosofiea epoceĭ, în mişcarea ideilor de pe vremea aceea, de sigur că nu ne vom dumeri. Dar de îndată ce o vom căuta în vieaţa materială, în relaţiile economice, politice şi sociale, acest ciudat fenomen se va lămuri de minune. Ceea ce fu 1789 pentru Europa, 1848 fu pentru noĭ.

La 1848 vechea stare a întocmirilor sociale cădea şi în locul ĭeĭ trebuea să se aşeze o întocmire nouă, societatea burgheză, şi acelea-şĭ pricinĭ socialea dădeau loc acelora-şĭ efecte morale. Iluziile apusuluĭ s'au repeţit: la noĭ, ca şi la dînşiĭ, s'a zis că întocmirea liberală burgheză va aduce bunătăţĭ nesfîrşite, va preface naţiea într'o familie de părinţĭ, copiĭ şi fraţĭ; la noĭ, ca şi la dînşiĭ, s'a strigat: trăească libertatea, egalitatea, fraternitatea!...

Ie vădit că în aşa vreme nu se încăpea vorbă de literatură decepţionistă. Cuprinşĭ de înnalte iluziĭ, de marĭ speranţe; poeţiĭ de atuncia ne chemau la deşteptare, ne strigau să ne trezim din somnul de moarte, ne învăţau să ne iubim ţara, să slăvim libertatea şi umanitatea, ne cîntau dragostea veselă şi zburdalnică, ne ziceau doine jalnice şi tînguioase, ne cîntau mărirea ţereĭ, splendoarea cîmpieĭ şi a plaiurilor, vieaţa cîmpenească. care, deşi tristă şi pe acea vreme, dar putea nădăjdui într'un traiu maĭ fericit. In acest cor ĭerau glasurĭ triste şi dureroase: glasul luĭ Boliac care zicea nefericirile iobagului, ne areta lanţurile Ţiganuluĭ; dar ĭel vorbea ast-feliu pentru a ne îndepărta de acele rele, cerea dreptate pentru toţĭ, ne vorbea în numele unuĭ viitoriŭ maĭ bun şi descurăjarea şi descepţionismul nu se arată în cîntecele luĭ. Acea stare socială, atît de dorită şi de aşteptată, s'a întocmit; dar mîndrele visurĭ nu s'a întrupat. Acelea-şi pricinĭ sociale daŭ loc la acelea-şĭ efecte; aceea-şĭ întocmire socială burgheză care a înşelat atît de tare nădejdile apusuluĭ, a înşelat şi pe ale noastre şi decepţiunea noastră trebuea să dea loc şi la noĭ curentuluĭ decepţionist în literatură.

Analiza acesteĭ literaturĭ va dovedi şi maĭ bine zisele noastre.

EMINESCU

Ieste o frază foarte obişnuită în privinţă criticeĭ. a nume: „A critica ĭe uşor, a crea greu". Cu toate înse că fraza cuprinde mult adevăr, nouă ni se pare că şi una şi alta ĭeste greu sau uşor, după cum înţelegĭ critica orĭ crearea.

„E uşor a scrie versurĭ
Cînd nemic nu aĭ a spune".

zice talentatul nostru poĭet. Dar aşa se poate spune şi despre critică. Ie uşor, a face criticĭ, cînd n'aĭ de spus nemic, orĭ cînd aĭ a înşira cîte-va vorbe deşerte, cîte-va fraze cunoscute şi întrebuinţate de toţĭ, de pildă: „Asta ĭe bun, asta ĭe reu, în general tînărul are talent şi sperăm foarte mult etc. etc.

„Dar cînd mintea îţĭ frămîntă
Gîndurĭ viĭ . . . ."

Cînd vreĭ să facĭ analiza estetică, adîncă

şi conştiincioasă, a uneĭ creaţiĭ poetice, cînd vreĭ să înţelegĭ şi să facĭ (şi să facĭ şi pe alţiĭ să înţeleagă legătura ce ĭeste între creaţiea poĭetuluĭ şi mijlocul ce-l încunjoară; cînd vreĭ să areţĭ înriurirea ce plăzmuirea poĭetică va avea la rîndul ĭeĭ asupra mijloculuĭ social în care s'a produs; cînd într'un cuvînt, întrebuinţând o analogie vreĭ să priveştĭ plăzmuirea poĭetuluĭ ca o creaţie dumnezeească orĭ naturală, ca un *organism*, şi vraĭ să analizezĭ acest organism în legătură cu puterile creatoare, să descoptrĭ legătura de cauze între orgasism şi mijlocul împrejmuitoriŭ,... atuncĭ lucrarea ĭe grea foarte grea, serioasă, foarte serioasă şi nicĭ vorbă nu maĭ poate fi, despre fraza: „Critica ĭe uşoară."—Sînt şi altele celea cari îngreuează şi maĭ mult critica. Să ĭuăm un exemplu. Am zis că între altele critica trebuĭe să arete, să vădească, legătura între poĭet şi plăzmuirea luĭ. Pentru aceasta critica modernă cercetează vĭeaţa poĭetuluĭ orĭ biografiea şi arată ast-feliŭ legătura di'ntre poĭet şi opere. Dar pentru a face destul de nepărtenitoare această parte a lucrăreĭ, trebuĭe ca poĭetul să fi murit, şi chiar atuncĭ sînt multe de ţinut în samă şi nu poate criticul să spuĭe tot ce trebuĭe de spus. Dar cînd poĭetul ĭe în vĭeaţă atuncĭ ĭe şi maĭ greŭ! Trebuĭe să ţie samă de convenţiĭ sociale; apoĭ chiar bunul simţ nu va lăsa pe critic

să spună multe lucrurĭ carĭ ar fi trebuit poate să le spuie. Cetitoriĭ carĭ au înţeles din aceste cîte-va cuvinte, cît de grea ĭe critica, aşa cum o pricepem noĭ, nu vor cere să le facem acuma critică mare şi amănunţită, care să cuprindă şi să explice toate lucrările poĭetuluĭ nostru. Nu trebuĭe să ceară din două pricinĭ: întăiŭ, pentru că ast-feliŭ de critică ĭeste maĭ pe sus de puterile noastre şi al doilea pentru că uneĭ asemenea lucrărĭ nicĭ nu i-a venit încă vremea. Vroim să scriem un fragment critic despre Eminescu, să expunem cîte-va din vederile noastre asupra însemnătăţeĭ şi înţelesuluĭ social al opereĭ poetice a luĭ Eminescu, precum şi unele vederĭ ale noastre în privinţa valoreĭ lor estetice.

Din această pricină vom şi împărţi articolul în două părţĭ, în cea di'ntăiŭ vom vorbi maĭ ales despre înţelesul social al lucrăreĭ luĭ Eminescu, în a doua vom vorbi maĭ ales despre însemnătatea ĭeĭ estetică. Zicem *maĭ ales*, pentru că ĭeste peste putinţă să vorbim de una fără a atinge şi pe ceealaltă.

*
* *

In articolul din urmă „Decepţionismul," am arătat cum pricina curentuluĭ pesimist-decepţionist în literatura europeană a fost civilizaţiea burgheză, care a înşelat aşteptă-

rile ce se puneau într'însa; asemenea am zis că pricina de frunte a curentului decepţionist în literatura noastră ĭeste păcătoşeniea civilizaţieĭ burgheze întrodusă la noĭ după 1848. Serăcirea ţeranilor, corupţiea claselor maĭ luminate, alergatul după banĭ, lipsa de idealurĭ, intrigile, nemicirea caracterelor, sînt atîtea şi atîtea lucrurĭ pe cari nu s'au aşteptat bătrînii liberalĭ să le vadă ca urmare a întemeiereĭ civilizaţieĭ burgheze apusane acolea. Se aştepta bogăţie, înfrăţire, caractere înnalte, jertfire de sine şi aşa maĭ departe!... A fost dară de ce să se desnădejduească un poĭet cu inima simţitoare, în care inemă aceste ticăloşiĭ loveau ca'n ilău ciocanele, şi acest serman ilău-inima, se oţereà dureros şi blăstăma şi plîngea mizeria acesteĭ vieţĭ. În una din cele di'ntăiŭ poeziĭ ale sale, „Epigoniĭ", Eminescu compară literatura poieţilor ce au fost la noĭ înnainte de întroducerea civilizaţieĭ burgheze: Văcărescu, Beldiman, Eliade, Boliac, Mureşanu, Alexandri... cu poĭeţiĭ contemporanĭ, cari au urmat după întroducere şi, după ce laudă pe ceĭ di'ntăiŭ, zice:

„Ĭeară n'ĭ? noĭ epigoniĭ?... simţirĭ recĭ, harfe sdrobite
Micĭ de zile marĭ de patimĭ; inime bătrîne-urite,
Măştĭ rizînde puse bine pe-un caracter inimic,
Dumnezeul nostru: umbră, patriea noastră: o frază,
In noĭ totul ĭe spoeală, tot ĭe lustru fără bază,
Voĭ credeaţĭ în scrisul vostru, *noĭ nu credem în nemic!*
Şi de-aceea spusa voastă ĭera sfîntă şi frumoasă.

Căcĭ de minţĭ ĭera gîndită, căcĭ din inemĭ ĭera scoasă
Inemĭ marĭ, tinere incă deşĭ voĭ sînteţĭ bătrînĭ,
S'a întors maşina lumeĭ, cu voĭ viitoriul trece ;
Noĭ sîntem ĭeară-şĭ trecutul fără inimĭ trist şi rece.
Noĭ în noĭ n'avem nemica, totu-ĭ calp, totu-ĭ străin.
Voĭ pierduţĭ în gîndurĭ sfinte, *convorbeaţĭ cu idealurĭ*,
Noĭ cîrpim ceriul cu stele, noĭ mînjim marea cu valurĭ ;
Căcĭ al nostru ĭe sur şi rece, marea noastră-ĭ de îngheţ,
Voĭ urmaţĭ cu răpejune cugetările regine .

. . . .

„Noĭ ? privirea scrutătoare, ce nemica nu visază,
Ce tablourile minte,ce simţirea simulează,
Privim recĭ la lumea asta *vă numim vizionarĭ*. etc.

. . . , ...

În aceste versurĭ pline de simţ şi energie se arată cît de bine a simţit Eminescu deosebirea între literatura renaştereĭ Românieĭ (dacă putem să o numim aşa) şi între literatura decepţionistă contemporană. Voĭ, literaţĭ aĭ trecutuluĭ, aţĭ avut visurĭ frumoase, „voĭ credeaţĭ în scrisul vostru", ĭear noĭ am pĭerdut aceste credinţĭ, am pĭerdut idealurile, nu maĭ visăm, „*noĭ nu credem în nemica*", pentru că în vieaţa reală nu s'au întrupat acele idealurĭ în cari aţĭ crezut voĭ. În „Epigoniĭ" se vede tot Eminescu, cu toate înşuşirile luĭ alese, dar şi cu toate lipsurile. Limba ĭe energică, versul muzical, plin de putere, plin de înţeles, de simţ adînc, de protestare vie şi bărbătească în potriva mizeriilor timpuluĭ de faţă şi tot o dată se vede respect din cale afară, din nefericire cu totul din cale afară, pentru trecut.

Nu-ĭ vorbă aice pune lîngă *trecut* vorbele

fără inimĭ trist şi rece, cari par a-l areta nu tocmaĭ ideal, dar în marea apologiilor aceste vorbe par maĭ mult o scăpare din vedere. Trecutul îl idealizază până'ntr'atîta în cît Cichindeal şi Mureşanu i se par urieşĭ, ĭear ĭel, Eminescu, înaintea căruia aceia sînt în adevăr nişte piticĭ, ĭel se pune în rîndul epigonilor. Un om nu poate să nu crează în nemic şi poĭetul maĭ puţin de cît orĭ cine şi ĭeată, în faţa ticăloşiilor timpulul de astă-zĭ, ne avînd putere pentru a merge înnainte, ĭel întoarce ochiĭ plinĭ de jale înnapoĭ, caută acolo idealul său. Nu-ĭ vorbă, în epigonii, ĭel a ajuns numaĭ până la Cichindeal, dar acesta-ĭ întăiul pas, care însamnă mult. Alergarea după un ĭdeal poate fi asemănată cu o suire pe munte. Dacă vreĭ să-ţĭ croeştĭ un ideal înnainte, trebuĭe să te urcĭ sus, tot maĭ sus. Muntele ĭe nalt, în cale sînt piedecĭ, prăpăstiĭ, stîncĭ ascuţite. Călătoriul merge înnainte cu greu, cade, ĭear se scoală, picioarele îĭ sînt rînite, hainele zdrenţuite, în unele locurĭ pentru a nu cădea trebuĭe să se agăţe cu mînele de tăĭuşul colţurilor de stîncă ;. . dar ĭeată-l în sfîrşit sîngerat, mort de oboseală, ĭeată-l sus, sus de tot, pe vîrf. Ce privelişte măreaţă ! Cît maĭ departe vede ĭel de cît nefericiţiĭ luĭ semenĭ, cari staŭ la poalele munteluĭ ! Ce orizonturĭ întinse i se deschid ochilor, cît de adînc resu-

flă aĭerul curat din vîrful munteluĭ. Cît i se lărgeşte pieptul. cît îĭ creşte inema!... Dar ĭeată altul, în loc de a merge în sus, face un pas îndăret cătră vale şi atuncĭ fără greutate merge tot maĭ la vale, tot maĭ ĭute, până ce se trezeşte cu idealul pierdut.

„. . . în noaptea uneĭ lumĭ ce nu maĭ ĭeste“.

Eminescu nu şi-a strămutat idealul în trecut fără împotrive, fără luptă năuntrică; ast-feliŭ de luptă a trebuit să fi fost, se înţelege de la sine.

In unele poĭezii de ale luĭ ni se zugrăveşte astă stare sufletească a poĭetuluĭ şi maĭ ales în „Inger şi demon“.

Noaptea într'o domă sta de se ruga o fată, un înger, şi tot acolo stătea răzemat cu coatele pe braţul cruceĭ un demon. Cine sînt ĭeĭ?

Iea un înger ce se roagă — *Iel* un demon ce visează,
Iea o inimă de aur — *Iel* un suflet apostat,
Iel în umbra luĭ fatală stă'ndărătnic răzemat,
La picioarele madoneĭ tristă sfîntă, *ĭea veghează.*

Iel, acest „demon ce visează“, acest suflet apostat„ ĭe eroul unor vechĭ basme, foarte vechĭ, dar carĭ remîn tot de a una nouă. De la Aeschyl pîn în zilele noastre, cîte capete marĭ, cîte inemĭ n'a chinuit, n'a aţiţat acest măreţ ĭel? Cîţĭ poĭeţĭ marĭ plinĭ de entusiasm nu l'au cîntat, l'au slăvit orĭ l'au blăstătămat! Acest *Iel*, poartă multe şi feliurite

nume. La Grecĭ îĭ ziceau Prometheus, la creştinĭ, Lucifer. La poĭeţĭ ĭel poartă nume feliurite, foarte feliurite, după cum se deosebeşte şi · închipuirea ce'şĭ face fie-care despre ĭel. Aşa unii îl numesc Prometheus, alţii Lucifer, alţiĭ Manfred, Faust sau Mephistopheles, Demon etc. Iear chinuite de ast măreţ chip au fost geniĭ ca Aeschyl, Milton, Byron, Schelley, Goethe, Lermontof şi mulţĭ alţiĭ. Acest „demon" ĭeste simbolizarea răscoaleĭ, ĭeste duhul răscoaleĭ împotriva luĭ dumnezeu, împotriva legilor fatale ale natureĭ, împotriva legilor omeneştĭ. Prometheus se ridică asupra luĭ Zeus, stăpînul ceriuluĭ şi al oamenilor, fură din ceriŭ focul şi-l dă oamenilor pentru a-ĭ face fericiţĭ. Nu-ĭ vorbă oameniĭ aŭ întrebuinţat focul nu numaĭ pentru fericirea lor, ci şi pentru rugurile în cari ardeau de viĭ pe semeniĭ lor şi maĭ ales pe Prometheiĭ ce se iveau în mijlocul lor; dar de unde putea să ştie acestea vechiul Prometheus? De la Aeschyl în coace Prometheus şi-a schimbat de multe orĭ numele, caracterul şi tot tipul său. Cînd absolutul Iehova a înlocuit pe constituţionalul Zeus, luĭ Prometheus i-au zis Lucifer, Satana. Ideea despre dînsul s'a schimbat după vremĭ, după caracterul fie-căruĭ popor, după caracterul epoceĭ istorice şi după credinţile, mintea şi morala fie-căruĭ poĭet. Simbolizarea duhuluĭ răscoa-

leĭ, chipul luĭ ĭeste aşa de feliurit, aşa de mare, într'însul poate să se cuprindă tot risul, tot plînsul, toată binecuvîntarea, tot blăstămul: tot *cuvîntul dumnezeesc*, pe care poĭetul ĭe chemat a-l spune aice pe pămînt. Ieată de ce poĭeţiĭ marĭ au pus tot sufletul, tot ce au avut în cap şi pe inemă în acest duh al răscoaleĭ. Milton în „Raiul pierdut", Byron în „Cain„ şi în „Manfred", Shelley în „Prometheus unbound", Goethe în „Faust" Lermontof în „Demon". Cum am zis chipul demonuluĭ se va deosebi după vremea în care a fost plăzmuit, după poporul la care s'a creat, după poĭetul care l'a alcătuit, pentru că în aceste creaţiĭ se oglindeşte vremea în care sînt create, spiritul poporuluĭ şi în sfîrşit şi maĭ ales se oglindeşte poĭetul-creatoriŭ însu-şĭ. Ieată de ce acest demon ĭe întunecat, posomorit, puritan, la Milton; mîndru, trufaş la Byron; adînc, gînditoriŭ, filosof la Goethe, sublim la Shelley, sublim ca însu-şĭ Shelley, marele fiiŭ al revolteĭ. Acela-şĭ chip a ispitit pe talentatul nostru poĭet Eminescu: şi ĭel a scris „Inger şi demon". Să vedem dar cine ĭe „demonul" luĭ Eminescu, ce înfăţoşază ĭel? Lucrul ĭeste interesant, căcĭ cum am zis, astă plăzmuire ĭe maĭ în stare a ne oglindi poĭetul. Din versurile citate s'a putut vedea că „demonul" luĭ Eminescu ĭe un „suflet apostat", un spirit rĕu, căruia i se pune în

contrast *îea*, întruparea binelui, frumosului, iubireĭ. Ieată şi cîte-va versurĭ tot cu acest înţeles ;

Iea ?—O fiică ĭe de rege, blîndă în diadem de stele,
Trece'n lume fericită, înger, rege şi femee,—
I l—răscoală în popoare a distrugereĭ scîntee
Şi în *inimĭ pustiite samănă gîndirĭ rebele.*
. . . .
Iea 'l vedea mişcînd poporul cu ideĭ recĭ, îndrăzneţe". ..

Demonul moare şi ĭeată cum ne descrie poĭetul starea luĭ sufletească:

„Ah! acele gîndurĭ toate îndreptate contra lumeĭ,
Contra legilor ce-s scrie, contra ordineĭ'mbrăcate
Cu-a luĭ D-zeu numire—astă-zĭ toate's îndreptate
Contra inimeĭ muinde—sufletul vor să-ĭ zugrume!

„A muri fără speranţă! Cine ştie amăriciunea
Ce-ĭ ascunsă'n aste vorbe?—Să te simţĭ neliber, mic,
Să vezĭ marile aspiraţiĭ că-s reduse la nemic,
Că domnesc în lume rele, căror nu te poţĭ opune,

„Că-opunîndu-te la ĭele tu vieaţa-ţĭ răsipeştĭ
Şi cînd morĭ, să vezĭ că'n lume vieţuit'aĭ *în zadar* :
O ast-feliŭ de moarte-ĭ ieadul. Alte lacrimĭ, alt amar
Maĭ crud, nicĭ ĭe cu putinţă, *Simţĭ că nemica nu ĭeştĭ*.

„Şi acele gîndurĭ negre maĭ nicĭ a murĭ nu-l lasă ;
Cum a intrat ĭel în vieaţă! Cît amor de drept şi bine,
Cîtă sinceră frăţie adusese ĭel cu sine!
Şi răsplata? — Amărirea, care sufletu'ĭ apasă".

Aicĭ „demonul" ni se arată sub altă faţă, ĭe un demon modern, un demon pesimist, decepţionat, care a adus cu sine în vĭeaţă amor, frăţie, dreptate, dar pe care puterile duşmane l'aŭ zdrobit şi ne maĭ aşteptînd ne-

mica pentru dreptate, de la bine, înfrăţire, moare „fără speranţă“. Maĭ mare amărăciune în adevăr nu se află pe lume. Dar ĭeste o nepotrivire între aste strofe şi între cele di'nnainte. Dacă demonul a intrat în vieaţă purtătoriŭ de veste bună, de ĭubire, de frăţie, dreptate, de ce îl arată pe *Iel* duşman *Ieĭ*, de ce-l numeşte „suflet apostat“? Demonul nu ĭeste deci duhul reuluĭ şi dacă „samănă gîndirĭ rebele“ apoĭ le samănă în inemĭ *pline* şi ĭele de dorinţă pentru bine, de dragoste, de frăţie, ĭear nu în inemĭ pustiite. Sfîrşitul poĭezieĭ arată şi maĭ multă nepotrivire: „La murindul demon“ vine ĭea să-l împace, atuncĭ, ĭel, răzvritoriul, a priceput'o şi-ĭ zice:

„Am voit vieaţa'ntreagă să pot răscula poporul
Cu gîndirile-mĭ rebele contra ceriuluĭ deschis —
Iel n'a vrut ca să condamne pe demon, ci a trimes
Pe un înger, să mă'mpace, şi'mpăcarea-ĭe amorul“.

Ieată ĭeară-şi demonul ca o întrupare a duhuluĭ reu, ĭertat de ceriŭ şi pentru împăcarea căruia ceriul trimete un înger, pe *ĭea*, simbolizarea amoruluĭ. Dar cine ĭeste acest *ceriŭ*, acest dumnezeu? Una din două: Orĭ ĭe icoana bineluĭ, dreptăţeĭ, ĭubireĭ şi atuncĭ demonul n'avea pentru ce se sfădi cu ceriul pentru că aducînd cu sine în vieaţă „drept, bine, frăţie, dreptate, amor“, ĭel ar fi fost trimesul ceriuluĭ, înfăţoşătoriul luĭ dumnezeu; orĭ acest ceriŭ ĭe o putere cu totul duşmană

binelui, dreptăţeĭ, iubireĭ şi atuncĭ solul luĭ nu putea fi îngerul iubireĭ, care-l înfăţoşează în împăcarea cu demonul. Ce palidă, ce neînsemnată figură ĭeste în adevăr demonul luĭ Eminescu! Un demon pocăit, decepţionat, pesimist! Cît ĭe ceriul de la pămînt, aşa de departe ĭe acest demon de Prometheus care s'a răzvrătit în potriva luĭ Zeus. Osîndit, ferecat cu lanţurĭ pe o stîncă din Caucaz, chinuit de o pasere fără de milă, care vecĭnic îĭ sfăşie măruntaĭele, prada unuĭ chin groaznic, Prometheus aruncă în faţa duşmanuluĭ tot adevărul! Ce uriaşă figură! Ce mic e decepţionatul, pocăitul şi maĭ ales inconsequentul şi nelogicul demon al luĭ Eminescu! De o dată acest demon ne înfăţoşază două principiĭ cu totul protivnice. Acest demon reprezintă epoca noastră cu decepţionismul ĭeĭ şi maĭ ales ne oglindeşte pe poĭetul însu-şĭ. Da. Poate greşim, dar aşa ĭe părerea noastră, demonul decepţionat şi pocăit al luĭ Eminescu ĭe chiar singur poĭetul în unul din stadiurile evoluţieĭ sale; ĭear cele două principiĭ duşmane ce se luptă în pieptul demonuluĭ sînt principiele duşmane ce se luptau în inema poĭetuluĭ, principiul viitoriuluĭ şi principiul trecutuluĭ: fondul prim de idealism şi optimism al poĭetuluĭ cu pesimismul german conservatoriŭ cîştigat maĭ tîrziu sub înriurirea mediuluĭ social. Vom

areta maĭ jos cum înţelegem aceasta. Ca şi Faust, Eminescu ar fi putut zice :

„Zwei Seelen wohnen in meiner Brust
Die eine will sich vom der andern trennen" [1]).

Aceea-şĭ luptă se vede şi în poĭema admirabilă „Împărat şi proletariŭ" : Aceasta ĭe împărţită în patru tablourĭ :

Cel di'ntăiŭ.. Într'o tavernă întunecoasă, mohorită, ĭeste strinsă o ceată de proletarĭ. Înnaintea acestora, un răzvrătitoriŭ, proletariŭ şi ĭel, rosteşte o cuvîntare plină de foc, de entusiasm, de putere. Poĭetul zugrăveşte minunat, foarte cu simţire arată cele maĭ înnalte sentimente omeneştĭ, ne descrie mizeriile sociale, înfricoşatele neegalităţĭ, corupţiea, toată minciună întocmireĭ sociale de astăzĭ. Proletariul cere răscoală în potriva acestor nedreptăţĭ, nemicirea stăreĭ sociale de acuma şi înlocuirea ĭeĭ prin alta maĭ bună, maĭ morală. Tabloul, cum am zis, ĭe minunat, versurile sună ca trîmbiţa care chĭamă la luptă şi rar se aude cîte o notă talşă ca următoarea:

„Sfărmaţĭ statuea goală a Venereĭ antice,
Ardeţĭ acele pînze cu corpuri de ninsorĭ!
Iele stîrnesc în suflet ideea neferice
A perfecţieĭ umane şi ĭele fac să pice
In ghiarele uzureĭ copile din popor".

[1]) „Două suflete locuesc, ah! în pieptul mieŭ
Şi vreau să se desparţă unul de altul".

De ce ar protestà tocmaĭ aşà „proletariul“ luĭ Eminescu în potriva „perfecţieĭ umane“, cînd cu cîte-va versurĭ maĭ în urmă zugrăveşte un tablou atît de desăvîrşit al „perfecţieĭ umane“ în cît şi moartea va „părea un înger cu părul blond şi des“? Şi oare statuele antice, oare arta, face pe copila din popor să cadă în ghiarele desfrînăreĭ? Şi, ce vrea să zică versul următoriŭ: „Atuncĭ veţĭ muri lesne, fără de amor şi grijă“? Cum, atuncĭ, cînd vor lipsi toate păcătoşeniile de a-zĭ, vor muri oamenii fără amor şi acuma mor cu amor?! Cum am spus, afară de cîte-va trăsăturĭ falşe, tabloul ĭe adevărat şi admirabil. Cum se vede ĭel ĭeste produs aproape în totul numaĭ de unul din cele două suflete.

Tabloul al doilea...

„Pe malurile Seneĭ în faeton de gală
Cezarul trece palid în gîndurĭ adîncit
. . . .

Poporul îl face gînditoriŭ, Cezarul ştie că nu-ĭ ĭubit, că minciuna şi nedreptatea domnesc în lume:

„Convins ca voĭ ĭel ĭeste în nălţimea solitară
Lipsită de ĭubire, cum că principiul rĕu
Nedreptul şi minciuna al lumeĭ duce frîu.
Istoriea umana în vecĭ se desfăşoară
Povestea-ĭ a ciocanuluĭ ce cade pe ilău“.

Tabloul al treilea. Parisul ĭe în flacărĭ, poporul s'a răsculat.

„Evul ĭe un cadavru—Paris al luĭ mormînt“. În acest tablou se găsesc versurĭ minunate ca următoarele :

„O! luptă-te 'nvălită în pletele-ţĭ bogate,
Eroic ĭeste astă-zĭ copilul cel pierdut!
Căcĭ flamura cea roşă cu umbra-ĭ de dreptate.
Sfinţeşte a ta vieaţă de tină şi păcate.
Nu! Nu ĭeştĭ tu de vină, ci ceĭ ce te-au vîndut“

În tabloul al patrulea de o dată se arată celălalt suflet. Cezarul ĭe pe malul măreĭ şi pe di'nnaintea ochilor luĭ trece tot înţelesul tablourilor vieţeĭ. Şi înţelesul ĭeste că vieaţa n'are nicĭ un înţeles, că toate's în zădar, că mizeriea ĭe de neînlăturat şi că ĭea a fost, ĭeste şi va fi. Tabloul din urmă ĭe o amestecătură de panteism, misticism şi fatalism, o mixtură metafizică nemţască; în care poĭetul înneacă tot înţelesul tablourilor di'ntăiŭ. Urmărĭ ale asteĭ metafizicĭ nemţeştĭ, pesimiste, sînt următoarele:

„Ast feliŭ umana roadă în calea ĭeĭ îngheaţă,
Se petrifică unul în sclav altu 'mpărat
Acoperind cu noime sărmana luĭ viaţă
Şi aretînd la soare a mizerieĭ luĭ faţă—
Faţă, căcĭ înţelesul i-acela-şĭ la toţĭ dat

„In vecĭ acelea-şĭ dorurĭ mascate cu altă haină,
Şi în toată omenirea în vecĭ acela-şĭ om“

. . . . . . , ...

Ĭeară strofa de la urmă sună ast-feliŭ:
„Că vis al morţi-eterne ĭe vieaţa lumi'ntregĭ“.

Frumoasă mîngîere pentru „copila din popor“, care moare învălită în pletele bogate.

„Unul se petrifică în sclav, altu'mpărat“ aşa a fost şi aşa va remănea pe vecii vecilor. Frumoasă mîngîere! Nu vom sta la polemică în privinţa metafizicei luĭ nouroase, nu-ĭ vom areta că omul ĭe departe de a fi fost tot deauna aşa cum ĭeste astă-zĭ şi că va ajunge cu totul altul în viitoriŭ; nu vom începe dezbaterĭ filosofice carĭ nu pot să între în acest articol. O întrebare însă trebuĭe să ne punem. Dacă ĭe adevărat, dacă ĭe fatal, neînlăturat ca unul să se petrifice împărat şi altul sclav, unul în liberal-naţional şi altul în conservatoriŭ-junimist, de ce atîta despreţ şi ură cătra liberaliĭ noştri pe carĭ poĭetul îĭ numeşte „reĭ şi famenĭ“, ba chiar cere luĭ Ţepeş Vodă să-i ardă de viĭ? Daca ĭe adevărul că „....în toată omenirea ĭe'n vecĭ acela-şĭ om“, de ce pe de o parte atîta ură asupra liberalilor şi atîta ĭubire şi entusiasm pentru cavaleriĭ şi damele de la „o mie patru sute“, ĭear pe alta o filosofie rece, pesimistă-metafizică-fatalistă pentru copile din popor, carĭ mor pe baricade?

Dacă ĭe adevărat că „a fi ĭe o nebunie şi tristă şi goală“, atuncia şi ura şi entusiasmul şi toate preferinţele poĭetuluĭ nu'şĭ găsesc explicaţie. De unde dar acestă neconsequenţă? Pricina ĭeĭ, după noĭ, ĭe următoarea: Eminescu după intima luĭ natură fost idealist, pesimismul luĭ se datoreşte înriurireĭ mijloculuĭ social. În sufletul luĭ ĭera dar luptă între idealismul

naturei sale şi între Schopenhauerismul altoit de mediul social. Lupta între aceste două principii deosebite trebuea neapărat să ducă la neconsequenţă. Aşa dar lupta între idealismul naturei poietului şi între pesimismul provocat de mediul social pe de o parte, iear pe de altă între năzuinţele idealiste ale poietului şi între înriuririle conservatoare ale mediului în care trăea, ieată cauzele neconsequenţei caracteristice întregei opere poietice a luĭ Eminescu. Maĭ jos vom vedea şi maĭ lămurit acest lucru atît de însemnat. Aice trebuĭe să spunem numaĭ că de la o vreme principiul viitoriuluĭ a fost biruit. De Eminescu putem spune ceea ce Heine zicea despre Schlegel: „Ĭel nu pricepea viitoriul şi nu avea încredere într'însul, de aceea durerile timpuluĭ nostru i se păreau nu durerile facereĭ, ci ale agonieĭ“. Admirabile cuvinte!

Urînd prezentul necrezînd în viitoriŭ, de unde ar putea poietul să maĭ ĭea material pentru plăzmuirile sale? Două izvoare i-au remas încă: trecutul şi fantaziea; din acestea paate să scoată material. Dar noĭ sîntem împotriva amîndurora. Împotriva trecutuluĭ pentru că ĭe un izvor prea puţin trainic şi creaţiile scoase din ĭel nu pot să fie de cît lipsite de putere şi trăinicie, deci tot moarte. Noĭ credem că vieaţa ĭe maĭ poetică de cît moartea. Chiar dacă vom plictisi pe cetitoriĭ

noştri, tot vom vorbi maĭ pe larg despre chestiea aceasta, adecă, despre poĭetizarea trecutuluĭ şi despre poeziea fantastică. Noĭ credem chiar că avem negreşit datorie de a vorbi despre acestea. Şi ĭeată pentru ce. Eminescu ĭe poĭet în toată puterea cuvîntuluĭ, ĭe cel maĭ de frunte poĭet contemporan şi ca atare începe a avea mare înrìurire asupra tinereĭ noastre literaturĭ. Mulţĭ tinerĭ îl imitează. Poietul a făcut şcoală, lucru care nu ne poate pricinuì de cît mare mulţămire. Eminescu are versificare bogată, muzicală, frumoasă, limbă admirabilă şi tot atît de admirabile tablourĭ, Eminescu ĭe *artist*. Toate aceste însuşirĭ poĭetice dorim să aibă cît de multă înrìurire asupra literatureĭ noastre, să găsască imitatorĭ; dar Eminescu are şi lucrurì greşite şi nu-ĭ poĭet care să nu aibă. Poeţiĭ ceĭ maĭ marĭ aĭ Europeĭ, Victor Hugo, Alfred de Musset, Byron, Goethe chiar, au avut greşelĭ, cum ĭe de pildă la acest din urmă prea marea luĭ iubire pentru simbolizare, pentru metafore, alegoriĭ, lucru care face atît de slabă partea a doua din „Faust“. Şi cu cît ĭe maĭ mare artistul, cu atîta sînt maĭ primejdioase greşelele luĭ. Împreună cu însuşirile cele alese îşĭ află imitătorĭ şi greşelele, pentru că puţin pot analiza lucrarea poĭetuluĭ şi alege ce-ĭ bun din ce-ĭ reu. Maĭ mult, tocmaĭ greşelele poieţilor celor marĭ găsesc maĭ mulţĭ admirătorĭ. Se ştie,

de pildă, cîţĭ apologiştĭ şi admiratorĭ a găsit alegorio-maniea şi simbolo-maniea luĭ Goethe. Datoriea criticeĭ ĭeste să arete aceste groşelĭ. Ieste chiar maĭ mare datorie să arete greşelele de cît însuşirile bune, de oare ce calităţile alese îşĭ fac drumul şi fără critică, rolul criticuluĭ ĭeste de mîna a doua în privinţa acestora Pe cînd în privinţa aretătăreĭ greşelelor, rolul criticuluĭ ĭe cu totul precumpănitoriŭ; alt-feliŭ greşelele, sub paváza calităţilor şi a numeluĭ poĭetuluĭ, caută să-şĭ facă drum în lume; datoriea criticuluĭ ĭeste a le opri în drum.

Am spus aceste cîte-va cuvinte pentru admirătoriĭ poĭetuluĭ, ca să nu se crează cum-va că prin critică noastră voim numaĭ să micşurăm însemnătatea celuĭ care, fără îndoeală, ĭeste cel maĭ genial poĭet contemporan la noĭ.

* * *

Poĭetizarea trecutuluĭ, întrebuinţarea luĭ ca materie pentru creaţiile poietice ĭe veche şi a fost o vreme cînd şcoale întregĭ ziceau că numaĭ trecutul poate da materiale pentru poeĭzie şi socoteau ca o erezie, ca o ocară împotriva muzelor, dacă oare-cine ar fi vroit să se folosească de vieaţa contemporană luĭ ca de un lucru pentru poĭezie, pentru plăzmuirĭ poĭetice. Să ne aducem aminte de şcoala

clasică franceză, care socotea că numaĭ Greciea şi Roma aŭ privelegiul de a însufla poeţiĭ orĭ de şcoala romantică germană care cerea tot asemenea privelegiŭ pentru veacul de mijloc, cu feudalismul luĭ. Cît de înrădăcinată ĭe încă si pănă acum astă părere ne slujeşte de dovadăH. Spencer care în articolul său „Folositoriul şi frumosul" generalizază că lucrurile saŭ faptele ce-au fost folositoare pentru strămoşiĭ noştri, sînt pentru noĭ, urmaşiĭ lor, frumoase". Aşa de pildă un castel, care maĭ înnainte vreme ĭera de mare folos, pentru noĭ ĭeste pitoresc ; un idol ciudat care pentru selbateciĭ preistoricĭ ĭera un chip sfînt, pentru noĭ ĭe lucru de „de petrecere." Această teorie atît de generală nu poate să înfrunte nicĭ cea maĭ uşoară critică, noĭ, cum zice un critic plin de spirit al luĭ Spencer, putem tot aşa de bine, tot cu atîta drept, să facem generalizarea contrară, adecă să zicem că lucrurile ce ĭerau frumoase pentru strămoşiĭ noştri maĭ îndepărtaţĭ sînt folositoare pentru noĭ. Aşa, podoabele selbatecilor preistoricĭ au ajuns pentru noĭ lucrurĭ foarte folositoare, pentru că de pe dînsele putem afla starea culturală a selbatecilor şi fiind că sînt dovezĭ puternice pentru evoluţiea socială. Spencer găseşte cu cale să se joace cu vorbele „folositoriŭ" şi „frumos". De altmintrelea şi această gene-

ralize a făcut'o pentru că i-a trebuit pentru alta maĭ întinsă. Dar orĭ cum ar fi, ĭe lucru mare că un cugetătoriŭ ca Spencer, a putut face asemenea generalizare. Faptul arată cît de respîndită ĭe părerea greşită că trecutul poate fi izvor pentru frumos, ba chiar că numaĭ în trecut se poate găsi materie pentru alcătuirĭ poĭetice. Din pricina acesteĭ părerĭ şi fiind că lucrarea poietică a talentatuluĭ nostru poĭet poate să întărească, să lăţască asemenea ĭdeĭ, trebuĭe să spunem în potriva acesteĭ teoriĭ cîte-va cuvinte, pentru că noĭ o socotim maĭ mult de cît greşită, o privim ca absurdă. Am aretat una din pricinile acesteĭ trecuto-poeto-maniĭ Această pricină ĭeste reacţionarismul poĭeţilor noştri înşi-şĭ. Poieţiĭ cari au idealul lor social în trecut se înţelege că vor căuta să-l poietizeze. Ieste înse şi alta pricina însemnată şi care arată pentru ce nu numaĭ reacţionariĭ poĭetizază vremea trecută. Această pricină ĭe următoarea: *Depărtarea trecutuluĭ face să se poată şterge toate trăsăturile nepoĭetice şi să rămînă cele poĭetice*, cum de la un cor de muzică aflătoriŭ în depărtare, se pierd notele falşe şi nearmonioase, ba de departe poate să ne pară un cor chiar foarte armonios. Pentru a desluşi cît maĭ bine ideea noastră vom da următoriul exemplu... Ieată un tablou. O pădure fără margenĭ, o pădure bătrână din

America. La dreapta o vale întinsă, apoĭ preriea verde ca zmaragdul, acoperită cu îmbătătoarea vegetaţie tropicală. In vale, lîngă pădure, împrejurul unuĭ foc s'a aşezat o ceată de selbtecĭ. Luna aruncă de sus o lumină argintie şi în această lumină pare scăldată şi pădurea şi preriea şi ceata de selbatecĭ adunată în jurul foculuĭ. Nicĭ un zgomot. Pare o vrajă, numaĭ din cînd în cînd în depărtare se aude mugetul măreţ al uneĭ fiare orĭ ţipetul jalnic şi plîngătoriŭ al alteia. Strigătul se pierde în depărtare şi în urmă ĭear tăcere adîncă, sfîntă, vrăjită.... Ah ! cît de poĭetică ĭe vieaţa aceasta a selbatecilor. Numaĭ, cetitoriule, să nu te prea apropiĭ, căcĭ atuncĭ veĭ putea vedea lucrurĭ foarte nepoĭetice. De pildă în foc veĭ putea deosebi bucăţĭ marĭ de carne frigîndu-se : un picior, un cap pe jumătate pîrlit, pe jumătate fript. Nu te spăriea, ĭe un cap de om. Maĭ într'o parte un tînăr voinic spintecă un prins, scoţindu-ĭ maţele, pregătindu-l pentru fript ; maĭ la o parte o bătrînă respectabilă, îmbrăcată ca mama Eva, sparge capul unuĭ mort, scoate crierĭ cu mînele şi-ĭ înghite lacomă ; ĭear o tînără domnişoară a scos inima, o sfăşie cu mînuşiţele-ĭ şi se pregăteşte a o înghiţi. Să nu crezĭ, cetitoriule, că scena aceasta ĭe o alegorie, o simbolizare, în care bătrîna ce înghite creeriĭ ar fi *vremea*, care soarbe gîn-

durile noastre; ĭear tînăra fată ce stăşie inema ar fi simbolul amoruluĭ, care cu micele-ĭ mînuţĭ ne sfăşie cîte o dată aşa de dureros inima, ba cîte o dată chiar ne-o înghite cu totul ; ĭear tînărul care spintecă şi cinătueşte pe cel prins în războiŭ ar fi simbolul criticeĭ care despică pe scriitoriul ce i-a căzut în mînĭ, răsfoindu-ĭ măruntaĭele.... Nu, cetitoriule, nicĭ o simbolizare ! Poĭeticiĭ selbatecĭ au prins în luptă cîţĭ-va duşmanĭ şi acuma îşĭ fac mîncare Toate poĭetizările trecutuluĭ sînt maĭ mult orĭ maĭ puţin de acest feliŭ ; în tabloul nostru contrastele sînt numaĭ maĭ marĭ. Poĭetul scoate din vĭeaţa veaculuĭ de mijloc un grăunte frumos poĭetic, care orĭ n'a fost de loc, orĭ dacă a fost ĭera amestecat cu o mînă de noroiŭ şi pe urmă ne zice : „poftim cum ĭera vieaţa la „o mie patru sute". Ast-feliŭ s'a format legenda despre poĭeticul şi cavalerescul veac de mijloc. Feudaliĭ, beţivĭ, mojicoşĭ, dobitocıţĭ, stricaţĭ, cruzĭ, oamenĭ cari au umplut toată acea vreme de sîngele şi de lacrimile celor apăsaţĭ, se arată ca nişte îngerĭ curajoşĭ şi blînzĭ, cari numaĭ oftează la tereştile ĭubitelor, se primblă cu dînsele pe lac la lumina luneĭ ! Admirabilul publicist german, Ludwig Börne, fiind într'o uliţă veche, ruinată din Frankfurt, unde parcă se credea strămutat în veacul de mijloc, a zis :

„Betrachten Sie diese Gasse und ruhmen Sie mir alsdann das Mitellalter! Die Menschen sind todt, die hier gelebt und geweint haben, und können nicht widersprechen, wenn unsere verrückten Poeten und noch verrücktern Historiker, wenn Narren und Schälke von der alten Herrlichkeit ihre Entzuckungen drucken lassen; aber wo die todten Menschen schweigen, da sprechen desto lauter die lebendigen Steine." [1]) Poate prea energic, prea amar, dar cît de adevărat! Această poĭetizare a trecutuluĭ ĭeste cu atît maĭ primejdioasă, cu cît publicul, din pricina lipseĭ de cunoştinţĭ maĭ adîncĭ istorice, nu poate să se încredinţeze de adevărul tablourilor poĭetuluĭ; ĭear pe de altă parte sînt corbĭ negri aĭ trecutuluĭ, cari se folosesc de această poĭetizare pentru scopurile lor necurate. Poietul *poate* cînta ca paserea şi nu ştie că una din urmările acestor cîntece va fi plînsul amar.

Încă o pricină trebuĭe să aretăm pentru ce poieţiĭ sînt plecaţĭ a poietiza şi cînta trecutul maĭ degrabă de cît prezentul. Pricina ĭe că a cînta trecutul ĭe maĭ uşor. Da, cetitoriule; mult maĭ uşor. Şi ĭeată pentru ce. Vieaţa ĭe

---

[1]) „Priviţĭ această uliţă şi apoĭ lăudaţi-mĭ vrîsta de mijloc. Oameniĭ, cari au trăit şi plîns aice au murit şi nu pot să se împotrivească, cînd poieţiĭ noştriĭ smintiţĭ şi istoriciĭ şi maĭ smintiţĭ, cînd nebuniĭ şi şarlataniĭ tipăresc încîntarea lor despre măreţiea vremurilor vechĭ; dar dacă oameniĭ morţĭ tac, pietrele viĭ vorbesc cu atîta maĭ cu tărie".

atît de mare, atît de complicată, că nu ĭe nemic maĭ greu de cît a crea producţiĭ viĭ; pentru aceasta trebuĭe geniu. Dacă plăzmuirea artistuluĭ ĭe fără vieaţă, ĭe un cadavru, atuncia noĭ, publicul, putem să judecăm foarte bine opera, noĭ viĭ simţim îndată că ni s'a adus înnainte ce-va mort şi aretînd cu degetul, zicem: *mortuu est!* Cu totul alta ce-va ĭe cu trecutul. Aice poĭetul creează după închipuirea sa şi ĭe chiar sigur că mulţĭ vor lua cadavrele drept fiinţĭ vieţuitoare. Pentru a mîntui cu astă chestie vom cita o faţă minunată de la o scriitoare engleză, poĭet mare şi ĭea, o pagină frumoasă, una din cele maĭ vrednice de admirat, din cîte ni s'a întîmplat a ceti. Astă faţă ĭe scrisă de poĭeta Elisabeth Browning în cunoscuta-ĭ poĭemă „Aurora Leigh“ [1]).

„Orĭ-ce vrîsta—chiar din pricina perspectiveĭ prea apropiete, se înţelege reu—de către contemporanĭ. Să presupunem—că muntele Athos ar fi fost săpat după vroinţa luĭ Alexandru,—în formă de statuĭe de om uriaşă.—Ţeraniĭ carĭ ar fi cules găteje în urechea ĭeĭ—n'ar fi gîndit maĭ mult de cît caprele ce ar fi păscut pe acele locurĭ—să afle acolo o formă asemenea omuluĭ;—şi nu

[1]). Vezĭ *Gabriel Sarrazin.* Poètes modernes de l'Angleterre, pag. 209-212.

mă îndoïesc, ar fi trebuit să se îndepărteze la cincĭ mile—pentru ca uriaşul chip să se alcătuească înnaintea ochilor lor—sub formă de profil omenesc, de nas şi de barbă bine dosebite,—de gură şoptitoare de ritmurĭ tăcute spre ceriŭ—şi hrănită sara cu sîngele sorilor ;—un boiŭ mare, o mînă care să fi vărsat pe vecie—un riu îmbelşugat de argint—peste păşunile împrejurimeĭ. *Tot aşa-ĭ —pentru vremile în cari trăim, ĭele sînt prea marĭ—pentru ale putea vedea de aproape.* Dar poïeţiĭ trebuïe—să fie înzestraţĭ cu două feliurĭ de vedere: să aibă ochĭ—pentru a vedea lucrurile apropiate tot atît de bine—ca şi cum le-ar privi de departe, — şi pe cele îndepărtate aşa de cu amăruntul ca şi cum le-ar pipăi. La aceasta trebuïe să tindem— Ieu nu am încredere într'un poïet care nu vede nicĭ caracter, nicĭ măreţie în vremea sa,—şi-ĭ trebuïe să-şĭ strămute sufletul cincĭ sute de anĭ îndăret — în dosul şanţurilor şi a podurilor, în curtea unuĭ castel vechiŭ, —ca să cînte, o ! nu vre-o şopîrlă orĭ vre-o broască rîioasă — care trăea acolo în şanţ (asemenea cîntare s'ar maĭ putea ïerta) dar vre un cap posomorit, jumătate cavaleriŭ, jumătate tălhariŭ de vite — orĭ vre-o damă trufaşă, jumătate mobilă şi jumătate regină — atît de morţĭ cît pot fi maĭ toate, — poïemele scrise despre ciolanele lor cavale-

reştĭ ; — moarte de feliŭ nefirească: moartea moşteneşte moarte.—Nu, dacă ĭeste loc pentru poĭeţĭ în astă lume — cam prea plină (şi cred că ĭeste loc pentru dînşiĭ) — singura lor datorie ĭeste de a înfăţoşa vremea lor, — nu pe a luĭ Carol cel Mare, vremea lor, vieţuitoare, -- care strigă, înşală, se înspăimîntă, socoteşte, doreşte, — şi cheltueşte maĭ multă patimă, maĭ mult foc vitejesc,— între oglinzile saloanelor sale, — de cît Roland şi cavaleriĭ luĭ la Roncevaux. — Să fugim de lustrul, de postavul sau de falbalalele din vremea de a-zĭ, -- să ne extaziem pentru toge şi pentru pitoresc—ĭeste tot atîta de vătămătoriŭ pe cît de caraghioz. Regele Artur însu-şĭ - ĭera ce-va banal pentru lady Guenever—şi Camelot li se părea menestrelilor tot atît de prost lucru—cît se pare Fleet-Streetul pentru poĭeţiĭ noştri.—Nu, nu fugiţĭ—şi di'mpotrivă, epicĭ fără nazurĭ pricepeţi-vă a apuca—prin lava înfocată a cîntuluĭ vostru —ţiţele pline de vieaţă, ghiftuitoare, ale vremeĭ voastre, — pentru ca maĭ apoĭ cînd va veni vremea următoare fiiĭ ĭeĭ—să poată pipăi urma mînelor voastre şi plinĭ de respect să zic:—„Ieată, priviţĭ acestea 's ţiţile din cari am supt cu toţiĭ!—Aceste ţiţe vor părea încă viĭ, orĭ, cel puţin—ĭele vor face să palpite piepturile noastre; asta-ĭ arta vieţuitoare—care ne reprezintă şi ne aminteşte vieaţa adevărată".

In această pagină minunată talentata poĭetă engleză judecă, osîndeşte şi execută tendinţa de a poĭetiza trecutul. Noĭ nu vom maĭ adăogi nicĭ un cuvînt. Căcĭ ce am putea să maĭ spunem după asta faţă admirabilă, în care nu ştiĭ ce să admirĭ maĭ mult: adîncimea, bunul simţ, spiritul?

A doua tendinţă în potriva căreia sîntem ĭeste întrebuinţarea fantasticuluĭ în poĭezie, orĭ maĭ bine zicînd, cum vom vedea îndată exagerarea fantasticuluĭ. Altă dată vom vorbi maĭ pe larg despre această apucătură, aice vom spune numaĭ cîte-va cuvinte. Noĭ nu putem aice să examinăm pe larg pricinile cari dau naştere acesteĭ tendinţĭ, înse putem să aretăm una din pricinile de căpetenie, despre cari am maĭ vorbit, a nume despre tendinţa poĭetizăreĭ trecutuluĭ, această pricină ĭe lipsa de încredere în propăşirea omenireĭ. Cînd poĭetul socoteşte durerile prezentuluĭ ca durerile facereĭ, din cari trebuĭe să ĭească o societate maĭ frumoasă, maĭ omenească, maĭ inteligentă; oh, atuncĭ de bună samă chiar în durerile de a-zĭ va găsì interes nespus de mare. Cînd poietul înse, lipsindu-ĭ credinţa în viitoriŭ, va socoti durerile de a-zĭ drept agonie, atuncĭ ĭe foarte firesc lucru să ne spuie că:

„O, moartea ĭe un haos, o mare de stele
Cînd vieaţa-ĭ o baltă de vise rebele,

O, moartea-ĭ un secol cu son înflorit
Cînd vicața-ĭ un basm pustiu și urit."

Şi ĭeară-şĭ foarte fireşte ĭe ca poĭetul să întoarcă ochiĭ de la această „baltă de vise rebele", de la acest „basm pustiu şi urit", să întoarcă ochiĭ în altă parte şi să caute material poĭetic în trecut orĭ în adîncimile închipuireĭ şi ale fantazieĭ. Dar scoaterea creaţiilor poĭetice excluziv din adîncimea închipuireĭ ĭe tot una de vătămătoare pentru poĭet cît şi pentru poĭezie.—A scoate creaţiile poĭetice excluziv din adîncimea imaginaţieĭ sale, îe tot una ca şi cînd ar vroi cineva să se hrănească mîncîndu-şĭ singur trupul, fără a primi hrană din afară. Nu-ĭ vorbă s'aŭ găsit uniĭ cari pot trăi ast-feliŭ până la 40 orĭ 50 de zile, dar la urma urmeĭ tot la moarte prin inaniţie se ajunge. Fantasticul are locul săŭ în poĭezie, numaĭ trebuĭe să slujască drept uneltă pentru creaţiile poĭetice, nu ca material şi scop. Fiind-că nu putem vorbi maĭ pe larg, dăm aice numaĭ două exemple, cari trebuĭe să lămurească în cîtva gîndul nostru. La Dickens, în minunatele-ĭ „Poveştĭ de Crăciun", un bogat industrial adoarme şi visază pe tovarăşu-ĭ mort; care, ĭeşind din groapă, îl duce prin Londra, arătîndu-ĭ familiea serăcă a comptabiluluĭ acestuĭ industrial. Tabloul mizerieĭ ce se desfăşură în aceste „poveştĭ" ie înfiorătoriŭ şi

îngrozitoriŭ de real. Fantasticul a fost dară unelta orĭ maĭ bine zis rama tablouluĭ, înse coprinsul tablouluĭ ĭe real ca însă-şĭ vĭeaţa. Ieată o pildă. Goethe o luat o poveste poporană germană, fantastică, şi în margenile acesteĭ poveştĭ a plăzmuit o poĭemă care oglindeşte vĭeaţa Germanieĭ contemporane luĭ, maĭ ales vĭeaţa Germanieĭ intelectuale, cu credinţile, îndoielele, aşteptările ĭeĭ. Faust (partea 1-iŭ) nu ĭe numaĭ una din cele maĭ uriaşe plăzmuirĭ ale geniuluĭ omenesc, dar ĭe şi una din cele maĭ reale. Într'o ramă fantastică. Goethe a turnat un cuprins nemăsurat de mare, real, ca însă-şĭ vĭeaţa. Până la alt prilej credem că aste exemple ajung pentru a areta în cît-va cam în ce înţeles primim rolul fantasticuluĭ în poĭezie.

* * *

După atîtă ocol se ne întoarcem ĭeară-şĭ la poĭetul nostru.

Eminescu a scris puţin şi ne-ar fi greŭ să găsim trăsăturĭ *maĭ ales caracteristice* pentru dînsul, prin care să putem spune că face parte maĭ ales din cutare orĭ cutare şcoală; dar ĭe de netăgăduit că aste două trăsăturĭ poĭetice despre cari am vorbit maĭ sus, adecă poĭetizarea trecutuluĭ şi fantasticitatea, sînt destul de lămurite la dînsul. În satira a patra se idealizază vrîsta de mijloc pe

care o arată ca un ideal pentru timpurile noastre. În satira a treia idealizază veacul de mijloc al nostru, naţional. Poĭetul face un tablou al corupţieĭ, al nemernicieĭ contemporane. Pentru a face ca nemicniciea aceasta să ĭeasă şi maĭ tare, ne arată o icoană din trecutul ideal şi o pune în faţă cu păcătoşeniea epoceĭ liberalismuluĭ burghez; ast contrast ĭe menit să ne arete cît de marĭ vitejĭ ĭeraŭ Romîniĭ în trecut şi ast-feliŭ, prin contrast, să ĭeasă maĭ bine la iveală păcătoşeniea de azĭ. Pentru acest sfîrşit poĭetul ne arată pe Romînĭ omorîndu-se foarte poĭetic cu Turciĭ pe malurile Dunăreĭ. Pentru ca oameniĭ de a-zĭ să fie şi ĭeĭ vrednicĭ de numele de bărbaţĭ marĭ pe carĭ să-ĭ „cînte rapsoziĭ", ar trebui să ĭeasă la Dunărea, să se apuce la spintecat cu Turciĭ orĭ cu alţĭ străinĭ. Păcat numaĭ că spintecarea cu cuţitul orĭ cu poĭetice lăncĭ, săgeţĭ.... nu se maĭ obişnueşte şi acum avem chassepot, mitrailleuses, tunurĭ Krup, puştĭ cu repetiţie şi altele carĭ spre a ajunge poĭetice cu totul trebuĭe să aĭbă o vechime de vre-o patru cincĭ sute de anĭ şi să nu maĭ fie întrebuinţate! În orĭ ce alta am putea să hulim împotriva civilizaţieĭ liberalo-burgheze, numaĭ în privinţa lipseĭ de mijloace pentru meşteşugul spintecăreĭ şi omoruluĭ, nu. În această privinţă am ajuns mult maĭ depate de cît pe vremea luĭ Mir-

cea, Baĭazit etc. Satirea a treia ĭe netăgăduit minunată. Ironie amară desfăşură poĭetul în potriva domnişorilor veniţĭ de la Bal-Mabile din Paris, cari se cred meniţĭ a cîrmui ţara, dar cari în adevăr „numaĭ banul îl vînează şi cîştigul fără muncă“. Această ironie ĭe tare ca oţėlul, ĭe nemicitoare Sincera răscoală a poĭetuluĭ cade zdrobitoare peste capulprotivnicilor, cum li se şi cade. Dar contrastul cu vremea luĭ Mircea Vodă, menit a dà şi maĭ mare putere satireĭ, în adevăr o slăbeşte. Să nu fim reu înţeleşĭ. Începutul satireĭ a treia, maĭ ales descrierea bătălieĭ ĭe o bucată epică foarte puternică; înse tendinţa, menirea, ce-a vrut să-ĭ dea autoriul, punînd'o ca ideal, contrast cu vremea de a-zĭ, vroind ast-feliŭ să mărească şi maĭ mult puterea satireĭ sale, ĭe greşită, satira luĭ pĭerde în loc de a cîştiga. Poĭetul a vroit ca mîntuind bucata, cetitoriul să zică: „Oh! cît de mică, de stupidă, de stricată ĭe lumea de a-zĭ şi maĭ ales faţă cu vremea slăvită a luĭ Mircea Vodă şi a strămoşilor noştri“. În adevăr înse, ceĭ maĭ mulţĭ din cetitorĭ, dacă vor cugeta, vor zice: „Da, tristă vreme trecem noĭ, multă micime, stupiditate, corupţie! Dar dacă am fi puşĭ în trista dilemă să alegem între vremea noastră şi între a spintecărilor cu Turciĭ, a tăĭerilor de capete, a buzduganuluĭ şi a ţapeĭ, apoĭ tot am alege

maĭ bine vremea noastră". Se înţelege că nu astă întipărire a vroit să facă poĭetul. În frumoasa-ĭ doină poĭetul cĭhemă pe Ştefan cel Mare, aiurea pe Ţepeş Vodă şi aşa maĭ încolo. Nu ştim dacă şi-a luat de samă înse că dacă s'ar scula din morminte aceĭ voĭevozĭ bătrînĭ, apoĭ pe dînsul, copil sceptic şi necredincĭos al veaculuĭ, l'ar pune maĭ întăiŭ în ţapă. Această tendinţă a poĭetuluĭ micşurează valoarea creaţiilor luĭ şi sîntem cu desăvîrşire încredinţaţĭ că tot ĭea n'a dat voĭe să se desfăşure în întregime talentul celuĭ ce-a scr s „Călin", „Satirele" şi „Luceafărul".

Fantasticul romantic orĭ romanticul fantastic nu ĭe aşa de caracteristic pentru Eminescu ca poĭetizarea trecutuluĭ înse ĭeste şi ĭel destul. Aşa de pildă în „Strigoiĭ," vedem: vechea beserecă, făcliile de ceară, bătrînul mag care ridică genele cu cîrja, scularea morţilor din groapă, alergarea acelora-şĭ morţĭ călărĭ, cu toate drăcoveniile cari făceau să ni se zburlească părul în cap, să ne ghemuim tremurînd lîngă mama bătrînă care ne spunea aceste grozăviĭ. Dar acuma am crescut şi credinţa în drăciĭ a pierit o dată cu întipărirea poetică de odinioară. Acuma am ĭeşit din copilărie şi pricepem că înfricoşatul şi dramaticul ĭeste în vĭeaţa de toate zilele, ascuns cîte o dată sub

forme aşa de simple şi de nebătătoare la ochĭ şi totu-şĭ acest dramatism ne mişcă, ne pătrunde maĭ adînc inema de cît toată grozăveniea fantastică, de cît nenorocirea luĭ „Arald". Nu-ĭ vorbă se găsesc foarte frumoase versurĭ în „Strigoiĭ," lucru foarte firesc pentru că-s scrise de Eminescu, dar toată creaţiea mirose a mormînt, nu ĭe vieaţă şi de aceea nicĭ nu poate să lucreze asupră-ne aşa de mult.

Poĭetuluĭ care înnoată în ceriul fantazieĭ şi al trecutuluĭ, putem să-ĭ spunem împreună cu fata din „Luceafărul".

„O ĭeştĭ frumos cum numa'n vis
Un înger se arată;
Dar pe calea ce-aĭ deschis
N'oiŭ merge nicĭ o dată.

„Străin la vorbă şi la port
Luceştĭ fără de vieaţă;
Căcĭ ĭeu sînt vie, tu ĭeştĭ mort
Şi ochiul tău mă 'ngheaţă

. . . .

„Dar dacă vreĭ cu crezămînt
Să te 'ndrăgesc pe tine
Tu te coboară pe pămînt
Fiĭ muritoriŭ ca mine."

Da, fiţĭ muritorĭ ca noĭ şi întrebuinţaţĭ sublimul vostru dar de a putea întrupa în tablourĭ poĭetice vĭeaţa, întrebuinţaţĭ acest dar pentru a ne face tablourĭ în care să

vedem şi să pricepem vieaţa în toată întinderea şi măreţiea ĭeĭ, în cari să putem vedea şi pricepe ce avem pe inema noastră. Coborîţi vă pe pămînt şi uitaţi-vă împrejurul vostru cît de întinsă, cît de feliurită, cît de adîncă ĭe vieaţa, ce nesecate izvoare cuprinde ĭea pentru întristare şi bucurie, pentru plîns nebun şi pentru ris omeric. N'avem cuvinte, n'avem destulă putere ca să sfătuim în destul pe toţĭ poĭeţiĭ şi scriitoriĭ noştri să-şĭ întipărească în minte şi inemă adîncele cuvinte ale mareluĭ Goethe, povaţa ce dă ĭel poĭeţilor :

„Greift nur hinein in's volle Menschenleben
Ein jeder lebt's, nicht vielen ist's bekannt
Und wo ihr's packt, da ist's interessant"

Iear dacă veţĭ asculta de sfat :

„Dann sammelt sich der Jugend schönste Blüthe
Vor euren Spiel, und lauscht der Offenbarung.
Dann sauget jedes zärtliche Gemüthe
Aus euren Werke sich melancholische Nahrung,
Dann wird bald dies, bald jenes aufgeregt [1])
Ein jeder sieht was er in Herzen trägt"

Eminescu a fost pesimist. Ce feliŭ de pesimist orĭ decepţionist a fost Eminescu, care

[1]). Străbateţĭ numaĭ în vieaţa întreagă a omenireĭ ! —Fie-care o trăeşte, dar nu multora le ĭeste cunoscută. — Şi orĭ de unde veţĭ zugrăvi, ĭeste plină de interes . . . Atuncĭ se adună cea maĭ frumoasă floare a tinereţeĭ—Innaintea cîntuluĭ vostru îşĭ aşteaptă revelaţiea. — Atuncĭ fie-ce simţire fragedă sug. — Din operile voastre melancolică hrană, — Atuncĭ se aţiţă cînd una cînd alta — Fie-care vede ce are în inemă".

ĭe feliul pesimismuluĭ luĭ şi carĭ-ĭ sînt cauzele. Ieată lucrurĭ carĭ neapărat trebuĭe pricepute, dacă dorim să înţelegem pe poĭet şi creaţiunea luĭ. In privinţa cauzelor pesimismuluĭ, acuma în urmă au început a se respîndi nişte părerĭ cu totul greşite şi carĭ vin din nestudiarea maĭ adîncită a creaţiuneĭ luĭ Eminescu. Uniĭ zic: Pricina pesimismuluĭ poĭetuluĭ nostru ĭeste filosofiea pesimistă a veaculuĭ, Schopenhauerianismul. Cît de greşită ĭe această părere pot să înţeleagă aceĭ ce-aŭ cetit articolul nostru. Decepţionismul în literatura romînă". Ceĭ carĭ sînt de această părere nu văd oare că prin explicarea lor nu explică nemică? Nu văd că fac numaĭ să fie alt-feliŭ pusă? Şi a nume: De ce filosofiea Schopenhaueriană a înriurit aşa de mult asupra creaţiuneĭ luĭ Eminescu? Pe cînd Eminescu învăţa în Germaniea, marele filosof pesimist murise, în schimb trăea şi tună de la tribună alt învăţat, alt filosof, care a făcut mare zgomot în Germaniea prin propaganda sa optimistă, prin violenţa-ĭ ne maĭ pomenită în potriva pesimismuluĭ luĭ Schopenhauer, Hartmann. Vorbim de E. Dühring. Cum dar mortul Schopenhauer a avut maĭ mare înriurire asupra luĭ Eminescu de cît viul Dühring, despre care, fie zis în treacăt, Eminescu vorbeà cu mult respect?

Alţiĭ, cu mult maĭ mare aparenţă de adevăr, dau următoarea explicaţie cauzelor pesimismuluĭ luĭ Eminescu. Această cauză ar fi caracterul intim al poĭetuluĭ însu-şĭ: seminţa nebunieĭ, boala fiziologică şi psihologică moştenită, care maĭ apoĭ a făcut să se declare nebuniea la poĭet, tot ĭea l'a făcut şi pesimist. Pesimismul luĭ Eminescu după această explicare are rădăcinĭ adîncĭ organice: fondul prim al poĭetuluĭ, dacă putem să ne exprimăm ast-feliŭ, ĭe pesimist. Bine înţeles dacă fondul prim ar fi fost pesimist, acest pesimism s'ar fi manifestat în orĭ-ce ţară ar fi trăit poĭetul, în orĭ ce condiţiĭ ar fi trăit; s'ar fi manifestat sub alte forme, dar tot ca pesimism în fond. Această din urmă părere capătă şi maĭ multă aparenţă de adevăr prin moartea tragică a poĭetuluĭ la casa de nebunĭ. Totu-şĭ părerea ĭe greşită, cum vom vedea analizînd pesimismul luĭ Eminescu.

* * *

Pesimismul luĭ Eminescu se manifestează maĭ ales şi maĭ caracteristic în „Mortua est", în „Împărat şi proletariŭ" şi în Satira I-a.

* * *

Ĭea ĭe moartă, în coşcĭug, «cu braţele albe pe pĭept puse cruce», «cu faţa galbenă, cu

ochiĭ închişi». Lîngă patul ĭeĭ, cu buzele tremurînd de emoţiune, cu lacrimĭ în ochĭ, poĭetul repetă încet: «mortua est». Şi înnaintea acesteĭ moarte un şir întreg de gîndurĭ rebele încep să-ĭ muncească sufletul. Moartă, ĭe mort trupul, dar sufletul ridicase-va în ceriŭ unde va trăi vecĭnic?—Copilărie, basme! Sufletul poĭetuluĭ rînit de îndoeală şi rînit de mult nu poate să crează, atuncĭ dar

„Atuncĭ graĭu-ţĭ dulce în vecĭ ĭeste mut
Atuncĭ acest înger n'a fost de cît lut"

Atuncĭ nicĭ o dată nu o vom maĭ vedea nicĭ o dată, nicĭ o dată! Şi atuncĭ de ce a trăit? Pentru ce trăim noĭ, ce ne ţine aice în această vieaţă de mizeriĭ, dacă trăim numaĭ o clipă şi apoĭ ne cufundăm în vecĭnicul întunerec? Atuncĭ: «A fi ĭeste nebunie şi tristă şi goală; urechea te minte şi ochiul tênşală". Atuncĭ «de cît un vis sarbăd maĭ bine nemic» Şi ast-feliŭ în faţa acesteĭ imense imaginĭ care se chĭamă *moartea*, înnaintea coşcĭuguluĭ deschis al uneĭ fiinţe scumpe, o mulţime de gîndurĭ se înghesuesc în capul poĭetuluĭ şi toate se rezumă în vecĭnĭca întrebare: «a fi sau a nu fi». Poĭeziea „Mortua est" ĭe inegală, cam încurcată. după cum încurcate trebuĭe să fi fost gîndirile şi sentimentele poĭetuluĭ. În „Împărat şi proletariŭ" avem altă manifestare a pesimismuluĭ. In «Mortua est" Eminescu ĭe muncit de

enigma morţeĭ; în „Împărat şi proletariŭ“ de a vieţeĭ sociale, a luptelor de clase, a revoluţiilor sociale... ce înţeles au toate aceste lupte şi suferinţĭ? Am văzut maĭ sus respunsul poĭetuluĭ: „că vis al morţeĭ esterne ĭe vĭeaţa lumeĭ întregĭ“ Şi de ce? Pentru că:

„Nedreptul şi mincĭuna al lumeĭ duce frîu
storiea umană în vecĭ se desfăşoară
Povestea-ĭ a cĭocanuluĭ ce cade pe ilău“.

Nedreptăţile, suferinţele, în vecĭ aŭ fost, în vecĭ vor fi, forma se schimbă, fondul remîne acela-şĭ.

Dar înnălţimea concepţiuneĭ sale pesimiste şi poĭetice ajunge la apogeu în satira întăĭa. Cînd artistul a ajuns să-şĭ exprime desăvîrşit sentimentele sale, atuncĭ ĭe un mare talent, dar numaĭ cînd a izbutit să arete într'o formă poĭetică o mare concepţie filosofică, o mare generalizare a minţeĭ omeneştĭ, atuncĭ ĭel ajunge geniu; şi ceea ce ridică aşa de sus creaţiunea poĭetică a luĭ Eminescu ĭe vasta sa concepţie despre vĭeaţă, o concepţie care poate să nu fie a noastră, care înse ĭe de netăgăduit mare. Imensele probleme ale universuluĭ, cum ĭe crearea şi închegarea lumeĭ orĭ maĭ bine zis a sistemuluĭ nostru solar, o închegare imensă în timp şi spaţiŭ; micimea planeteĭ noastre faţă cu

aceste imensităţĭ, şi maĭ cu samă scrutimea vieţeĭ omenireĭ, care pare numaĭ o clipă în vĭeaţa totală a lumeĭ. Întunerecul ce se arată îndăretul omenireĭ pînă la ivirea vieţeĭ organice şi înnaintea omenireĭ după stingerea acesteĭ vĭeţĭ; micimea vĭeţeĭ unuĭ om cu toate microscopicile luĭ interese faţă cu aceste probleme imense.., toate aceste sînt minunat de bine exprimate în satira întăĭea. De ce oare Eminescu pentru a descrie închegarea sistemuluĭ nostru solar a întrebuinţat o cosmogonie indieană în loc de teoriea evoluţieĭ moderne, care putea la urma urmeĭ, să-ĭ dea tot atîta material pesimist? Probabil că astă cosmogonie ĭe maĭ plastică. Şi în adevăr ĭe admirabil de plastică cosmogoniea exprimată în versurile următoare:

„La 'nceput, pe cînd fiinţă nu ĭera, nicĭ nefiinţă,
Pe cînd totul ĭera lipsă de vieaţă şi voinţă,
Cînd nu s'ascundea nemica, deşi tot ĭera ascuns,
Cînd pătruns de sine însu-şi odihnea cel nepătruns.
Fu prăpastie? genună? Fu noĭan întins de apă?
N'a fost lume pricepută şi nicĭ minte s'o priceapă,
Căcĭ ĭera un întunerec ca o mare făr'o rază,
Dar nicĭ de văzut nu fuse şi nicĭ ochiŭ care s'o vază,
Umbra celor nefăcute nu 'ncepuse a se desface,
Şi în sine împăcată stăpînea eterna pace!“ [1]).

[1]) Ieată cum ne expune F. Lenormant (în Manuel d'histoire ancienne v. III p. 618) cosmogoniea vedică: „La'nceput „nu ĭera nemica nicĭ fiinţă nicĭ nefiinţă nicĭ ceriŭ nicĭ orizon. „Ce învăluĭa decĭ totul? Ce cuprindea pe acel tot? Fu apă? „Fu *prăpastie adîncă?* Nu ĭera nicĭ moarte nicĭ nemurire. Nu „se lumina de ziuă în noapte. Numaĭ *ĭel* singur respira fără

Încheerile pesimiste scoase de Eminescu din astă cosmogonie vedică, din metafizica Schopenhauerieană şi din esoterismul indiean, care se oglindeşte în satira I-a, nu-s ce-va personal şi original al luĭ Eminescu. Astea sînt încheerile tuturor pesimiştilor. Ca filosof pesimist Eminescu nu-ĭ original, ĭel a împrumutat astă filosofie gata de la pesimiştiĭ germanĭ. Dar cu totul original şi personal ĭe poĭetul nostru în modul cum a simţit ĭel acest pesimism. Lucru de altmintrelea limpede. O concepţie filosofică, una şi aceea-şĭ, poate fi primită de maĭ muţĭ artiştĭ, dar în fie-care va sugera alte sentimente şi după feliu şi după grad. Dacă ne dăm samă de sentimentele luĭ Eminescu, pe cît ĭe vorba de pesimism, vedem că sînt cu totul neconsequente şi nelogice ca sentimente pesimiste. În adevăr din filosofiea pesimistă orĭ trebuĭe să urmeze ca o consequenţă, ceea-ce Nemţiĭ numesc,— cam energic şi brutal, dar prea adevărat — «das Eckel des Lebens», greaţa

„suflare şi nemica nu ĭera în afară de dînsul. Intunerecul „domnea, acoperind totul ca un ocean întunecos. Sîmburele „ascuns în adîncimile întunereculuĭ a resărit singur prin puterea căldurеĭ“. Lassen ne spune acela-şĭ mit indiean numaĭ cu ce-va alte cuvinte. (Vezĭ scrierile filosofice ale luĭ Lessewicĭ.

Concepţie modernă a eterneĭ mişcărĭ, concepţie după care n'a fost, nu ĭe şi nu va fi o clipă de pace „în sine împăcată“ ĭe şi maĭ măreaţă şi maĭ poĭetică de cît „eterna pace“.

de vieaţă ori cel puţin nepăsarea pentru aceastâ vieaţă. Se ştie că şefiĭ pesimismuluĭ german propuneaŭ feliŭ de feliŭ de mijloace pentru stingerea neamuluĭ omenesc de pe faţa pămîntuluĭ. Şi în adevăr, dacă vieaţa ĭe un vis urit, o «baltă de vise rebele», o minciună, un chin .., atuncĭ maĭ bine să lipsască, se înţelege de la sine. Şi această greaţă de vieaţă, dacă nu în înţelesul cu totul nebunesc de maĭ sus, dar ce-va maĭ slăbită, şi-a găsit poieţiĭ săĭ. Dacă natura şi ĭea chiar ĭe numaĭ «un vis al nefiinţeĭ», o nemică, un non sens, atuncĭ ĭe foarte la locul ĭeĭ exclamarea trufaşă, dar cam egoistă a luĭ Alfred de Vigny.

„Vivez, froide nature, et revivez sans casse
. . . .
Vous ne recevrez pas un cri d'amour de moi? [1]).

Dacă vieaţa omuluĭ ĭe numaĭ o vale de mizeriĭ, fără nicĭ un înţeles, fără nicĭ un viitoriŭ; dacă ĭubirea ĭe numaĭ o iluzie îngrozitoare şi urită care se mîntuĭe cu moartea, atuncĭ ĭe consequentă cîntarea brutală şi nesănătoasă a luĭ Beaudelaire, care primblîn-

[1]). „Vieţueşte, natură rece, şi ĭear vieţueşte neîncetat,
. . . .
Nu veĭ avea de la mine un strigăt de ĭubire."

du-se cu ĭubita-ĭ dă peste un hoĭt puturos, putred, verde, în care foĭesc viermiĭ, de la care se împrăştie o duhoare cĭumată, ĭear poĭetul aretîndu-ĭ toate aceste grozăviĭ zice:

„—Et pourtant vous serez semblable a cette ordure.
A cette horrible infection". [1]).

Nu trebuĭe maĭ multe exemple, aste două şi maĭ ales cel din urmă sînt de-ajuns pentru a areta cît de departe, cît de enorm de departe ĭe acest pesimism consequent, dar brutal şi bolnav, cît de străin ĭe de geniul luĭ Eminescu. Iel, Eminescu, să nu arete nicĭ un pic de ĭubireĭ natureĭ, ĭel care a ĭubit'o maĭ mult de cît orĭ-care din poĭeţiĭ noştri?! Iel care tremura împreună cu tremuratul razeĭ de lună, remănea cu ochiĭ marĭ şi visa treaz la vederea luneĭ pline, alunecînd pe ceriŭ; ĭel care se extaziea în faţa unuĭ asfinţit de soare orĭ a resărireĭ luneĭ; ĭel care ĭubea aşa de mult natura în cît înriruit de-o noapte de vară, cu luna plină şi melanholică, repeta entuziasmat:

„Totul ĭe vis şi armonie
Noapte bună".

Eminescu să arete ĭubiteĭ sale un hoĭt descompus şi să ĭ zică: aşa veĭ fi şi tu! Iel,

[1]) „Şi totu-şĭ veĭ fi ca şi astă murdărie, ca şi ast îngrozitoriŭ stîrv împuţit".

blîndul ĭubitoriul poĭet, care, strins de pieptul ĭubiteĭ sale, se pĭerdea în ochiĭ ĭeĭ, în aceĭ ochĭ frumoşĭ, cuminţĭ şi marĭ, în aceĭ ochĭ marĭ, visătorĭ şi albaştri, în cari se adunau toate basmele; ĭel blîndul, ĭubitoriul, poĭet care scaldă pe ĭubita sa în lumina luneĭ, făcea să ningă asupra ĭeĭ florĭ de teiŭ şi o întreba de o mie de orĭ ĭeară-şĭ şi ĭeară-şĭ:

„Mă ĭubeştĭ, spune drept".

Nu doar că nu ştiea, dar ĭe aşa de bine ca după o mie de orĭ să maĭ auzĭ o dată un *da*. In sfîrşit ĭel care ştergea cu ĭubire lacrimele copileĭ ĭubite, repetînd încet: „Nu maĭ plînge, nu maĭ plînge"!

Eminescu ĭera bun, blînd, ĭubitoriŭ; fondul prim al caracteruluĭ săŭ a fost maĭ curînd optimismul şi idealismul de cît pesimismul. Acel care va pătrunde şi va simţi adînc creaţiunea poĭetuluĭ, va pricepe tot o dată cîtă dreptate avem. Idealizarea trecutuluĭ, cum am maĭ spus, a fost o urmare a pesimismuluĭ, dar a unuĭ pesimism sui-generis, special luĭ Eminescu, care în fondul luĭ prim a fost idealist în toată puterea cuvîntuluĭ. Altmintrelea nicĭ nu s'ar explica astă idealizare. „*A fi? Nebunie şi tristă şi goală*" Dar „a fi" cuprinde în sine nu numaĭ vĭeaţa de astă-zĭ orĭ cea viitoare, ci şi toată vĭeaţa omenireĭ,

ci viaţa universului întreg. Fiind atît de vast acest „a fi“, cuprinzind *toată vieața* în general, cu atîta mai mult acest „a fi“ va cuprinde vieaţa aceea de care „se învrednicîră cronicarii şi rapsozii“, o vĭeaţă de care ne desparte abĭea o clipă, dacă luăm în samă cursul vremeĭ în total. Ie văzut lucru că din punctul de vedere al pesimismuluĭ vieaţa despre care ne vorbesc „cronicarii şi rapsozii“ ĭe de o potrivă cu cea de astă-zĭ, „o nebunie şi tristă şi goală“. Aşa ar fi trebuit să o privească un poĭet pesimist consequent. Dar Eminescu n'a fost consequent şi n'a fost pentru că avea un mare fond de idealism, de bunătate, blîndeţă, simţ de armonie şi simpatie universală şi acest sentiment idealistic cerea o vĭeaţă socială pentru a fi cheltuit în zugrăvirea ĭeĭ. Neputînd cheltui acest idealism pentru vieaţa socială prezentă, pe care o urea, nicĭ pentru cea viitoare pe care n'o pricepea, ĭel s'a întors îndăret şi a scăldat vĭeaţa socială trecută în idealismul luĭ, făcînd'o blîndă, bună, mare, armonioasă, ajungînd în această zugrăvire cîte o dată la curată naivitate. Aşa ĭe de pildă, cînd face genii pe Cichindeal, Mumuleanu, Mureşanu. Ie foarte caracteristică în această privinţă Satira a treia. Nu numaĭ Mircea ĭe blînd, bun... aceasta se pricepe, dar idealistică şi armonică ĭe natura

toată, ideal şi armonic ĭe visul sultanuluĭ, frumoasa Malcatum, Baĭazit însu-şĭ chiar. Dar maĭ caracteristică de cît toate acestea ĭe descrierea războĭuluĭ. Ie un războiŭ în care nu numaĭ nu se văd capete tăiete de la trunchiurĭ, picĭoare şi mînĭ rupte, dar nu ĭe nicĭ o picătură de sînge în toată această vijelie pe care-o mînă Mircea şi care „vine, vine, vine". Nicĭ o pîcătură de sînge! Acest războiŭ maĭ curînd ne face impresie de-o trîntă mare, zgomotoasă, tăcută pentru petrecere. Atît de mare ĭera nevoĭea de-a idealiza la Eminescu! In scurt ĭeată adevărul adevărat, fondul prim al luĭ Eminescu ĭe o doză mare şi covîrşitoare de idealism; [1]) ĭear pesimismul, care, ca filosofie şi ca sentiment, străbate toată creaţiunea poĭetuluĭ, dîndu-ĭ de multe orĭ o colorare aşa de întunecată, acest pesimism ĭe rezultatul influinţeĭ mijloculuĭ social în înţelesul larg al cuvîntuluĭ.

Stăruiŭ aşa de mult asupra acestuĭ dualism al poĭetuluĭ, asupra acestor două suflete cari trăeau în pieptul luĭ, pentru că pun mare preţ pe acest fapt şi fără dînsul nu se poate pricepe nicĭ Eminescu nicĭ creaţiunea luĭ.

[1]) Idealismul nu-l luăm fireşte în înţeles metafizic. Nu vorbim de un idealism care ar avea obîrşie supranaturală şi care s'ar realiza în afară de vieaţa reală, ci de un idealism care îşĭ are izvorul în vieaţa reală şi se realizază aice pe pămînt.

Dăm aice o pildă foarte interesantă. Dacă adîncim volumul de poĭezii, ni se înfăţişază următoriul fapt, la prima vedere foarte cĭudat: ĭe deosebirea spirituluĭ care însufleţeşte poĭeziile consacrate iubireĭ de cel care pătrunde pe cele filosofice şi sociale. In cele di'ntăiŭ poĭetul ĭe aproape cu totul naturalist, aproape optimist idealist. Poĭemele „Călin“ şi „Luceatărul“ cu umorul, cu plasticitatea, cu naturalismul lor, ar putea să fi fost scrise de-un poĭet al Greciеĭ antice. Pesimismul spiritualist şi metafizic nu numaĭ că nu-ĭ esenţial poĭeziilor de ĭubire, dar ĭe maĭ mult întîmplătoriŭ şi se manifestează numaĭ, ca în satira a III-a, cînd sentimentele de ĭubire ale poĭetuluĭ sînt nesocotite, se manifestează numaĭ ca urmarea gelozieĭ, lucru perfect explicabil. In schimb înse poĭeziile sociale şi filosofice sînt aproape cu totul pesimiste, sînt pătrunse de un spirit pesimist spiritualist metafizic, idealismul se manifestează numaĭ întîmplătoriŭ.

Aşa dar Eminescu în poĭeziile de ĭubire ĭeste idealist şi naturalist, — pesimismul spiritualist fiind ce-va neesenţial şi întîmplătoriŭ; în poĭeziile sale sociale şi filosofice ĭe di'mpotrivă pesimist, metafizic şi spiritualist, —idealismul naturalist fiind ce-va neesenţial şi întîmplătoriŭ. Cum dar se explică deosebirea aceasta? Prin cele zise de noĭ acest

fapt atît de straniu la prima vedere ĭe perfect explicabil. Iubirea fizică ĭe un sentiment puternic natural, care are adîncĭ rădăcinĭ în organizaţiea fiziologică şi psihologică a omuluĭ şi atîrnă maĭ ales de fondul prim al poĭetuluĭ şi acest fond fiind idealist şi naturalist ĭe foarte natural ca şi ĭubirea să fie idealistă şi naturalistă. Idealul social înse şi ideile filosofice atîrnă maĭ ales de educaţie, de mediul social încunjurătoriŭ. Organizaţiea fiziologică joacă un rol mult maĭ puţin însemnat. Mediul social înse, de care maĭ ales atîrnă creaţiunea socială şi filosofică, înriurind pe poĭet în senzul pesimismuluĭ ĭe natural ca poĭeziile sociale şi filosofice să fie pesimiste. Aice vedem asemenea care parte a creaţiuneĭ poĭetuluĭ nostru s'ar fi schimbat, dacă ar fi fost pus în alte condiţiĭ sociale. Fondul prin care ĭe întemeiat maĭ ales pe organizaţiea fiziologică şi psihologică [1]) a poĭetuluĭ se schimbă maĭ puţin, fondul al doilea înse, cel care atîrnă maĭ ales de edu-

[1]). Organizaţiea fiziologică şi psihologică la rîndul lor atîrnă de organizaţiea socială, între aceasta şi între cele di'ntăiŭ ĭeste o legătură şi înriurire reciprocă. De multe orĭ înse maĭ mulţĭ factorĭ fiind legaţĭ înpreună şi influenţîndu-se unul asupra altuia, noĭ, pentru a analiza, abstragem un singur factor ca să-ĭ aretăm însemnătatea relativă. Această desagregare a maĭ multor factorĭ, izolarea lor.., ĭe de multe orĭ neapărat trebuitoare pentru cunoştinţele noastre. Toată această chestie, atît de încîlcită şi de însemnată va fi tractată într'un articol deosebit.

caţie şi de mediul social se schimbă în totul o dată cu mediul social. Cît ĭe vorba de Eminescu, în alte împrejurărĭ sociale la dînsul poĭeziile sociale şi filosofice ar fi fost cu totul altele. Îmĭ închipuiŭ ce ar fi fost, dacă Eminescu s'ar fi născut cu 30 de anĭ înainte şi,—cum ĭera ĭel, şi cum ni'l descrie un prieten al luĭ şi tot o dată artist ca şi dînsul, L. Caragiali, — s'ar fi întîlnit cu C. Roseti, ĭel cel maĭ mare poĭet-artist în literatura noastră, C. Roseti, cel maĭ mare poĭet-artist în politică. Şi ĭeată-l pe dînsul poĭet, entusiast, visătoriŭ, idealist,—care fuge după o trupă de actorĭ, se îmbată de poĭeziea largă umanitară a luĭ Schiller—, întîlnindu-se cu alt artist idealist care şi-a jertfit vieaţa pentru a lucra la regenerarea ţereĭ... Ar fi remas oare atuncĭ creaţiea artistuluĭ aşa cum ĭe acuma? De sigur nu. In loc de „Înger şi demon" am fi avut poate un feliŭ de „Prometheus unbound" în loc de „Împărat şi proletariŭ", am fi avut poate, ca tendinţă generală fireşte, „Queen Mab" orĭ „Laon and Cythna"; dar nu probabil, ci cu totul sigur ĭeste că creaţiunea luĭ n'ar fi fost aşa cum ĭeste.

Dar nebuniea luĭ? Nebunia luĭ nu hotăreşte nemică în chestiea ce ne interesează. Numaĭ ştiinţa medicală, dar nicĭ ĭea, ar putea să ne spuĭe dacă în adevăr nebuniea ĭera

fatală, dacă în adevăr germenii nebuniei moştenite trebuie să izbucnească negreşit, în ori-ce condiţii ar fi trăit poietul. Şi dacă în adevăr această nebunie iera fatală şi *în ori ce caz* neînlăturată, atunci la un timp hotărit ar fi izbucnit şi atîta tot. Nu vedem încă de unde ar urma că tocmai acei germeni ai nebuniei (saŭ mai bine acea aplecare la nebunie) să fi fost pricina pesimismului. De alt-mintrelea chiar poietul respunde la multe din întrebările ce ne interesează, şi fiind-că sinceritatea cea mai absolută caracterizază pe Eminescu, n'avem cel mai mic drept de a nu-l crede. Pricinile pesimismului ni le explică însu-şi poietul. În satira a doua, respunzînd unui prieten, zice:

„Căci întreb, la ce-aşi începe să încerc în luptă dreaptă
A turna în formă nouă limba veche şi'nţeleaptă?
Acea tainică simţire, care doarme'n a mea harfă,
In cuplete de teatru s'o desfac ca pe o marfă?
Saŭ cu sete să caut forma ce să poată să le'ncapă?
Să le scriu, cum cere lumea, vr'o istorie pe apă?!

Inse tu îmi vei respunde, că ie bine ca în lume
Prin frumoasa stihuire să pătrunză al mieŭ nume,
Să-mi atrag luarea-aminte a bărbaţilor din ţară,
Să-mi dedic a mele versuri, la cocoane bunăoară,
Şi desgustul mieŭ din suflet să-l împac prin a mea minte
Dragul mieŭ, cărarea asta s'a bătut de mai 'nnainte.
Noi avem în veacul nostru acel soiŭ ciudat de barzi,
Cari'ncearcă prin poieme să devie cumularzi;
Inchinînd ale lor versuri la puternici, la cucoane,
Sînt cîntaţi în cafenele şi fac zgomot în saloane;
Iear cărarile vieţei fiind grele şi înguste

Ieĭ încearcă să le treacă prin protecţie de fuste,
Dedicînd broşurĭ la dame, a căror bărbaţĭ ĭeĭ speră
C'ajungînd cînd va miniştri le-a deschide carieră.
De ce nu voiŭ pentru nume pentru glorie să scriu!
Oare glorie să fie a vorbi într'un pustiu?
A-zĭ cînd, patiu ilor propriĭ muritoriĭ toţĭ sînt robĭ,
Gloriea-ĭ închipuirea ce o mie de neghiobĭ
Idoluluĭ lor închină, numind mare un pitic
Ce-o beşică ĭe de spumă într'un secol de nemic.

Incorda-voiŭ a mea liră să cînt dragostea? Un lanţ,
Ce se'mparte cu frăţie între doĭ şi treĭ amanţĭ!
Ce? Să'ngînĭ pe coarda dulce că de voie te-aĭ adaos
La cel cor ce'n operetă ĭe condus de Menelaos?
A-zĭ adese-orĭ femeea, ca şi lumea, ĭe o şcoală,
Unde'nveţĭ numaĭ durere, înjosire şi spoĭeală;
La aceste academiĭ de ştiinţĭ a zineĭ Venerĭ
Tot maĭ des se perîndează şi din tinerĭ în maĭ tinerĭ,
Tu le vezĭ primind eleviĭ ceĭ imberbĭ în a lor clas,
Pînă cînd din şcoala toată o ruină a remas".

Şi poĭetul îşĭ aminteşte aniĭ din copilărie, cînd avea iluziĭ, cînd lumea îĭ părea cu totul almintrelea.

„Atuncĭ lumea cea gîndită pentru noĭ avea fiinţă
Şi, din contra, cea aievea ne părea cu neputinţă.
A-zĭ abiea vedem, ce stearpă şi ce aspră cale ĭeste
Cea ce poate să convie uneĭ ineme oneste
Iear în lumea cea comună a visa ĭe un pericol,
Şi de aĭ cum-va iluziĭ, ĭeştĭ pĭerdut şi ĭeştĭ ridicul".

Sfărîmarea iluziilor, corupţiea socială neauzită, mijlocul social păcătos, ĭeată cauzele pesimismuluĭ poĭetuluĭ. Acum vom maĭ spune cîte-va cuvinte în privinţa tendinţeĭ sociale şi etice a pesimismuluĭ luĭ Eminescu. Dacă ni s'ar face întrebare în privinţa înţelesuluĭ social şi etic al pesimismuluĭ propriŭ zis, ca

o concepţie consequentă cu sine însu-şi şi cum şi-a găsit expresiea în Schopenhauer şi maĭ ales în Hartmann, atuncĭ respunsul nu ne-ar fi de loc greŭ de făcut. Arta are de scop, pe cît poate să fie vorbă de scop la artă, de a evoca vĭeaţa, de a lăţi sentimentele de simpatie universală. Pesimismul consequent ĭe înse negarea vĭeţeĭ, deci ĭe antisocial, antimoral şi antiartistic în gradul cel maĭ înnalt. Mult maĭ grea chestie ĭe înse, cînd ĭe vorba de artiştĭ pesimiştĭ. La un poĭet, în creaţiunea luĭ, pesimismul se va manifesta cu urmele inemeĭ şi sufletuluĭ poĭetuluĭ însu-şĭ, amestecat cu sentimente omeneştĭ şi de multe orĭ cu sentimentele foarte înnalte ale artistuluĭ însu-şĭ. In cazul acesta ĭe mult maĭ greŭ a te rosti. Cu toate acestea sînt cazurĭ vădite în care partea negativă la un poĭet întrece pe cea pozitivă orĭ cînd din potrivă partea pozitivă (din punctul de vedere social şi etic) întrece pe cea negativă. Beaudelaire, şi maĭ ales ceĭ din şcoala luĭ, pot să fie puşĭ în categoriea întăĭea; Eminescu negreşit în categoriea a doua. Geniul cel bun al luĭ Eminescu, primul fond al talentuluĭ luĭ, l'a condus de multe orĭ foarte bine între stîncele pesimismuluĭ, făcîndu-l să primească partea bună a luĭ, bună, bine înţeles, pentru creaţiunea poĭetică, şi să se ferească de cea *nesănătoasă*.

Durerea ce simte, maĭ ales cînd acea durere ĭe pentru soarta omenireĭ nefericite, Eminescŭ ne-o sugerează. Iel ne interesază, ne pasionează de cele maĭ înnalte probleme ce ating nu numaĭ soarta omenireĭ, ci și pe-a universuluĭ întreg. Chiar acolo unde ĭe maĭ consequent ca pesimist o parte a pesimismuluĭ saŭ ĭe pentru a ne da un cadru cît se poate de întunecos la o nedreptate, la o mizerie omenească, pentru a o face maĭ respingătoare şi în contra căreia ĭel se ridică din toate puterile. Aşa de esemplu în satira întăĭea, după ce ajunge la convingerea că „vis al nefiinţeĭ 'ĭ universul cel chimeric" se pasionează de soarta bătrînuluĭ dascăl, care va fi uĭtat de posteritate. Cu ironie amară şi nemicitoare vorbeşte de ceĭ mititeĭ carĭ se vor lustrui pre ĭeĭ sub umbra numeluĭ mareluĭ dascăl, orĭ şi maĭ reŭ îĭ vor ponegri numele, pentru a se areta ĭeĭ maĭ bunĭ de cît sînt. Aşa că partea întăĭea a satireĭ curat pesimistă ĭe parcă menită a da un cadru maĭ potrivit pentru a lovi mizeriile de a-zĭ.

Bine înţeles că afară de această parte foarte însemnată pozitivă, pesimismul luĭ Eminescu are şi o parte negativă, maĭ puţin însemnată, dar totu-şĭ are. Aşa spre exemplu Eminescu simte toate mizeriile vĭeţeĭ, dar nu simte un lucru, nu simte trebuinţa de a

se lupta cu astă corupţie, cu astă nenorocire, pentru a realiza o vieaţă maĭ frumoasă, maĭ morală, maĭ fericită. Da, aspră ĭe calea lupteĭ pentru un viitoriŭ maĭ bun! În astă luptă poţĭ să „parĭ ridicul" unor creerĭ secĭ, poţĭ să fiĭ „pĭerdut" chiar, dar sînt oare toate acestea argumente destul de puternice pentru a opri de la luptă o „inemă onestă"? Maĭ ales în această privinţă pesimismul poĭetuluĭ poate avea influenţa rea. În Byron, de pildă, cu tot decepţionismul luĭ, cu toată neîncrederea într'o vĭeaţă fericită a omenireĭ, cu toate acestea, puterile viĭ, energiea uriaşă ce clocoteşte în vinele luĭ se dă pe faţă în creaţiunea-ĭ poĭetică şi în revolta luĭ auzim strigărĭ carĭ chiamă la răscoală, strigărĭ carĭ îndeamnă la luptă, la împotrivire. Revolta luĭ Eminescu ĭe pasivă, melancolică, o revoltă care maĭ degrabă ar putea să adoarmă puterile viĭ ale tinerimeĭ, dacă tinerimea ar cădea cu totul fără critică sub înriurirea luĭ. Ne ĭe teamă că mulţimea de tinerĭ slabĭ de fire, carĭ şi aşa n'aŭ destulă putere de împotrivire, în faţa uneĭ vĭeţĭ în care se cere putere şi statornicie bărbătească şi ideal înnalt, vor fi dezarmaţĭ: şi maĭ mult teamă ne ĭeste că mulţĭ tinerĭ vor fi şi maĭ dezarmaţĭ prin plîngerile tînguioase ale poĭetuluĭ, prin retragerea luĭ din luptă, prin sfaturile ce ĭe dă.

„Și de plînge de se ceartă
Tu în colț petrecĭ în tine
. . . .
„Tu remîĭ la toate rece
. . . .
„*Nu spera* și nu aĭ teamă“.

Teamă ne ĭeste de asemenea că mulţĭ neputincioşĭ carĭ aşteaptă numaĭ prilej de-a fugi de pe cîmpul de luptă, carĭ aşteaptă numaĭ prilej de a se aşeza binişor într'un locşor călduţ şi sigur, dar carĭ totu-şĭ simt trebuinţa de a-şĭ justifica păcătoşeniea.—teamă ne ĭe că neputincioşiĭ aceştia se vor învăli în manta pesimismuluĭ, ascunzîndu-şĭ nemerniciea sub scutul poĭeziilor luĭ Eminescu. Teamă ne ĭeste, într'un cuvînt, că influenţa poĭetuluĭ, alăturĭ cu marĭ foloase, să nu ne aducă şi pesimiştĭ, după chipul şi asemănarea celuĭ de la Solenĭ.

II.

Într'un frumos articol „Filosofiea stiluluĭ“. Herbert Spencer face generalizarea că menirea şi esenţa stiluluĭ şi a poĭezieĭ ĭeste, „de a înfăţoşa lucrurile ast-feliŭ în cît pentru a le înţelege să fie nevoĭe de cît maĭ puţină osteneală“. Cruţarea atenţieĭ şi putereĭ psihice a cetitoriuluĭ, ĭeată după Spencer menirea şi esenţa poĭezieĭ. În astă generalizare se văd şi toate meritele netăgăduite, dar în

acela-şĭ timp şi greşelele generalizărilor acestuĭ filosof. Găsind, descoperind cu ghibăcie, o înriruire comună la o mulţime de fenomene orĭ de lucrurĭ, Spencer din pricină că aleargă veşnic după generalizărĭ, din pricină că ĭe obicĭnuit a tot generaliza, exagerează descoperirea sa, o înnalţă peste samă, o numeşte esenţa, cauza cauzelor, generalizarea *per excelentiam*. Aşa a făcut şi'n împrejurarea de faţă. Găsind prin ghibăcie şi prin ştiinţă una din însuşirile şi menirile poĭezieĭ, Spencer urcă astă calitate aşa de sus în cît o priveşte ca esenţa şi menirea poĭezieĭ în general. Nouă ne pare foarte adevărat lucru că una din menirile poĭezieĭ ĭeste şi cruţarea puterilor psihice ale cetitorilor ; dar asta ĭe numaĭ una din însuşirile ĭeĭ şi ĭe departe de a îmbrăţoşa poĭeziea în deobşte, de a formula rostul ĭeĭ. Ast-feliŭ noĭ găsim cu cale a pune alăturĭ cu dînsa altă însuşire a poezieĭ, o însuşire care îndreaptă şi stavileşte pe cea di'ntăiŭ. Noĭ credem că putem spune că una din însuşirile poĭezieĭ ĭeste că ĭea aţiţă, pune în lucrare, dacă putem zice aşa, puterile psihice ale omuluĭ. Aceasta a doua însuşire mărgeneşte pe ceealaltă fără a o contrazice, cum s'ar părea de o dată. Un exemplu ne va lămuri pe deplin cele zise, îl luăm di'ntre fenomenele fiziologice, carĭ sînt maĭ vădite şi maĭ puţin încîlcite de cît cele psi-

hice. Cheltuirea de putere, munca, ĭeste o trebuință pentru muşchĭ, pentru dezvoltarea regulată a organismuluĭ, prin urmare tot ce va face pre om să cheltuească putere muşchiulară, îĭ va aduce plăcere şi folos. Aşa oamenii cînd nu muncesc află plăcere în gimnastică, în primblare, copiiĭ în alergat; pe de altă parte într'o societate în care ĭe muncă obositoare, în cît face pe organism să sufere, orĭ-ce va aduce odihnă, va pricinui şi plăcere. Decĭ acel factor care va ațița puterile noastre la *muncă*, înse în margenĭ înțelepte, acel factor va fi binefăcătoriŭ pentru organism. Cu alte cuvinte şi munca dar şi crutarea munceĭ sînt de o potrivă trebuincioase. Acela-şĭ lucru ce am spus despre puterile fiziologice, trebue să-l spunem şi despre cele psihice ale omuluĭ. De la un factor care ar lucra asupra minteĭ noastre trebuĭe să cerem ca tot o dată să ațițe puterile psihice şi să le cruțe, să le economisască, să le facă să lucreze dar fără a trece peste normal. Să luăm de pildă un tablou pe care un poĭet ni-l face în cîte-va versurĭ, într'o poĭezie mică. După Spencer astă poezie ne face plăcere pentru că economiseşte puterile noastre sufleteştĭ, pentru că „îmfățoşază lucrurile în cît pentru a le înțelege ne trebuĭe cea maĭ mică osteneală cu putință“. Aşa-ĭ, dar alăturea cu asta, poĭeziea va ațița sufle-

tul nostru, ne va pune în lucrare închipuirea şi în noĭ se va zugrăvi tabloul cu toate amănuntele luĭ, va pune în lucrare atenţiea şi închipuirea noastră...

Aşa dar economizarea puterilor sufleteştĭ şi atiţarea acestor puterĭ în margenĭ normale, ĭeată una din menirile poĭezieĭ şi, pe cît ne pare, şi ale arteĭ în general. Zicem una din menirile şi nu *menirea în general*, pentru că, în starea de a-zĭ a esteticeĭ ştiinţifice, sîntem încă departe de a putea respunde complect la întrebarea: „Ce ĭe arta şi care ĭe menirea, esenţa ĭeĭ?“

Dovadă pentru zisele de maĭ sus pot să ne dea toţĭ poĭeţiĭ marĭ, carĭ pri'ntr'o trăsătură de condeiŭ, prin cîte-va versurĭ zugrăvesc un tablou mare, complex, minunat. Acest dar ĭe de bună samă din cele maĭ preţioase pentru un poĭet şi talentatul nostru Eminescu îl are, ca nicĭ unul din poieţiĭ noştri. Să luăm de pildă următoriul admirabil sonet al luĭ:

„S'a stins vieaţa falniceĭ Veneţiĭ,
N'auzĭ cîntărĭ, nu vezĭ luminĭ pe valurĭ;
Pe scărĭ de marmură, prin vechĭ portalurĭ
Pătrunde luna, înnălbind păreţiĭ.

Okeanos se plînge pe canalurĭ,
Iel numa'n vecĭ ĭe'n floarea tinereţeĭ,
Mire eĭ dulcĭ i-ar da suflarea vieţeĭ,
Izbeşte'n zidiurĭ vechĭ, sunînd din valurĭ.

Ca'n ţinterim tăcere ĭe'n cetate,

Preot remas diu a vechimeĭ zile
San Marc sinistru miezul nopţeĭ bate

Cu glas adînc, cu graiul de Sibile,
Rosteşte lin în clipe cadenţate:
„Nu'nvie morţiĭ—ĭe'n zădar copile!"

Măreţ tablou! Şi cît de tare se ridică în imaginaţiea noastră. Ne pare că vedem această falnică Veneţie. Un mare, nemăsurat oraş. Ie noaptea. În cetate, tăcere adîncă; tăcere de mormînt. Veneţiea nu doarme, ĭe moartă.

„Pe scărĭ de marmură, prin vechĭ portalurĭ
Pătrunde luna înnălbind păreţiĭ".

şi această lumină a luneĭ, luminîndu-ne toată măreţiea tabloului, îl face şi maĭ măreţ şi maĭ tăcut. Tăcerea cetăţeĭ ĭe întreruptă numaĭ de plîngerile oceanuluĭ, care izbeşte în zidurile vechĭ ale palatelor tăcute. Izbiturile valurilor luminate de lună daŭ o deosebită măreţie tabloului întreg. Ie miezul nopţeĭ, palaturile de marmură staŭ ca vrăjite sub lumina luneĭ; în canalurile ce sînt în loc de uliţĭ, în pĭeţele cetăţeĭ, nicĭ o mişcare. De o dată astă tăcere de ţinterim ĭe întreruptă de sinistrul dangăt al clopotuluĭ, San-Marco bate mĭezul nopţeĭ. Şi însemnarea şi maĭ sinistră a celor două-spre-zese loviturĭ, glasul acestuĭ „preot din a vechimeĭ zile".

„Cu glas adînc cu graiul de Sibile
Rostește lin în clipe cadențate :
„Nu'nvie morții—ie'n zadar, copile!"

Acest glas sinistru care rosteşte groaznica sentinţă a morţeĭ asupra Veneţieĭ ; acel glas jalnic resunînd în mijlocul uneĭ tăcerĭ de ţinterim se lăţeşte prin canalurĭ, pătrunde în palate, dă grozav aspect tabloului întreg, face să simţim fiorĭ, să ni se ridice părul. Cam asta simţim, cam asta ne sugerează poĭetul în imaginaţiea noastră! Pe un om cult gîndul îl va duce şi maĭ departe, îl va duce cu veacurĭ în urmă, îĭ va areta această Veneţie puternică, regina lumeĭ civilizate; vĭeaţa fierbea acolo, mişcarea uriaşă, istoriea bogată, une-orĭ mareaţă, alte orĭ fioroasă : dogĭ, sfatul de zece!.... Şi toată această puternică lucrare sufletească ne-a fost sugerată numaĭ prin cîte-va versurĭ ale talentosuluĭ poĭet. Economizarea puterilor sufleteştĭ pe de o parte, aţiţarea acestor puterĭ pe de alta ĭe vădită. Dar prin ce frămăcătorie ajunge poĭetul ca prin cîte-va versurĭ să ne aţiţe pănă la atîta lucrarea imaginaţieĭ, lucrarea sufletuluĭ? Prin tăriea simţireĭ şi a imaginaţieĭ în însu-şĭ poĭetul şi prin un talent deosebit dat numaĭ unora din noĭ. În închipuirea poĭetuluĭ se destăşură un tablou mare, întins. Cine ştie cîte ceasurĭ ast tablou a muncit pe poĭet? Cine ştie cîte nopţĭ poate nu l'a lăsat odihneĭ? Ast tablou care plu-

tea înnaintea ochilor luĭ sufleteştĭ, poĭetul ni-l dă în cîte-va versurĭ şi, mulţămită talentuluĭ săŭ, pri'ntr'însele căşunează în noĭ toată lucrarea sufletească, toate simţirile ce le-a avut însu-şĭ poietul făcînd versurile. *A întrupa cît maĭ multă simţire, cît maĭ nsemnată prin putere şi prin calitate, într'unî volum cît maĭ mic ĭeste de bună samă o menire a poĭezieĭ, maĭ ales a celeĭ lirice.* Luaţĭ sonetul de maĭ sus: fie-care cuvînt ĭe pus la locul săŭ, fie-care imagină, prin asociaţie de ideĭ, va trezi alte imaginĭ şi toate împreună vor reproduce în noĭ acea simţire, acel tablou care l'a muncit pe poĭetul însu-şĭ, care plutea înnaintea ochilor minţeĭ luĭ. De aice se vede cît de mare putere ĭeste în poĭezie, ce mare însemnătate are faptul la ce zeĭ se închină poĭetul. Un poĭet mare avînd puterea de a trezi în oamenĭ simţirile şi tablourile cari îl frămîntă, avînd puterea de a sugera cetitorilor simţirile şi dorinţele sale, după cum face şi hipnotizătoriul, — ĭe uşor de priceput cît de însemnat lucru ĭeste să ştim cari a nume vor fi simţirile ce are ĭel şi pe cari le va sugera deci publiculuĭ cetitoriŭ. Aceste cîte-va cugetărĭ le punem în parantez, ne vor fi de trebuinţă maĭ pe urmă. Pe poĭet îl face maĭ ales simţirea adîncă şi talentul deosebit de a exprima acea simţire, de a o sugera cetitoriuluĭ. Aceste două în-

suşirĭ le are în mare grad Eminescu. Cum ni se pare nouă simţirea şi tăriea simţireĭ sînt chiar maĭ marĭ la dînsul de cît talentul de a le exprima; bine înţeles vorbim relativ, căcĭ şi talentul luĭ de a exprima ce simte ĭe foarte mare. Orĭ-care poĭezie din volumul luĭ Eminescu ne dovedeşte acela-şĭ talent. Ieată de pildă „Singurătatea", reproducem cîte-va versurĭ:

„Stolurĭ, stolurĭ trec prin minte
Dulcĭ iluziĭ. Amintirĭ
Ţirîesc încet ca greerĭ
Pri'ntre negre, vechĭ zidirĭ,

Sau cad grele, mîngîĭoase
Şi se sfarmă'n suflet trist,
Cum în picurĭ cade ceara
La picioarele luĭ Crist.

In odaĭe prin unghere
S'a ţesut painjeniş
Şi prin cărţile în vravurĭ
Umblă şoareciĭ furiş.

In această dulce pace
Imĭ ridic privirea 'n pod
Şi ascult cum îmvălişul
De la cărţĭ ĭeĭ mi le rod.

Ah! de cîte-orĭ voit'am
Ca să spînzur lira'n cuiŭ
Şi un capăt poĭezieĭ
Şi pustiuluĭ să puiŭ!

Dar atuncia greerĭ, şoarecĭ,
Cu uşor-măruntul mers,
Readuc melancoliea-mĭ,
Ieară ĭea se face vers."

Da, ĭe singurătatea adevărată. Şi cetind aceste frumoase versurĭ parcă ne simţim şi noĭ singurĭ în cea maĭ desăvîrşită singurătate. Fie-care imagină, maĭ fie-care cuvînt, trezeşte în noĭ acest sentiment. Ţîrîitura înceată a greerilor poate de să se audă numaĭ cînd omul ĭe singur şi chiar cînd ĭe singur dacă ĭe în nemişcare. melancolic, numaĭ în ast-feliŭ de împrejurărĭ putem auzi şi cum cad „picurile de ceară la picioarele luĭ Crist", afară de asta chipul luĭ Hristos răstignit, înnaintea căruĭ arde o făclie de ceară, ne deşteaptă ĭeară-şĭ o mulţime de gîndurĭ triste, melancolice, gîndurile singurătăţeĭ Painjenişul ţesut în unghere, ĭear nu poate fi într'o casă plină de vieaţă; uşor-măruntul mers al şoarecilor carĭ rod cărţile, ca să se audă ĭe cu putinţă numaĭ cînd nu ĭe nime 'n casă, cînd ie absolută tăcere, absolută singurătate. Şi aşa fie-care imagină, prin asociaţiea ideilor chiamă din fundul sufletuluĭ nostru alte imaginĭ, dar carĭ împreună lucrează pentru a ne produce simţimentul de singurătate, de melancolie.

În maĭ mare grad ne aţiţă atarĭ sentimente triste altă poiezie a luĭ Eminescu „Melancoliea".

Cităm cea maĭ mare parte din ĭea:

„Bogată în întinderĭ stă lumea 'n promoroacă,
Ce sate şi cîmpie c'un luciu văl îmbracă;
Văzduhul scînteează, şi ca unse cu var
Lucesc zidirĭ, ruine pe cîmpul solitar.

Şi ţinterimul singur cu strîmbe crucĭ veghează,
O cucuvae sură pe una se aşază,
Clopotniţa trosneşte, în stîlpĭ izbeşte toaca,
Şi străveziul demon, prin aier cînd să treacă,
Atinge 'ncet arama cu zimţi-aripeĭ sale,
De auzĭ din ĭea un vaĭer, un aiurit de jale.

Besereca'n ruină
Stă cuvioasă, tristă, pustie şi bătrînă,
Şi prin ferestre sparte, prin uşĭ ţiue vîntul,
Se pare că vrăjeşte şi că-ĭ auzĭ cuvîntul
Năuntrul ĭeĭ pe stîlpi-ĭ, păreţĭ, iconostas,
Abia conture triste şi umbre au remas;
Drept preot toarce-un greer un gînd fin şi obscur,
Drept dascăl toacă cariul sub învechitul mur".

Zidirĭ, ruine cari pe cîmpul solitar, sub lumina luneĭ, lucesc par că unse cu var, ţinterimul cu strîmbe crucĭ noaptea sub lumina luneĭ, cucuvaea ce se aşază pe o cruce strîmbă a ţinterimuluĭ, toaca, trosniturile pline de jale ale clopotniţeĭ, besereca tristă, ruinată, pustie vîntul care ţiuĭe prin crepăturile beserecеĭ, iconostasul şters de se văd sfinţiĭ par că ar fi umbre, toarcerea greeruluĭ, roaderea cariuluĭ, ĭeată atîtea şi atîtea imaginĭ, cari prin ĭele înse-şĭ şi prin mulţime altele aţiţate şi aduse în conştiinţă prin asociaţie, ne pricinuesc adîncă melancolie, orĭ, maĭ bine, ne prăgătesc pentru întristare, pentru melancolie, pentru suferinţă şi maĭ ales pentru compătimire. Şi în acest cadru

întunecat, trist, sinistru poĭetul ne zugrăveşte starea sufletuluĭ său maĭ tristă poate, maĭ întunecată, maĭ de jale :

„In van maĭ caut lumea-mĭ în obositul creer
Căcĭ răguşit, tomnatec, vrăjeşte trist un greer;
Pe inima-mĭ pustie zadarnic mîna-mĭ ţiiŭ
Iea bate ca şi cariul încet într'un secriiŭ,
Şi cînd gîndesc la vieaţa-mĭ îmĭ pare că ĭea cură
Incet repovestită de o străină gură,
Ca şi cînd n'ar fi vieaţa-mĭ, ca şi cînd n'aşĭ fi fost,
Cine-ĭ acela ce-mĭ spune povestea pe de rost,
De-mĭ ţin la ĭel urechea şi rid de cîte-ascult,
Ca de durerĭ străine?.. Parc'am murit de mult?"

Cînd simţim durere orĭ bucurie mare, atuncia toate puterile vieţeĭ noastre psihice sînt aţiţate, inema ne bate cu tărie, interesul pentru vieaţă într'un feliŭ orĭ în altul sînt aţiţate în gradul cel maĭ înnalt. Cînd înse sîntem cuprinşĭ de melancolie, energiea vieţeĭ sufleteştĭ scade, inema ne bate încet, ne cuprinde o nepăsare, interesul pentru vieaţă scade, omul parcă nu trăeşte, ne cuprinde nepăsare nu numaĭ pentru interesele străine dar şi pentru ale noastre, parcă nu simţim nicĭ vieaţa noastră proprie. Aceste sentimente adevărate şi caracteristice ale melancolieĭ sînt admirabil exprimate în cîte-va versurĭ. Inema bate încet, „ca şi cariul într'un secriiŭ", interesele proprieĭ vieţĭ îĭ ajung aşa de depărtate, par că ĭea ar curge repovestită de o străină gură. Ce efect mare şi admirabil

face această întrebare: „Cine-ĭ acela ce-mĭ spune povestea pe de rost?“ Şi cînd credem că poĭetuluĭ nu i-a maĭ remas nemica de zis, ĭel cu treĭ cuvinte neaşteptate dă un caracter definitiv tablouluĭ întreg al melancolieĭ: „Parc'am murit de mult!“

Acela care n'a simţit adîncă întristare, melancolie, jale, mare compătimire cetind aceste rîndurĭ, de bună samă că nu le va maĭ simţi nicĭ o dată.

Sinceritatea simţireĭ se vede ĭeară-şĭ în fiecare din poĭeziile luĭ Eminescu şi tocmaĭ de aceea ne şi produc aşa de mare efect, ĭele nu-s fabricate, meşteşugite, ci aŭ ĭeşit din inemă, de aceea şi aŭ mare resunet în inema noastră.

„Doch werdet ihr nie Herz zu Herzen schaffen
Wenn es euch nicht von Herzen geht“

zice cu drept cuvînt Faust.

Creaţiunile poĭetice ale luĭ Eminescu arată melancolie, blîndeţe, sfiiciune, jale şi nu ştiu ce dulceaţă molatecă. Poĭetul ĭubeşte o femee şi astă femee ĭe o „copilă balaĭe“ ĭe un „înger dulce, blînd“, „cu ochiĭ marĭ şi umezĭ, cu zimbet de copil“, dragostea luĭ ĭe o „dulce dragoste balaĭe“.

Poietul ĭubeşte natura şi în privinţa asta ĭel are puţinĭ rivalĭ în literatura românească. Poĭetul ĭubeşte natura aşa de mult în cît

une-orĭ nu ştim cuĭ poartă ĭel maĭ multă grijă şi ĭubire: natureĭ orĭ omuluĭ. In admirabila poĭezie „Crăeasa din poveştĭ“, nu ştim dacă fărmăcătoarea natură din prejurul ĭeĭ zugrăvită pentru a da un cadru crăeseĭ frumoase orĭ de nu cum-va frumoasa crăeasă, în a căreĭ ochĭ albaştri se adună basmele, ĭe numaĭ o parte din natura încunjurătoare, menită a face acest tabloŭ al natureĭ şi maĭ fărmecătoriŭ. Poĭetul ĭubeşte natura, o ĭubeşte cînd se potriveşte cu starea sufletuluĭ săŭ. Îĭ place luna, nu cînd ĭe învăluită de norĭ, ci luna plină plutind pe ceriŭ senin umplînd cu lumina-ĭ argintie aĭerul şi trezind în noĭ visurĭ blînde, dulcĭ, melancolice; îĭ place lacul „încărcat cu florĭ de nufăr“, cînd scînteează sub lumina argintie a luneĭ. Ĭear undele-ĭ, parcă fărmăcate, se bat încet de mal, şi de pe mal teiul scutură florĭ în lac. Poĭetuluĭ îĭ place marea, dar nu cînd, spumegînd, înnalţă valurĭ ca munţi, urlînd ca un cor de miĭ de fieare selbatece, ci cînd în liniştea sereĭ bate încet în ţermurĭ orĭ plînge melancolic prin canalurĭ. Poĭetuluĭ îĭ place codrul, dar nu în timpul furtuneĭ, cînd vîntul furios îl face să cînte cu glasurĭ fioroase, cînd arboriĭ bătrînĭ se îndoaie sub năvala uraganuluĭ, cînd întunerecul înfricoşat al codruluĭ ĭe din cînd în cînd luminat de fulgere, cînd trăsnetul despică în bucăţĭ un stejar uriaş;

nu acest tabloŭ selbatec, dar măreţ şi sublim nu acest codru îĭ place, ci codrul liniştit, luminat de cele din urmă raze ale soarelui, orĭ luminat de lună, un codru blînd, drăguţ, un codru dulce, unde scîntee lacurĭ, unde murmură ,,somnoroase isvorele, unde cîntă filomele, ciripesc păserele“, unde teiul cu largĭ crengĭ încărcat cu floarĭ mirositore le scutură asupra dulceĭ dragostĭ bălaĭe a poĭetuluĭ. Cînd poĭetul face pe codru să vorbească, codrul se plînge de vînt şi de ĭearnă, care-ĭ alungă cîntăreţiĭ, codruluĭ îĭ place doina, îĭ place ca pe cărărĭ să treacă,, femeile împlîndu-şĭ cofeele“. Codrul ĭe melancolic blînd, după cum melancolic şi blînd ĭe poĭetul însu-şĭ. Chiar cînd poĭetul se mînie, cînd blastămă chiar, tot ni se pare că-l vedem, cu faţa blîndă, dulce, tristă cu atîta maĭ tristă cu cît trebuĭe să blasteme, cînd ĭeste maĭ puţin de cît orĭ-cine făcut pentru a blăstăma În ,,Venere şi madonă“ poĭetul învinueşte, blastămă pe iubita sa, învinuirile ĭes din sufletul luĭ amărit, dar ĭeată sub lovitura lor copila începe a plînge şi atuncĭ de o dată blîndeţa poĭetuluĭ învinge toată amărăciunea, ĭel plînge şi-ĭ cade la picioare, cere ĭertare, nu maĭ crede ce a zis :

„Plîngĭ copilă ?—C'o privire umedă și rugătoare
Poțĭ din noŭ zdrobi și frînge aspostat inema mea.
La picioare-țĭ cad și'țĭ caut în ochĭ negri adîncĭ ca marea

Şi sărut a tale mîne, si te 'ntreb de poţĭ ĭertà
Şterge-ţĭ ochiĭ nu maĭ plînge!... A fost crudă 'nvinuirea
A fost crudă şi nedreaptă, fără razem, fără fond."

* * *

Să trecem acuma la acele poezii ale luĭ Eminescu în cari ni se descrie şi cîntă ĭubirea şi cari împlu cea maĭ mare parte din volum.

Iubirea, simţire maĭ ales cîntată de poieţii tuturor naţiilor, de poieţiĭ marĭ şi de ceĭ micĭ, a fost în timpul din urmă atacată cu mare viociune. Şi nu numaĭ criticiĭ, dar chiar şi poĭeţĭ marĭ, Alfred de Musset, adresîndu-se către poieţĭ le spun: „Ce ne pasă, poĭete, de plîngerile, de bucuriile, de extazurile, într'un cuvînt de toate peripeţiile dragosteĭ tale?" Deşi nu sîntem de loc aplecaţĭ a ne face apărătoriĭ şi cavaleriĭ dragosteĭ în potriva învinuirilor ce i se fac; credem înse de datoriea noastră a limpezi chestiea.

A fost o vreme cînd maĭ unica simţire cîntată de poĭeţĭ ĭera iubirea. În potriva acestuĭ excluzivism a trebuit să se înceapă luptă. Vieaţa ĭe aşa de întinsă, de feliurită, patimile ce muncesc pe om aşa de feliurite, aşa de multe, interesele omenireĭ ĭeară-şĭ aşa de însemnate în cît ĭera o absurditate a ridica pe piedestal numaĭ o singură patimă şi a-ĭ da privilegiul de a fi exprimată în forme poĭetice. Iubirea ĭe una din patimile de căpetenie ale omuluĭ şi ca atare va ţinea de

bună samă un loc foarte mare în literatură şi poïezie, dar iubirea nu cuprinde toată vieaţa şi afară de acestea ĭeste iubire şi iubire. Afară de iubirea cătră o femee, ĭeste iubirea cătră familie, iubirea cătră ţară şi în sfîrşit ĭubirea cătră omenire, ĭubirea idealuluĭ, sentimente şi simpatiĭ întinse, cari din ce în ce maĭ mult mişcă pe oamenĭ, cari tot maĭ mult stăpînesc vieaţă afectivă a omenireĭ. Şi, bine înţeles, cu cît aceste sentimente vor creşte maĭ mult în vieaţă, cu atîta maĭ des vor da prilej de poïezie. Acela-şĭ lucru trebuĭe să spunem despre exprimarea generalizărilor ştiinţifice sub forme poïetice: cu cît generalizările acestea vor pătrunde maĭ adînc în vieaţă, cu cît ĭele vor atinge maĭ tare interesele omenireĭ, cu atîta vor merita a fi şi, de bună samă, chiar vor fi motive pentru poïezie. Sîntem încredinţaţĭ de aceasta şi cu alt prilej vom dovedi maĭ pe larg. Păn'acuma sîntem deci de o părere cu ceĭ ce critică dragostea, cînd ĭe singura inspiraţie a poïezieĭ. Şi, maĭ mult, sîntem de o părere cu dînşiĭ cînd spun că ĭeste maĭ preţioasă maĭ de de samă pentru omenire, poïetizarea ĭubireĭ de ţară, de omenire, de înnalte interese omeneştĭ de cît vecĭnica poietizare a dragosteĭ. Fără a străbate în fondul chestieĭ, ne va fi uşor a vedea că aşa ĭeste, luînd în samă că poïeţĭ de ceĭ di'ntăiŭ sînt maĭ rarĭ de cît

ceĭ ce cîntă dragostea. Aice poate fi vorba, ca şi în economiea politică de preţul raritățeĭ. Noĭ am zis că un poĭet trebuĭe să simtă adînc şi să aibă talentul de a exprima această simţire. Sentimentul dragosteĭ ĭe foarte obişnuit, maĭ nu-ĭ om care să nu fi avut această simţire. Dar cîţĭ sînt aceĭ cari au adîncĭ sentimente cetăţeneştĭ, cari au un ideal mare pentru fericirea omenireĭ, cari sînt întristaţĭ de relele sociale şi sînt gata la jertfe marĭ pentru o vieaţă maĭ fericită şi maĭ morală în viitoriŭ?... Sînt puţinĭ oamenĭ de aceştia şi maĭ puţinĭ încă sînt poieţiĭ cari să simtă şi să cînte asemenea lucrurĭ ! Şi cu cît sînt maĭ rarĭ aseste simţirĭ, cu atîta maĭ preţios ĭe acel poĭet care le va simţi adînc şi le va exprima în formă poĭetică. Păn'acum ne înţelegem cu criticiĭ dragosteĭ, dar nu sîntem de loc de părerea lor cînd, trecînd peste orĭ ce margenă, nu vor să primească de feliŭ dragostea ca materie pentru poĭezie. Orĭ cum fac mare nedreptate sermaneĭ dragoştĭ, care, ca sentiment mare, ca unul din sentimentele de căpetenie ale oamenilor, ca izvorul unor din cele maĭ înnalte sentimente şi simpatiĭ ale omenireĭ, va fi tot de a una un motiv puternic pentru poĭezie, deşi nu singurul. Criticiĭ ceĭ maĭ neîmpăcaţĭ aĭ dragosteĭ scot înnainte că ĭea a fost cîntată atîtea veacurĭ şi de atîţia poĭeţĭ în cît ceĭ de a-zĭ nu

maĭ pot să ne spuĭe ce-va nou. Acest sentiment orĭ cît de mare ar fi, ĭeste, după dînşiĭ, analizat şi răsanalizat în toate amăruntele, aşa că în privinţa aceasta n'a maĭ remas nemică de spus. După Petrarca, Tasso, Ariosto; după Hugo, Lamartine, Alfred de Musset, Byron şi sute de alţiĭ, cu talent maĭ mare orĭ maĭ mic, ce lucru nou ar maĭ putea să zică poieţiĭ a-zĭ? Nu vor fi de cît plagiatorĭ maĭ mult orĭ maĭ puţin ghibacĭ. Această argumentare pare a fi foarte puternică, în adevăr înse ĭe slabă de tot şi foarte greşită în privinţa originalităţeĭ în artă şi maĭ ales în poĭezie. Să ne aducem ĭeară-şĭ aminte că un poĭet atuncia ĭe cu adevărat poĭet şi numaĭ atuncia face lucrărĭ poĭetice, cînd simte adînc. Sentimentul unuĭ om ĭe înse lucru atît de complex şi atît de personal în cît nicĭ o dată sentimentul nu samănă cu desăvîrşire la doĭ oamenĭ deosebiţi, în tocmaĭ după cum aceştia nicĭ o dată nu se asamănă cu desăvîrşire, din punctul de vedere fiziologic. În adevăr luaţĭ sutele de milioane de oamenĭ de pe faţa pămîntuluĭ şi veţĭ găsi că toţĭ samănă între dînşiĭ: au nas, gură, mînĭ, picĭoare; oameniĭ di'ntr'o rasă samănă şi maĭ mult, oameniĭ din o grupă etnică şi maĭ mică samănă şi maĭ mult şi în sfîrşit puteţĭ face grupe de oamenĭ foarte asemănătorĭ: tot una de nalţĭ, bălăĭ orĭ negricioşĭ, cam tot cu a-

ceea-şĭ mutră; dar nicĭ o dată nu veţĭ găsi doĭ oamenĭ cu asemănare desăvîrşită şi chiar de s'ar şi întîmpla un caz două, orĭ cine le-ar privi ca fiind cu totul excepţionale. Tot aşa ĭeste şi în privinţa psihologică. Pot să se afle oamenĭ foarte potrivițĭ la minte şi la simţire, asemănarea nu poate înse fi întreagă. Trăsăturile sufleteştĭ ale omuluĭ sînt atît de multe, combinaţiile între ĭele aşa de numeroase şi feliurite, în cît natura nu produce nicĭ o dată inşĭ absolut la feliŭ la minte şi la simţire. Bine înţeles că ĭubirea, dragostea, atingînd toată vieaţa sufletească a omuluĭ, nu poate fi *în totul* de o potrivă, chiar la oamenii carĭ samănă maĭ bine unul cu altul. Decĭ cînd un poĭet simte adînc dragoste şi o poate întrupa în forme desăvîrşite poĭetice, atuncĭ ĭel va fi original, pentru că nicĭ o dată alt poĭet n'a exprimat aceea-şĭ simţire, pentru că nicĭ unul n'a avut'o întocmaĭ. Bine înţeles vorbim de poĭeţĭ adevăraţĭ, nu de mulţimea fără număr a copilandrilor carĭ se simt chemaţĭ a o cînta pe „ĭea, iubita inemeĭ lor", lipsindu-le talentul ĭeĭ plagiează expresiile şi simţirile altora. Cum nu poate să fie vorbă de zugravii de firme, cînd scriem despre pictorii-artiştĭ; tot aşa nu poate să fie nicĭ acolea vorbă de aceştĭ înjgebătorĭ de rime şi de epitete furate, cînd vorbim despre adevăraţĭ poĭeţĭ.

Analiza poïeziilor de dragoste trebuïe să o facem din două puncte de vedere. Întăiŭ trebuïe să analizăm adîncimea simţireĭ şi cît de mult a ştiut poïetul să o exprime în creaţiunile sale; ast-feliŭ se va areta talentul poïetuluĭ. Apoĭ trebuïe să analizăm idealul ĭubireĭ, idealul ce are poïetul despre femee, cerinţele morale şi ideale ce caută poïetul în dragoste şi la femee.

Ştim că la aceste cuvinte ale noastre se vor găsi mulţĭ cari ne vor întîlni cu zimbet dacă nu de despreţ apoĭ de compătimire, pe buze „Aha! vor zice ĭeĭ, încătuşarea arteĭ prin cerinţile uneĭ morale înguste, arta tendenţioasă, cîntarea emancipăreĭ femeeĭ, egalitatea femeeĭ cu bărbatul !...... Ştim noĭ trebile acestea! ..“ şi zimbitul despreţuitoriŭ li se va întinde pe obraz. La dreptul nu putem să osîndim pe aceştĭ admiratorĭ aĭ arteĭ în sine, aĭ arteĭ pentru artă. Li s'a cîntat atît de mult despre arta impersonală, despre moralitatea arteĭ în sine, aşa de mult saŭ deprins a primi fără critică zisele aşa numitelor autorităţĭ, ĭeĭ au atîta groază de noutăţĭ şi de ideĭ nouă cari oare-şĭ cum le strică liniştea, îĭ nevoeşte să maĭ gîndească, le turbură echilibrul împietrit al inteligenţeĭ încît nu ne mierăm cîtu-şĭ de puţin de zimbetul lor despreţuitoriŭ. Noĭ, cu toate acestea, vom îndrăzni să spunem cîte-va cuvinte şi cine

ştie dacă numitul zimbet nu va pierì de pe buzele cavalerilor esteticeĭ pure. Am aretat că un poïet, un artist, are marele dar de a căşuna lucrare psihică în noĭ şi că exprimîndu-şĭ simţirile în forme poietice, ĭel ne sugerează acelea-şĭ simţirĭ; am asemănat pe poïet în această privinţă cu hipnotizătoriul, credem că prin aceasta am pus arta aşa de sus în cît ĭe peste putinţă a o pune maĭ sus. Am mărturisit că are o putere uriaşa şi am pus'o alăturĭ cu a celor ce hipnotizază; dar oare n'are nicĭ o însemnătate a şti ce a nume va sugera hipnotizatoriul? Unul ne va sugeră dorinţa de a face binele, de a fi moralĭ: altul dorinţa de a trăi în desfrînare. Oare nu trebuĭe să ne pese de ideile şi de caracterul hipnotizătoriuluĭ? Nu ĭe tot aşà cu poïeţiĭ? Sugerîndu-ne simţirile lor, nu ĭe oare de cea maĭ mare însemnătate a şti însuşirea morală a acestor simţirĭ? Şi cam ce simţirĭ morale sînt în stare să ne sugereze uniĭ poïeţĭ putem vedea din următoriul exemplu. Un poïet francez, şi poïet cu talent, D-l Chevé, într'o poïezie dedicată femeilor scrie:

„Femme, quel abruti, quel animal, quel âne
A voulu d'idéal nimber ton front étroit
Et détruire ton charme, en logeant sous ton crâne
Au cerveau si leger la science à l'oeil froid?
Je te veux ignorante, o femme et te veux bête,
Bête à manger de l'herbe, et ne comprennant rien,

N'ayant rien dans le coeur, n'ayant rien dans la tête,
Stupide comme un boeuf, soumise comme un chien.

. . . . . , ...

Que m'importe ton coeur ? Que m'importe ton âme,
Je n'aime que ta forme, et ne veux que ta chair ! [2])

Nu ştim, zeu, dacă se va găsi vr'un om căruia să nu i se urce sîngele în faţă, care să nu se ruşineze văzînd atarĭ sentimente vrednice de un Neo-Zelandez. Poĭetul nu vrea femeea nicĭ măcar curtezană, pentru că şi curtezana poate avea cerinţĭ omeneştĭ, o vrea „bête à manger de l'herbe“, „Je veux ta chair !“ De acolea şi până la a tăĭa şi mînca femeile bătrîne, cum fac unele triburĭ selbatece, nu-ĭ departe !

D-l Chevé ĭe poĭet cu talent, dar putea fi şi de geniu şi în asemenea caz, ce înriurire vătămătoare ar fi putut avea ĭel înzestrat fiind cu aceste simţirĭ şi sugerîndu-le cetitorilor ! Credem că pe mulţĭ acest exemplu îĭ va pune pe gîndurĭ.

---

[2]) „Femee, ce prost, ce dobitoc, ce măgariu
A vroit fruntea-ţĭ îngustă să încunune cu ideal
Şi să-ţĭ strice farmecul puindu ţĭ sub tidvă,
Intr'un creer aşa uşor ştiinţa rece ?
Femee te vrau să nu ştiĭ nemic, te vrau dobitoacă;
Aşa de vită în cît să paştĭ ĭearbă, să nu'nţelegĭ nemică
Să nu aĭ nemic în inemă, să n'aĭ nemic în cap,
Proastă ca un bou, supusă ca un cîne.

. . . .

Ce-mĭ pasă de inema ta ? Ce-mĭ pasă de sufletul tău?
Nu-ţĭ ĭubesc de cît chipul,şi-mĭ trebuĭe numaĭ trupul tău“.

Să ne întoarcem la Eminescu. Cum am zis mare parte din poïeziile luĭ sînt despre dragoste. În acestea se vede simţire adîncă, admirabil exprimată. Bucuriile întîlnireĭ, toate extazurile unuĭ amor triumfătoriŭ, toate durerile despărţireĭ; toate simţirile feliurite pe cari le trezeşte în noĭ o dragoste fără respuns, toată gama astor feliurite simţirĭ resună în poïeziile luĭ Eminescu şi aceste sunete sînt dulcĭ, melancolice, armonioasc în gradul cel maĭ înnalt. Imaginile ĭubireĭ sînt ĭeară-şĭ atît de plastice, atît de artistice şi poate maĭ pre sus de toate deplin sincere: poïetul simte şi simţirile le aşterne pe hîrtie, fără a căta să facă efect, fără a se îmbrăca în simţirĭ pe cari nu le are. De aci atîrnă pe de o parte marea înriurire ce are poïetul asupra cetitorilor, ĭear de altă parte de aice urmează lipsa părută de desfăşurare logică a sentimentelor în poïeziile luĭ şi chiar une orĭ în aceea-şĭ poïezie. Poïetul ba ĭe trist, neîncrezătoriŭ, plînge nestatorniciea femeească: ba se aprinde, o crede pe femee înger; ba o blastămă, ba cade în genunchĭ înnaintea ĭeĭ: cînd o chĭamă în codrul des unde ar putea să se ĭubească în voĭe, cînd se gîndeşte la mormînt unde ar putea să doarmă vecĭnic strinşĭ în braţe! Acea mare nelogică a simţirilor la oamenii îndrăgostiţĭ, neconsecinţa care ĭeste în vieaţa reală, în poïet, în

inema luĭ, o aflăm şi în poĭezii. Şi ĭele ne farmăcă aşa de mult, tocmaĭ din pricină că exprimă simţirĭ adîncĭ, sincere şi adevărate.

În una din cele di'ntăiŭ poiezii ale sale „Venere şi Madonă“ Eminescu blastămă pe ĭubita sa pe care o credea femee ideală.

„O cum Rafael creat'a pe Madona dumnezee
Cu diadema-ĭ de stele cu surisul blînd vergin,
Ieu făcut'am zeitate di'ntr'o palidă femee .
Cu inema stearpă rece şi cu suflet de venin“..

Cînd copila în faţa acestor învinuirĭ n-cepe a plînge, poĭetul se aruncă în genuchĭ strigînd :

. . . .
Plîngĭ copilă ?—C'o privire umedă şi rugătoare
Poţĭ din nou zdrobi şi frînge apostat' inema mea ?

La picioare-ţĭ cad şi-ţĭ caut în ochĭ negri adîncĭ ca marea
Şi sărut a tale mîne, şi te'ntreb de poţĭ ĭerta.
Ştergeţĭ ochiĭ nu maĭ plînge !...

D-l Maĭorescu în criticile sale a găsit a-ceastă trecere grabnică de la blăstăm la „plîngĭ copilă ?“ plină de efect (aşa şi ĭeste) deşi cam prea calculată (părere ce ne pare greşită). Trecerea ĭe cît se poate de firească şi de reală. Într'un moment de indignare un om care ĭubeşte îşĭ varsă focul împotriva ĭubiteĭ sale, exagerînd grozav, fiind cu de-săvîrşire nedrept, învinuind'o pe iubită că

nu-ĭ o zeitate cum a crezut'o ĭel, exagerînd în ponegrire cum exagerase înnainte în idealizare; dar ĭeată-o că începe să plîngă, ĭel îşĭ vine în sine, simte nedreptatea şi se azvìrle la picĭoarele ĭeĭ. Ie cît se poate de firesc şi simţit cu sinceritate. Această poĭezie cuprinde, ceea ce socotim noĭ ca una din cele maĭ marĭ însuşirĭ ale luĭ Eminescu, simţirea adîncă şi sinceră. De altmintrelea ne unim cu d-l Maiorescu în privinţa celoralalte observaţiĭ. Ca alt exemplu putem lua minunata poĭezie „Despărţirea", o tipărim aice întreagă:

„Să cer un semn ĭubit'o, spre a nu te maĭ uita?
Te-aşĭ cere doar pe tine, dar nu maĭ ĭeştĭ a ta;
Nu floarea veştejită din părul tău bălaiŭ,
Căcĭ singura mea rugă-ĭ uităreĭ să mă daĭ.
La ce simţirea crudă a stinsuluĭ noroc
Să nu se sting'asemenea, ci 'n vecĭ să stea pe loc?
Tot alte unde-ĭ sună aceluia-şĭ părăŭ;
La ce statorniciea părerilor de rău,
Cînd prin această lume să trecem ne ĭe scris
Ca visul uneĭ umbre şi umbra unuĭ vis?
La ce de-acu 'nnainte tu grija mea s'o porţĭ?
La ce se măsurĭ aniĭ ce zboară peste morţi?
Tot una-ĭ dacă astă-zĭ sau mîne o să mor,
Cînd voiŭ să-mĭ pĭeară urma în mintea tuturor,
Cînd voiŭ să uiţĭ norocul visat de amîndoĭ
Trezindu-te ĭubit'o cu aniĭ înnapoĭ,
Să fie neagră umbra în care om fi pĭerit
Ca şi cînd nicĭ o dată noĭ nu ne-am fi găsit,
Ca şi cînd aniĭ mîndri de dor ar fi deşerţĭ—
Că te-am iubit atîta putea-veĭ tu să ĭerţĭ,
Cu faţa spre părete mă lasă prin străinĭ
Să 'ngheţe sub pleoape a ochilor luminĭ,
Şi cînd se va întoarce pămîntul în pămînt,
Au cine o să ştie de unde's, cine sînt?

Cîntări tînguitoare prin zidurile reci,
Cerşi-vor pentru mine repausul de veci,
Ci ieu aşi vrea ca unul, venind de mine-aproape,
Să-mi spuie al tău nume pe 'nchisele-mi pleoape,
Apoi — de vor — m'arunce în margene de drum...
Tot îmi va fi mai bine ca 'n ceasul de acum.
Din zare depărtată resar' un stol de corb
Să 'ntunece tot ceriul pe ochii miei cei orbi
Resar' o vijelie din margeni de pămînt,
Dînd pulberea-mi ţerînei şi inema-mi la vînt..
Ci tu remîi în floare ca luna lui April,
Cu ochii mari şi umezi, cu zimbet de copil,
Din cît ieşti de copilă să 'ntinereşti mereu,
Să nu mă ştii pe mine, cum n m'oiu şti nici ieu".

Ce admirabilă exprimare a unui şir întreg de patimi şi cît de nelogică poate să pară această poiezie pentru acei cari nu vor adînci-o mai mult! Poietul se despărţeşte de iubita lui şi n'are de cît o rugă: să-l uite. Foarte bine, dar atunci de ce-i aduce a minte de anii trecuţi, de ce-i vorbeşte de moartea sa şi de altele? Şi cu toate acestea cît ie de firesc! Un poiet iubeşte o fată, o iubeşte tare, dar din nefericire trebuie să se desparţă de iea.

„Das ist eine alte Geschichte
Doch immer bleibt sie noch neu" [1])

Ce simţiri feliurite, adînci, dureroase vor chinuì inema omului! Să o roage să remîe

[1]) Ieste o poveste veche, dar remîne pururea nouă. Heine.

ĭe peste putinţă şi mîndriea-ĭ se împotriveşte. Şi de la început înamoratul se arată mîndru şi marinimos.

„Singura mea rugă-ĭ uităreĭ să mă deĭ"

Zice poĭetul şi stăruĭe să o convingă orĭ maĭ bine să se convingă pe sine-şĭ, spre a-şĭ alina durerea, că orĭ-ce altă hotărire ar fi absurdă. In adevĕr „la ce simţirea crudă a stinsuluĭ noroc?" „La ce statorniciea părerilor de reu?" şi maĭ ales poĭetul are un argument din filosofiea pesimistă:

„La ce statorniciea părerilor de reu,
Cînd prin această lume să trecem ne ĭe scris
Ca visul uneĭ umbre şi umbra unuĭ vis?".

Argumentele sînt logice, de ne învins. Dar una zice logica, mintea rece şi alta strigă pasiunea, patima nebună. Raţiunea zice: „Du-te" şi patima strigă: „Oh remîĭ!" Raţiunea omenească zice: „la ce statorniciea părerilor de reu?" patima rupe inema prin durere şi părere de reu. Raţiunea zice: la ce aducerea a minte de ĭubirea trecută, de *stinsul noroc*; ĭear patima aminteşte ĭubirea trecută, parcă îĭ place a deschide o rană neînchisă bine; raţiunea şi simţirea omenească zic: „Dacă suferĭ tu, lasă cel puţin să nu sufăr ĭea"; ĭear patima, blăstămata patimă,

strigă: „Nu, dacă sufăr ĭeu, să sufără şi ĭea, să se muncească, să plîngă în hohot, să strige de durere, ast-feliŭ îmĭ va fi maĭ uşor mie". Şi această luptă năuntrică şi această cĭocnire tragică a feliuritelor sentimente, patimĭ, raţionamente se oglindeşte minunat în poĭeziea citată. Poĭetul începe prin argumentare logică raţională: că ĭubita luĭ trebuĭe să-l uite, că ĭe de prisos vre-o părere de reu. Pe nesimţite înse începe să vorbească de „stinsul noroc", de aniĭ trecuţĭ, amintire care trebuĭe să le rupă inema la amîndoĭ şi care atît de puţin se potriveşte cu filosofiea din versurile de la început. Maĭ departe începe a descrie un tablou groznic, singurătatea şi moartea luĭ, un tablou menit a sfăşiea inema ĭubiteĭ şi pentru culmea cruzimeĭ poĭetul după ce face tabloul nefericireĭ luĭ, un tablou care ar putea să îngheţe sîngele în vinele femeeĭ, parcă pentru a mări contrastul zice:

„Ci tu remîĭ în floare ca luna luĭ April
Cu ochiĭ marĭ şi umezĭ cu zîmbet de copil."

Punînd aceste două imaginĭ alăturĭ, poĭetul, fără poate a pricepe, zice: „Vezĭ, ĭeu voiŭ fi singur nefericit, singur voiŭ muri, nu va fi cine să-mĭ închiză pleoapele, ca pe un hoit mă vor arunca la margenea drumuluĭ şi tu veĭ fi în floare ca luna luĭ April, veĭ

zimbi ca un copil“. Ce amărăciune, ce grozavă imputare şi care se potriveşte de bună samă foarte puţin cu filosofiea din versurile di'nnainte. Sînt toate acestea patime bune? Sînt rele? Fireşte că ideale nu-s, dar sînt omeneştĭ, reale ca însă-şĭ vieaţa şi admirabil exprimate. desăvîrşit exprimate în poĭeziea „Despărţirea“.

Dragosteĭ sînt consacrate cele maĭ simţite şi cele maĭ talentate din poĭeziile mult talentatuluĭ nostru poĭet. Dacă am voi să cităm, ar trebui să le tipărim maĭ pe toate. Ca maĭ bune între bune putem numi: unele pline de melancolie şi jale ca: „De cîte orĭ ĭubit'o“, sonetul. „Afară-ĭ toamnă, frunza'mprăştiată“. „S'a dus amorul“ „Departe sînt de tine“ şi maĭ ales „O mamă, dulce mamă“; altele admirabile prin graţie şi colorĭ viĭ, cum ĭeste „Dorinţa“, „Atît de fragedă“, „Din valurile vremeĭ“, „Povestea codruluĭ“.

Puternice şi multe sînt sentimentele şi patimele poĭetuluĭ cari

„Bat la porţile gîndireĭ
Toate cer întrare în lume
Cer veşmintele vorbireĭ“.

Şi din cauza aceşteĭ înghesuelĭ, poĭetul cîte o dată n'are vremea să se îngrijască de formă, să caute ca versul să fie curgătoriŭ. Versurile luĭ Eminescu în adevăr cîte o dată sînt

greoaïe, alte orĭ forma lasă de dorit, se vede multă muncă, dar, cum am zis, pricina ïe maĭ ales mulţimea şi puterea sentimentelor cari îĭ frămîntă sufletul şi cari cu toatele „cer veşmintele vorbireĭ“. Versurĭ curgătoare la asemenea împrejurărĭ sînt peste putinţă şi de alt-feliŭ nicĭ nu s'ar potrivi cu starea-ĭ sufletească, ar suna cam falş. În versurĭ curgătoare poate fi exprimată o stare sufletească senină, liniştită, dar nu-s la locul lor cînd.

„. . . inima-ţĭ frămîntă
Dorurĭ viĭ şi patimĭ multe“.

Fireşte înse că ar fi trebuit să se păzască de greşelele de limbă cari adesea maĭ ales în poïeziile cele di'ntăiŭ ale luĭ Eminescu lovesc neplăcut urechea. Dar în unele toate însuşirile unuĭ mare poïet se întrunesc şi din pana luĭ Eminescu ïes capo-d'opere: versul muzical, rima armonioasă, imaginĭ bogate, ades exprimate prin două treĭ cuvinte, muzicalitatea limbeĭ, potrivirea desăvîrşită a imaginilor cu simţirea şi o economie perfectă în privinţa spaţiuluĭ,

Cîte o dată versurile cuprind dorinţĭ adîncĭ şi chemărĭ tînguïoase, rugătoare, cari au adevărată putere atrăgătoare, hipnotică, aşa sînt sfîrşiturile de la aceste două sonete admirabile.

. . . .
"Nu vezĭ că gura-mĭ arsă ĭe de sete
Şî 'n ochiĭ mieĭ se vede 'n frigurĭ chinu-mĭ
Copila mea cu lungĭ şi blonde plete ?

Cu o suflare recoreştĭ suspinu-mĭ
C'un zimbet facĭ gîndirea-mĭ să se 'mbete
Fă un sfîrşit dureriĭ, vin la sinu-mĭ".

şi 'n al doilea sonet:

„Coborĭ încet . . , aproape, maĭ aproape
Te pleacă ĭear, zimbind peste a mea faţă,
A ta ĭubire cu'n suspin arat'o,

Cu geana ta m'atinge pe pleoape
Să simt fioriĭ stringereĭ în braţe
Pe vecĭ pierdut'o, vecĭnic adorat'o !".

Aceste sînt din cele maĭ geniale sonete, cari există în vr'o literatură europeană :

Sentimentuluĭ dragosteĭ şi analizeĭ luĭ îĭ sînt consacrate două poĭeme admirabile—„Luceafărul" şi „Călin"

În Călin ĭe zugrăvită sub forma foarte străvezie de poveste o întîmplare din vieaţa de toate zilele, o întîmplare banală. Un tînăr ĭubeşte o fată şi ĭea îl ĭubeşte pe dînsul şi i se dă ; pe urmă tînărul pleacă, lasă pe ĭubita luĭ. Iea se usucă de dorul luĭ, naşte un copil, ĭe izgonită de părinţĭ, în sfîrşit îşĭ întîlneşte ĭubitul, care-se întoarnă de pe unde fusese şi o ĭea de nevastă. Nu se poate o istorie maĭ banală, dar tocmaĭ atuncia se arată talentul unuĭ artist mare, cînd are a

face cu asemenea teme şi Eminescu s'a aretat mare artist. Poĭetul se pierde lîngă tabloul feteĭ adormite, lîngă creaţiunea sa, şi are şi de ce. Tabloul ĭe admirabil demn de penelul unuĭ mare artist din epoca renaştereĭ.

„După pînza de painjen doarme fata de'mpărat;
Innecată de lumină ĭe întinsă în crivat;
Al ĭeĭ chip se zugrăveşte plin şi alb: cu ochiu 'l măsurĭ,
Prin uşoară 'nvineţire a subţirelor mătăsurĭ;
Icĭ şi colo a ĭeĭ haină s'a desprins din sponcĭ şi-arată,
Trupul alb în goliciunea-ĭ, curăţiea ĭeĭ de fată
Răsfiratul păr de aur peste perinĭ se'mprăştie.
Tîmpla bate liniştită ca o umbră viorie.
Şi sprincenele arcate fruntea albă i-o încheĭe,
Ce o singură trăsură măĭestrit le încondeĭe;
Sub pleoapele închise globiĭ ochilor se bat,
Braţul ĭeĭ atîrnă leneş peste margenea de pat,
De a vrîsteĭ ĭeĭ căldură fragiĭ sînuluĭ se coc.
A ĭeĭ gură-ĭ descleştată de-a suflăreĭ sale foc,
Iea zimbind îşĭ mişcă dulce a ĭeĭ buze micĭ subţirĭ,
Iear pe patu-ĭ şi la capu-ĭ presuraţi's trandafirĭ!“

În descrierea feteĭ care se uită în oglindă şi ĭe uĭmită de frumuseţa sa, în cuvintele ce-şĭ spune sie-şĭ. în cele prin cari opreşte pe Călin lîngă sine, peste tot se simte gingăşie şi delicateţă de sentiment şi nu ştiu ce ironie blîndă. Fata opreşte pe Sburătoriul Călin cu următoarele cuvinte:

„O tu umbră pieritoare cu adîncĭĭ. triştiĭ ochĭ,
Dulci's ochiĭ umbreĭ tale—nu le fie de deochĭ,

Acest „nu le fie de deochĭ“ ĭe pe atît de caracteristic pe cît şi de neaşteptat. Toată

ĭubirea gingaşă dar copilărească a feteĭ, cît şi dulcea ironie a poĭetuluĭ însu-şĭ sînt zugrăvite prin aceste cuvinte. În descrierea nunteĭ feteĭ cu Călin se vede ĭeară-şĭ marea ĭubire a poĭetuluĭ pentru natură. Treĭ paginĭ maĭ toate sînt pline cu o genială descrierea pădureĭ şi a vieţuitoarelor ce o locuesc; ĭear la stîrşit pune chiar pe marele norod al fluturilor, albinelor, greerilor, bondarilor să pornească şi ĭeĭ nunta alăturĭ cu nunta împărătească. Poate unii ar fi vroit să vază aice uu simbol prin care poĭetul a căutat să arete nemicniciea vieţeĭ şi bucuriilor omeneştĭ, punînd alăturĭ nunta omenească şi nunta insectelor şi dovedind pentru amîndouă acela-şĭ interes. Nouă nu ni se pare de loc ast-feliŭ. Maĭ curînd vedem aice o simpatie mare, largă, ce se revarsă din inema plină a poĭetuluĭ de o potrivă asupra oamenilor ca şi asupra natureĭ întregĭ.

Ieată şi cuprinsul „Luceafăruluĭ“ o fată de împărat se îndrăgeşte de luceafărul din ceriŭ. În luceafăr poĭetul a vrut să simbolizeze ĭubirea platonică orĭ acele dorinţĭ neînţelese, acele emoţiunĭ carĭ cuprind pe toţĭ oameniĭ la o vrîstă hotărită, cînd braţele singure se deschid pentru îmbrăţoşare, aceste năzuinţĭ, naturale şi tot o dată ideale, le-a simbolizat poĭetul în ĭubirea pentru luceafăr. Această simbolizare, această concepţie, ne pare cît se

poate de fericită; ĭea a lăsat pe poĭet să fie cît se poate de real şi tot o dată să se poatăferi de pornografiile cari de la o vreme încoace bîntuĭe literatura franceză şi despre cari putem zice din toată inema, vorbind de literatura noastră: „Treacă de la ĭea paharul acesta!“.

Fata în somn chĭamă pe „Luceafăr“.

„O dulce al nopțeĭ mele Domn
De ce nu viĭ tu? Vină?

Coborĭ în jos luceafăr blînd
Alunecînd pe o rază
Pătrunde'n casă și în gînd
Și vieața-mĭ luminează!“.

Luceafărul o ascultă, vine la ĭea prefăcut în tînăr, dar atuncĭ fata simte că nu luceafărul, ci alte dorinţĭ o frămîntă, dorinţĭ viĭ; ĭea îĭ respunde prin următoarele versurĭ admirabile pe cari le-am maĭ citat o dată, îĭ zice:

„Străin la vorbă și la port
Lucești fără de vieață,
Căcĭ ĭeu sînt vie, tu ĭeștĭ mort
Și ochiul tău mă'nghcață“
. . . .
Dar daca vreĭ cu crezămînt
Să te'ndragesc pe tine
Tu te coboară pe pămînt
Fiĭ muritoriŭ ca mine“.

Luceafărul pleacă la creatoriul lumel să-i ceară ca să-l facă muritoriŭ; aice se găsesc versurĭ mărețe, cum sînt următoarele:

„Reĭea-mĭ al nemurireĭ nimb'
Si focul din privire
Şi pentru toate dă-mĭ în schimb
O oară de iubire

Din haos doamne am apărut
Şi m'aşĭ întoarce-'n haos
Şi din repaos m'am născut
Mi-e sete de repaos".

Creatoriul respinge ruga Luceafăruluĭ şi-l trimete îndărot ca să vază ce'l aşteaptă.

În vremea înse pe cînd luceafărul cerea creatoriuluĭ să-l facă muritoriŭ, un paj, copil din casa împăratuluĭ, se îndrăgeşte de fată şi-l ĭea de dînsul. Descrierea acesteĭ ĭubirĭ fireştĭ, contrastînd cu ĭubirea platonică ideală, ĭe plină de graţie, de lumină şi ĭeară-şĭ poĭetul a ştiut să nu fie nicĭ banal nicĭ pornograf. Luceafărul întorcîndu-se vede următoriul tablou:

. . . .
„Sub şirul lung de mîndrĭ teĭ
Şedeaŭ doĭ tinerĭ singurĭ

„O lasă-mĭ capul mieu pe sin
Iubit'o să se culce
Sub raza ochiuluĭ senin
Şi negrăit de dulce

Şi de-asupra mea remîĭ
Durerea mea de o curmă,
Căcĭ ĭeştĭ ĭubirea mea di'ntăiŭ
Şi visul mieŭ din urmă"

Hiperion vedea de sus
Uimirea'n a lor faţă

Abiea un braţ pe gît i-a pus
Şi ïea l'a prius în braţe.

. . . .

Iea îmbătată de amor
Ridică ochiĭ vede
Luceafărul şi'ncetişor
Dorinţele-ĭ încrede:

„Coborĭ în jos luceafăr blînd
Alunecînd pe rază
Pătrunde'n codru şi în gînd
Norocu-mĭ luminează".

Se înţelege că luceafărul n'a maĭ coborit în jos şi plin de mîndrie zice:

„Ce-ţĭ pasă ţie chip de lut
Dac'oiŭ fi ïeu sau altul!

„Trăind, în cercul vostru strimt
Norocul vă petrece,
Ci ïeu în lumea mea mă simt
Nemuritoriŭ şi rece".

Se vede că simpatiile poïetuluĭ sînt pentru luceafăr şi poate între luceafăr şi poïet ïeste şi ce-va comun, nouă înse, simpli muritorĭ, ne pare că în acest respuns afară de mîndrie ïeste şi multă amărăciune şi invidie; luceafărul de sigur ar fi vrut să fie în locul luĭ Catalin, în mîndriea luĭ ne pare că ïeste ce-va de al Vulpeĭ care neputînd ajunge la strugurĭ, se mîngîe cu ideea că-s acri, necopţĭ, stricaţĭ. În orĭ-ce caz, respunsul ïeste cu totul omenesc, cu desăvîrşire

real ca şi toată poïema; pe un fond fantastic în imaginĭ admirabile, poïetul a ţesut cele maĭ adevărate sentimente omeneştĭ.

În două articole deosebite d-l Maiorescu şi talentatul nostru poïet Vlăhuţă citează astă strofa din urmă din Luceafărul, dîndu-ĭ înse alt înţeles. După Domniele-lor această strofă arată mîndriea poïetuluĭ şi nepăsarea-ĭ pentru ale lumeĭ şi au dreptate de netăgăduit. Orĭ cît de modest va fi fost Eminescu, dar cînd ĭubirea pentru femee orĭ geloziea îl făcea să se compare cu alţiĭ, nu putea să nu-şĭ simţă superioritatea şi să nu despreţuească nemicurile vieţeĭ. Decĭ aŭ dreptate, dar am şi ĭeu dreptate. Un sentiment omenesc nu ĭe nicĭ o dată unilateral, ci complex şi multilateral şi cînd ĭe bine exprimat atuncĭ găsim aceea-şĭ multilateralitate. În adevăr prin această strofă se exprimă maĭ multe sentimente; altmintrelea poïema toată ar fi nelogică. Cum? Luceafărul pleacă la creatoriul lumeĭ şi, nebun de ĭubire, îĭ cere să-ĭ ĭea nimbul nemurireĭ, zeitatea luĭ, tot, numaĭ să-ĭ dea în schimb o oară de ĭubire şi cînd, întorcîndu-se, va afla ĭubirea luĭ luată de altul, nu cum-va, va simţi numaĭ mîndrie? Aice ĭeste în parte tot acela-şĭ sentiment ca şi în satira a patra, numaĭ acolo ĭe mult maĭ puternic. Acolo cînd poïetul-luceafăr vede pe fată, de 'mpărat orĭ nu, n'are a

face, încunjurată de un roiŭ de pĭerde vară, de feliul luĭ Catalin, pe luceafărul nostru îl apucă o desperare care se manifestează într'un şir de strigărĭ sublime, de durere. Aice înse sentimentul ĭe maĭ liniştit, dar ĭe tot de acela-şĭ feliŭ, ĭe deosebit numaĭ în grad, sînt două variante ale „aceluia-şĭ cìntec vechiŭ."

Ast-feliŭ ĭe poĭetul ca artist.

Să vedem acum idealul luĭ despre femee, idealul ce-şĭ face despre ĭubire. Aice, cu cea maĭ mare părere de reu, trebuĭe să spunem tot ceea ce am zis despre tendinţele sociale ale poĭetuluì : înnălţimea morală şi ideală a tendinţelor luĭ ĭe maĭ pre jos de cît înnălţimea artistică. Idealul social, idealul femeeĭ, idealul ĭubireĭ ĭeste nehotărit, neguros, şi orĭ cum stă maĭ pre jos de înnălţimea artistică a poĭetuluĭ. Poĭetul se îndignează, se răscoală straşnic în potriva corupţieĭ femeeĭ, în potriva ĭubireĭ prefăcute în marfă şi în privinţa aceasta nu putem de cît să aretăm poĭetuluĭ cele marĭ simpatiĭ, dar revolta aceasta, ca şi revolta luĭ în general împotriva ticăloşiiilor vieţeĭ de a-zĭ, ĭe negativă.

Care ĭeste înse idealul luĭ despre femee, idealul despre dragoste? O Venere cu braţe recĭ, cu părul lung bălaiŭ, cu forme perfecte şi această Venere trebuĭe să fie blîndă, pururĭ fecĭoară ca Madona, ca un înger, şi să

ĭubească pe poĭet. Iea trebuĭe să fie un înger, o zeitate; dar cari-s anume însuşirile cari o prefac în înger? Poĭetul singur nu ştie şi de aceea ast ideal de „ĭubită“, ĭe o fantasmă după care în zădar aleargă, în zădar vrea să o cuprindă „din valurile vremeĭ“; la cea di'ntăiŭ atingere, năluca pĭere, se preface în fum şi poĭetul plînge, sufere sincer. Şi în adevăr ce stare poate fi maĭ tragică de cît a alerga după ce-va care îţĭ pare scump, din care ţi-aĭ făcut un interes vital şi acest ce-va ca o umbră să fugă de tine, să se evaporeze cînd vreĭ să-l apucĭ. Poĭetul înţelege că femeea pe care o ĭubeşte ĭeste o plăzmuire a imaginaţieĭ sale, pe care nicĭ o dată nu o va afla.

Ieată cuvintele-ĭ amare şi pline de dor nebun:

„Te ducĭ şi-am înţeles prea bine
Să nu mă ţin de pasul tău
Pierdută vecĭnic pentru mine,
Mireasa sufletuluĭ mieu.

„Că te-am văzut ĭe a mea vină
Şi vecĭnic n'o să mi-o maĭ ĭert
Spăşi-voiŭ visul de lumină
Tinzîndu-mĭ dreapta în deşert.

„Şi o să-mĭ resaĭ ca o icoană
A pururĭ vergineĭ Mariĭ
Pe fruntea ta purtînd coroană—
Unde te ducĭ? Cînd o să viĭ?“

Orĭ ĭeată versurile din urmă din „Valurile vremeĭ“ :

„Dar vaĭ un chip aĭevea nu ĭeștĭ ast-feliŭ de trecĭ
Şi umbra ta se pierde în negurile recĭ
De mă găsesc ĭear singur cu brațele în jos
In trista amintire a visuluĭ frumos,
Zădarnic după umbra ta dulce le întind
Din valurile vremeĭ nu pot să te cuprind“.

Iubita poĭetuluĭ ĭe o fantasmă. Şi care ĭe idealul luĭ despre dragoste, idealul vieţeĭ ce ar vrea să petreacă împreună cu ĭubita ?

Acest ideal, drept vorbind, ĭe tot aşa de fantastic şi de nenatural ca şi ĭubita. Ieată dorinţa poĭetuluĭ exprimată într'o poĭezie care poartă chiar numele de „Dorinţa“.

„Vin'o'n codru la izvorul
Care tremură pe prund
Unde prispa cea de brazde
Crengĭ plecate o ascund.

Şi în brațele-mĭ întinse
Să alergĭ, pe piept să-mĭ cazĭ,
Să-țĭ desprind din creștet vălul,
Să-l ridic de pe obraz.

Pe genunchiĭ meĭ ședea-veĭ
Vom fi singurĭ, singureĭ,
Iear în păr înfiorate
O să-țĭ cază florĭ de teiŭ.

Fruntea albă'n părul galbăn
Pe-al meu braț încet s'o culcĭ,
Lăsînd pradă gureĭ mele
Ale tale buze dulcĭ....

Vom visà un vis ferice
Ingîna-ne-vor c'un cînt

ingurateice izvoare,
Blînda batere de vînt;

Adormind de armoniea
Codruluĭ bătut de gîndurĭ...
Florĭ de teiŭ de-asupra noastră
Or să cadă rîndurĭ—rîndurĭ".

Aiurea poĭetul zice :

„Haĭ și noĭ la craiul dragă
Și să fim din nou copiĭ
Ca norocul şi puterea
Să ne pară jucăriĭ".

Sărutărĭ, îmbrăţoşărĭ sub florĭ de teiŭ, un loc singuratec, mîngîerile ĭubireĭ, ĭeată tot idealul poĭetuluĭ în această privinţă. Noĭ nu pricepem austeritatea sectantă, ştim că dragostea, mîngîerile ĭubireĭ sînt din cele maĭ puternice simţirĭ omeneştĭ ; dar fiind-că vorbim de dragoste, ca de un sentiment omenesc, trebuĭe ca dînsa să cuprindă elemente curat omeneştĭ, carĭ o deosebesc de un sentiment analog ce-l întîlnim la o turturea sau la altă pasere. Carĭ sînt dară acele sentimente ideale, înnalte, sentimente morale omeneştĭ, ce întroduce poĭetul în ĭubire ? Sărutărĭ, îmbrăţoşărĭ, în împrejurările cele maĭ poĭetice şi maĭ artistice, ĭeată tot idealul luĭ Eminescu ! Şi aice se concentrează vieaţa întreagă ! Lucrul ĭeste nefiresc. Ie nefiresc pentru că exprimările ĭubireĭ nu pot dura

de cît puţină vreme din vieaţa omuluì şi a dori să dureze toată vieaţa ĭe o copilărie. Un om care ar pune atarĭ cererĭ vieţeĭ, va fi zdrobit. Pe de altă parte în ce se preface femeea, ce rol are ĭea în asemenea concepţie despre ĭubire? O păpuşă frumoasă ca un înger cu părul lung bălaiŭ, care nu ştie de cît să sărute şi să îmbrăţoşeze, să se primble pe lac la lumina luneĭ orĭ să alerge în pădure ca un copil, într'un cuvînt o păpuşă frumoasă ca formă, menită să aţiţe nervii poĭetuluĭ; ĭeată adevăratul caracter al aceşteĭ zeităţĭ ce ni se arată în creaţiunile luĭ Eminescu. Dar fiind că îngerul-păpuşă, tocmaì din pricina însuşireĭ sale de păpuşă, ĭe menită a schimba pe ceĭ cu cari aleargă prin pădure „ca un copil"; pe de altă parte o vieaţă îndelungată numaĭ în sărutărĭ şi îmbrăţoşărĭ, fiind peste putinţă, poĭetul sufere de astă închipuire nerealizabilă şi simte nelămurit cît de nefireştĭ sînt cererile sale, cît de fantastice. Iel zice ĭubiteĭ sale:

„Prea mult un înger mi-aĭ părut
Şi prea puţin femee
Ca fericirea ce-am avut
Să fi putut să stee".

Ce a nume înţelege ĭel prin înger ştim Poĭetul negreşit simţea că ar fi trebuit să ceară de la ĭubire altă ce-va de cît cele ce

vedea împrejur: ĭel protestează contra ĭubireĭ luată ca un instinct.

„Ce le-abate şi la paserĭ de vre-o două orĭ pe an".

Dar prin ce se deosebeşte concepţiea poĭetuluĭ de a celoralalţĭ? A luĭ ĭeste maĭ poĭetică, a lor maĭ prozaică, ĭeată tot. Cităm încă o pagină din satira a patra, pagină admirabilă, poate cea maĭ bună din cîte a scris ĭel.

„Ce? Cînd luna se strecoară pri'ntre nourĭ, prin pustiĭ,
Tu cu lumea ta de gîndurĭ după ĭea să te aţiĭ?
Să aluneci pe poleiul de pe uliţele ninse,
Să priveştĭ prin luciĭ geamurĭ la luminele aprinse
Şi s'o vezĭ înconjurată de un roiŭ de pierde-vară,
Cum zimbeşte tuturora cu gîndirea ĭeĭ uşoară,
S'auzĭ zornetul de pintenĭ şi foşnirile de rochiĭ,
Pe cînd ĭeĭ sucesc musteaţa, ĭeară ĭele fac cu ochiĭ?
Cînd încheĭe cu-o privire amoroasele 'nţelegerĭ,
Cu ridicula-ţĭ simţire tu la poarta ĭeĭ să degerĭ?
Pătimaş şi îndărătnic s'o ĭubeştĭ ca un copil,
Cînd ĭea-ĭ rece şi cu toane ca şi luna April?
Incleştînd a tale braţe toată mintea să ţi-o pierzĭ,
De la creştet la picĭoare s'o admirĭ şi s'o desmierzĭ
Ca pe-o marmură de Paros sau o pînză de Corregio.
Cînd ĭea-ĭ rece şi cochetă? Ieştĭ ridicul, înţelege-o,
Da.. visam odinioară pe acea ce m'ar ĭubi,
Cînd aşĭ sta pierdut pe gîndurĭ, peste umăr m'ar privi.

Aşĭ simţi-o că-ĭ aproape, şi ar şti c'o înţeleg...
Din sermana noastră vieaţă am dura roman întreg....
N'o maĭ caut.... Ce să caut? Ie acela-şĭ cîntec vechiŭ,
Setea linişteĭ eterne care mĭ sună în urechĭ;
Dar organele-s sfărmate, şi'n strigărĭ iregulare
Vechiul cîntec maĭ pătrunde, cum în noptĭ izvorul sare.
P'icĭ, pe colo maĭ străbate cîte-o voce maĭ curată
Di'ntr'un Carmen seculare ce-l visaĭ şi ĭeu o dată,
Dar tot şueră şi strigă, scapără şi rupt resună,

Se împinge tumultoasă și selbatecă pe strună,
Și în gîndu-mi trece vîntul, capul arde pustiit,
Aspru, rece sună cîntul cel etern neisprăvit.....

Unde-s șirurile clare din vieață-mi să le spun?
Ah! organele-s sfărmate și maĭestrul ĭe nebun?".

Admirabil! Măreţ! Toate sentimentele căşunate de-o ĭubire respinsă, nesocotită, de-o ĭubire de sine rînită dureros; invidiea amară amestecată cu ură şi despreţ pentru ceĭ preferaţĭ; geloziea care-l rode cu dintele ĭeĭ otrăvit, indignarea împotriva celeĭ care i-a înşelat toată nădejdea, dorinţa de a se mîngîea ponegrind pe cea care-ĭ nesocoteşte durerea adîncă, desnădejduită, nebună, nemîngîĭată, durerea crescută prin icoana unuĭ traiŭ ideal, deznădejdea ce umple o vieaţă nemicită, — toate aceste sentimente se împing tumultuos în inema şi în capul poĭetuluĭ, şi inema luĭ resună cu durere, îĭ arde capul, şi pe noĭ ne face să simţim şi să suferim împreună. Nemica de o potrivă cu această pagină n'a fost scris pănă acuma în limba romănească. Dacă voim înse să căutăm în astă pagină idealul poĭetuluĭ despre femee şi ĭubire, vom mărturisi că idealul ĭe departe de a fi la înnălţimea artistică a poĭetuluĭ. Ieĭ ĭe adînc revoltat, indignat de roĭul de pĭerde-vară cari nu ştiu alta de cît a bate din pintenĭ şi a-şĭ răsucì musteaţa; de femeile uşoare cari nu ştiu de cît a face cu

ochiul, a cocheta, a încheia amoroasele înţelegerĭ; poĭetul ĭe indignat de toată deşertăciunea şi corupţiea ĭubireĭ în lumea aşa zisă bună, de bon ton. Dar, în schimb care ĭeste ĭubirea luĭ, pe care o pune în contrast cu iubirea celoralalţĭ? Iel admiră pe ĭubita-ĭ: „Ca pe o marmură de Paros saŭ o pînză de Corregio«.

Forme frumoase, atîta tot. „Je ne veux que ta chair“ pare a zice „roiul de pierde vară“, răsucindu-şĭ musteaţa; „je n'aime que ta forme“ pare a respunde poĭetul împreună cu Chevé. Şi poĭetuluĭ încă i se pare că înnalţă ast-feliŭ grozav de sus pe femee, reducînd'o la rolul de „marmură de Paros“ orĭ de „pînză de Corregio“, la rolul de lucru de artă!

Poĭetul parcă nicĭ nu simte ce sîngeroasă ocară pentru femee se află în aceste cuvinte. Şi poĭetul n'a înţeles maĭ mult că dacă femmea ĭe cochetă şi uşoară, apoĭ vina ĭeste că se potriveşte prea mult idealuluĭ ce şi-a creat ĭel însu-şĭ, ideal numaĭ de sărutărĭ şi îmbrăţoşărĭ, ba prin codri, ba pe marea. O femee aĭ căreĭ creerĭ sînt muncițĭ de gîndurĭ multe şi viĭ, al căreĭ cap ĭe frămîntat de problemele întinse şi grele ale vieţeĭ omeneştĭ, a căreĭ inemă bate cu durere pentru durerile lumeĭ, care ştie să se aprindă pentru idealurile înnalte ale vieţeĭ o-

meneştĭ, care ştie şi să iubească lucrurile vrednice de ĭubire şi să le urască pe cele cărora li se cuvine despreţul ; o femee tovarăşă pe vieaţă şi pe moarte a bărbatuluĭ ; o femee care ştie să ţie sus împreună cu dînsul steagul pe care-s scrise cele maĭ înnalte cerinţĭ ale viitoruluĭ omenireĭ, care va şti să înnalţe ast steag şi singura la nevoĭe, care va şti să sugereze în copiĭ cele maĭ înnalte virtuţĭ cetăţeneştĭ ; o femee care să ştie a munci şi a se lupta, a da piept cu nenorocirile vieţeĭ ; o femee care ştie să trăească, dar ştie şi să moară, femeea-erou într'un cuvînt, oh ast-feliŭ de femee nicĭ prin gînd, nu i-a trecut luĭ Eminescu !

Pe această femee eroică, ideală, o vor cînta poĭeţiĭ viitoruluĭ.

Acuma cîte-va vorbe încă în privinţa înriurireĭ literatureĭ germane asupra luĭ Eminescu, şi maĭ ales a luĭ Lenau, despre care acuma în urmă am auzit vorbindu se maĭ mult. Că literatura germană a trebuit să aibă mare influenţă asupra luĭ Eminescu, adept al filosofieĭ germane, nu maĭ încape îndoeală. Şi chiar dacă n'am cunoaşte schiţa biografică a luĭ Caragiali, am putea spune cu siguranţă că spiritul adînc idealist şi larg umanitar al luĭ Schiller, trebuea să-l îmbete. Dar Eminescu ĭe prea personal, ĭe o individualitate prea puternică şi tot ce-a primit

din afară a prelucrat cu desăvîrşire şi, manifestîndu-se în formă poĭetică, se manifesta ca o creaţiune proprie, Emineşteană. Di'ntre toţĭ poĭeţiĭ simţim cîte o dată influenţa luĭ Heine, maĭ ales în Călin; cîte o dată în loc de a unuĭ poĭet german se simte infiuenţa orĭ maĭ bine înrudirea cu Alfred de Musset, poĭet francez. In orĭ-ce caz ar fi foarte greu de hotărit care poĭet a avut maĭ mare înriurire asupra luĭ; dar lucru sigur ĭeste că Lenau n'a avut nicĭ una, ĭe sigur că geniul luĭ Lenau ĭe cu totul deosebit de al luĭ Eminescu. Am zis că fondul prim al caracteruluĭ luĭ Eminescu ĭe idealismul şi naturalismul antic păgîn şi că pe acest fond s'a altoit presimismul german.

La Lenau înse chiar fondul prim ĭe sombru, dureros, sectanto-creştin, mistic. Din poĭema luĭ, „Savonarola", alăturea cu înnalte vederĭ, ĭese un suflu de intoleranţă, de sectantism, de renunţare creştinească. Geniala sa poĭemă „Albigenser" ĭe plină de înnalte vederĭ, de marĭ şi nobile sentimente, dar are un fond groaznic de sombru şi de dureros, foarte potrivit pentru descrierea selbătăciilor ce-au însoţit distrugerea Albigenţilor, dar de loc asemănătoriŭ cu geniul luĭ Eminescu. Să ne aducem numaĭ a minte de capitolul „Der Rosenkrantz",—cununa de trandafirĭ,—unde contele Simon trimete ereticuluĭ conte de

Foix o coronă grozavă, alcătuită di'ntr'o sută de eretici legaţi împreună şi cărora călăii le-au scos cîte-şĭ doĭ ochiĭ. Pentru a caracteriza pe Lenau în privinţa cîntăreĭ ĭubireĭ pentru femee, credem că ajunge să spunem că din poĭema Faust, scrisă de ĭel, a scos pe Margareta: Faust al luĭ Lenau n'are Margaretă!

Cît despre zugrăvirea natureĭ va ajunge să cităm o poĭezie foarte caracteristică „Hypochonder's Mondlied", plină de blesteme ca următoarele, în potriva luneĭ:

„Lasst ihr den Mond in's Brautbett scheinen
Ist euer künftig Kind bedroht,
Denn viele Stunden wird er weinen
Und wünschen wird es sich den Todt

Und bei Banditen geht die Kunde
Ein Dolch gewetzt in Mondenschein
Sticht eine ewig stumme Wunde
Trift mittendurch in sHerz hinein" [1])

Cred că ĭe de prisos să maĭ stăruim cît de deosebit ĭe geniul luĭ Lenau de al luĭ Eminescu: caracterul prim şi intim al poĭezieĭ luĭ Eminescu ĭe naturalismul, aşa naturalism cum s'a manifestat în Greciea antică; pe cînd caracterul prim şi intim al poĭezieĭ luĭ Le-

[1]) Dacă lăsaţĭ luna să lumineze în patul de nuntă, viitoriul vostru copil ĭe ameninţat,—căcĭ va plînge multe ceasurĭ — şi moarte îşĭ va dori
Şi la hoţĭ merge vestea—un pumnal ascuţit la lumina luneĭ — face o rană mută pe vecĭ, — nimereşte drept în inemă.

nau ĭe spiritualismul, romantismul aşa cum s'a manifestat în poĭeziea din vrîsta de mijloc. Maĭ mare deosebire cred că nu se poate. Gazetele germane cari. vestind moartea luĭ Eminescu, l'au caracterizat ca „Lenau al ţereĭ româneştĭ" au înşelat opiniea publică literară germană orĭ ĭele singure au fost înşelate. Ceea ce face pe mulţĭ a numi pe Eminescu Lenau al Românieĭ ĭe trista lor vieaţă asemănătoare, orĭ maĭ bine acela-şĭ sfîrşit tragic al amîndurora. Intr'o zi doctorul, director al caseĭ de nebunĭ din Viena, unde ĭera închis poĭetul Nicolaus Niembsch [1]) Lenau, a auzit un plîns amar venind din celula luĭ şi, intrînd acolo ĭute, află pe poĭet plîngînd amar şi repetînd mereu: „Der arme Niembsch ist sehr unglücklich!" [2]) De cîte orĭ n'o fi repetat mult nefericitul nostru poĭet în casa din strada Plantelor aceea-şĭ frază: „Bietul Eminescu ĭe tare nenorocit." Sfîrşitul tragic, asemănătoriŭ la amîndoĭ poĭeţiĭ, a făcut pe uniĭ să creadă că şi operele lor sînt asemenea.

[1]) Niembsch ĭe adevăratul nume de familie al luĭ Lenau
[2]) Bietul Niembsch ĭe foarte nenorocit.

Dl. Brociner ca descriitoriŭ al vieţeĭ ţărăneştĭ.

„Sanda“ ĭeste titlul uneĭ nuvele tipărită nu de mult în „Revista, literară“, care, de cînd a trecut de sub direcţiea D-luĭ Macedonschi sub a d-luĭ Velescu, a adunat în jurul său cîţĭ-va tinerĭ, nu fără talent. Această pricină ar fi de ajuns pentru a ne face să luăm în samă cele ce se publică într'însa. Întăiŭ vom areta pe scurt cuprinsul nuveleĭ, celor ce n'au cetit'o orĭ poate aŭ cetit'o prea ĭute şi nu cu destulă băgare de samă.

Într'un sat, [nuvela ĭeste din vieaţa ţerănească] lîngă tîrguşorul Tirveştĭ, trăea un crîşmariŭ, moş Ilie. Moş Ilie ĭeste om de omenie, ceea ce nu'l opreşte de a despoia pe ţeranĭ, maĭ ales pe ceĭ seracĭ. Ogoarele luĭ moş Ilie sînt bine lucrate, pivinţa i-ĭ plină de vin, are banĭ, în sfîrşit, vorba D-luĭ Brociner „îĭ prieşte socoteala.“ Averea, moş Ilie

a cîştigat'o parte prin negoţ, parte prin contrabanda ce-o face şi acuma pri'ntr'un contrabandist, Mărgărit. Toate i-ar merge bine luĭ moş Ilie, dar are şi mare supărare din pricina feteĭ sale, Sanda, eroina acesteĭ nuvele. Cînd am zis „eroină", cetitoriĭ trebuĭe să fi înţeles că Sanda are tot ce poate să facă di'ntr'o fată eroina uneĭ nuvele orĭ a unuĭ roman : „are părul bălaiŭ, pletele auriĭ, pieliţa subţire, mînuţa mică, picioruşe micuţe, forme încîntătoare," într'un cuvînt are tot ce poate face di'ntr'o fată un înger [sau angel] orĭ un heruvim ; dar îĭ lipseşte vederea, ĭe oarbă. Cînd ĭera copila de şese anĭ, trăsnetul a omorit pe ma-sa şi pe dînsa a orbit'o. Autoriul rîpeşte eroineĭ vederile, dar, în schimb, o încarcă cu toate calităţile cu putinţă : ĭe bună, priimitoare, marinimoasă şi maĭ ales are plete bălăĭ, auriĭ, şi forme încîntătoare; într'un cuvînt ĭeste un angel. Ieroul nuveleĭ ĭe contrabandistul Mărgărit. Numele poĭetic de Mărgărit nu-l dă degeaba autoriul. Acest Mărgărit, deşi ţeran, după spusa autoriuluĭ, dar samănă tot atîta de mult a ţeran, cît samănă şi Dl. Brociner a nuvelist. Acest contrabandist ţeran nu-ĭ acel pe care-l cunoaştem cu toţiĭ, fie de-a-lungul graniţelor, fie în jurul Bucureştilor şi care nu se deosebeşte de alţĭ opincarĭ de cît une-orĭ prin maĭ mare energie orĭ îndrăzneală. Ţeranul contraban-

dist al D-luĭ Brociner ĭeste şi ĭel, ca şi Sanda, un feliŭ de heruvim. Autoriul ne spune că Mărgărit are păr bălaiŭ, auriŭ, ochĭ albaştri ca ceriulŭ; înse ĭel, fiind heruvim de parte bărbătească, are şi multe carĭ lipsesc Sandeĭ. Aşa spre pildă afară că ĭe nalt şi spătos, Mărgărit are „ochĭ scînteetorĭ“ carii mereu aruncă scînteĭ, are „o voace grozavă,“ părul bălaiu auriŭ, cînd jocă îĭ zboară ca coamă de leu, cînd goleşte păharul, îl goleşte păn la fund; ĭear cînd se înfurie, apoĭ înghite pe neresuflate păharul de vin, adecă înghite numaĭ vinul, cît despre păhar îl pune pe masă cu atîta putere că se sfarmă ’n miĭ de bucăţele [ĭeste de luat a minte că face asemenea bravură fără să-şĭ taĭe mînile]. Într’un cuvînt, cum vom vedea maĭ departe, Mărgărit ĭeste un feliŭ de „Rinaldo Rinaldini“ orĭ maĭ bine un cavaleriŭ din tagma celor ce-au nebunit pre bietul don Chişot.

Cînd am zis că Sanda ĭeste eroina nuveleĭ şi Mărgărit eroul, cetitorii au şi înţeles că aceştia trebuĭe să se amorezeze unul de altul şi să sufere la *nemurire* [vorba d-luĭ Carageali], pentru că aşa ĭe regula în romane. În adevăr aşa şi ĭeste, Mărgărit se amorezază de Sanda. Această întîmplare vrednică de amintire a luat început în următoarele împrejurărĭ. Mărgărit se întorsese după o întreprindere de contrabandă ĭeară-şĭ în sat. Moş Ilie

îl primeşte, înse temîndu-se de respundere, fiind că Mărgărit aparîndu-se, ucisese un jandarm. Această primire înfuriează pe Mărgărit şi-l face să-şĭ strice păharul în miĭ de bucăţele. În această vreme crîşma se împle de lume, între alţiĭ vine Gligore, ţiganul lăutariŭ, şi baba Cloanţa, ţigancă vrăjitoare, „care ştie toate." Ţiganca apucă pe Mărgărit de mînă şi-ĭ spune că mîna luĭ îĭ pătată de sînge [cum am spus Mărgărit omorise un jandarm], lucru pentru care nu avea nevoĭe să fie a toate ştiutoare, căcĭ acestea le ştiea tot satul. Mărgărit o trînteşte la pămînt şi ar fi fost vaĭ de dînsa,dacă în acea vreme critică n'ar fi întrat Sanda care opreşte pe Mărgărit de a atinge pe baba Cloanţa.—„N'am s'o ating" grăi ĭel, [Mărgărit], „dar cine mă va opri?" — „Ieu, zise Sanda, şi faţa i se făcu roşie ca „văpaĭea focului." — Mărgărit a văzut de multe orĭ pe Sanda, fără s'o bage în samă, dar auzind'o rostind acest *ĭeu* [parcă ar fi şi ĭea o dona Sanda de Triveştĭ] mîndru şi văzînd faţa ĭeĭ care se făcuse roşă „ca vapaiea focului", remîne pe loc amorezat şi încă al draculuĭ. *Amoarea* îl străpunse atîta în cît cavaleriul nostru cam turbă. Băutura cît a băut ĭel, după ce-a ĭeşit Sanda din crîşmă, nu ajută de loc; s'a pus decĭ eroul nostru pe jucat hora şi aceasta n'a fost de leac, deşi Mărgărit juca al draculuĭ, jude-

caţĭ singurĭ: „Părul luĭ bălaiŭ, cum spusese Miron, sbura într'adevăr ca o coamă de leu. ochiĭ săĭ scînteau şi podeala răsuna sub loviturile puternice ale călcăilor sale.“ Totul nu ajută nemică. De odată îĭ vine ideea să cheme pe Sanda la joc. Moş Ilie nu vroi, zicînd că s'a culcat fata, Mărgărit năvăleşte atuncĭ în odaĭea de culcare, brîncind de la uşă pe moş Ilie, care oprea întrarea. Acest lucru ĭeste cam puţin cavaleresc, s'ar înţelege înse la Gheorghe al Ioaneĭ. orĭ la Ţopîrlan, contrabandist ţeran, cum îl ştim cu toţiĭ; dar la un cavaleriŭ „sans peur ni reproche.“!? Autoriul înse îşĭ ĭea de samă şi Mărgărit se poartă în odaĭea Sandeĭ ca adevărat cavaleriŭ. Să vedeţĭ numaĭ cum spune autoriul: „....Şi cum văzu această minune de femeiă, „acest cap încununat de lumină sfîntă, acest „trup de o vrajă nespusă, aceste forme în„cântătoare, îl coprinse o simţire tainică un „dor dulce şi dureros. De o dată i se păru „că aude numele sĕu de pe buzele eĭ zîmbi„toare. El s'apropiă de patul eĭ, îngenunchiă „şi apucă mîna feteĭ.“ Se înţelege că îngenunchind şi apucînd mîna feteĭ, Mărgărit avea plan să facă o declarare formală de amor în stilul luĭ „Rică Ventureanu“ din „Noaptea furtunoasă“: „Angel radios, de cînd „te-am văzut întăiea-şĭ dată, pentru prima „oara, mi-am pierdut uzul raţiuneĭ, sunt într'o

„poziţiune pitorească şi mizericordioasă etc.“

Dacă Mărgărit n'a făcut această declaraţie, numaĭ de cît cerută, vina trebuĭe să fie a luĭ moş Ilie care ĭera de faţă la îngenuncherea cavaleruluĭ don Margarito del... Brociner... După ce Mărgărit ĭese din odaĭea Sandeĭ, se face şi maĭ trist şi maĭ melancolic, ba chiar ajunge ateŭ. O prefacere aşa de cĭudată nu poate sà nu ne intereseze, ne vom opri deci cît-va la dînsa. Mărgărit întorcîndu-se din odaĭea Sandeĭ în crîşmă se apropie de părintele Năstase şi începu să-l întrebe de ĭeste ori nu D-zeu. Părintele, se înţelege, îĭ respunde că ĭeste.—„Şi acest d-zeŭ ĭe bun şi milostiv?“ întrebă Mărgărit.—„Cum nu, negreşit!“—„Minţĭ“, îĭ zise Mărgărit cu o linişte îngrozitoare.

Se înţelege că părintele a remas nemulţămit cu acest argument. deşi ĭera rostit „cu o linişte îngrozitoare“ şi ceru dovezĭ; Mărgărit i le dă pe dată. Ieată-le: „Dacă ĭeste un D-zeu, respunse Mărgărit iute [de ĭera respunsul şi îngrozitoriŭ, autoriul nu ne spune] şi dacă ĭeste ĭel bun şi milostiv, cum zicĭ, apoĭ de ce ĭeste Sanda oarbă?“ Cam ciudată argumentare! Părintele Năstase nu-ĭ mulţămit de loc şi în adevăr, după noĭ, Mărgărit ar fi putut aduce alt argument maĭ puternic de pildă: „Dacă ĭeste bun şi milostiv, cum „de lasă pe Dl. Brociner să ne chinuească

„cu asemenea nuvele şi încă din vieaţa ţără-„nească?“ Dar, cum am spus, Mărgărit n'a întrebuinţat acest argument, ci altul, şi de aceea părintele Năstase tot remîne neînduplecat, cu toate că Mărgărit strigă de maĭ multe orĭ: „minţĭ“, ba „cu linişte îngrozitoare“, ba „cu furie grozavă“ ba „cu ochiĭ scînteetorĭ de mînie“. Văzind înse că-ĭ degeaba, Mărgărit aleargă la cel din urmă argument. Se ştie că în ast-feliŭ de întîmplărĭ toţĭ „cavaleriĭ cu faţă întristată“ întrebuinţau spada, Mărgărit deşi cavaleriŭ, dar fiind cavaleriŭ naţional, întrebuinţează pumnul şi —„după o lovitură straşnică cum ştie ĭel numaĭ să lovească“—popa se convinge că nu ĭeste D-zeu. Această biruinţă înse tot nu mulţămeşte pe eroul nostru care remîne tot trist şi melancolic: zeul amoruluĭ îl rînise de moarte. Nicĭ vinul, nicĭ jocul, nicĭ cîntecele luĭ Gligore, Ţiganul lăutariŭ, nu pot să-l înveselească... să-l învoĭoşeze, deşi în descrierea autoriuluĭ lăutariul pare a fi un feliŭ de Paganini. Neputîndu-se linişti, Mărgărit lasă crîşma şi începe a rătăci fără a şti unde, pănă ce ajunge la malul riuluĭ. Acolo desnădăjduit maĭ ales pentru că ĭubita-ĭ ĭeste oarbă, se hotăreşte să-şĭ curme zilele, să se înnece. Cum văd cetitoriĭ noştri, Dl. Brociner duce răpede treaba: în aceea-şĭ sară botezat, împărat şi spînzurat. Pe la 8 sară Mărgărit a fost lovit de

amorezală, pe la 10 a intrat cu sila la Sanda în odaïe, pela 12, deznădăjduit, a început să nege pe D-zeu şi pe la 2 ïera să se şi înnece. Ce dracul, cam prea iute, chiar şi pentru un don Margareto del.... Brociner, cavaleriŭ cu faţă întristată. Gîndurile ce însoţesc zemeslirea planuluĭ de sinucidere sînt aşa descrise de autoriŭ ca şi cum Mărgărit ar fi un Hamlet, prinţul Danimarceĭ, în vestitul monolog ,,to be, or not to be. "Ascultaţĭ numaĭ : ,,De desuptul luĭ murmurau şi cîntau va- ,,lurile apeĭ şi cum sta ïel aşa nicĭ deştept ,,nicĭ adormit, îĭ trecu prin minte: *un pas* ,,*numaĭ şi în fundul apeĭ o mică agonie(!!!)* ,,şi toate s'ar sfîrşi, toate s'ar uita în vecĭ, ,,căcĭ acolo în adâncul apeĭ nu ïe groază de ,,judecătoriŭ şi de întunerecul înfiorătoriŭ al ,,Ocneĭ, nicĭ o pomenire de întîmplarea cea ,,groaznică din tufişul de lîngă Bucureştĭ şi ,,nicĭ durere pentru aceea că ochiĭ Sandeĭ ,,ïerau stinşĭ." Aşa cugetă despre *mica agonie* ţeranul Romîn, cînd ni-l zugrăveşte Dl. Brociner! Pare că auzim pe Hamlet: ,,To die,— ,,to sleep—, no more—and by a sleep to say ,,we end the heart—ache, and the thousand ,,natural shacks, that flesh is heir to....*) În acest moment critic pentru eroul nostru, ca

*) Să morĭ,—să dormĭ—nemic maĭ mult; cînd gîndeştĭ că pri'ntr'un somn putem pune sfîrşit suferinţilor inimeĭ şi miilor de îmboldirĭ cărora trupul nostru ïe supus...

deus ex machina, se ivește baba Cloanța, care cere un leŭ luĭ Mărgărit, dar acesta în loc îĭ dă un picior și se înduĭoșază numaĭ cînd baba zice că vrea să-ĭ spuĭe de norocul Sandeĭ. Mărgărit îĭ dă un leu și baba Cloanța „care știe toate", spune luĭ Mărgărit că ĭel ĭubește pe Sanda, Sanda pe dînsul și că ĭea Cloanța știe leac pentru ochiĭ Sandeĭ și cere un galbăn ca să i-l spuĭe. Se înțelege că Mărgărit îĭ făgăduește galbănul și Cloanța îĭ zice:

„Pe vîrful de pe Stînca draculuĭ, unde stă „besereca cea prăpădită, acolo se vede în „miezul nopțeĭ de Bobotează o crăpătură „mică, ce se face în bolta ceriuluĭ și cine „stă acolo pe vremea aceea și se roagă din „toată inema cu fața întoarsă spre resărit, „aceluia i se îndeplinesc toate dorințele."

Remănea deci ca la Bobotează să meargă acolo Sanda cu Mărgărit și tata își va căpăta vederile. Se înțelege dar bucuriea luĭ Mărgărit și a noastră împreună cu dînsul; dar cu toată bucuriea noastră pentru Mărgărit și pentru sermana Sanda, mărturisim că de D-l. Brociner n'avem nicĭ o bucurie și-ĭ vom face următoarea observare. Baba Cloanța a găsit pe Mărgărit, i-a spus despre ĭubirea luĭ pentru Sanda, i-a dat leac pentru ochiĭ oarbeĭ, aceste toate le înțelegem fiind-că Cloanța „știe toate". Dar de ce știind leacul boaleĭ, nu-l spune Sandeĭ cu care ĭera prietenă, care

o apără de furiea luĭ Mărgărit, nu spune nemica luĭ moş Ilie care făgăduea o mie de galbenĭ celuĭ ce-ĭ va tămădui fata şi toate le spune luĭ Mărgărit, care o bate mereu şi i-le spune pentru un leu şi un galbăn? Intrebarea poate părea cĭudată chiar unora din cetitoriĭ noştriĭ şi de aceea vom da lămurirĭ. Poporul vîră în povestele sale strigoĭ, vrăjitoare cari fac feliŭ de lucrurĭ maĭ pe sus de fire şi în asemenea plăzmuirĭ poporul crede cu tot dinadinsul; dar toţĭ vrăjitoriĭ şi strigoiĭ în poveştile populare sînt logicĭ în acţiunea lor, pentru că poporul le dă caractere reale, deşi îĭ pune de fac lucrurĭ peste fire. Cînd de pildă ne spune despre o mamă vitrigă, vrăjitoare orĭ strigă, atuncĭ aceasta va întrebuinţa puterea ce are pentru a face bine copiilor săĭ şi pentru a prigoni pe copiĭ ce-ĭ are barbatul de la altă femee. Vrăjitoriĭ şi strigoiĭ fac bine celor pe cariĭ îĭ ĭubesc şi reŭ celor pe cariĭ îĭ uresc. Cît de absurdă trebuĭe să ne para această babă Cloanţă a D-luĭ Brociner care nu spune leacul apărătoareĭ sale, Sandeĭ, orĭ luĭ moş Ilie care i-ar da o grămadă de parale, ci se duce în puterea nopţeĭ de-l spune luĭ Mărgărit şi a nume pentru un galbăn, luĭ Mărgărit care din brîncĭ şi din bătăĭ n'o slăbeşte.

Apoĭ ce harababură ĭe nuvela aceasta? Legendă, nu-ĭ ; cum cred ţeranii lucrurile,

nu-ĭ; cum le crede D-l. Brocineer ĭear nu? Ce feliŭ de *miş-marş* ieste dar poreclita nuvelă? Fiind că am început a vorbi despre poveştile populare, vom spune şi noĭ ce-va D-luĭ Brociner. In poveştile ruseştĭ, cînd povestitoriul dus de închipuire cam trece margenile adevăruluĭ, stă şi zice: „dacă nu vă place, nu ascultaţĭ, dar lăsaţi-mă să mint înnainte“. Astă frază se spune că refren orĭ de cîte-orĭ trebuinţa cere. De ce n'a luat acest obiceiŭ şi D-l. Brociner? Dar să mergem maĭ departe, să vedem ce spune D-l. autoriŭ. Am lăsat pe Mărgărit plin de bucurie din pricina leaculuĭ aflat de la Cloanţa. Cîte-va zile după acestea s'a hotărit se plece în ţerĭ străine (Bulgariea) pănă la Bobotează, cînd ĭera să vie să ducă pe Sanda la Stînca draculuĭ, la besereca veche. Innaintea plecăreĭ Mărgărit se duce să-şĭ ĭea remas bun de la moş Ilie şi de la Sanda. După o vorbire scurtă prin care Mărgărit spune cu lacrimĭ în ochĭ luĭ moş Ilie că de acuma vrea să se facă om cinstit, se duce în grădină la Sanda.

Aice vor face cetitorii cunoştinţă cu alt erou al D-luĭ Brociner,—cu flăcăul Miron, nepotul luĭ moş Ilie. Cetitorii de bună samă n'au cetit romane cavalereştĭ neroade din vrîsta de mijloc şi bine au făcut; dar nu ne îndoim că au cetit minunata lucrare a genialuluĭ Cervantes, lucrare prin care s'a dat lo-

vitură de moarte romanelor cavalereşti. Cetitorii îşi aduc deci aminte că, după toate regulele romanelor sentimentale şi neroade, trebuie să fie o Dulcinee, un angel radios mîncătoare de inemi, frumoasă ca soarele şi nevinovată (şi proastă) ca o păsărea; pe urmă trebuie să fie un cavaleriŭ cu faţa întristată care suspină după Dulcinee, îĭ poartă colorile, o apără şi se duce peste nouă ţerĭ şi nouă mărĭ pentru a învinge toate ţerile şi ale închina la poalele regineĭ ce i-a subjugat inema. De multe orĭ în loc de un cavaleriŭ sînt doĭ, amîndoĭ cu feţe întristate, „sans peur ni reproche“ vrăjmaşĭ înse; din aceştia unul remîne lîngă Dulcinee pentru a priveghea asupra fericireĭ, liniştei şi nevinovăţieĭ ĭeĭ. De obiceiŭ treaba se mîntuie prin lupta celor doĭ şi Dulcineea ĭeste a învingătoriuluĭ. D-l. Brociner n'a putut pierde prilejul de a îngheba asemenea frumuseţĭ şi în vieaţa ţeranuluĭ romîn. Am văzut că Sanda ĭeste Dulcineea, Mărgărit cavaleriul cu faţa întristată; cît despre al doilea cavaleriŭ priveghetoriŭ al nevinovăţieĭ... D-l. Brociner a însărcinat pe Miron cu asemenea cinstită îndeletnicire. Miron ĭe nepotul luĭ moş Ilie. [1])

[1]) Remăind singur cu Sanda, Miron spune aceste cuvinte. „Cînd te văz pe tine, așa respunse el uităndu-se la fată cu ochĭ strălucitorĭ, nicĭ atuncea nu gîndesc nemică. Dar mă uit la piciorușele tale și-mĭ zic: ce piciorușe gingașe are Sanda și cît de albe îĭ sînt mănile și cît de frumoasă i-ĭ pelița obrazului“.

Cînd în scena din crîşmă, acea scenă nenorocită pentru inema luĭ Mărgărit, cînd acest din urmă sărută pe Sanda, Miron strigă: „dacă-ĭ vorba aşa, atuncĭ aĭ a face cu mine; strigă de o dată Miron cu ochĭ *scînteetorĭ de mînie*, ridicînd braţul.“ Cînd veni Mărgărit să-şĭ ĭea remas bun de la Sanda, cavaleriul privighetoriŭ, Miron, îl respinge cu cuvintele următoare: „Aci o să ţi se înfundeze, Mărgărite, nu te maĭ încerca în zadar, căcĭ degeaba te trudeştĭ, cât trăesc eu. Şi dacă te maĭ apropiĭ încă un pas, adause el cu *ochĭ scînteictorĭ* de mînie, atuncĭ vaĭ de tine. zicînd acestea scoase un cuţit de la brîu şi se pregăti să lovească.“ Dacă şi acesta nu-ĭ cavaleriŭ, apoĭ cine dracul să maĭ fie? Se înţelege că în acest moment se amestecă Sanda şi trimete pe Miron să se primble, ĭear ĭea remîne singură cu Mărgărit. Am zis de la început că numaĭ moş Ilie fusese de vină maĭ înnainte de n'a avut loc declărarea de amor à la Rică Ventureanu. Acuma înse Mărgărit remăind singur, îĭ face Sandeĭ declaraţie în toată regula. Dăm o părticea din această scenă admirabilă ca să remîe urmaşilor: „Câtă-va vreme domni o tăcere adîncă, Sanda s'aşeḑă pe bancă cu capul rezemat de mînă şi stetea perdută în gândurĭ. Plec chiar a-zĭ începu Mărgărit. Sanda nu respunse şi remase nemişcată.... O! dacă nu te-aşĭ fi cu-

noscut nicĭ o dată urmă el cu glas duios.....“
„Vezĭ, Sand’o, ḑise el, prinzînd la inimă, înnainte de a te cunoaşte aşa cum te cunosc acuma, am dus un traiŭ vesel şi fericit, dar acuma inima îmĭ ĭe apăsată ca d’o nenorocire cumplită etc.....“ Şi apoĭ maĭ departe: „Nu, nu! N’am nicĭ tată, nicĭ mamă, nicĭ ĭubită, N’am pe nimenĭ aci pe pămînt.... Dar numaĭ pe tine te am, *izbucni el ca o furtună....*“ Ce jalnic şi sentimental! Parcă auzi pe Rică Ventureanu: „De cînd te-am văzut pe tine inima-mĭ palpită d’amoare şi sufăr peste poate.“

Acuma după ce cetitoriĭ au aflat cum fac declaraţiĭ de amor ţeraniĭ în ţara noastră, putem merge maĭ departe.

„O sărută uşor pe frunte şi părăsi bolta,“ plecă în ţerĭ străine pentru ca prin muncă cinstită să ajungă vrednic de Sanda şi la Bobotează să se întoarcă pentru a o aduce la Stînca draculuĭ şi a-ĭ da mîna şi inema. Se înţelege că aşa trebuea să facă Mărgărit, căcĭ aşa făceau toţĭ cavaleriĭ cu faţă întristată, toţĭ plecau în ţerĭ străine pentru a ajunge vrednicĭ de Dulcineea lor, făcînd năstruşnice vitejiĭ. Ce s’a întîmplat în lipsa luĭ Mărgărit cetitoriĭ trebuĭe să înţeleagă şi singurĭ: Sanda se usucă de dorul luĭ Mărgărit şi-l aşteaptă de Bobotează moş Ilie şi Miron nu înţeleg pricina, deşi acest din urmă pricepea că Mărgărit trebuĭe să fie de vină.

Cum vedem înse despre taina cu Stînca dracului nu aflase bietul Miron, dovadă la pag. 424 în următoarea bucată:

„—Miroane. Aşa-'e că azĭ e Marţĭ şi că maĭ avem treĭ zile pănă la Bobotează. Aşa-e?

„— Aşa este, treĭ zile, respunse Miron mirat."

In ajunul Bobotezeĭ o sanie s'a oprit di'naintea crîşmeĭ şi di'ntr'însa s'a scoborit Mărgărit. Moş Ilie s'a cam strîmbat văzîndu-l, dar cînd află că Mărgărit are mult aur cîştigat prin muncă cinstită, se linişti. Cum poate un ţeran să cîştige în cîte-va lunĭ mulţĭ galbenĭ în Bulgariea, remîne secretul autoriuluĭ.... După cîte va cuvinte cu moş Ilie, Margărit întră în odaĭea Sandeĭ, unde poftim şi noĭ pe cetitorĭ să vadă ce se petrece.

„—Sand'o, strigă el şi se repezi la dînsa. Ea tresări, scoase un ţipet şi căzu ca moartă în braţele luĭ.....

„— Bagă de seamă ce am să-ţĭ spuĭ, zise Mărgărit. Când s'o culca tat'tĕu, tu să eşĭ pe furişĭ din casă. Eu am să te aştept la întăia respântie a drumuluĭ ce duce în munţĭ.."

A da întălnire uneĭ oarbe, care trebuĭe să meargă necălăuzită de nime, de vreme ce nime nu ştiea taina lor, la întăiea respîntie a drumuluĭ ce duce în munţĭ ĭeste un fapt vrednic de talentul şi curajul autoriuluĭ; cît despre noĭ, vom zice cetitorilor: „Dacă nu vă place nu

ascultaţĭ şi lăsaţĭ pre Dl. Brociner să..... spuĭe maĭ departe." De altmintrelea însu-şĭ D-sa uită îndată răspîntiea şi pune pe Mărgărit să aştepte pe Sanda lîngă cerdacul crîşmeĭ, aproape de uşa grădineĭ. Călătoriea la Stînca draculuĭ ĭeste, se înţelege, cît se poate de poĭetică. O parte din călătorie o face Sanda pe jos, altă parte o duce cavaleriul nostru în braţe. Stînca ĭeste descrisă foate romantic, nu lipseşte nicĭ „tăcerea cea adîncă, întreruptă câte o dată de urletul depărtat al vr'unuĭ lup...." nicĭ „tăcere ca în mormînt" nicĭ „linţoliul alb" etc.... Mărgărit duce pe Sanda la margenea prăpăstieĭ, o pune cu faţa la resărit şi încep să se roage. Treaba merge strună, Sanda a strigat că vede ce-va luminos înnaintea ochilor, cînd, din nefericire, se arată Miron gîfîind şi strigînd: „Am venit se te scap din mîinele acestuĭ nelegiut." [Aice a uĭtat autoriul să spuĭe dacă a rostit cuvintele: cu voce grozavă, cu linişte îngrozitoare orĭ cu strigăt teribil; sîntem nedumeriţĭ]. Cum a aflat Miron că Mărgărit a dus pe Sanda la Stînca draculuĭ ĭe unul din preţioasele secrete profesionale ale autoriuluĭ nostru. Se înţelege că Mărgărit „ca un leu se aruncă asupra luĭ şi într'o clipă eĭ se cuprinseră," lupta se începu şi se încheie ast-feliŭ: „Mărgărit sări în sus, cu o lovitură de picior dete la o parte

leşul luĭ Miron...“ Sanda spărieată nu maĭ poate să se roage din inemă, pe de altă parte a trecut şi vremea aşa că remîne tot oarbă. Mărgărit în desnădăjduire, ridică pe Sanda deasupra prăpăstieĭ şi se aruncă împreună cu dînsa în bezna adîncă.

Ieată cuprinsul nuveleĭ d-luĭ Brociner. Credem că şi-au format acuma cetitoriĭ idee despre valoarea acesteĭ bucăţĭ literare pe care unele din ziarele noastre nu s'au sfiit a o numi frumoasă.“

* * *

Nu ştiĭ ce să admirĭ maĭ mult în această nuvelă; fantaziea ce i-a venit autoruluĭ de a îmbrăca în haine ţărăneştĭ un Rinaldo-Rinaldini, desăvîrşita necunoştinţă a pătureĭ sociale descrise, lipsa de adîncire psihică, lipsa de logică, absurditatea tipurilor şi a acţiuneĭ? Nu ştiĭ de ce să te mierĭ maĭ mult în această înşirare de fraze romantice. Am auzit că nuvela ĭe tradusă în nemţeşte. Am dori să ştim ce idee îşĭ vor face Germaniĭ despre ţeranul romîn, după cavaleriĭ descrişĭ de D-l Brociner. Aceştĭ ţeranĭ cu ochĭ scînteetorĭ şi strălucitorĭ, cu pletele bălăĭ auriĭ carĭ zboară ca o coamă de leu,—aceştĭ ţeranĭ carĭ admiră picĭoruşele micuţe, mîinele albe, pieliţa subţire a fetelor, carĭ îngenunche înnaintea patuluĭ ibovnicelor, carĭ amorezîndu-se în cîte-va ceasurĭ de desnădăjduire

se fac ateĭ, apoĭ se hotăresc să se înnece, monologînd ca Hamlet: „o mică agonie şi toate s'ar sfîrşi...." Nu ştim ce idee îşĭ vor face Nemţiĭ de ţeranul romîn, credem înse că dacă se vor găsi mulţĭ [sînt şi pri'ntre dînşiĭ oamenĭ deşteptĭ] cariĭ îşĭ vor face idee greşită despre ţeraniĭ de pe la noĭ, se vor găsi înse destuĭ cariĭ îşĭ vor forma idee adevărată despre valoarea literară a D-luĭ Brociner. Cetitoriĭ noştri, credem, îşĭ vor fi făcut pănă aĭce idee destul de dreaptă despre analiza psihică şi metoda logică la d-l Brociner.

Pentru a mări această convingere maĭ dăm cîte-va lămuririĭ alegînd două treĭ năzdrăvăniĭ maĭ bălţate din colecţiea îmbĭelşugată ce se află adunată în nuvela d-luĭ Brociner. Într'un loc ne spune autoriul că Sanda îşĭ închipuĭe pe Mărgărit cu ochiĭ albaştri, cu plete ....şi că chipul bărbatuluĭ ĭeste adînc zugrăvit în inema ĭeĭ. In alt loc ne spune că Sanda „cu ochiul ĭeĭ sufletesc" vede lămurit pe toţĭ afară de pe Mărgărit. Cum rimează aceste lucrurĭ împreună?

Cînd descrie întîlnirea luĭ Mărgărit cu moş Ilie îndată după omorirea jandarmuluĭ, Mărgărit se înfurie. Ieată ce ne spune D-l Brociner: „ear dacă veĭ îndrăzni să m'atingĭ încă o dată, adaugă cu glas resunatoriŭ şi vinele de pe frunte'ĭ se umflară— atuncĭ să ştiĭ că în curînd are să fie un ticălos maĭ

puţin pe lume.—Îşĭ turnă păharul plin, îl goli şi-l puse cu atîta putere pe masă că se sfărmă în miĭ de bucăţele.

„— Pentru D-zeu! zise moş Ilie mîngîindu-l, pe cînd aduna bucăţile de sticlă, de ce te-aĭ înfuriat aşa?

„Mărgărit nicĭ nu auzea ce spunea crăşmariul, el sta cufundat în gîndurĭ. De o dată tresări.“

Cum vă place şi aceasta? Omul ĭeste înfuriat, înfuriat într'atîta că „vinele i se umflară pe frunte,“ că strică păharul în miĭ de bucăţele, că ameninţă cu moarte pe moş Ilie, ĭear în timpul respunsuluĭ luĭ moş Ilie (şese cuvinte), respuns care nu putea să ţie maĭ mult de 10 secunde, autoriul ne declară că „Mărgărit sta acufundat în gîndurĭ şi de o dată tresări.“ Dar înfurierea cea grozavă s'a întîmplat maĭ în acela-şĭ timp, cum dracul se putea decĭ ca Mărgărit se fie în aceea-şĭ clipă şi înfuriat, de i se îmflau vinele pe frunte, să strice păharul şi tot o dată să fie şi acufundat în gîndirĭ? Nu încape îndoeală că D-l. Brociner scriind rîndul al şeselea, a uitat ce scrisese în celealalte cincĭ; orĭ că înşiră rîndurĭ fără nicĭ o legătură, numaĭ să aibă formă romantică.

Incheĭem în sfîrşit cu monologurile ce rostesc ţeraniĭ la noĭ cînd au de gînd să se omoare. Cetitoriĭ noştriĭ le vor auzi întăĭea-şĭ dată

că de bună samă nu le-au ştiut până acuma. Cetitorii îşĭ aduc a minte cum mor eroiĭ, prinţii, baronii, conţiĭ, cînd se ucid singurĭ în melodramele franceze: strigăte de groază, blăsteme, chemărĭ de suflete, infernul, retragerea di'nnaintea uneĭ vedenie grozave şi alte mărunţuşurĭ de acest soiŭ. Astă formă de declamare le place şi Nemţilor şi chiar genialul Schiller nu ĭe străin de atare păcate Deşi nu ne plac declămările pomenite nicĭ la genialul Schiller, dar la dînsul cel puţin ĭeste vorba de o dramă jucată înnaintea publiculuĭ, ĭeste vorbă de lucrare asupra privitorilor şi la urma urmeĭ la Schiller asemenea declămărĭ le aflăm spuse de conţĭ, baronĭ prinţese etc.....; dar cuĭ putea trece prin gînd să pună asemenea monolog în gura unuĭ ţeran romîn, fie acela şi contrabandist? Astă năzbîtie a făcut'o, cetitoriule, Dl. Dr. M. Brociner. Punem alăturea monologul ce rosteşte Franz Moor înnaintea morţeĭ în piesa luĭ Schiller „Hoţiĭ" cu vorbele cele de urmă ale luĭ Mărgărit.

„*Franţ* (uitîndu-se cu ochĭ marĭ după dînsul) În ĭead aĭ vrut să zicĭ! În adevăr aşa-mĭ miroase. (turbat). Sînt acestea ţipetele voastre, vă aud pe voĭ şuerînd, şerpĭ aĭ infernuluĭ?—Se apropie—izbesc în uşă!—De ce mă apucă fiorĭ cînd mă uit la vîrful spadeĭ? Uşa crapă—cade—nu ĭe scăpare.—Ha!

atuncĭ îndură-te tu de mine (scoate un lanţ de aur şi se zugrumă)."

Ieată şi monologul ţeranuluĭ Gheorghe al luĭ Ţopîrlan (aşa ar fi trebuit să-l cheme pe Mărgărit).

„Mărgărit tresări ca apucat de frigurĭ, apoĭ se plecă spre Sanda şi-ĭ zise cu o linişte stranie :

„— *Văzut-'aĭ două stele căzînd?* [Cum avea să vadă, dacă ĭera oarbă ?] Auzĭ tu clopotul cum sună ? E semnul că se scoală sihaştriĭ din morminte..... Iată-ĭ că vin.... se apropie... vor să ne apuce .. iată şi Miron!..."

Se înţelege că ţeranuluĭ romîn care ar fi rostit asemenea monolog, nu-ĭ maĭ remănea altă ce-va de făcut de cît să se arunce în bezna adîncă. Păcat numaĭ că Mărgărit azvîrlindu-se în beznă cu Sanda în braţe, n'a luat cu dînsul şi manuscriptul nuveleĭ d-luĭ Brociner, că făcea mare bine autoriuluĭ şi „Revisteĭ literare" şi publiculuĭ cetitoriŭ.

A. VLAHUŢĂ

A. Vlahuţă a scris două volume micĭ, u-nul de nuvele şi altul de poĭezii. Cantitatea scrierilor sale ĭe mică, dar în puţinul cît a scris a putut da într'u cît-va măsura talentuluĭ săŭ, un talent incontestabil distins. In puţin cît a scris s'a arĕtat individualitatea sa artistică. Decĭ analiza scrierilor luĭ Vlahuţă se impune.

Dacă articolul nostru despre Eminescu ĭe numaĭ un fragment critic, deşi despre dînsul se poate da judecata definitivă, cu atît maĭ mult va fi un fragment articolul acesta despre Vlahuţă.

Am zis aĭurea că A. Vlahuţă ĭe decepţionist. Să vedem care ĭe înţelesul şi cari sînt cauzele decepţionismuluĭ luĭ? Acestea le vom vedea analizîndu-ĭ scrierile.

„Din durerile lumeĭ“ ĭe titlul celeĭ de 'n-

14

tăiŭ şi celeĭ maĭ însemnate din nuvele. Un titlu foarte caracteristic şi care te pune pe gîndurĭ. Se potriveşte oare titlul cu conţinutul nuveleĭ? Nu numaĭ că se potriveşte foarte bine, dar ĭe de mierare că autoriul n'a dat acest titlu voluınuluĭ întreg. In adevăr: ĭeată-l, în nuvela întăiea, pe sermanul Radu Munteanu, tînăr, talentat, om cult, cum moare în chinurĭ în coliba seracă de la ţară, lăsînd fără nicĭ un ajutoriŭ pe nenorocita şi bătrîna luĭ mamă, care cade jos lîngă cadavrul luĭ „mugind ca o vită înjunghieată". Ieată maĭ departe doĭ copiĭ aĭ unuĭ flaşnetariŭ italian (De-a baba oarba) seracĭ, orfanĭ şi străinĭ, pĭerduţĭ într'un oraş mare ca Bucureştiĭ. flămînzĭ, goĭ, tremurînd, cum se înghesue unul lîngă altul ca să se încălzească „mititeiĭ de ĭeĭ". Ieată cătunul (Amintirĭ) trist şi părăsit, numaĭ cîte-va colibe; în una stă zăcînd moş Simion, aşteptînd, cu sicriiul pregătit de zece anĭ, pe izbăvitoarea tuturor durerilor, moartea; şi această moarte, într'un acces de beţie şi turbare, i-o dă însu-şĭ fiiul luĭ: „Un topor repezit şi ţeasta trosni sfărămată". Privіţĭ pe tînăra şi frumoasa călugăriţă (Eupraxiea) cum se zbucĭumă şi se istoveşte şi moare ofticoasă din pricină, că toate cerinţele naturale ale trupuluĭ ĭeĭ sînt călcate în picĭoare. Ieată, un fiiŭ nenorocit (Vişan) care într'un moment de turbare împuşcă pe

mă-sa, ĭe osîndit la munca silnică şi-ĭ împuşcat la rîndul său de păzitoriŭ. Ieată durerile, adevăratele dureri ale lumeĭ. In tot volumul nu ĭe o singură notă maĭ veselă. Şi tot melancolic, sombru şi dureros ĭe conţinutul volumuluĭ de poĭezii. La Eminescu se simte cîte o dată o notă veselă, se simte un zîmbet pe faţa luĭ. Aşa de pildă în „Călin", în „Cupidon" orĭ în scena de'ntăiŭ din „Luceafăr." Vlăhuţă remîne serios şi trist totdeauna, acesta ĭe tonul general şi neschimbăcĭos al telentuluĭ său. In nuvele, unde simţimîntul autoriuluĭ se exprimă maĭ mult indirect, ĭel s'a aretat prin alegerea temelor, prin zugrăvirea maĭ ales a durereĭ. In poĭeziile lirice înse poĭetul expune simţimintele luĭ proprii, de-a dreptul. Şi aceste simţiminte sînt adînc dureroase:

„Viforoasă mi-e vieaţa, și deșartă, și amară,
Ce trudit mă simt sub crud'a suferinţelor povoară!
Mi'ĭ greu capul, ca de-o noapte, lungă, dusă 'ntr'o orgie,
Par'c'ași fi de-un veac pe lume... O paragină pustie...
Spulberatu-mi-s'a păn' și scrumul visurilor mele.
Ș'acum gîndurile toate, ca de plumb, mi le simt grele,
'Mi-a remas inema rece și'mpietrită de durere..."

Şi în altă poĭezie „Melancoliea:"

„Bĭetele gîndurĭ și-au ars aripele'n para dureref;
Grele îmĭ par., ca de plumb, în vîlva atîtor mizeriĭ.
Un întunerec adînc, și-un frig, ca de moarte, m'apucă.."

Şi din toate iluziile şi visurile ceea ce maĭ simte, ceea ce-ĭ remîne ĭe:

„Sila de ziua de a-zĭ şi teamă de ziua de mîne."

Şi cînd aĭ iluziĭ sfărmate, cînd în vîlva atîtor mizeriĭ un frig ca de moarte te-apucă, de sigur numaĭ durere veĭ vedea împrejuru-ţĭ şi, dacă ĭeştĭ artist, numaĭ durere, orĭ cel puţin maĭ ales durere veĭ zugrăvi. Dar de unde vine această durere, care ĭe pricina că s'a spulberat până şi scrumul visurilor poĭetuluĭ? Cauzele sînt mizeriile vieţeĭ. Şi nu ĭe de mierare dacă simţĭ inema împĭetrită de durere, mierare ar fi dacă, tu, om bun, blînd, cinstit, te-aĭ simţi altmintrelea „în vîlva atîtor mizeriĭ«. Una din pricinile decepţionismuluĭ exprimat în micul volum de poĭeziĭ ĭe poziţiea arteĭ în societatea de a-zĭ. Intr'o societate unde toţĭ aleargă după cîştig, după prozaicul ban, unde lupta pentru traiŭ ĭe atît de grea, de sigur interesul pentru artă nu va fi aşa de mare după cum ar dori artistul care îşĭ pune tot sufletul în producţiunea sa.

Dar nu numaĭ poziţiunea arteĭ, dar şi a artistuluĭ ĭe nefericită, umilită peste măsură, dacă artistul ĭe sărac. Aceasta ĭe ideea centrală în frumoasa satiră „Linişte." În volumul de nuvele găsim una, cea maĭ mare şi maĭ importantă „Din durerile lumeĭ" care

pare scrisă înnadins pe tema decepţionismuluĭ. Eroul nuveleĭ, Radu Munteanu, un tînăr, cinstit, *poĭet*, ajunge decepţionist, ĭe distrus de mediul social modern. Cauzele decepţionismuluĭ luĭ Radu Munteanu sînt pentru noĭ cu atît maĭ interesante cu cît Radu Munteanu ĭe *poĭet* şi ĭel, cu cît oare care asemănare între Radu şi poĭetul însu-şĭ ĭe vădită. Ieată cîte-va citaţĭ micĭ; ĭele arată cauzele carĭ au distrus şi vieaţa şi iluziile tînăruluĭ Radu Munteanu.

„Iel ĭera iubit de camarazii luĭ şi mulţĭ prietenĭ din şcoală l'au ajutat carĭ cu ce-au putut. Dar s'au găsit şi de aceia carĭ să-şĭ bată joc de sărăciea luĭ, să-şĭ vîre degetele, rizind. prin spărturile haineĭ luĭ vechĭ, cu mînecile scurte, care abĭea-l maĭ încăpea şi prin care viforul şuera a batjocură şi-a deznădăjduire pe vreme de iearnă. Şi toate umilinţele pe carĭ ĭel le primea c'un zîmbet silit şi dureros, izbeau greu şi adînc, ca nişte tăişurĭ de topor, în această natură blajină, de-o mîndrie stăpînită şi îngăduitoare, care-şĭ închidea durerile şi 'şĭ le strivea în ascuns c'o putere ne-obicĭnuită la vìrsta aceea" (pag. 18).

„Pentru oamenii săracĭ şi espuşĭ fatal umilinţilor, natura ar fi trebuit să-şĭ croească un sistem nervos maĭ din topor, maĭ... a nesimţire, ce-va... aşa cum ĭe la animale şi la

mulţĭ oamenĭ bogaţĭ. Aşa se gîndea adesea orĭ Radu, care înghiţea toate brutalităţile popeĭ, năbuşindu-şĭ în piept mîniea şi ura ce-l zugruma“.. (pag. 14) „Spiritul luĭ de observare, îndreptat pururea şi prea de timpuriu, asupra celor ce se petreceau în lume, îl făcu să înţeleagă cît ĭe de greu să răzbaţĭ şi să ajungĭ a însemna ce-va între aĭ tăĭ, cînd ĭeştĭ atît de sărac şi cînd aĭ nenorocirea de a fi maĭ deştept, maĭ cinstit, maĭ simţitor cît alţiĭ (pag. 20).»

Cum vedem A. Vlahuţă, ca şi Eminescu, îşĭ dă bine socoteală, orĭ poate maĭ bine zis, simte foarte bine cauzele decepţionismuluĭ, cauzele aşa numiteĭ boale a veaculuĭ la poĭeţĭ şi nepoĭeţĭ. Cred că aveam decĭ dreptate, cînd am zis în articolul «Decepţionismul în literatura romînă» că pricina decepţionismuluĭ la noĭ ca şi aĭurea trebuĭe căutată într'un complex de cauze, carĭ se află în mediul social, orĭ, cum ne-am exprimat maĭ sus, «în întocmirea socială burgheză modernă.»

Concepţiunea poĭetică a luĭ Vlahuţă ĭe mult maĭ puţin vastă de cît a luĭ Eminescu şi multe chestiĭ filosofice orĭ sociale nu sînt atinse, orĭ poate ar fi maĭ drept a zice, nu sînt *încă* atinse de A. Vlăhuţă. Aşa, decepţionismul luĭ Vlăhuţă nu şi-a găsit o formulare filosofică, pe cînd pesimismul luĭ Eminescu şi-a aflat'o în Schopenhauerianism şi în Budhism. De aceea

nicĭ nu s'ar potrivi cuvîntul de pesimist luĭ Vlăhuţă şi vom întrebuinţa decĭ cuvîntul, care după cum am zis maĭ înnainte, ne pare mult maĭ potrivit: decepţionist. Asemenea Vlăhuţă n'a atins de loc chestiea idealuluĭ social şi despre ĭel decĭ n'am putea spune că are idealul în trecut.

Vlăhuţă simte toate mizeriile vieţeĭ moderne şĭ îşĭ esprimă acest simţimînt dureros, numaĭ din cînd în cînd auzĭ cuvîntul că aceste durerĭ şi mizerii nu sînt numaĭ însuşirile vremeĭ noastre, cì „născutu-s'au cu lumea, cu lumea vor pierì!“; aceasta nu ĭe înse espresiunea uneĭ sisteme filosofice a desperăreĭ ca la Leopardi, ci maĭ curînd generalizarea uneĭ simţirĭ subiective. Se ştie în adevăr că, dacă sîntem veselĭ, ne pare toată lumea veselă, ne pare că şi luna luminează maĭ dulce; cînd înse sintem triştĭ, cuprinşĭ de durere, vedem această durere în toţĭ, pare că şi natura plînge cu noĭ. Durerea ce o simţim ne pare că a fost, ĭeste şi va fi vecĭnică. La Vlăhuţă ĭe tocmaĭ generalizarea acestuĭ sentiment subiectiv. Dacă înse luĭ Vlăhuţă îĭ lipseşte o sistemă filosofică, astă nu vrea să zică că n'are poezii cari ating, esprimă, ideĭ înnalte, de interes general şi de interes filosofic. Le are şi încă foarte frumoase. Ieată de pildă una intitulată „Cugetărĭ“.

Zbuciumul vieţeĭ, alergarea după noroc, care se mîntuĭe cu moarte, lupta neîntreruptă cu condiţiunile vieţeĭ ĭe admirabil reprezentată, plasticizată prin o mare fără început şi fără sfîrşit, fără cărărĭ, unde omul într'o luntre şubredă, purtat de vînt, lovit de stîncĭ, vîsleşte tot înnainte. In cotro?—Cine ar putea să ne spuĭe? Vîsleşte pănă ce valul mărei îl îngroapă. Şi apoĭ?

— Şi apoĭ... cine ar putea să respundă?

„Vîslaș ce-aleargă împins în zare
De oarba sete a fericireĭ
Pe cîmp de ape fără cărare
Omul ĭe pururĭ prad'amăgireĭ.

* * *

Și cînd vieața abiea 'ĭ-o rază,
Atît de slabă și trecătoare,
Cînd știe bine că 'nnaintează
In spre-a pieireĭ de vecĭ vîltoare,—

De ce vîslește și se răpede,
Cu-atîta pripă și nerebdare,
Dup'o nălucă de foc, ce-o vede
Fugînd în noapte-ĭ, din zare'n zare?

. . . .
Unde mă ducețĭ, visurĭ deșarte?
. . . .
. . . .

Unde-s acele limanurĭ sfinte,
Chinul amarnic să mi-l omoare?...
Maĭ innainte! — Maĭ înnainte!
Iĭ șoptesc glasurĭ amăgitoare;

Și omul trece pe 'ntinsa mare,
Cu valurĭ răpezĭ și ape adîncĭ,

Călătoriŭ, veşnic în nerebdare,
Impins de vînturĭ, lovit de tîncĭ

Tîrziu, cînd simte că ĭe aproape
Clipa, în care valul, sub dînsul,
Să se desfacă şi să-l îngroape,
Se uită 'n urmă şi-l umple plînsul;

Căcĭ tot trecutu-ĭ pare-o comoară
De fericire, remasă 'n drum.
Păn şi durerea-ĭ de odinioară,
Plină de farmec o vede acum.

. . . .

Gîndu-ĭ adoarme în nemişcare,
Ochiĭ s'acopăr, stinşĭ, sub pleoape,—
A neființeĭ eternă mare
Valu-şĭ desface ca să-l îngroape."

Poate cam prea lungă (noĭ am citat o parte), dar admirabilă poïezie. Cît de măreaţă, de înfiorătoare ĭe moartea din strofa din urmă! Cit de jalnic de adevărată ĭe aceastâ imagină plastică a clipeĭ din urmă, a morţeĭ care se apropie! Vîslaşul în mijlocul măreĭ nemărgenite, mare fără de'nceput şi fără de sfîrşit, simte că a venit vremea, cînd va fi îngropat în marea neființeĭ eterne şi atuncia, se întoarce şi priveşte înnapoĭ la lungul drum străbătut şi un dor, un dor nebun de vieaţă, îl apucă în cît şi durerile trecute îĭ par pline de farmec. Adevărat, foarte adevărat. Dar ĭe oare adevărat acest simţimînt pentru toţĭ oameniĭ? Şi maĭ ales ĭe oare acest simţimînt comun tuturor poïeţilor, în deosebĭ poïeţilor decepţionişti, pesi-

mişti ? Nu aceste simţiminte despre moarte a avut nobilul Leopardi, care într'însa vedea sora bună a iubirei, care îşi reprezenta moartea prin o fecioară frumoasă pe al cărei piept iel nefericitul poiet îşi va culca nobilul său cap pentru veşnica odihnă :

„Solo aspettar sereno
Quel di ch'io pieghi addormentato il volto
Nel tuo vir.ineo seno".

Dar simţimîntul enormei majorităţi a oamenilor ieste acela pe care ni-l arată Vlăhuţă şi acesta ie simţimîntul său propriu. Simţimîntul său propriu ni l'a zugrăvit poietul descriind iubirea de vieaţă, frica de moarte. In altă poiezie poietul vorbeşte ieară-şi de această dorinţă de vieaţă. Vorbim de poieziea, „Din prag". Cînd idealistul, nobilul prinţ al Danemarcei, lipsit de energieă şi de voinţa tare cari se cer în lupta pentru traiŭ, a dat pieptul cu mizeriile vieţei, atunci descurajat spune această frază remasă clasică :

„To be, or not to be? That is the question." A fi. ori a nu fi? ieată întrebarea. Şi de atunci cîţi oameni şi cîţi poieţi artişti nu şi-au pus'o ? Intre aceştia sînt şi poieţii noştri Eminescu şi Vlăhuţă. Intrebarea poate să fie pusă în două feliuri: din punctul de vedere general pentru omenire şi din punctul de vedere special — pentru sine. Noi am văzut, cum Eminescu îşi pune această întrebare

di'ntr'un punct de vedere general în „Mortua est.“ Eminescu are înse şi altă poĭezie, despre care n'am vorbit, şi unde această groaznică întrebare ĭe pusă din punctul de vedere al său propriu, şi a nume în poĭeziea. „Se bate mĭezul nopţeĭ...“ Ie stranie această poĭezie. Numaĭ şase versurĭ şi foarte confuză. Şi cu toate acestea poĭeziea ĭe minunat de frumoasă şi, cugetînd maĭ mult, vedem că nicĭ greşelĭ nu are, că ĭe adevărat şi admirabil exprimată o stare sufletească. Ie vorba de acea stare cînd dorinţa de vieaţă şi ideea de moarte sînt maĭ tot atîta de tarĭ, aşa că puse în talerele cumpeneĭ atîrnă de o potrivă. Dorinţa de vieaţă şi dorinţa de moarte se neutralĭzază una prin alta. Asemenea stare psihologică nicĭ nu poate să nu fie nelămurită. In atare stare sufletească nu poate, se înţelege, fi vorbă de raţionamente, de argumentărĭ, ca la Hamlet; nu poate fi, de asemenea, vorbă de izbucnirĭ de sentimente felĭurite, cînd toate puterile sufleteştĭ sînt neutralizate. Pentru atare stare psihologică ĭe cît se poate de potrivită poĭeziea luĭ Eminescu.

Vlăhuţă şi-a pus aceea-şĭ întrebare, dar într'o poĭezie de patru feţe, plină de raţionamente, de argumentarĭ, de sentimente felĭurite. De o dată acest lux de argumentare pare a fi o greşală fundamentală: cînd omul

a ajuns la ideea sinuciderei nu maĭ raţionează patru pagine. Dar aşa s'ar părea numaĭ de o cam dată, cugetînd maĭ bine, vedem ce adevăr se ascunde în astă poĭezie şi cît ĭe de naturală. „Din prag" ne înfăţoşază altă stare sufletească de cît a luĭ Eminescu, de aceea ĭeste şi descrierea cu totul alta. Vlăhuţă ne zugrăveşte lupta între dorinţa de-a trăi şi cea de-a muri. Dorinţa întăĭea înse ĭe mult maĭ tare, de aceea ĭe foarte natural ca la ivirea ideeĭ de moarte toate puterile viĭ ale sufletuluĭ să înceapă a protesta; ĭe foarte natural să se ridice o furtună întreagă în sufletul omuluĭ. Poĭeziea, orĭ monologul (pentru că „Din prag" ar putea fi numită un monolog în versurĭ), se începe prin o proestare la cea di'ntăiŭ ivire a ideeĭ de moarte, de sinucidere.

„O, dar ĭe mişelnic lucru singur zilele să-ţĭ curmĭ!"

Bine înţeles, acest argument nu ĭe destul de puternic, destul de doveditoriŭ pentru un suflet bătut de gîndurĭ, apăsat de durerĭ şi, pe nesimţite, duhul morţeĭ începe să-l ademenească:

„Inţeleg, împărăţiea ta, cu vecĭnica-ĭ odihnă
Ieste singura'mĭ scăpare.—O să fiu acolo 'n tihnă:
Nicĭ urit, nicĭ dor, nicĭ cobea neprielnicelor gîndurĭ
. . . .
. . . .

Şi-o să dorm în întunerec şi în liniştea eternă
N'o să-mĭ pese—căpătăiul de'mĭ va fi pĭetroiŭ orĭ pernă."

Şi aşa maĭ departe, un şir întreg de argumentărĭ ca astea, şi altele, cari pledează pentru moarte, odihna de vecĭ; dar pe toate le nemiceşte un formidabil sentiment contrariŭ:

„Insė, uit'te, mă'nspăĭmîntă întunerecul de vecĭ
Ne'ntreruperea acesteĭ liniştĭ împĭetrite recĭ
Să nu maĭ revin în vĭeaţă nicĭ o dată?... nicĭ o dată!...
O! 'ĭ grozavă vorba asta!.. limba ne maĭ dezgheţată,
Huma ne maĭ încălzită de simţirĭ şi de ideĭ!
Nu de moarte mă cutremur,—ci de vecĭniciea ĭeĭ..."

În aceste admirabile şi energice versurĭ, poĭetul a exprimat cea maĭ mare, cea maĭ puternică groază a timpuluĭ nostru în potriva morţeĭ. Hamlet găseşte alt argument hotăritoriŭ:

„To die—to sleep—
To sleep! perchance to dream?—Ay there's the rub—For in that sleep of death what dreams may come".

„În acest somn al morţeĭ ce visurĭ vom avea"; ce feliŭ de vĭeaţă ĭe vĭeaţă de di'ncolo, de unde nu se întoarnă nicĭ un călătoriŭ (no traveller returns). Vieaţa după moarte, ĭeată ce înspăĭmînta pe oamenii din vremea luĭ Shakespeare; astă-zĭ înse, cînd nu maĭ credem în acea vĭeaţă de apoĭ, ceea ce poate înspăĭmînta, ceea ce ne doboară mintea în faţa morţeĭ ĭe acel „nicĭ o dată", de care ne

vorbeşte poĭetul nostru. Să morĭ, să nu maĭ viĭ îndăret nicĭ odată! Dar ce ĭeste acest „nicĭ o dată“? Cum aşa nicĭ o dată? Să nu maĭ viĭ îndăret o mie de anĭ, un milion, un miliard, miliarde de miliarde de anĭ, atîţia anĭ cîţĭ vor putea fi exprimaţĭ pri’ntr’un şir de cifre a căruia lungime ar fi de la pămînt pănă la soarele strălucitoriŭ, dar... nicĭ o dată? Pare că aĭ căzut într’o prăpastie, unde ĭe întunerec beznă şi te ducĭ, te ducĭ şi nicĭ o dată nu atingĭ fundul. Repetăm: acest sentiment modern de groază în faţa morţeĭ ĭe admirabil exprimat prin versul ce-am citat maĭ sus:

„**Nu de moarte mă cutremur,—ci de vecĭniciea ĭeĭ**“...

Dar orĭ cît de convingătoriŭ ar fi acest argument ĭel nu poate să nemicească toate sentimentele dureroase carĭ vorbesc pentru moarte.

Întăiul argument care a pledat pentru ĭea ĭe că moartea are bunătăţile ĭeĭ, dîndu-ţĭ odihna, ĭear reutăţile ĭeĭ nu sînt reutăţĭ pentru că nu le simţĭ. Dar după îngrozitoriul „nicĭ o dată“, care a făcut să cază jos talerul cumpeneĭ în care ĭera vieaţa şi să se ridice sus de tot celalalt în care ĭera moartea, trebuĭe un argument cu totul alt-feliŭ de puternic, alte sentimente carĭ să atîrne

greu în cumpănă spre a o face să se plece în spre moarte. Acesta ĭeste, că nu poţĭ chiar să trăeştĭ apăsat de-atîtea mizeriĭ, de-atîtea durerĭ. Ieată cum ĭe exprimat acest sentiment în versurĭ energice.

„Viforoasă-mĭ ĭe vieaţa şi deşartă şi amară,"

Şi altele pe carĭ nu le-am citat, cum ĭe.

„Aşĭ voi să nu-mĭ întrebe nimene cugetul şi plînsu-mĭ
Ca un vînt pri'ntre ruine—simt că-mĭ vîjie între tînple.
Ie 'ntunerec şi cenuşă . . ."

Aceste sentimente cad ca bucăţĭ de plumb în talerul cumpeneĭ, strigă tare: trebuĭe să morĭ, n'aĭ cum să trăeştĭ, n'aĭ pentru ce să trăeştĭ. Care argument ar fi destul de tare ca să distrugă aste dureroase sentimente cînd argumentul cel maĭ tare cu putinţă „nicĭ o-dată", n'a putut să le stea în potrivă? Logică ĭe sinuciderea, distrugerea vieţeĭ încărcate de durerĭ; dar acuma se ridică alte sentimente nelogice lipsite de argumentare, dar a-dînc de adevărate, acestea sînt: simţul de conservare, ĭubirea de traiŭ, ĭubirea instinctivă pentru vĭeaţă. Pare că simţind primejdiea, ĭele se azvîrl cu tărie, c'o selbatecă putere în cumpănă. Ieată cum strigă, tremurînd de mînie şi de frică, instinctul de conservare, energiea vieţeĭ:

„A, ïe negrăit de lesne să-ţï răpezï un glonţ în creer...
Dar pe ceriŭ scîntee luna, dar în ïearbă cînt un greer;
Ie-o mişcare, ïe un farmec, care'n vecï nu se curmă,
Şi cînd te întorcï şi cugeţï, lung privind ce laşï în urmă;
Simţï că nu-ï chip să te saturï, c'a trăi ï-o fericire,
Primeştï orï-ce suferinţă—dar eterna nesimţire
Nu.—Durerea are un capăt.—Moartea-ţï zice nicï o dată.
Altă vïeaţă?... Altă lume?... ï-o poveste minunată,
Inse ca să-ï dea crezare, în vecï mintea-mï n'o să poată:
Ieu o lacrimă de-aicea nu mi-aşï da-o pentru toată
Nesfîrşita fericire din vieaţa de apoï."

Şi versul din urmă:

„Innaintea morţeï mele,—moartea dragosteï de vieaţă."

Admirabil de adevărat. Ceea ce hotăreşte pe omul care îşï pune întrebarea „a fi orï a nu fi" să dea respunsul afirmativ: „a fi" pe Hamlet, ca pe orï-care altul, nu ïe cutare, orï cutare argument, nu ïe „visul după moarte nu ïe groznicul „nicï o dată", ci toată energiea vieţeï, toate sentimentele de carï nu poţï să te saturï ïe dragostea de vïeaţă. Cu aceste simţimente ne naştem, ïele sînt în sîngele şi în nerviï noştri, ïele sînt grămădite de sute de generaţiï, carï au fost înnaintea noastră şi moştenite de la ïele. Poïeziea „Din Prag" ïe cam lungă, sînt unele versurï carï ar putea să lipsească, fără a pricinui vre-un neajuns pentru fondul emoţional, pentru cuprinsul poïezieï, dar analiza sentimentelor multiple şi argumentările, urmărï logice ale lor, ïe făcută foarte bine

în poĭezie. În această poĭezie Vlăhuţă arată că ĭeste în adevăr, cum vom vedea şi maĭ bine de-acuma înnainte, un poĭet psiholog.

Dar se vede şi alt ce-va în această poĭezie: ĭea caracterizază ceea ce am numit fondul prim al poĭetuluĭ. Fondul prim al luĭ Vlăhuţă, ca şi al luĭ Eminescu, nu ĭe nicĭ pesimist, nicĭ decepţionist, ci maĭ curînd optimist. Fondul prim arată o ĭubire de vieaţă, o tendinţă egoistă, dar naturală, de-a trăi şi de a se bucura de toate bunătăţile vieţei. Şi pe acest fond de optimism s'a altoit decepţionismul luĭ, datorit, cum am spus, complexuluĭ întreg al vieţeĭ sociale. Vorbind despre creaţiunea luĭ Vlăhuţă, din punctul de vedere al ideilor şi sentimentelor ce cuprinde, n'am putea să trecem cu vederea poĭeziea „Dormĭ în pace“, în multe privinţĭ, cea maĭ bună din cîte a scris poĭetul nostru. In ĭea găsim exprimată concepţiea şi sentimentele religioase. Această concepţie şi aceste sentimente sînt înse deiste, creştino-deiste. Acest lucru va face pe uniĭ din cetitoriĭ noştri să zimbească; şi în adevăr concepţiea filosofică propriŭ zisă a poĭezieĭ ĭe aproape naivă. Dacă astă concepţie înfăţoşază credinţa poĭetuluĭ însu-şĭ în unul din stadiele desvoltăreĭ sale orĭ dacă a vroit să zugrăvească în general sentimentele unuĭ om religios, concepţiea ca atare tot naivă remîne. Se înţelege că

Dumnezeu n'a făcut pe oamenĭ după chipul şi asemănarea sa ; dar oamenii l'au făcut pe Dumnezeŭ chipul şi asemănarea lor, dîndu-ĭ însuşirile lor, maĭ exagerate bine înţeles, concentrînd într'însul toate însuşirile şi cerinţele morale, idealul lor moral. Acesta ĭe de altmintrelea un adevăr, acuma prea cunoscut, aproape banal. De obiceiŭ înse nu se ĭea în samá că Dumnezeu nu numaĭ că ĭe făcut după chipul şi asemănarea oamenilor, dar fie-care om religios în parte îşĭ închipuĭe pe Dumnezeu după chipul său: „In seinen Göttern malt sich der Mensch*)“ Omul îşĭ concentrează în Dumnezeu idealul său şi cerinţele sale de dreptate, simpatie şi armonie universală. Şi cum morala şi cerinţele morale ale oamenilor nu se asamănă, ba chiar sînt foarte felĭurite, ĭese că la urma urmeĭ nu samănă nicĭ Dumnezeiĭ lor. Aice se vede dară limpede cît de mult poate să exprime poĭetul, exprimînd pe Dumnezeul său. Tema poĭezieĭ cred că o cunosc toţĭ cetitorii noştri. Poĭetul ĭe pe mormîntul ĭubiteĭ sale şi ĭeată ce gîndurĭ îĭ vin, „cînd de-a cruceĭ muche rece îşĭ lipeşte tîmpla fierbinte“.

„Cîte o dată stînd aicea la mormîntul tău îmĭ vine
Ca o furie nebună. Şi-aşĭ voi atuncĭ aproape

*) Omul se zugrăveşte în zeiĭ săĭ. Schiller.

Fața'n fata colea lîngă pieatra astei triste groape,
Să-mi descind'acela, care, cu puternica lui dreaptă,
Lumile le cîrmuește, și'n văzduh astrii îndreaptă,
Și ieŭ viermele din tină
Să-i cer ast-feliŭ socoteală lui, izvorul de lumină:
„Doamne, dacă nu se mișcă nicĭ un paiŭ de pe pămînt
Fără știrea și voința ta, și dac'al tău cuvînt
Ieste singura poruncă, căreĭ toate se supun;—
Dacă tu iești drept, puternic și nemărgenit de bun,—
Spune,—pentru ce adesea lovitura ta 'ĭ nedreaptă?
Pentru ce ne surpĭ credința'n judecata ta'nțeleaptă?
De ce—fulger—cazĭ pe-un templu, spintecĭ bolta ta sfințită,
Și în țăndărĭ crepĭ icoana Maiceĭ Domnuluĭ trăsnită?
De ce-așternĭ omătul ierneĭ peste floarea luĭ April,
Și-un lințoliŭ pe obrazul visătoriuluĭ copil?
Pentru ce ieaĭ două inemĭ, cărora *tată* zicĭ că ieștĭ,
Și, topindu-le în focul tinereței, le ursești
Dor cu dor să-șĭ împletească, prinse'n dragoste nebună,
Și cînd se iubesc maĭ dulce și-șĭ fac visurĭ împreună,
Din senin îțĭ vine-o toană: zvîrlĭ țerîna peste una
Iear pe cea stinghere—neagra jale pentru tot deauna!
. . . .
. . . .
Doamne, ieartă'ĭ pe aceia cari 'ncep să se 'ndoească".

Ceea ce se exprimă, ceea ce s'a dezvălit în aceste magnifice versurĭ, tremurînd de emoțiune, de vieață, ie cerința intimă a natureĭ poietuluĭ, cerința de dreptate, de bunătate, de iubire, de simpatie, de armonie universală. Aceste cerințe proprii intimeĭ naturĭ a poietuluĭ sînt concentrate într'un dumnezeu din ceriŭ, iear cînd aceste simțimente sînt lovite de realitate poietul se revoltă. Strigătul de revoltă și de durere, care se simte în aceste admirabile versurĭ ie resultatul disarmonieĭ între cerințele ideale și morale ale natureĭ poietuluĭ și între realitatea lucrurilor. Dar ce-

rinţele ideale şi morale nu sînt unicul element al credinţeĭ, al religiuneĭ, ĭeste altul, care după Feuerbach ĭe chiar esenţialul factor în producerea simţimentelor religioase: acesta ĭe *frica, teama*. Frica de necunoscut, de imensitatea misterioasă, care ne încunjură. Şi acest simţimînt de frică face pe poĭet să zică: „Doamne ĭeartă-ĭ pe aceia etc." Maĭ bine încă ĭe aretat sentimentul de revoltă înnăbuşit de frică maĭ departe. Poĭetul stă la secriĭul ĭubiteĭ sale moarte, care:

„Işĭ dă duhul, liniştită, ca un Mesiea pe cruce.
Am simţit atuncia, Doamne, că din sufletu-mĭ se duce
Păn'şi drojdiea credinţeĭ ce-o purtam fiinţeĭ tale.—
Şi mi-am zis:—De sigur, pasul, pe-a vieţeĭ noastre cale
Nimenĭ alt nu ni-l îndreaptă: dumnezeĭ-ne sîntem noĭ.
Lumea asta 'mbătrînită în mizeriĭ şi nevoĭ
Singură se cîrmueşte."—...

Aceste gîndurĭ rebele dispar înse, cînd poĭetul ĭese sub minunata boltă înstelată a nopţeĭ şi psihologiceşte ĭe perfect adevărată această trecere de la rebeliune la credinţă la un om, care n'are o concepţie filosofică maĭ modernă maĭ ştiinţifică. În odaĭe ĭe chipul galbăn din secriiŭ, dovadă atît de dureros de vădită a disarmonieĭ care aţiţă rebeliunea poĭetuluĭ; dar afară, singur, noaptea, în faţa imensităţeĭ natureĭ, în faţa imensuluĭ necunoscut, trebuĭe să se manifesteze elementul celălalt, frica, teama care face pe poĭet să zică:

......„Ie cu putinţă să fim tot di'ntr'o bucată
Ieŭ clipa de lut, şi dînsa-vecĭniciea de lumină!
Ieu uresc şi plîng ĭea trece zimbitoare şi senină.....
Ieu mă tîrîiŭ prin noroaie, ĭea pluteşte în ceriŭ albastru....
Cîtă depărtare, doamne, de la vierme păn la astru!
Dar cum lunecă prin stele, fără să le-atingă?...„Cine
Mîn'atîtea lumĭ, cu pază, pe cărările senine?"

. . . .

„O! ce mic, şi ce netrebnic m'am simţit atuncĭ"

Şi versul de la sfîrşit:

„Am venit să-mĭ plec genunchiĭ şi-a mea inemă spre Domnul."

Ie vorba decĭ aice de un feliŭ de demon pocăit ca la Eminescu. Inferioritatea concepţieĭ filosofice ĭe vădită. Concepţiea ştiinţifică, filosofică, modernă, care într'un „vĭerme„, vede oglindindu-se acelea-şĭ legĭ, că şi în astre; care vede în cel din urmă vierme, confirmarea legilor cari mînă aştriĭ pe cărările senine, şi misterul imens pe care omul poate nicĭ o dată nu 'l va pricepe. Această concepţie filosofică ĭe nu numaĭ maĭ adevărată şi maĭ ştiinţifică, dar şi maĭ grandioasă şi poate să dea un material mult maì bogat, pentru creaţiunea poĭetică. Dar inferioritatea filosofică a acesteĭ poĭezii nu trebuĭe, bine înţeles, să ne ascundă acele calităţĭ, cari fac din ĭea unul din capo d'operele poĭezieĭ romîne. Aceste calităţĭ, afară de admirabila limbă, sînt: sinceritatea şi intensitatea emoţiuneĭ, adevărata şi fina analiză psichică a

simţimentuluĭ religios şi în sfîrşit un şir întreg de înnalte simţimente cum ĭe simţimîntul simpatieĭ, ĭubireĭ şi armonieĭ.

Păn acuma am vorbit despre scrierile luĭ Vlăhuţă maĭ ales din punctul de vedere al ideilor şi simţimentelor ce conţin. Să analizăm acum aceste scrierĭ maĭ ales din punctul de vedere artistic.

* * *

In acest articol nu voiŭ vorbi despre nuvelele luĭ Vlăhuţă, aceasta am s'o fac altă dată, cînd voiŭ vorbi în general despre nuvelistica romînă. Alt-feliŭ articolul ar lua o întindere prea mare. Aice voiŭ vorbi despre Vlăhuţa, ca poĭet. Ca poĭet Vlăhuţă ĭe socotit între Emineştienĭ, ba uniĭ merg cu reutatea până să dea a înţelege că Vlăhuţă copiează pe Eminescu! Să ne înţelegem maĭ întăiŭ în cîte-va cuvinte asupra influenţeĭ luĭ Eminescu în general asupra poĭezieĭ romîne contemporane. Numaĭ încape îndoeală, ca influenţa luĭ ĭe mare şi cu totul legitimă. Eminescu ĭe cel di'ntăiŭ poĭet romîn care a exprimat în formă poĭetică adîncile şi zbucĭumatele gîndirĭ şi simţirĭ. Înnaintea luĭ au fost oamenĭ de mare talent, ĭe destul să numim pe Alexandri, cari aŭ avut limbă admirabilă, vers curgătoriŭ, elegant, muzical

în care îşĭ exprimară simţimentele şi gîndirile lor. Dar aceste gîndirĭ şi simţimente aŭ fost uşoare, puţin intense, de loc zbuciumate. Orĭ-cine dar s'ar ivi acuma pe orizontul poïezieĭ romîne, fie chiar un talent şi maĭ mare de cît al luĭ Eminescu, cînd va fi muncit de „dorurĭ viĭ şi patimĭ multe“, cînd va avea de exprimat tot zbuciumul gîndireĭ şi simţimentuluĭ, nu va putea să nu fie influenţat de ritmul, de limba, de versul, de rima lui Eminescu, care întăiul a dat o exprimare poïetică în limba românească zbuciumuluĭ vïeţeĭ. A fugi de influenţa luĭ Eminescu în acest sens ar fi tot aşa de absurd, ca a fugi de limba românească. Inse acesta influenţă poate să fie de două feliurĭ. Asupra unor poïetaşĭ cu puţin talent, (de băïeţandri lipsiţĭ cu totul de talent şi cari imitează pe Eminescu nu vorbesc de loc) cu personalitate proprie foarte puţin pronunţată, această influenţă va fi nemicitoare. Simţimentele şi gîndirile luĭ Eminescu vor fi absorbite de ïeĭ, dar se vor manifesta tot ca simţimentele şi gîndirile luĭ Eminescu, numaĭ întunecate prin lipsa de talent a discipulilor, va fi tot creaţiunea luĭ Eminescu, numaĭ ştearsă, întunecată, moartă; chiar acel *puţin*, propriu al lor, care ar putea produce aceştĭ poïetaşĭ, nu-l vor produce din cauza influenţeĭ covîrşitoare a luĭ Eminescu. Sînt

înse alţĭ poĭeţĭ, adevăraţĭ poĭeţĭ, cari aŭ o individualitate, o personalitate poĭetică a lor proprie, cari exprimă simţimente şi gîndirĭ propriĭ ale lor, cari au de zis cuvîntul lor propriu aice pe pămînt, aceştia sînt poĭeţĭ, poĭeţĭ în toată puterea cuvîntuluĭ, dar şi ĭeĭ fiind că scriu după ce-a scris Eminescu, vor fi, cum am zis, influenţaţĭ de limba luĭ, de ritm, cadenţă, rimă şĭ, dacă tempreamentele lor vor fi ce-va analoage cu ale luĭ Eminescu, atuncia, şi de tonul general al scrierilor luĭ. Această influenţă înse nu va face de loc să scază meritul creaţiuneĭ lor care va fi în definitiv a lor proprie. Aşa poĭet ĭeste Vlăhuţă. Am văzut că Vlăhuţă ĭe o personalitate poĭetică, vom vedea şi maĭ bine maĭ jos, comparînd creaţiunea luĭ cu a luĭ Eminescu. Această comparaţie va fi de îndoit folos, va lămuri pe Vlăhuţă, va lămuri în parte şi maĭ bine pe Eminescu. Aice vom fi nevoiţĭ înse să facem un încunjur.

* * *

Taine şi-a pus întrebarea: prin ce s'ar explica faptul că artiştiĭ anticĭ, clasicĭ, aŭ ajuns să exprime natura înconjurătoare orĭ corpul omuluĭ cu atîta plasticitate, cu atîta perfecţiune, în cît noĭ nu sîntem în stare să-ĭ imităm, deşi sîntem maĭ învăţaţĭ,

maĭ civilizaţĭ de cît ĭeĭ. Respunsul, dat de Taine ĭe foarte ingenios şi ar putea să fie exprimat ast-feliŭ : apoĭ tocmaĭ fiind-că sîntem aşa de învăţaţĭ şi de civilizaţĭ, am pĭerdut darul de a reprezenta cu atîta perfecţie corpul omenesc şi natura înconjurătoare. Cînd un om din antichitate, spune Taine, zicea copac, plop spre exemplu, apoĭ îl vedea în spiritul său în toată întregimea luĭ, cu toate deosebirile individuale : mare, înnalt, verde, cu ramurĭ multe, cu frunza mică, tremurătoare ; cînd înse omul modern zice copac, cel di'ntăiŭ lucru ce'ĭ vine în gînd ĭe: din ce familie şi specie botanică face parte ; toate deosebirile individuale ale copaculuĭ se pierd în abstracţiea classificăreĭ ; capul nostru ĭe plin de numirĭ, de abstracţiĭ, aşa că se face tot maĭ mult încapabil de a reproduce impresiile prime şi directe. Acela-şĭ lucru în privinţa corpuluĭ omenesc. Cînd omul Grecieĭ antice zicea corp omenesc, îşĭ reprezinta un pĭept larg, un bust puternic, muşchĭ încordaţĭ etc... pe cînd acuma cînd zicem om—, apoĭ începem să ne gîndim la calităţile luĭ interne, dacă ĭe bun, reu, cu minte, învăţat, la soarta şi la destinaţiea luĭ pe pămînt... Într'un cuvînt cugetăm acuma prea mult şi vedem, auzim, simţim direct prea puţin. Mulţĭ în această evoluţie a cugetăreĭ văd chiar pieirea poĭezieĭ şi a artelor în genere.

Cu cît, zic ĭeĭ, se va dezvolta ştiinţa şi cugetarea, cu atîta arta va pierde din însemnătate, va dispărea. Cum vedem chestiea ĭe destul de însemnată ca să merite să maĭ spunem cîte-va cuvinte în privinţa ĭeĭ, cu atîta maĭ mult, că ne ĭe absolut trebuincĭoasă pentru acest articol. Să vedem despre ce ĭe vorba. Toate lucrurile încunjurătoare fac impresie asupra noastră, sînt simţite de noĭ şi formează în spiritul nostru reprezintărĭ ale acestor lucrurĭ. Reprezentarea obiectuluĭ produsă în spirit păstrează calităţile şi caracterele individuale ale obiectuluĭ. Aşa cînd zicem spre exemplu trandafir, în spiritul nostru se produce reprezentarea trandafiruluĭ aşa cum ĭeste ĭel: rotund, cu foile răsfirate albe, roşe orĭ gălbuĭe... Din nefericire noĭ nu putem să ţinem minte toată nemăsurata cantitate de lucrurĭ, cari sînt aşa de multe şi aşa de feliurite şi cu cît studiem maĭ mult natura cu atîta aceste obiecte se înmulţesc. Noĭ nu putem să cugetăm prin obiecte, pentru că sînt prea multe, imens de multe. sîntem dar nevoiţĭ, prin organizaţiea noastră psihică şi mentală să formăm grupe din mulţimea de obiecte cari ne încunjoară. Aşa spre exemplu pe trandafir îl punem în grupa florilor, în care ĭe şi garofa şi cameliea şi micşuneaua... Dar cînd zic floare se pĭerde în mare parte tot caracterul individual al trandafi-

ruluĭ, al garofeĭ, etc... Pe urmă, după anumite semne, pun trandafirul într'o grupă şi maĭ mare, într'o grupă imensă şi zic, că ĭe un corp organic. Dar zicînd corp organic, se pĭerd cu desăvîrşire toate calităţile şi semnele individuale ale floreĭ, concretitatea caracteruluĭ, şi ajungem la o abstracţie. De la fenomenele simple ne ridicăm la fenomene complexe; de la ĭele la legile fenomenelor şi cu cît ne ridicăm maĭ sus, cu atîta cugetăm maĭ exclusiv prin abstracţie : aceasta ĭe o necesitate a cugetăreĭ noastre, a cunoştinţelor omeneştĭ. Ar urma oare de aice, că arta şi poĭeziea trebuĭe să disparǎ? De loc. Maĭ întăiŭ nu ĭe încă dovedit aşa mare antagonism între cugetarea prin abstracţiĭ şi cugetarea prin obiecte concrete în cît cea di'ntăiŭ să escludă cu desăvîrşire pe cea din urmă. Putem foarte bine să ne închipuim un viitoriŭ cînd oamenii aŭ să fie maĭ fin maĭ normal organizaţĭ de cît a-zĭ ; ne putem închipui un om, care să fi ajuns la cele maĭ înnalte margenĭ ale cugetăreĭ abstracte şi totu-şĭ să păstreze însuşirea de-a percepe trandafirul cu toată frumuseţa luĭ, cu toate caracterele luĭ concrete şi individuale. Dar chiar să nu fie aşa, atuncia ar urma numaĭ că poĭeziea şi arta în general şi vor schimba caracterul, dar nu că vor dispărea. In adevăr, poĭetul nu ne zugrăveşte trandafirul, ci emoţi-

unea ce i-a produs şi aţiţă în noĭ aceea-şĭ emoţiune. Esenţialul caracter al arteĭ ĭe dar emoţiunea, şi a spune că în viitoriŭ va dispărea arta, însamnă a susţinea o teză absurdă: că în viitoriŭ nu vor maĭ fi emoţiunĭ. Absurditatea ĭe vădită. Adevărul ĭe, că oamenii cu cît se vor cultiva, se vor dezvolta, cu atîta sistemul nervos chiar va fi maĭ fin, cu atîta şi sentimentele se vor rafina, cu atît şi emoţiunile vor fi maĭ intense, maĭ variate, maĭ înnalte. Ceea ce trebuĭe dar să prevedem pentru viitoriŭ ĭe o înflorire uriaşă, o imensă dezvoltare a arteĭ. Cel mult putem zice că arta îşĭ va schimba caracterul : în loc de-a aţiţa în noĭ emoţiunĭ prin forme frumoase, ni le va aţiţa prin ideĭ ; în loc de a ne zugrăvi un corp frumos omenesc, ne va zugrăvi stărĭ sufleteştĭ. Personal cred că arta viitoriuluĭ va exprima şi cele maĭ frumoase şi armonice forme şi cele maĭ înnalte ideĭ filosofice şi cele maĭ adîncĭ şi maĭ variate stărĭ sufleteştĭ. Dar orĭ-cum ar fi viitoriul, în prezent noĭ în adevăr vedem o tendinţă către schimbarea caracteruluĭ arteĭ, înlocuind formele frumoase prin ideĭ şi forma corpuluĭ omenesc prin stărĭ sufleteştĭ. În pictură ĭe o tendinţă bine pronunţată de-a zugrăvi în loc de trupurĭ goale [de pictura pornografă, care speculează asupra simţimentelor erotice, pentru a face banĭ nu vorbesc] oamenĭ îmbră-

caţĭ şi interessul tot se concentrează în expresiea sentimentală, morală şi intelectuală a feţeĭ, în ideea ce exprimă tabloul, în stările sufleteştĭ ce arată.. Aşa sînt tablourile marilor maĭeştri moderni Muncaczy, Mateico, Wesciaghin, Siemiradzky etc...

În poĭezie ĭeste ĭeară-şĭ o tendinţă de-a exprima ideĭ filosofice şi stărĭ sufleteştĭ maĭ mult de cît forme frumoase, natură, peisagiŭ. Pentru uniĭ poĭeţĭ şi pictorĭ modernĭ luna, stelele, florile, izvorul recoros, pădurea verde, asfinţitul de soare, toate acestea carĭ făceau tema principală a poĭezieĭ lirice a altor vremurĭ, parcă nu există, nu le bagă în samă orĭ, dacă, le bagă în samă, apoĭ nu pentru ochiĭ lor frumoşĭ, nu pentru emoţiunea directă de frumos ce ne produc, ci pentru unele ideĭ carĭ ar putea ĭele să ne suggereze. Aşa, pentru a da un exemplu lămurit, ĭe marele maĭestru rus Dostoĭevski. In zecile de volume ce-a scris ĭel, între cari sînt capo d'opere ale geniuluĭ omenesc, peisagiul, natura înconjurătoare cu tot farmecul imens, par'că nu există. Dostoĭevski n'o vede, toată puterea spirituluĭ său genial ĭe îndreptată asupra omuluĭ, numaĭ asupra omuluĭ, asupra ideilor, cugetărilor, dorinţelor, pasiunilor, durerilor, şi maĭ ales durerilor luĭ. Din cauza acestuĭ interes din cauză că ochiĭ lor sînt aţinţiţĭ numaĭ asupra capuluĭ şi a inemeĭ omuluĭ, ĭeĭ pĭerd intere-

sul şi chiar putinţa de-a vedea într'un mod artistic alt-ceva de cît capul cu cugetările luĭ, inema cu pasiunile, bucuriile şi durerile ĭeĭ.

Acest excluzivism, ca orĭ-ce excluzivism, ĭe vătămătoriŭ pentru artă, nu maĭ încape îndoeală, dar în parte tot ĭel a făcut cu putinţă ca Dostoĭevsky să fie unul din ceĭ maĭ marĭ analiştĭ sufleteştĭ aĭ omenireĭ, să se ridice cu analiza sa păn la Shakespeare. Lăsăm pentru altă dată dezvoltarea maĭ amănunţită a acesteĭ chestiĭ, aice vom spune numaĭ că Vlăhuţă ĭe din această grupă de artiştĭ psihologĭ. In volumul de poĭeziĭ al luĭ Vlăhuţă toată larga şi frumoasa natură dumnezeească lipseşte aproape cu desăvîrşire. Care să fie cauza? Ie oare o cauză chiar organică, adecă aşa ĭe feliul talentuluĭ luĭ Vlăhuţă de a nu vedea natura, orĭ maĭ bine zis de a nu fi impresionat atît de tare de ĭea, de a nu simţi destul de tare pentru o manifestare artistică, orĭ Vlăhuţă o trece cu vederea, curat numaĭ pentru a se îndeletnici cu alt-ceva care îl interesează mult maĭ mult cu psihicul omuluĭ? Ieŭ cred că ĭe şi una şi alta. Faptul că ţine exluziv la ideile şi simţimentele omeneştĭ arată că simţirea-ĭ artistică pentru natură nu ĭe destul de puternică; dar ĭe departe de a-ĭ lipsi cu desăvîrşire. Aşa, spre exemplu, sînt cîte-va

peisage frumoase în nuvele, tot aşa ĭe în următoriul sonet din volumul de poĭezii.

„Vuind s'azvîrl șuvoaĭele de vale
Pe deal stă zarea de brînduşĭ albită.
In aĭer i-o căldură liniştită,
Pe bălțĭ un nor de argint se rupe'n pale

„Sar apele din matca prididită;
Un cocorstîrc, pe mal, păşeşte-a gale
Dînd spaimă'n broaştele, ce-ĭ fug din cale
Ies aborĭ calzĭ din pajiştea 'ncropită.

Şi nicĭ un sloiŭ n'a maĭ remas pe gîrlă
Doinind s'aude trişca de la tîrlă.
Iear mĭeiĭ strinşĭ în cîrdurĭ, zburdă'n soare.

Pămîntu'ntreg ca'n prima-ĭ demineața
Se umple de lumină şi vieață
Iear inema'mĭ se întunecă şi moare."

Se înţelege că aice nu se maĭ simte puternicul geniu al luĭ Eminescu în zugrăvirea natureĭ, cu toate acestea icoana primăvereĭ ĭe frumoasă, cam răzleaţă nu-ĭ vorba, dar frumoasă; înse aceasta şi încă una în poĭeziea „de la fereastră" sînt aproape unicele. Incolo în unele poĭezii cîte-va versurĭ, cîte-va icoane neînsemnate şi atîta tot. In poĭeziea „Luna şi noaptea", luna se sfădeşte cu noaptea. Aceasta poĭezie ĭe de altmintrelea una din cele maĭ slabe. Dar ĭeată alta „Pe deal". Stînca vorbeşte cu gîrla. Ieaca respunsul gîrleĭ în versurile din urmă.

„Tu, respunde gîrla stîncei, tu aĭ somnul drept ursită,
Ieu în mine port vieața. Dormĭ. Ieu sînt neadormită !
Şi port graiŭ în a mea undă, şi din leagăn la mormînt
Merg şi 'n mersul mĭeŭ spun lumeĭ, că-ĭ cumplit al vremeĭ zbor
Că's zădărniciĭ, nemicuri toate cîte's pe pămînt şi că totu-ĭ
trecător !"

Se poate să ne placă maĭ mult de cît gîrla vorbitoare, emoţiunea produsă de gîrla cu apele murmurînd, bătînd încet în mal, recorɩasă ; dar aceasta chiar nu trebuĭe să ne oprească de a pricepe acea putere cu care în versurile de sus ĭe exprimată o idee abstractă despre vecĭnica mişcare şi curgerea vremeĭ. Foarte caracteristică ĭe altă poĭezie „In pădure". Titlul ne-ar îndreptăţi să credem, că ne vom afla adevărat într'o pădure, într'o pădure vie că a luĭ Eminescu, cu copacĭ verzĭ, cu răchiţĭ, cu teĭ încărcaţĭ de florĭ, cu apele murmurînd în cari se oglindeşte luna, cu greerĭ, fluturĭ, bondarĭ şi alte dihănii de-ale pădureĭ. Nu înse ! Pădurea îl interesează în adevăr pe poĭetul nostru numaĭ într' atîta, întru cît ĭea aţiţă în sufletul luĭ amintirile copilărieĭ cu toate emoţiunile dulcĭ, cu toate basmele ĭeĭ, cu caiĭ cari mînîncă jăratec, cu Cosinzene ascunse în palate, cu craĭ luptîndu-se cu zmeĭ şi biruindu-ĭ... Dacă toate aceste emoţiunĭ sufleteştĭ ale copilărieĭ ar fi putut să-ĭ vie în suflet în alt loc, în odaĭe spre exemplu, atuncia odaĭea foarte bine putea să înlocuească pădurea. De altmintrelea în

toată poieziea avem numaĭ treĭ patru versurĭ despre pădurea propriu zisă. Aşa de la început:

„Cum m'adînceşte 'n visurĭ lăuntrul tău feeric,
Şi cît îmĭ parĭ de sfîntă!... Tu mă uĭmeştĭ, pădure,
Cînd pe sub bolţĭ tăcute şi pline de'ntuneric..."

Şi la strofa din urmă:

„Copacĭ blajinĭ—amiciĭ copilărieĭ mele,
Lăsaţĭ potop de frunze aice să mă'ngroape."

Atîta ĭe tot despre pădure şi chiar aice numaĭ cuvintele „potop de frunze" ne maĭ aduc ceva a minte de pădure. In colo sînt „copacĭ blajinĭ." Adecă nu sînt nicĭ plopĭ, nicĭ răchiţĭ, nicĭ teĭ, ci un ce maĭ general, maĭ abstract, „copacĭ". Şi aceştĭ copacĭ nu sînt verzĭ cu ramurĭ largĭ, ci blajinĭ, au o calitate cu totul omenească. Intr'un cuvînt pădurea luĭ Vlahuţă nu ĭe o pădure vie ca a luĭ Eminescu, ci o pădure abstractă din poveştĭ. Dar desinteresîndu-se de maĭ toată natura înconjurătoare, cu atît maĭ mult se interesează de omul însu-şĭ. Din colosalul concert ce cîntă natura imensă, poĭetul nostru se aude numaĭ pe ĭel, îl pasionează, îl pătrunde numaĭ acea muzică cîte o dată atît de discordantă, cîte o dată dulce şi dureroasă a coarde-

lor inemeĭ omeneştĭ. Şi aice ĭe esenţiala diferenţa între ĭel şi Eminescu.

Eminescu auzea tot imensul cor al natureĭ, deosebea fie-care glas în parte, deosebea maĭ ales cîntul sublim al coardelor proprieĭ sale inemĭ, avea înse o ureche ce-va maĭ puţin fină, pe cît ĭe vorba de coardele inemeĭ altor oamenĭ. Vlăhuţă aude maĭ numaĭ coardele inemeĭ omeneştĭ, ale inemeĭ sale şi ale, altora, şi pe cît ĭe vorba de ale altora, nu numaĭ că-l ajunge pe Eminescu, ci îl întrece. Noĭ am făcut în cît-va cunoştinţă cu analiza psihică a poĭetuluĭ nostru, analizînd două poĭezii „Din prag“ şi „Dormĭ ĭubit'o.“ Am auzit vibrarea inemeĭ unuĭ om căruĭ îĭ vine să se ucidă, şi a unuĭ om credincĭos în fundul inemeĭ, dar căruia îĭ vine să se îndoească de dumnezeu.

Ieată acuma cum vibrează şi plînge inema uneĭ mume, al căreĭ copil ĭe pe moarte;

„— Toată jalea mea pustie
Mi-oiŭ preface-o 'n rugăcĭune la picĭoarele prea-sfinteĭ
Şi'n cucernică 'nchinare, şi plîngînd sta-voiŭ 'nnainte-ĭ,
Păn-ce l'oiŭ vedea din somnu'ĭ ochiĭ mariĭ blînd deschizîndu-şĭ
Zîmbitoriŭ cătînd spre mine, şi mînuţele tinzîndu-şĭ:
Ieu atîta am pe lume,—pe cînd ceriu 'ĭ plin de îngerĭ!“

Cît sună de adevărat şi de jalnic această naivă socoteală: ĭeu atîta am pe lume,— pe cînd ceriu 'ĭ plin de îngerĭ! Orĭ ĭeată suprema rugăciune a acesteĭ mame, înnaintea

celeĭ cari simbolizează durerea tuturor mamelor, înnaintea mareĭ „mater dolorosa.“

„O îndură-te,—privește'l
Și din ochiĭ tăĭ c'o rază de vĭeață încălzește-l !
Căcĭ tu știĭ ce farmec dulce'ĭ să-țĭ lipeștĭ pruncul de pĭept,
Ațintit să'țĭ steĭe-asupră-ĭ și prin somn ochiul deștept
Și cum inema-țĭ tresare c'un scîncit cînd ĭel te chĭamă
Să-l acoperĭ cu ĭubirea și cu paza ta de mamă.
Vezi-l, tînjîtoriŭ, cum doarme 'n frumusețea'ĭ îngerească !
Cum putere-ar fără dînsul mama luĭ să maĭ trăească?...
Te îndură—din văpaĭea vĭețeĭ tale dă-ĭ vĭeață
Să-mĭ cuprindă ĭear grumazul cu micuțele luĭ brață“.

Cît de adevărată şi dureroasă ĭe această rugăcĭune în marea ĭeĭ simplicitate !

Una din creaţiunile poĭetuluĭ nostru în care s'a aretat variatul luĭ talent ca observatoriŭ psiholog ĭe incontestabil admirabila satira „Liniştea.“ Am maĭ spus, şi cetitorii noştri ştiu şi fără zisele noastre, că tema acesteĭ satire, ĭe poziţiea umilită şi înjosită a artistuluĭ şi a arteĭ în societatea noastră. Tema în sine ĭe de o importanţă capitală. Arta atinge prea mult vĭeaţa omenireĭ pentru ca posiţiunea ĭeĭ în societate să nu ne intereseze, ĭea caracterizază în cît-va chiar societatea însă-şĭ. Şi ĭe neîndoĭelnic că poziţiea arteĭ în republica Ateniană orĭ în Europa din vîrsta de mijloc, în cea din timpul renaştereĭ, a fost în unele privinţĭ maĭ bună de cît acuma. Pare că arta se învoĭea maĭ bine cu manta ateniană, cu armura unuĭ baron feudal şi cu

rasa unuĭ călugăr de cît cu fracul căptuşit cu bilete de bancă al unuĭ baron financiar modern. Mult talentosul şi încă maĭ mult cunoscutul de cît talentosul scriitoriŭ francez, Zola, apără şi laudă poziţiea artistuluĭ şi a arteĭ în societatea de a-zĭ, zicînd, că ĭe mult maĭ bună de cît în societatea feudală, unde artistul ĭera în deplină atîrnare, sluga, robul unuĭ papă orĭ al unuĭ duce. Se înţelege că ĭe adevărat şi ar fi o nebunie de-a lăuda *în general* vĭeaţa de pe-atuncĭ înnaintea vĭeţeĭ moderne şi de a lăuda în general poziţiea artistilor în vîrsta de mijloc. Dar un spirit analizatoriŭ trebuĭe să ţie samă de bunele şi de relele uneĭ societăţĭ şi compărînd două stărĭ sociale din carĭ una nemăsurat maĭ bună de cît alta, poate să găsească oare-şĭ care trăsătura socială în societatea cea rea, care să fie maĭ bună de cît în ceealaltă. Se înţelege, că un artist ĭera la urma urmeĭ sluga unuĭ duce orĭ a unuĭ papă, dar ducele care protegea pe Tasso, dar Papiĭ din epoca renaştereĭ aŭ fost admirabilĭ cunoscătorĭ în ale arteĭ, adîncĭ cunoscătorĭ, carĭ ĭerau în stare să fie cuprinşĭ de entuziasm adevărat nebun pentru o mare lucrare de artă. Entuziasmul înse, ca atmosferă înconjurătoare, ĭe tot aşa de trebuitoriŭ pentru producţiunile artistice ca lumina pentru floare. A-zĭ înse un Yankee, un baron financiar modern, un

milionariŭ din America, cumpără toate tablourile cele maĭ preţioase di'ntr'o expoziţie fără că să le vază măcar, prin comisionariul său, şi porunceşte să le aşeze în galerie. Şi ĭeată se stringe burtă-verzimea, negustorii de vite şi de feliŭ de feliŭ de rente, groşĭ în pîntece şi maĭ groşĭ în pungă, se string să admire producţiunĭ de artă, pe cari ĭeĭ le înţeleg tot atît, cît măgariul din fabulă înţelegea cîntecul priveghetoareĭ. Se string ĭeĭ să admire.... Nu-ĭ vorbă, ĭeĭ nu se uĭtă la tablourĭ, dar în schimb cu atîta maĭ mare luare a minte se uĭtă la preţurile scrise jos la fie-care tablou. Au drept bieţiĭ oamenĭ. Oare după suma tuturor cifrelor scrise nu se poate afla : cam ce credit merită onorabilul în pĭeaţă? Au dreptate... Dar artistul, care şi-a pus tot sufletul, toată inema, sîngele sîngeluĭ său, sucul nervilor săĭ în crearea tabloului, artistul, care a suferit atîta cînd s'a despărţit de tabloul său, ca de o ĭubită orĭ de un copil mult ĭubit, ce trebuĭe să simţă gîndindu-se la această nepăsare ? Şi oare această lipsă de entuziasm nu va omori, prin *contre-coup* chiar entuziasmul în inema artistuluĭ? Aice ĭe întrebarea? In ziua de a-zĭ, în societatea noastră, a căreĭ vieaţă materială ĭe bazată pe producţiune de mărfurĭ, valorĭ de schimb, arta ĭe şi ĭea o marfă, o valoare de schimb şi, împreună cu

ghete, cordeluţe şi untură de porc, ĭe un articol de negoţ, un articol de export. Valoarea unuĭ tabloŭ genial se deosebeşte de valoarea untureĭ de porc numaĭ din punctul de vedere al cantităţeĭ, nu înse din al calităţeĭ pentru că dacă pentru un om modern acest tabloŭ genial va valora maĭ mult de cît un butoiŭ de untură, va valora înse maĭ puţin de cît o mie orĭ două miĭ de butoaĭe. În treacăt punem în evidenţă aceste fapte acelor mintoşĭ, cari caută cauzele pesimismuluĭ în artă aĭurea de cît în complexul cauzelor sociale. Tocmaĭ această poziţie păcătoasă a arteĭ în societatea contemporană, ĭe tema admirabileĭ satirĭ „Linişte“. Această temă pe cît ĭe de un mare şi adînc înţeles social, pe atîta ĭe şi de bine exprimată. Ar trebui s'o prescriem aice toată pentru a areta acea fineţă de analiză psihică, acea ironie amară şi batjocoritoare cu care poĭetul loveşte în tîmpita mulţămire de sine, în nepăsarea pentru tot ce ĭe adevărat, înnalt, frumos şi bine, acea revoltă a unuĭ suflet generos, acea izbucnire a uneĭ mîndriĭ legitime şi acea amărăcĭune şi durere de a vedea profanat tot ce-ţĭ ĭe sfînt, tot ce constituĭe cultul tăŭ. Am zis, că Vlăhuţă nu vede, orĭ maĭ bine zis, nu se uĭtă la aceea ce se petrece în natura înconjurătoare, în schimb înse cît de bine vede ĭel ceea ce se

petrece într'un loc unde sînt strinşĭ oamenĭ, într'un salon spre exemplu. Acolo ĭel vede aproape fie-care mişcare, acolo aude aproape fie-care vorbă :

„S'or găsi și pentru tine, suflet generos și mare,
Şi'ncă mulțĭ, ca să-țĭ arunce un cuvînt de încurăjare
Veĭ avea cinstea să intri și prin casele bogate
Unde ți-or întinde mîna, *co'ngrijită bunatate*

Doamne marĭ, cari 'șĭ vor face ochiĭ micĭ ca să te vadă
Tinerĭ parfumațĭ, de spirit, sclivisițĭ ca de paradă
Şi domnĭ gravĭ, plinĭ de-afacerĭ, ce te-or întreba discret
Cam ce sumă să cîștige cu a luĭ versurĭ un poïet !...

. . . .

După masă—se 'nțelege— doamnele te vor ruga
Cu obicĭnuitul zimbet ca să le ceteștĭ ce-va.
Tu mișcat de a tîta cinste îțĭ scoțĭ foile îndată
Sfiicios cătînd la lumea c' 'mprejurul tăŭ stă roată
Te încheĭ frumos la haină și... începĭ.—Una suspină,
Alta ride, face semne, și s'apleacă spre vecină.
Conversațiea începe : de copiĭ, de slugĭ, de rochiĭ,
Are haz, șoptește gazda, spionîndu-te cu ochiĭ.
„Uf. ce anost ! cine'ĭ ăsta ?" într'un colț se 'ntreabă două,
„De închipuĭe-țĭ, săracul !... de poveștĭ ne arde nouă?"

. . . .

Spune-acum, dacă'țĭ suride o asemenea vieață
Şi de crezĭ că ĭe o soartă fericită și măreață
De-a lăsa acestor oamenĭ dreptul să te umilească !
Căcĭ pentr'un sărac, ce simte nu ĭe rană sufletească
Maĭ grozavă de cît mila rea și disprețuitoare,
Cu care-l privesc bogațiĭ din deșarta lor splendoare !"

Şi aceste două versurĭ energice, pline de mîndrie, aproape geniale :

„A, nu-ți tavăli talentul prin saloanele bogate
Unde capul nu gîndește, unde inema nu bate.“

* * *

Vlăhuţă a cîntat şi ĭel ĭubirea. Această temă predilectă a celor maĭ mulţĭ poĭeţĭ, ocupă la ĭel mare parte din tot ce-a scris. In cîntarea ĭubireĭ se caracterizază, se desemnează şi maĭ bine personalitatea, individualitatea poĭetică a luĭ Vlăhuţă şi tot o dată adînca deosebire între ĭel şi Eminescu. Numaĭ o asemănare ĭe între aceştĭ doĭ poĭeţĭ, pe cît ĭe vorba de ĭubire. Ca şi Eminescu, Vlăhuţă are cult pentru ĭubire, pentru dragoste. Vieaţa fără dragoste ĭe pentru poĭetul nostru lipsită de orĭ-ce preţ, ĭe moartea. Uneĭ femeĭ, care nu ĭe în stare se fie cuprinsă de patima ĭubireĭ, poĭetul îĭ zice :

„Ie păcat că ĭeștĭ femee
Și păcat, că ĭeștĭ frumoasă.“

Uneĭ femeĭ căreia i-a trecut vremea ĭubireĭ poĭetul îĭ cîntă un groaznic: Vecĭnica pomenire.

„Nu vezĭ tu că îndăretu 'ţĭ ĭe întunerec și pustiŭ
Și n'auzĭ cît de sinistru sun'a groapă și-a secriŭ

Dumnezeŭ trece făcliea dragosteĭ din mînă în mînă
Noaptea cade grea și rece peste inema bătrînă“.

Aşa şi ĭeste, nu-ĭ vorbă, cînd inema femeeĭ

nu ĭe încălzită de nicĭ un alt ideal de cît de idealul ĭubireĭ erotice.

Iubirea pentru poĭet absolvă toate păcatele. Uneĭ femeĭ, care cade ĭubind, poĭetul îĭ zice :

„Poţĭ să cazĭ fără mustrare.... ale tale dulcĭ păcate
Negreşit că şi de oamenĭ şi de sfinţĭ îţĭ sînt ĭertate."

Dar ce sfinţĭ ! Pe Dumnezeŭ însu-şĭ, şi încă pe Dumnezeul creştinesc, poĭetul vrea a-l face complice al acelora, carĭ sînt „prinse 'n dragoste nebună" [1]). O idee nu tocmaĭ creştinească, dar foarte caracteristică pentru cultul dragosteĭ la poĭet ca şi pentru cultul luĭ Eminescu, cînd zice :

Şi noaptea candela s'aprinzĭ
„Iubireĭ pe pămînt."

Păn aice ĭe oare-şĭ care asemănare şi de aice începe deosebirea. Eminescu a exprimat aproape numaĭ ĭubirea sa proprie; Vlăhuţă, maĭ ales ĭubirea altora, ĭubirea femeilor în general. Eminescu în zugrăvirea ĭubireĭ remîne artistul plastic, artistul formelor frumoase. Iubirea ĭe zugrăvită pri'ntr'un cap culcat pe un sin, prin o sărutare, prin îmbrăţoşarea de cătră o părechе de mînĭ albe, recĭ şi frumoase, par'că sculptate de

[1]) Vezĭ. „Dormĭ în pace".

marmură, prin împletirea şi despletirea unuĭ păr lung, moale, de aur şi astea toate în lumina luneĭ, la malul unuĭ lac, sub umbră dulce de răchită. Iubirea ĭe dar zugrăvită prin forme frumoase şi plastice. Cînd Eminescu zugrăveşte ĭubirea altora, ca în „Călin“, ĭel, pe cît ĭe vorba de analiza sufletească, răscoleşte numaĭ stratul întăiŭ sufletesc dacă putem să ne exprimăm aşa, şi numaĭ într'atîta în cît îĭ ĭe trebuincĭos pentru plastic şi frumos, în cît ĭel n'ar vătăma acest plastic şi frumos. Numaĭ cînd propriea sa inema ĭe rînită de durere, atuncia, ca în „Despărţire“, orĭ în satira a patra ĭel scoate strigărĭ de-o adîncă însemnătate sufletească. Dar în general ĭubirea ĭe, maĭ înnainte de toate, pentru Emiminescu plasticul şi formele frumoase, şi o zugrăveşte într'atîta pe cît ĭea se manifestează plastic şi frumos. Cu totul altă ce-va ĭe ĭubirea pentru Vlăhuţă. Pentru ĭel ĭubirea ĭe maĭ înnainte de toate un simţiment omenesc şi îl interesează, îl pasionează ca atare, în afară de frumuseţea formelor prin cari s'ar manifesta. Din formele materiale ale manifestăreĭ ĭubireĭ ĭel păstrează numaĭ strictul necesar, fără care ar fi cu totul neînţeleasă.

Pe ĭel îl interesează, îl pasionează simţimentul ĭubireĭ în sine şi de aceea şi analiza psihică a ĭubireĭ, ca simţiment, ĭe maĭ adîncă la Vlahuţă de cît la Eminescu.

Vlăhuţă nu se opreşte la stratul întăiŭ al simţimentuluĭ unde ĭubirea se manifestează idealistic şi frumos, ci adînceşte tot maĭ tare, păn la drojdiile simţimentuluĭ şi nu sé dă înnapoĭ, cînd acolo, în adîncime, ĭubirea adevărată îmbracă nişte forme brutale şi animale, încuĭbate prin atavism în adîncimea sistemuluĭ nostru nervos, în adîncimea spirituluĭ nostru. Simţimentul ĭubireĭ aşa cum ĭe exprimat de Vlăhuţă, ĭe maĭ puţin frumos de cît la Eminescu, dar ĭe maĭ adînc şi maĭ adevărat omenesc. Cum am zis, de cadrul exterior al ĭubireĭ se îngrijeşte aşa de puţin, în cît zice !

„Acuma cînd nu ne maĭ ĭubim
Vin'o cu mine 'n ţintirim
. . . .
Ce de-a maĭ crucĭ stau pe cărare
Aicĭa-ĭ prima sărutare."

De sigur nu se putea găsi un loc maĭ puţin potrivit pentru prima sărutare. Dar ceea ce ĭubirea pĭerde în frumuseţe cîştigă în seriozitate. Pentru că ĭubirea zugrăvită de Vlăhuţă ĭe serioasă, foarte serioasă, ĭe un simţiment cu care nu poţĭ glumi, dulcea ironie a luĭ Eminescu din „Călin" n'ar fi de feliŭ aice la locul său. Ieată cum zugrăveşte Vlăhuţă simţimentul şi bucuriea întîlnireĭ :

„O, de cîte orĭ, în urmă, de cu vreme stînd în prag
Şi uitîndu-te în cale-ĭ, cu ochĭ lacomĭ şi fierbinţĭ

L'așteptaĭ sfîrșit să puĭe dulceĭ tale suferințĭ
Și mureaĭ păn'să se stingă razele în asfințit
Maĭ curînd să vie sara, cînd, sfios, al tău ĭubit
Se rupea din întunerec...
Ah, cît de încet maĭ vine,
Ițĭ ziceaĭ zărindu-ĭ umbra. — Păn s'ajungă lîngă tine
Ițĭ părea o vecĭnicie de-așteptare si de dor
Tu'l sorbeaĭ din ochĭ privindu-l. Iel s'apropiea ușor...
Tresăreaĭ, înfiorată ca de-un farmec din poveștĭ
Și ne maĭ știind ce cugețĭ și'n ce lume maĭ trăeștĭ,
Te lăsaĭ, în brațe-ĭ moale de-a plăcereĭ caldă lene
Ca un flutur prins în pară tremurau a tale gene
De atingerea și focul pururea 'nsetateĭ gurĭ.
Cînd stăteaĭ a ta ĭubire păn la moarte să i-o jurĭ
Găseaĭ prea ne'ncăpătoare, prea îngust'a ta vieață".

Aice ĭe puternic simțiment, ĭe și maĭ puternic într'o altă poĭezie admirabilă, „Ce dor". În această poĭezie ĭe asemenea vorbă de primele dorințĭ și de prima ĭubire a uneĭ fete ca în „Călin"; rugăm pe cetitorĭ să facă singurĭ comparație. Cităm cîte-va strofe strinse din aceasta poĭezie. Cităm, fără a ține șirul, numaĭ ceea ce ĭe maĭ caracteristic :

„Ce dor trebuĭe să te cuprindă
De dragostile din poveștĭ
Cînd te priveștĭ toată 'n oglindă
Și vezĭ cît de frumoasă ĭeștĭ

Cînd singură parcă te sperii
De patima ochilor tăĭ
Ce ard de farmecul dureriĭ
In spazmul visuluĭ di'ntăiŭ

Iear noaptea cînd te culcĭ în pat
Ca'n frigurĭ te cuprind căldurĭ
Și piept și tîmple țĭ se bat
De a gîndurilor dulcĭ torturĭ

„Şi 'nvinsă de doriuţĭ secrete,
De oarba inemeĭ furtună
Te întorcĭ cu faţa la părete
Şi începĭ să plîngĭ ca o nebună.

Ca mînĭ ţi-o resări în cale
Frumosul tînăr visător,
. . . .
Şi aveţĭ să tresăriţĭ de-o dată.
Cuprinşĭ de-acela-şĭ farmec sfînt
De-a luĭ privirĭ înfiorată
Pleca-veĭ ochiĭ în pămînt

A voastre mînĭ se vor atinge
Tremurătoare şi fierbinţĭ,
Şi pe amîndoĭ vă vor încinge
Acelea-şĭ lacome dorinţĭ.

Iel dornic are să te soarbă
Cu ochĭ adîncĭ şi pătimaşĭ
Tu 'nvinsă de-o ĭubire oarbă
La sinu-ĭ cald aĭ să te laşĭ.

Şi moale ca de somn topită,
O vorbă neştiind să-ĭ spuĭ,
Veĭ sta aşa înmărmurită
Obrazul tău lipit de-al luĭ."

Împreună cu admirabilele sonete ale luĭ Eminescu (în carĭ ĭe înse exprimată propriea ĭubire a poĭetuluĭ) această analiză sufletească a uneĭ ĭubirĭ, ĭe cea maĭ adîncă şi maĭ pătrunzătoare din cîte s'au făcut în literatura romînă. Şi ĭe văzut că simţimentul profund care se arată în aceste versurĭ, ĭe un simţiment serios, aproape sinistru. Ie o adîncă patimă omenească, o patimă care la fie-care moment poate să izbucnească. Puneţĭ-ĭ stavilă şi ĭea

va izbucni cu o furie nebună, răsturnînd totul în drum, rupînd cele maĭ sfinte legăturĭ, răsturnînd toate convenţiile sociale, prefăcînd în cenuşă fericirea sa proprie şi a altora, rupînd coardele inemeĭ şi acordurile sufleteştĭ.

Şi poĭetul nostru aşa ĭe de conştient de această a tot triumfătoare patimă, de puterea ĭeĭ neînvinsă, în cît, foarte supus ĭel însu-şĭ, dă sfat şi altora:

„Nu căta mistuitoareĭ
Patimĭ stavilă să puĭ."

Dar dacă'ĭ puĭ stavilă? Poĭetul şi-a pus această întrebare şi i-a dat şi respuns. Intîlnind aceste stavile, patima orĭ le distruge orĭ nemiceşte corpul pătimaş. Într'o nuvelă „Eupraxiea", o femee tînără, plină de vieaţă, ĭe călugăriţă. Convenţiea socială, religiea, ĭe dar aice stavila care se împotriveşte manifestăreĭ iubireĭ fireştĭ. Ne avînd putere să distrugă această stavilă, Eupraxiea ĭe consumată de puterile pătimaşe, cari fierb în ĭea, ĭe distrusă, moare de oftică. Şi băgaţĭ de samă că Eupraxiea nu ĭe amorezată de nimenea. Ie vorbă de pornirile instinctive ale corpuluĭ şi aceste pornirĭ instinctive sînt destul de tarĭ, pentru a consuma un corp frumos, tînăr şi plin de vieaţă. În admirabila poĭezie „Iertare" alte condiţiĭ şi convenţiĭ sociale pun stavilă ĭubireĭ; o

femee, tînără, frumoasă, străbătută de dorul ĭubireĭ, ĭe măritată după un moşneag bătrîn, pleşuv, gîrbovit. Ie o întîmplare din nefericire atît de deasă, pe cît ĭe şi de arhiimmorală şi hidoasă. Să vedeţĭ înse cu ce furie brutală să manifestează patima omenească zdrobită în picĭoare de societate.

Iea, poate aceea-şi Eupraxie, (vorbim de concepţiea poĭetuluĭ, care poate să moară şi să învie) vine de la bal, ca M-me Bovary a luĭ Flaubert, unde a jucat cu un tînăr frumos, şi ĭeată simţimentele cari o mistuĭe:

„Şi remîĭ aşa încleştîndu-ţĭ peste cap braţele goale,
Cu picĭoarele desculţe îngropate 'n blană moale.
Nu gîndeştĭ nemic, şi totu-şĭ simţĭ că te aprinzĭ la faţă
Te'nfiorĭ ca de-o străină şi fără 'nţeles vieaţă,
Ce s'a deşteptat în tine; par'că te sfîrşeştĭ de-o-dată
Intr'o lene caldă dulce; apoĭ ĭear tresaĭ:— te'mbată
Pofta stringereĭ în braţe . . .
Ah, atuncĭ—ca prin minune
De-ar ĭeşi ĭel, ca o roabă, tremurînd i te-aĭ supune
L'aĭ lăsa să te'njosească, să te calce în picĭoare:
Cu ce drag ţi-aĭ da vieaţa, dacă ar fi să te omoare
In aprinsa, fericita şi selbateca 'ncleştare
A nervoaselor luĭ braţe !...

. . . .

Triştĭ şi obosiţĭ, în juru-ţĭ, ochiĭ cată dureros
De-un suspin îţĭ saltă pieptul moĭ îţĭ cad braţele'n jos..
Şi te culcĭ. Tot trupu-'ţĭ arde; ca de spaimă sînu-ţĭ bate
Te'ntinzĭ leneşă'n recoarea dulce a pînzelor curate,
Şi'nchizĭ ochiĭ. Somnul înse, să te-astîmpere, nu vine
Căcĭ s'au pus atîtea gîndurĭ stavilă'ntre ĭel şi tine,
Căcĭ ţi-aprinzĭ singură capul cu vedeniĭ feliurite:
Te gîndeştĭ la multe alte nopţĭ, nespus de fericite,
Şi te'mbeţĭ de voluptatea visurilor ce'ţĭ înşirĭ,
Prada unor desfrînate şi bolnave închipuirĭ,...

Unde's ochiĭ arşĭ de doru-ţĭ, să te vad'asa culcată
Cu adînca lor privire fioros să te străbată?...
Unde's buzele'nsetate resuflarea să ţi-o soarbă?
Und -ĭ ĭel, stăpîn pe gîndul şi pe patima ta oarbă?.."

Poĭetul nostru ştie dar că aice avem a face cu un simţiment anormal, desfrînat, bolnav. O patimă, o pasiune omenească pentru a fi pricepută adînc, pe deplin, trebuĭe analizată în manifestaţiile ĭeĭ anormale, în manifestaţiile ĭeĭ cele maĭ extreme sub cea maĭ mare apăsare, cînd inema ĭe gata să se rupă în bucăţĭ. Şi ĭeată de ce sub această mare apăsare au zugrăvit patimile omeneneştĭ ceĭ maĭ mare analiştĭ aĭ omenireĭ, cum sînt Shakespeare, Balzac, Dostoĭewsky. Tot sub acea apăsare, tot în manifestarea ĭeĭ cea maĭ extremă a vrut să ne zugrăvească poĭetul nostru patima ĭubireĭ fizice şi dacă a reuşit, să judece chiar cetitoriĭ noştri. Cît ĭe de înfiorătoriŭ, de brutal acest simţiment, cînd îşĭ găseşte expresiea luĭ în dorinţa, în voluptatea de a fi bătută, călcată în picĭoare, prefăcută în roabă, zugrumată. Şi cît ĭe tot o dată de înfiorătoriŭ de adevărat! O emoţiune, o încărcare nervoasă, cere să fie descărcată prin o manifestaţie corporală externă. Aşa, spre exemplu cînd sîntem emoţionaţĭ, umblăm ĭute prin casă, strigăm orĭ plîngem. Dar aice încărcarea nervoasă ĭe în gradul cel maĭ mare şi de

aceea, şi descărcarea ce se cere ĭe atît de selbatecă. Ie adevărat. Şi cu ce putere incomparabilă ĭe exprimat în versurile citate, ca în toată poĭeziea! Repetăm, poĭetul ştie perfect că simţimentul într'o atare manifestare ĭe anormal, ĭe desfrînat, ĭe o boală. Dar a cuĭ ĭe vina?

„Un bătrîn pleşuv şi gîrbov, slab, nervos şi mic de stat
Binişor înnaintează şi s'apropie de pat
Cu evlavie 'ţĭ ĭea mîna, ca pe moaşte, şi-o sărută,
Sub privirea luĭ duĭoasă tu staĭ rigidă şi mută.
Cu ochĭ galeşĭ îţĭ cerşeşte un suris, o vorbă bună
Dragostea'ĭ chinuitoare ne'ndrăznind să ţi-o maĭ spună.
Şi tăcerea ta ĭe plină de mustrare şi de ură
Vede bine că-ĭ ridicol şi-ar pleca,—dar nu se'ndură;
Lîngă tine'ĭ cald şi dulce şi-un parfum care 'l îmbată,
Convulziv îţĭ strînge mîna, lacom nările 'şĭ dilată
Şi oftează."

Cît de imorală, cît de hidoasă, cît de degrădătoare ĭe această privelişte. Şi cel puţin dacă ar putea să fie scuzată prin pasiune! Dar poĭetul ne-a caracterizat perfect această pasiune bătrînească fără vlagă şi fără dinţĭ ca însu-şĭ bătrînul prin versul: „Lîngă tine 'ĭ cald şi dulce şi-un parfum care 'l îmbată". Şi ĭeată femeea mistuindu-se în durerĭ, ajungînd brutală în simţimentele ĭeĭ nefericite; nefericit ĭe sigur şi tînărul frumos, cu care joacă la bal; nefericit ĭe şi acest bătrîn care simte că ĭe ridicul. Cine dar ĭe fericit, cine trage folos din această nefericire? Nimenea! Absurdităţile

17

vieţeĭ! Iear cauza? Cauza sînt sigur acele condiţiunĭ sociale, cari îngăduïe ca un trup tînăr, plin de vïeaţă, să fie zbucĭumat de pasiune în patul rece, în braţele osoase ale bătrînuluĭ. Ĭele sînt cauza. ĭele sînt de vină. Am citat versurile din urmă, cu cari sfîrşeşte poïetul. Cum ĭera şi de aşteptat, acela care are un cult aşa de mare pentru ĭubire, zice: poţĭ să cazĭ, veĭ fi ĭertată; şi de aice chiar şi titlul „Ĭertare". Se înţelege că poïetul are dreptate. Dar poate ar fi fost şi maĭ bine dacă poïetul iĭ zicea: „Poţĭ să cazĭ, pentru că o cădere maĭ înjositoare şi maĭ degrădătoare de cît cea în care aĭ căzut maĭ nu ĭe cu putinţă." Iear titlul ar fi fost atuncĭa: „Două căderĭ."

„Iertare" ca pătrunderea şi zugrăvirea adîncilor pornirĭ de dragoste ajunse la apogeul lor, ĭe o lucrare de mare talent şi poate fără păreche în literatura romînă. Dar dragostea. ĭubirea omenească, simţimentul ĭubireĭ omeneştĭ, ĭeste ĭel oare numaĭ din pornirĭ, din senzaţiĭ erotice? Se înţelege, că nu. Afară de adînca şi extrem de puternica simţire erotică, ĭeste alta strins, nedespărţit, legată deĭea, dar totu-şĭ altă, simţire maĭ ales omenească şi care s'a altoit pe cea di'ntăiŭ. Cu cît se dezvoltă omenirea, cu atîta se dezvoltă şi acest simţiment eminamente omenesc, ajuns de pe acuma la o înflorire bo-

gată şi negrăit de frumoasă. Ie un simţiment puternic, capabil, în manifestaţiile sale cele maĭ înnalte, de sacrificiĭ sublime. Acest simţiment ĭe menit să îmblînzască, să socializeze, să moralizeze animalul, frumosul, sublimul,dar totu-şĭ animalul, din „Ĭertare." Acest simţiment, din potrivă cu cel curat fizic, poate să dureze vĭeaţa întreagă, nu scăzînd, ci de multe orĭ fiind tot maĭ puternic, durînd păn la mormînt. Despre acest simţiment ca şĭ despre femeea ideală, de care am vorbit în articoluĭ despre Eminescu, nicĭ o urmă nu ĭe în volumuĭ de poĭeziĭ al luĭ Vlăhuţă. O aluzie la dînsele găsim în alte poĭeziĭ ale luĭ tipărite acuma de curînd (În fericire); dar noĭ aice nu putem vorbi de cît de cele publicate în volum. Vom face numaĭ o urare, pornită din adîncul inemeĭ, ca poĭetul nostru să ajungă în zugrăvirea acestuĭ simţiment maĭ ales omenesc, la aceea-şĭ măĭestrie la care a ajuns în zugrăvirea ĭubireĭ erotice, ĭubireĭ fizice.

* * *

Să maĭ spunem acuma cîte-va cuvinte despre limba şi stilul luĭ Vlăhuţă. Ie deobşte recunoscută frumoasa şi armonioasa limbă din scrierile luĭ. Şi această obştească recunoaştere ĭe incontestabil bine meritată. După

Alexandri şi Eminescu, cari au creat adevărata limbă poĭetica pentru lirica noastră, Vlăhuţă ĭe demnul urmaş şi emul al lor. Corectitudinea în ritm, în versu-ĭ, ĭe tot aşa de desăvîrşită, ca în cele maĭ bune poĭeziĭ ale luĭ Eminescu. Din cînd în cînd numaĭ o rimă necorectă. Cîte o dată strimtorat în margenile ritmuluĭ şi rimeĭ, poĭetul aleargă la feliŭ de feliŭ de meşteşugurĭ, expediente, pentru a da strofeĭ o formă potrivită pentru exprimarea unuĭ anumit simţiment. Aşa, spre exemplu, în poĭeziea „Mameĭ."

„Diu vremurile apuse și atît de fericite,
Aducerile-a minte adesea mă 'mpresoară.
Ce d ra vieaţă'n urmă !.. Ca un potop mă 'nghite
Puzde-iea de visurĭ, pĭerduta mea comoară
Din vremurile apuse și atît de fericite."

Repetarea versuluĭ întăiŭ la fie-care sfîrşit, poate să fie de mare folos, ĭe foarte potrivită pentru exprimarea unuĭ anumit simţiment, maĭ ales a unuĭ simţiment melancolic. Căderea aceluia-şĭ vers în fie-care strofă la aceea-şĭ depărtare produce aceea-şĭ impresie, ca tic-tacul regulat al unuĭ ceasornic într'o odaĭe singuratecă. Vlăhuţă întrebuinţează des aceasta formă de strofă. Aşa spre exemplu „În pădure" în „Melancoliea". În altă poĭezie, voind a atrage, a concentra toată atenţiea asupra versuluĭ :

„A mele visurĭ răsipite“

Repetă acest vers în strofa a doua ca versul al treilea şi în strofa a treia, ca versul al şeaselea. Versurile luĭ Vlăhuţă sînt cizelate frumos. Se vede că poĭetul nu va da la tipariŭ o poĭezie păn nu va cerceta cu de a mănuntul, cu toată seriozitatea, fie-care vers, fie-care cuvînt în parte, cercîndu-l dacă ĭe destul de potrivit, de rezistent. În această privinţă Vlăhuţă ĭe din acea şcoală franceză, care după Flaubert şi fraţiĭ Goncourt începe să aĭbă un cult cu totul nou, orĭ maĭ bine să învie cultul romanticilor, al unuĭ Gautier, spre exemplu, pentru cuvînt.

Se ştie, spre exemplu, că Flaubert prefăcea de o sută de orĭ o frază şi pe urmă o cetea tare ca să auză dacă sună frumos. Cu toate că pentru atare îngrijită lucrare de cizelare a limbeĭ pledează nume marĭ, ca Flaubert, Goncourt, orĭ a unuĭ poĭet contemporan de talentul luĭ Le comte de Lisle, vom îndrăzni să fim de altă părere în privinţa acesteĭ facerĭ şi prefacerĭ a limbeĭ. Arta pornită pe acest povîrniş cade în boscărie. Flaubert zicea că un scriitoriŭ poate să trăească după moarte numaĭ prin o limbă desăvîrşită în scriere. Nemurirea scriitoriuluĭ, după această opinie, ar fi proporţională cu perfecţiunea limbeĭ din scrierile luĭ. Aceasta ĭe atît de

puţin adevărat, că din doĭ scriitorĭ, Gautier şi Balzac, di'ntre-carĭ, cel di'ntăiŭ ĭera cel maĭ perfect stilist al şcoaleĭ romantice, pe cînd cel de al doilea ĭera une-orĭ foarte greşit, Balzac, trăeşte şi va trăi, pe cînd mulţĭ oare maĭ cetesc pe Gautier? Ieste dar alt element, maĭ însemnat, care face o scriere nemuritoare.

Emoţiunea, vieaţa omenească cuprinsă în scriere o fac nemuritoare, nu perfecţiunea limbeĭ, care joacă un rol supus, în orĭ-ce caz maĭ puţin însemnat. Bine înţeles că prin aceste cîte-va cuvinte, nu dorim de loc să negăm importanţa limbeĭ frumoase în scriere orĭ să fim pentru o limbă neîngrijită; aceasta ar fi ĭeară-şĭ o extremitate contrarie şi maĭ păgubitoare pentru artă. Sîntem contra fetişismuluĭ cuvîntuluĭ precum sîntem contra orĭ-căreĭ exagerărĭ. Sîntem contra cizelăreĭ minuţioase şi laborioase a limbeĭ, pentru că „à force de coriger on gâte“, prin prea multă lucrare asupra limbeĭ se poate păgubi tocmaĭ ceea ce ĭe maĭ ales important în scrierea poĭetuluĭ; emoţiunea, vieaţa *).

Bine înţeles a nu îngriji de limbă ar fi ĭeară-şĭ mare greşală. Noĭ sîntem numaĭ contra exageraţiilor. Din cuvintele noastre credem că urmează alt ce-va şi a nume: Arti-

*). In privința aceasta vezĭ Guyau „L'esthétique au point de vue sociologique,“

stul înnainte de a începe să scrie trebuĭe să mînuească foarte bine limba, trebuĭe s'o cunoască, s'o priceapă perfect. Cunoşterea perfectă a limbeĭ trebuĭe să precedeze producţiunea artistică. Am zis aceste cîte-va cuvinte, tocmaĭ pentru că ăst neajuns îl găsim la Vlăhuţă. Nu-ĭ vorbă scriitorilor romînĭ le ĭe mult maĭ ĭertată această cizelare, această căutare obositoare a cuvîntuluĭ de cît unor scriitorĭ francezĭ. Limba romănească ĭe încă limbă seracă, o limbă în formaţiune şi decĭ aice se înţelege o muncă grea pentru a găsi, a descoperi un cuvînt potrivit. Poĭeţiĭ viitorĭ va trebui să ţie în samă această strădaniea înainte-mergătorilor lor. Recunoaştem bucuroşĭ că aşa ĭe şi că atîta muncă, din punctul de vedere al formăreĭ limbeĭ, poate să fie de un folos foarte mare, dar faptul remîne în picĭoare că astă prea mare lucrare asupra cuvîntuluĭ şi a frazeĭ scade de multe orĭ valoarea uneĭ producţiunĭ artistice, nemicind o parte din sincera şi intensa emoţiune, o parte din vieaţă. Chiar în unele din cele maĭ bune, din cele maĭ frumoase poĭezii ale luĭ Vlăhuţă, cum ĭe „In pădure, se simte această greşală.“ Poĭeziea ĭe desăvîrşită ca formă, dar nu ĭe tot aşa de perfectă ca emoţiune. Cea ce face din „Linişte“, „Ce dor“, „Iertare“, „Dormĭ în pace“, „La icoană“, „Luĭ Eminescu“, „Ce te uiţĭ cu ochiĭ galeşĭ“ nu numaĭ cele maĭ bune poĭeziĭ

scrise de Vlăhuţă, dar şi unele din cele maĭ bune ale întregeĭ literaturĭ româneştĭ ĭeste, afară de frumoasă formă, adînca şi sincera emoţiune, vieaţa plină ce tremură în ĭele, maĭ ales emoţiunea şi vieaţa. De altmintrelea Vlăhuţă înţelege perfect tot ce zicem şi exprimă acest adevăr în versurĭ pe atît de energice pe cît şi de frumoase:

„Cînd mi-ĭ inema 'ncărcată, şi cînd gîndurile 'n muncă
Bat şi rup zăgazul păceĭ şi din matca lor s'aruncă,
Toate lacome 'nsetate d'a ĭeşi din haos clare
Ferecate 'n cetluita versurilor încleştare,
Cînd vieaţa mea întreagă mi-ĭe în flacărĭ zbucĭumată,
Nu cum-va oare să-mĭ fie grijă să deschid îndată
Şi să văd cum mă învaţă codul bunelor manĭerĭ",

. . . .

Sfîntul adevăr ĭel însu-şĭ vorbeşte aice prin gura poĭetuluĭ nostru. Vieaţa întreagă în flacărĭ zbucĭumată ĭe esenţiala condiţiune a creăreĭ poĭetice [1]).

Dar cizelarea şi armonizarea limbeĭ, fiind, bine înţeles, un lucru mult maĭ serios şi important de cît codul bunelor manĭerĭ, poate să aibă acelea-şĭ urmărĭ, acela-şĭ reu nelăsînd

„ . . . . Simţirea, caldă plină, şi întreagă
Să zbucnească şi vestmîntul care-i vine să-şĭ aleagă."

Ni se va zice înse poate: „Cum, nu recu-

[1]) Vorbim în articolul acesta maĭ ales de poĭeziea lirică

noaşteţĭ munca, şi încă o munca mare, grea? Ieu personal nu numaĭ că recunosc rolul şi importanţa munceĭ. ci îĭ şi daŭ un preţ şi un rol nemăsurat de mare. Maĭ întăiŭ ĭeu pricep că pe artist să-l muncească greu şi o vreme foarte lungă o icoană frumoasă care se încheagă în spiritul luĭ până-ce ĭea poate să fie manifestată în formă poĭetică. Aceasta ĭe munca înnainte-mergătoare scriereĭ. Ieată încă altă muncă, o muncă grea, lungă, care cere marĭ, imense sacrificiĭ: aceasta ĭe munca pregătireĭ propriuluĭ său spirit. Cu cît ĭe maĭ cultivat, cu cît ĭe maĭ larg spiritul poĭetuluĭ, cu atîta maĭ mare va fi şi creaţiunea luĭ. Un artist, fie şi maĭ genial de cît Paganini, nu va putea scoate sunete frumoase şi armonice di'ntr'o dibla spartă, ci îĭ trebuĭe un instrument perfect pentru a scoate acele sunete dumnezeeştĭ: instrumentul poĭetuluĭ ĭe spiritul său propriu, spiritul ĭe şi creatoriŭ şi instrument. Ieată de ce se cere aşa de mare cultivare a acestuĭ instrument minunat. Am auzit spunîndu-se că unuĭ om de ştiinţă, unuĭ critic, i se cere multă şi variată cetire, mare cultură ştiinţifică, unuĭ artist înse, unuĭ poĭet, nu. N'am destule cuvinte, n'am destulă putere pentru a protesta contra uneĭ atarĭ părerĭ greşite. Afară de cîte-va ştiinţe prea abstracte, ĭeu nu văd care din ştiinţĭ în generalizările lor cele maĭ înnalte n'ar putea

să fie nu numaĭ un factor pregătitoriŭ pentru crearea artistică, dar chiar să-ĭ dea un material direct. Bine înţeles că o largă cultură literară, cunoaşterea literatureĭ tuturor naţiunilor, ĭe un lucru şi maĭ esenţial. De asemenea afară de pregătirea intelectuală ĭeste alta tot aşa de importantă, poate maĭ importantă: pregătirea morală prin o vieaţă adevărat omenească, plină de manifestărĭ omeneştĭ. N'aşĭ putea să-mĭ explic maĭ bine gîndul asupra acesteĭ materiĭ de o imensă imporanţă, de cît pri'ntr'o admirabilă icoană împrumutată di'ntr'o dramă a genialuluĭ scriitoriŭ norvegian, Bjornson. In cîte-va cuvinte ĭeată cuprinsul acesteĭ drame. Un preot, un pastor, are o nevastă şi doĭ copiĭ marĭ. Nevasta pastoruluĭ ĭe lovită de paralizie. De mulţĭ anĭ stă nemişcată în patul său. Pastorul în aceştĭ anĭ duce o vieaţă de sfînt din primele vremurĭ ale creştinătăţeĭ, respîndind ĭubirea şi lumina asupra concetăţenilor săĭ, sermaniĭ păscarĭ din nordul Norvegieĭ. Cînd ĭearna grea, viforoasă şi geroasă de la malurile oceanuluĭ îngheţat suflă asupra stîncilor Norvegieĭ nordice, pastorul trece pe aceste stîncĭ, ducînd cu sine ajutoriŭ flămînduluĭ, mîngîĭerĭ nemîngîĭatuluĭ, cuvîntul bun nefericituluĭ. Cînd vîntul groznic al norduluĭ depărtat ridică valurile oceanuluĭ polar cît munţiĭ, pastorul trece cu luntrea prin fior-

durĭ, între stîncĭ ascuţite pentru a duce cu sine ajutoriŭ păscarilor seracĭ, ale căror colibe sînt pitite între stîncĭ pe malul oceanuluĭ. Sute de orĭ vieaţa luĭ fu în primejdie şi scăpată numaĭ ca prin minune. Multe boale ale sufletuluĭ şi ale corpuluĭ a vindecat pastorul, multe minunĭ a făcut ĭel, pe cari păscariĭ îl credeau un stînt, numaĭ una n'a putut şi nicĭ n'a îndrăznit încă să facă: să rădice pe bĭeata luĭ nevastă din patul ĭeĭ de durere. Dar într'una din zile venind a casă după una din excursiunile sale bine făcătoare în cari ĭeară-şĭ vĭeaţa luĭ fusese de zecĭ de orĭ în primejdie, ĭel zice : „Simţesc că sînt acuma în sfîrşit gata a face cea din urmă şi cea maĭ mare minune, să scol din patul ĭeĭ pe sermana paralitică". Nevasta luĭ adoarme adînc. Beat de entuziasm, de ĭubire fără margenĭ, plecă ĭel la capela ce ĭera pe stîncă aproape de casă şi, într'o supremă sforţare, se aruncă la picioarele luĭ Hristos. Capela se umple de-un cîntec sfînt şi maĭestos. Nu ĭe o rugă obicĭnuită aceasta ! Ie suprema rugă a unuĭ om oţelit într'o luptă eroică şi crudă cu îngrozitoarele elemente ale natureĭ, ĭe supremă ruga a unuĭ suflet scăldat în cea maĭ adîncă şi maĭ curată ĭubire pentru semeniĭ săĭ.

Clopotul capeleĭ, începe să bată : un dangăt lung, jalnic, nesfîrşit şi armonios se res-

pîndeşte de pe stîncă asupra valurilor oceanuluĭ. Acest dangăt porneşte singur, neatins de mîna omenească, clopotul pare pus în mişcare de puternicele acoarde ale inemeĭ omeneştĭ. Păscariĭ se string din toate părţile să vază această mare minune, cea maĭ mare din cîte a făcut pastorul lor. Bolnava doarme, ĭear păstorul cîntă ruga luĭ supremă, cîntă mereu: ĭel nu se va scula pînă nu se va împlini acea minune şi dacă nu se va împlini, ĭel va cînta ruga sa pănă ce va muri aice la picioarele luĭ Hristos. Dar minunea s'a făcut. Sermana bolnava se trezeşte, se scoală şi încet începe să păşească spre capelă. Să fie oare o fantazie aceasta? Nu tocmaĭ, psiho-fiziologiea ĭe pe drum să ne dea esplicaţiea unor fenomene şi maĭ ciudate, cari se numesc hipnotizarea la distanţă. Psiho-fiziologiea ne arată, că ĭe perfect cu putinţă această înviere a uneĭ paralitice prin voinţa altuia maĭ ales cînd sistemul nervos, cînd voinţa acestuĭ om s'a educat aşa cum s'a educat a pastoruluĭ luĭ Bjornson; ştinţa ne zice dar că ĭe perfect posibilă această resuscitare prin vroinţă. Dar nu ĭe vorba de aceasta. Ie vorba că aice aveam o admirabilă icoană de aceea ce trebui să fie un adeverat poĭet artist, un mare poĭet. Un mare poĭet trebuĭe să facă o minune şi maĭ mare de cît minunea pastoruluĭ. Iel trebuĭe să trezească gîndurile a-

dormite ale concetățenilor săĭ, ĭel trebuĭe să învieze simțimentul iubireĭ, simpatieĭ şi armonieĭ universale, care la foarte mulțĭ zace paralitic pe patul de durere. Iel trebuĭe să însufle cele maĭ adîncĭ gîndirĭ şi cele maĭ înnalte simțimente, ĭel trebuĭe într'un cuvînt să aspire a ajunge profetul şi conducătoriul sufletesc al poporuluĭ său. Dar, pentru a merita această imensă onoare, trebuie să trăească vieața pastoruluĭ luĭ Bjornson, pentru ca şi ĭel la un timp dat să zică: „Sînt gata". Iel trebuĭe, după recomandațiea genialuluĭ Goethe: să se pătrunde de toată ştiința şi de toată morala veaculuĭ.

PESIMISTUL DE LA SOLENI

Am vorbit de maĭ multe orĭ despre pesimism. Am aretat cît de serioasă şi de dureroasă ĭe aceast manifestaţie a spirituluĭ omenesc, această boala a veaculuĭ, o boală care, de altmintrelea, nu ĭe specială numaĭ veaculuĭ nostru.

Dar ĭe pesimism şi pesimism, dar sînt pesimiştĭ şi pesimiştĭ. Ca orĭ-ce manifestare a spirituluĭ omenesc, ĭea are şi partea serioasă, foarte serioasă, dar are şi partea ceealaltă, partea ridiculă. Şi sub numele de pesimism şi de pesimiştĭ încap o mulţime de categoriĭ de noţiunĭ şi de oamenĭ, cari au foarte puţin comun între ĭeĭ.

Ar fi o lucrare foarte originală şi foarte grea pentru cel ce ar căuta să clasifice raţional pe ceĭ ce sufăr de această boală. Fără a voi să facem noĭ clasificarea pomenită,

îndrăznim numaĭ a atrage luarea a minte asupra a două grupurĭ de pesimiştĭ, în cari socotim noĭ că ar încăpea maĭ toţĭ. Cu alte cuvinte credem că-ĭ putem împărţi în *pesimiştĭ sincerĭ* şi în *pesimiştĭ papagalĭ.*

Ca să nu fim reu înţeleşĭ, aducem două treĭ pilde, din cari se va vedea pe cari îĭ numărăm în grupa întăiea şi pe cari în a doua. Ieată un tînăr cu simţirĭ înnalte, cu ideale măreţe. Plin de iluziĭ întră ĭel în vieaţă, plin de hotărire de a se lupta, de a face să învingă idealurile sale. Cu capul plin de iluziĭ, cu inima fierbinte, ĭese acest tînăr în lume, ĭear vieaţa începe a-ĭ da lovitură după lovitură, aretîndu-ĭ cît a greşit în unele aşteptărĭ, cît de mult s'a încrezut în puterile sale, cît de puţin a socotit mărimea putereĭ duşmane. Loviturĭ după loviturĭ îĭ cad pe cap, tînărul cade ostenit, desnădăjduit, îşĭ pĭerde încrederea în idealurile pentru cari s'a luptat, părăseşte cîmpul de luptă, nu maĭ are încredere nicĭ în sine, nicĭ în alţiĭ, ba chiar pierde încrederea până şi, dacă nu în dreptate, dar cel puţin în putinţa de a o face biruitoare, şi cu glas trist şi zdrobit, icoană adevărată a stăreĭ luĭ sufleteştĭ, repetă amarele cuvinte : „În zădar ! Toate-s în zădar ! Nedreptatea ĭe veşnică ca şi omenirea: a fost, ĭeste şi va fi: lumea va remănea pururea o vale de lacrimĭ şi de desnădejde şi orĭ-ce

am face, în zădar va fi! Nedreptatea şi suferinţa sînt ca o hidră cu sute de capete, taĭe-ĭ unul şi altele două cresc în locu-ĭ încă maĭ grozave. Şi ĭeu am avut iluziĭ şi ĭeu m'am luptat, dar văd că toate-s în zădar!"

Ieată un pesimist sincer. Se înţelege că nu-ĭ acesta idealul nostru, di'mpotrivă noĭ avem cu totul altul: un om care căzînd în luptă se ridică ĭeară-şĭ cu puterĭ nouă, cu hotărire nestrămutată de a se lupta înnainte; un om care chiar învins orĭ pierind, nu-şĭ pierde nădejdea în dreptatea şi în bunătatea cauzeĭ pentru care se luptă; un om care chiar în ceasul de pe urmă cu buzele învineţite, uitîndu-se în faţa morţeĭ va repeta celor de prin prejur, cel maĭ mare, maĭ plin de înţeles, maĭ nobil cuvînt al limbeĭ omeneştĭ: — *Innainte*! Ieată idealul nostru. Dar, deşi pesimistul sincer, de care am vorbit, nu-ĭ idealul nostru, cu toate acestea ştim să preţuim un om sincer. Ştim că nu ĭe dat fie-căruia a fi ast-feliŭ cum am dori noĭ, decĭ pentru asemenea om nu putem avea de cît simpatie, nu putem de cît să-l plîngem.

Dar ĭeată alt tip. Ieată un fecior de banĭ gata. Vieaţa luĭ şi-a petrecut'o fără să ştie nicĭ ce-ĭ munca, nicĭ ce-ĭ nevoĭea. Caracter moale, slab, minte de rînd, inemă şi simţirĭ micĭ. Fie de modă, fie pentru a-şĭ gîdeli nervii şi ĭubirea de sine, tînărul nostru, bine

înţeles numaĭ cu vorba, se face apărătoriŭ grozav al ideilor şi idealurilor celor maĭ înnaintate. În închipuirea-ĭ, şezînd în casă, ĭel se crede mîntuitoriul lumeĭ. Iel, tînărul cutare, va ferici lumea, va răsturna ordinea de lucrurĭ mîrşavă, va pune alta în loc. Popoarele îl vor înnălţa; ĭear istoriea va pune lîngă numele luĭ cuvintele: marele, nobilul, genialul cutare. Întrînd înse în vieaţă, tînărul nostru bagă de o dată de samă că lucrul nu-ĭ aşa de simplu cum visa ĭel de a casă, că zidiurile duşmane nu se ĭeau, nu cad, ca ale Ierihonuluĭ numaĭ prin cîntece. La cea di'ntăĭŭ lovitură, voinicul nostru se dă'nnapoĭ. Toată moliciunea caracteruluĭ, lipsa de adîncime în sentimente, creşterea greşită, se arată pe dată şi, după scurtă vreme, vezĭ pe eroul nostru cu un locuşor bun, cu lefuşoară grasă, trăgînd nădejde la deputăţie. Iear pentru a-şĭ împăca microscopica-ĭ conştiinţă: după un *dejun* îmbĭelşugat cu prieteniĭ, orĭ întîlnindu-se cu un tovarăş de altă dată cu care vorbea împreună în vremile trecute despre „visurile frumoase ale tinereţeĭ“, cum zic poĭeţiĭ, tînărul nostru cu glas melancolic va cînta: „Ce vraĭ, frate! Vieaţa-ĭ plină de ticăloşiĭ! Ce putem noĭ împotriva păcătoşenieĭ şi a suferinţeĭ cari-s veşnice ca şi vieaţa? Am avut şi ĭeu iluziĭ, m'am luptat, dar m'am încredinţat că toate-s în deşert şi bine a zis Leopardi:

„*Fuor che il nostro dolor.*
. . . . *Arcano e tutto*“

Iear a doua zi Leopardistul nostru se duce să vîneze o fată cu zestre mare şi un socru cu trecere şi cu spete zdravene. Dacă tipul di'ntăiŭ ĭeste al unuĭ *pesimist sincer*, al doilea ĭe de bună samă al unuĭ *pesimist papagal*.

Să luăm altă pildă. Un tînăr cu sentimente nestricate, cu inemă iubitoare, fierbinte, încrezătoare, se îndrăgosteşte de o fată, care 'l ĭubeşte de asemenea, orĭ, cel puţin, zice că-l ĭubeşte. Tînărul se însoară. Încrezătoriŭ şi iubitoriŭ, ĭel îşĭ pune toată iubirea şi încrederea în femeea ĭubită. Dar ĭeată-l că pri'ntr'o întîmplare află adevărul îngrozitoriŭ : femeea pe care o ĭubea aşa de mult, îl înşală mişeleşte, calcă în picioare şi marea luĭ iubire şi nemărginita luĭ încredere. O furtună groznică de acest soiŭ se mîntuĭe prin ucidere orĭ prin sinucidere, orĭ cel puţin prin o ruinare a sistemuluĭ nervos al omuluĭ, ale căruĭ sentimente înnalte au fost călcate şi pîngîrite. Nu-ĭ de mĭerat, se înţelege. ca tînărul nostru după asemenea furtună a vĭeţeĭ sale să remîe veşnic melancolic, să socoată trădarea în vieaţă ca regulă şi nu ca excepţie, să repete amarele aforisme ale luĭ Schopenhauer în potriva femeilor, într'un cuvînt nu-ĭ de mĭerare ca asemenea om să ajungă pesimist din optimist cum

ĭera poate. Ieată înse alt tînîr, care are maĭ multă închipuire de cît ĭubire. maĭ multă obrăznicie de cît caracter şi minte. Încredinţat, dumnezeu ştie pentru ce, că are drept asupra ĭubireĭ tuturor femeilor pe cari îşĭ va pune ochiul, acest tînăr prinde dragoste pentru o fată, pe care a văzut'o de abiea, cu care n'a vorbit de cît două treĭ cuvinte la vre un bal. Atîta i-ĭ destul, pentru a socoti că domnişoara cutare îĭ datoreşte ĭubire şi credinţă. Se înţelege că domnişoara ĭe cu totul de altă părere şi se mărită cu cine-va; ĭear tînărul nostru se simte jignit, cade în melancolie, vorbeşte de neant, de „gentillezza del morir“ a luĭ Leopardi; orĭ repetă cuvintele luĭ Schopenhauer: „Dobitociea nu strică lîngă femeĭ. Di'mpotrivă geniul maĭ degrabă ar putea fi neplăcut ca o monstruzitate“. Şi geniul nostru se uită în vremea aceastâ în oglindă să vadă dacă melancoliea îĭ şeade bine. Acesta ĭe un *pesimist papagal.* Din aceste două pilde vor vedea cetitoriĭ noştri ce înţelegem noĭ prin pesimiştĭ papagalĭ. Pesimiştiĭ papagalĭ sînt mult maĭ numeroşĭ de cît ceialalţĭ: Un slujbaş dat afară pentru că nu-şĭ împlinea datoriea, un ofiţeriŭ care n'a primit o decoraţie aşteptată, un student care a căzut la examen,—vorbesc de marele neant, de genialul Schopenhauer, care „bine a zis, ce a zis...“; dar fiind că Schopenhauer n'a

zis nemică nicĭ despre trecerea examenelor, nicĭ despre necăpătarea de decoraţiĭ şi, maĭ ales, fiind că indivizii în chestie nicĭ n'au gîndit să-l fi cetit, de aceea citaţiea se încheĭe în „bine a zis ce-a zis..."

Manta lungă, pălăriea cu pană, melancoliea luĭ Hamlet, face prea mare întipărire asupra domnişoarelor din lumea, aşa zisă, bună, pentru ca domnişoriĭ să nu se apuce de maĭmuţit pe prinţul Danemarceĭ, repetînd înnaintea oglindeĭ, ca să vază dacă vor fi destul de interesanţĭ: „to be or no to be, that is the question!..." orĭ declamînd cu glas jalnic înnaintea uneĭ domnişoare: „La mănăstire! la mănăstire!", ĭear ĭeĭ înşi-şĭ în loc de mănăstire se duc de a dreptul la casa de prostituţie. Dacă fetele din pensionat beau oţet pentru a fi maĭ galbene şi ast-feliŭ a părea maĭ interesante, pentru cuconaşĭ locul oţetuluĭ îl ţine pesimismul. A doua pricină care de asemenea slujeşte pentru înmulţirea neamuluĭ pesimiştilor papagalĭ, ĭeste că ĭel ĭe o mască sub care se ascund o mulţime de păcătoşiĭ. În adevăr. Să luăm ca pildă ţara noastră şi a nume vremurile trecute, cînd cuvîntul pesimism nu se strecurase încă pe aice, atuncĭ un tînăr care-şĭ petrecea nopţile în crîşme bînd, se numea beţiv; un desfrînat care mergea la case de prostituţie, se numea ştrengariŭ, craiŭ, om stricat; unuia

care înşela ori nenorocea o fată îi ziceau ticălos;—acuma, nu. Astă-zi un tînăr venind de la crîşmă, café chantant ori de la casa de prostituţie se uită la cartea luĭ Schopenhauer pe care o are pe masă şi repetă: „O, tu, mare între ceĭ marĭ!“ şi se chĭamă că-ĭ pesimist. In adevĕr, nepreţuit cuvînt! Maĭ înnainte ticălosuluĭ îĭ ziceaĭ verde şi lămurit ticălos; acuma, nu: tînărul ĭe pesimist! Cetitoriĭ noştri negreşit au băgat de samă că pesimiştiĭ papagalĭ nu samănă uniĭ cu alţiĭ şi că ar fi nevoie să-ĭ maĭ împărţim şi pe dînşiĭ în *nevinovaţĭ* şi în *ticăloşĭ şi reĭ (mauvais drôles)*. Pentru a nu osteni înse pe cetitorĭ vom lăsa la o parte clasificarea pesimiştilor papagalĭ care ne-ar duce prea departe.

* * *

Pesimiştiĭ au fost de multe orĭ zugrăviţĭ în literatura europeană; o încercare de acest feliŭ s'a făcut şi în literatura noastră, atît de seracă în lucrărĭ originale. Această încercare a fost făcută în romanul „În faţa vieţeĭ“ de Dl. Duiliu Zamfirescu, tînăr scriitoriŭ nu lipsit de talent. Romanul a fost scris cu teză şi a nume pesimistă; eroul ĭe un Schopenhaurian.

Înnainte de a analiza lucrarea literară a D-luĭ Duiliu Zamfirescu, vom face o obser-

vaţie care ne va fi de mare folos pentru a pricepe eroul şi romanul. Un artist, care ar voi să tracteze pesimismul în lucrarea sa, să ne zugrăvească un tip de pesimist, trebuie neapărat să ştie face deosebire, să înţeleagă prăpastiea între pesimiştii sinceri şi între ceĭ papagali. În adevăr. Să presupunem că un scriitoriŭ ar voi să ne zugrăvească un pesimist sincer. Dacă are talent, va face să treacă înnaintea noastră tabloul trist al înlănţuireĭ de cauze cari lucrînd asupra unuĭ caracter cinstit, simţitoriŭ, ales, dar fără mare tărie, îl azvîrl în rîndurile pesimiştilor. Tot o dată autoriul ne va înfăţoşa tragediea ce se petrece în sufletul acestuĭ om, acel amar nestîrşit care îĭ sfăşie inima, acel deşert grozav care i se formează în minte şi acea nemulţămire de sine şi de alţiĭ care omoară cele maĭ bune sentimente omeneştĭ. Dînd un ast-feliŭ de tablou trist şi adevărat, artistul fără să vroească, va face pe public să compătimească şi poate chiar să aibă oare-şĭ care respect pentru acest om nenorocit. Zugrăvindu-ne un pesimist papagal, artistul va face ĭear să ne treacă pe di'nnainte o înlănţuire de pricinĭ cari lucrînd asupra unuĭ caracter moale şi stricat, asupra uneĭ minţĭ mărgenite, dar cu multe pretenţiĭ îl vor face pesimist papagal. Tot o dată autoriul ne va îmfăţoşa comediea ce se petrece

în sufletul pesimistuluĭ. Acea deşertăcĭune a inemeĭ şi a minţeĭ. acele pretenţiĭ prea marĭ carĭ atît de puţin se potrivesc cu puterile individuluĭ şi carĭ cresc pentru că ĭel cată să se facă pe sine şi pe alţiĭ să creadă că ĭe nemulţămit, că ĭeste pesimist. Dacă artistul va avèa destul talent, destulă putere de ironie, va izbuti a stîrni risul publicului în potriva erouluĭ său şi poate chiar despreţul meritat. Să presupunem acuma că un scritoriŭ, avînd, pentru romanul ce face, ca material pesimismul papagalicesc, ĭear ca erou un ins pătimaş de această boală, nu-şĭ va înţelege eroul şi-l va lua drept pesimist sincer. Poate cine-va să-şĭ închipuĭe ce încurcăturĭ, ce balamuc, va căşuna ast-feliŭ de neînţelegere sau maĭ bine de înţelegere pe dos a subiectuluĭ. Cea maĭ păgubitoare urmare a uneĭ ast-feliŭ de greşelĭ va fi că psihicul, vieaţa năuntrică a erouluĭ va remănea pentru scriitoriŭ carte închisă cu şepte peceţĭ. Gîndind că are de descris un pesimist sincer, autoriul va căta în eroul său însuşirile potrivite pentru asemenea caracter ; aceste însuşirĭ neaflîndu-se înse, se înţelege că nu le va putea zugrăvi în tablou-ĭ artistic şi scriitoriul va fi silit a ne tot spune că individul D-sale ĭe bun, nobil, simţitoriŭ şi altele de acestea. Acest mijloc va avea multe neajunsurĭ. Maĭ întăiu laudele vor fi mincĭu-

noase, de vreme ce eroul nu va fi nicĭ bun, nicĭ nobil, nicĭ simţitoriŭ. Al doilea aceste recomandaţiĭ nu se vor potrivi de loc cu faptele papagaluluĭ (se înţelege dacă autoriul are destulă pricepere şi destulă putere de observaţie pentru a nu face pe erou să îndeplinească fapte pe cari în adevăr nu le-ar face); în sfîrşit al treilea neajuns va fi că romanuluĭ îĭ va lipsi o însuşire pe care noĭ, publicul, sîntem în drept a o cere, adecă romanul va fi plin de laude... cari n'ar fi trebuit spuse chiar de-a dreptul; ci s'ar fi cuvenit ca din faptele eroluĭ, din vorbele luĭ şi din toată economiea lucrăreĭ literare să ĭeasă la iveală aceste însuşirĭ, acest caracter.

Alt neajuns simţit va fi lucrarea demoralizătoare ce romanul va avea asupra unor cetitorĭ. În adevăr. Să presupunem că eroul nostru, un pesimist papagal, din sub-împărţirea celor ticăloşĭ, va face vre-o blăstămăţie; autoriul, luîndu-l drept pesimist sincer, ne va îndruga de sentimentele luĭ nobile, de inteligenţa luĭ înnaltă şi altele de acest feliŭ.... Fie-care poate să-şĭ închipuĭe ce înriurire morală poate să aibă maĭ ales asupra tinerilor ast-feliŭ de scriere. Am putea să maĭ găsim încă multe alte neajunsurĭ izvorite din această greşală de căpetenie a artistuluĭ, dar ajung şi atîtea, maĭ ales că nu vroim să

ne prea depărtăm de romanul d-luĭ Zamfirescu.

* * *

Am spus că romanul „În faţa vieţeĭ" ĭeste scris pe teza pesimismuluĭ, ĭear eroul ĭe un Schopenhaurian. Autoriul grămădeşte toată luarea a minte asupra persoaneĭ de căpetenie, asupra pesimistuluĭ, toată lumea ceealaltă nu ĭe pusă de cît ca o garnitură pentru a scoate la iveală caracterul eroului. De aceea şi noĭ ne vom îndeletnici maĭ mult cu dînsul, petrecîndu-l pas cu pas în toată întinderea romanuluĭ. În această călătorie vom vedea strălucitele isprăvĭ ale eroului şi ni se vor areta toate însuşirile bune şi rele ale romanuluĭ.

Persoana de căpetenie a lucrăreĭ d-luĭ Zamfirescu ĭeste Eugeniu Soleanu, tînăr di'ntr'o familie boĭerească din Moldova şi care plecase la Paris pentru a învăţa. În aniĭ di'ntăiŭ, ne spune autoriul, Eugeniu mîncă multe parale şi făcu puţină treabă. De la al treilea an înse, fie că se săturase de petrecerĭ, fie că natura sa mîndra şi cu totul superioară simţise nevoea de a se hrăni la acea dătătoare de vieaţă, care se chĭamă învăţătura... se apucă de lucru. Aşa dar de la cel di'ntăiŭ cuvînt al autoriuluĭ despre erou, ni-l recomandă ca o natură mîndră şi cu totul superioară. Această

recomandaţie se înnoeşte maĭ la fie-care faţă. Aşa după ce ne spune că Soleanu ĭera „natură mîndră şi cu totul superioară“, puţin maĭ jos ne înşiră: „neîncrederea în sine, care la o vrîstă oare-care stăpîneşte naturele *cele maĭ superioare*... etc“, pe faţa a doua ni se spune că „la 25 de anĭ Soleanu ĭera un *om întreg*“; cuvintele om întreg sînt subliniete în text. „Soleanu avea cunoştinţĭ temeĭnice“, atît de temeĭnice în cît cînd a vorbit înnaintea societăţeĭ geografice din Paris şi a fărmăcat acea societate, a fost felicitat de preşidintele ĭeĭ şi în urma acesteĭ izbînzĭ „toată coloniea romînă recunoscu în Soleanu pe şeful ĭeĭ“. „Natură mîndră şi cu totul superioară“, „om întreg“, „cunoştinţĭ temeĭnice“, „şeful recunoscut al colonieĭ romîne“ şi altele şi altele. Cum văd cetitoriĭ, n'avem a face cu un om de rînd, ci cu un om mare, deosebit; cel puţin aşa ni-l recomîndă autoriul. Ce-ar ajunge eroul nostru cu asemenea însuşirĭ grozave, nu ştim, poate ar fi pus în mĭerare Franţiea orĭ chiar Europa întreagă; dar întîmplarea a voit alt-feliŭ. Pe cînd începea examenul de doctorat, Soleanu primeşte o scrisoare de la tată-su, că să se întoarne în ţară, pentru că ĭe ruinat şi nu-ĭ maĭ poate trimete cîte cincĭ sute de leĭ pe lună. Această ştire, negreşit nu tocmaĭ îmbucurătoare, produce asupra eroului nostru o înriurire care

nu se potriveşte de loc cu un caracer mîndru şi superior: eroul plînge ca un copil, pentru că nu poate să aibă 500 de leĭ pe lună ca să-şĭ treacă examenele! „Lacrimele îl podidiră şi plînse cu capul în mînĭ cîte-va minute. Această fire semeaţă cu ĭea însă-şĭ şi blîndă cu alţiĭ, avu un moment de teribilă răscoală contra destinuluĭ . . . .

„Se sculă după scaun, liniştit puţin prin lacrimele ce le vărsase, şi-şĭ ridică capul, avînd aerul de a privi pe cine-va drept în faţă.

„Aşa începem?... Foarte bine! Vom vedea cine va birui".

Această scenă—cu plînsete, cu „teribilă răscoală" contra soarteĭ, chipul cum porneşte ca Marlborough în potriva unor duşmanĭ nevăzuţĭ şi fraza: „Vom vedea cine va birui"! şi toate pentru că papa nu maĭ poate să trimeaţă cîte 500 de leĭ pe lună — s'ar potrivi minunat la vre un băeţelul mameĭ, îngînfat, prost, fără pic de caracter. Dar unuĭ *om întreg*, *mîndru*, cu totul superior, şefuluĭ recunoscut al colonieĭ romîne etc. etc. îĭ şede nu numaĭ reu, dar pentru atare om asemenea scenă ĭeste desăvîrşit cu neputinţă. Cu toată răscoală împotriva soarteĭ, trebuĭe să plece pesimistul de la Solenĭ; se vede că a areta pumnul la toată lumea, a porni la luptă cu duşmanĭ neştiuţĭ, rostind fraze à la Cezar orĭ à la Alexandru Macedon: „Vom vedea cine

va birui"! ĭera maĭ uşor de cît a găsi hrana zilnică pe cîte-va lunĭ până la trecerea examenuluĭ. Soleanu se duce să-şĭ ĭea ziua bună de la prietenĭ şi în drum trece pe la „una din acele gentile păpuşe de cari ĭe plin Parisul şi care-ĭ mîncase foarte mulţĭ banĭ"... Faptul că Soleanu a mîncat, foarte mulţi banĭ, storşĭ, cine maĭ ştie cum, din ţară, cu o păpuşa gentilă din Paris, nu micşorează întru nemic respectul autoriuluĭ pentru cavaleriul de la Solenĭ, şef recunoscut al colonieĭ romîne din Paris. Zouzou, ast-feliŭ se numea păpuşa luĭ Soleanu, aflînd că o lasă, îl dă afară suduindu-l, cum urmează: „Tü nu ĭeştĭ de cît o canalie, ca toţĭ Romîniĭ"! Soleanu care ar fi putut să sufără, dacă l'ar fi numit pe dînsul canalie, şi a nume pentru că avea „o fire semeaţă cu ĭel nsu-şĭ şi blîndă cu alţiĭ", nu o putea înse suferi să batjocorească toată coloniea romînă al căreĭ cap ĭera ĭel; deci luînd poziţie, cum se cuvine la asemenea împrejurări, ţinu logosul ce urmează, aşa de potrivit cu împrejurarea, ca şi discursurile înflăcărate de dragoste rostite de don Quichotte înnaintea uneĭ slujnice pe care o lua drept vre-o prinţesă: „Doamnă, te poftesc să nu insulţĭ în mine pe Romînĭ, căcĭ faţă cu o femee ca D-ta n'aşĭ putea să-ĭ răzbun". Se înţelege că Zouzou nu pune nicĭ un temeiŭ pe asemenea fraze naţionale şi

dă pe eroul de la Solenĭ afară. Plecînd de la gentila păpuşică, Soleanu în loc de a pricepe cît de caraghioz ĭera, în loc să-ĭ fie scîrbă de sine, se scîrbeşte de lume şi începe a gîndi: „Oare dacă lumea în mare parte n'ar fi de cît un macrocozm de Zouzou?“ Pe drum, Soleanu întîlneşte pe prietenul său, Franţuzul Borel, care aflînd de nenorocirea cavaleriuluĭ nostru, şi văzîndu-l atît de desnădejduit, îl pofteşte la prînz şi-ĭ dă apoĭ o scrisoare, luîndu-ĭ cuvîntul că o va despecetlui numaĭ atuncĭ cînd va cădea în cea maĭ mare desnădejduire. Am pomenit de scrisoarea aceasta, fiind că ĭ menită, cum vor vedea cetitoriĭ noştri, a îndeplini mare ispravă în vieaţa luĭ Soleanu. Venind a casă la Solenĭ, pesimistul nostru face cunoştinţă cu Elena Marţian, nevasta aceluĭ tovarăş care ruinase pe tatăl luĭ Soleanu. Elena Marţian are hărăzit de la d-l Duiliu Zamfirescu rolul de eroina romanuluĭ. Cum se face la asemenea împrejurărĭ, Soleanu îndrăgeşte pe Elena şi ĭea, pe dînsul, lucru cu atîta maĭ firesc, de vreme ce, după spusele d-luĭ Zamfirescu, Elena ĭe o natură superioară ca şi Soleanu şi, cum spune înţelepciunea noroadelor, ceĭ ce samănă se adună. La întăĭea întîlnire eroul nostru şi viitoarea eroină a romanuluĭ întrebuinţază nişte fraze carĭ se par autoriuluĭ plirte de duh, dar carĭ în adevăr sînt maĭ

mult de cît fără nicĭ o însemnătate. Maĭ pe urmă încep amîndoĭ o discuţie filosofică asupra întrebăreĭ: „Dacă omul trebuĭe să cugete la ce face orĭ ba.“ Elena zice că da, ĭear Soleanu, care, se vede, n'a cugetat vre-o dată la ce făcea, zice că nu ; ĭear cînd se mîntuĭe discuţiea, pe eroul nostru îl apucă pe neaşteptate pesimismul : „Nebun'o, îşĭ zise ĭel în sine, cît de reu facĭ că mă readucĭ la hotărirea mea !... Da, aĭ dreptate, în lume numaĭ mintea trebuĭe să împărăţească ! A ! dacă mă sileştĭ să-mĭ învăluiŭ inema în cauciucul indiferenţeĭ voiŭ începe chiar de astă-zĭ Atîta maĭ reu pentru ceĭ ce îmĭ vor ĭeşi în cale“. Cavaleriul nostru pare a fi apucat de ducă-se pe pustiĭ, pare a fi stăpînit straşnic de boala pesimismuluĭ, întocmaĭ cum alţiĭ pătimesc din vreme în vreme de burtă, şi în vremea furieĭ ameninţă, Naiba ştie pe cine, porneşte în potriva unor duşmanĭ necunoscuţĭ ca Don Quichote asupra morilor de vînt, şi ca Don Quichote remîne tot ĭel biruit. După asta se amestecă între musaferiĭ domnuluĭ Marţian şi începe o discuţie în care încurcă pe toţĭ ceĭ de faţă, îĭ prosteşte de tot. Nu-ĭ vorbă, pe noĭ nu ne-a crezut vrednicĭ a fi de faţă la acea discuţie, dar autoriul ne încredinţază că pe toţĭ ĭ-a prostit, noĭ n'avem de cît să-l credem. Se înţelege că după atare biruinţă, d-na Marţian a trebuit să moară

de dragoste după cavaleriul nostru. Întîmplarea face că însă-şĭ Elena îĭ mărturiseşte focul ce-a cuprins'o. Se ştie că în romanurile cavalereştĭ, un erou, ca să ajungă stăpîn pe regina inimeĭ sale, trebuĭe să facă vre o vitejie mare, să scape pe ĭubită din vre o primejdie grozavă şi atuncĭ, ca drept mulţămire pentru fapta vitejască, urmează în romane o scenă care se mîntuĭe cu maĭ multe rîndurĭ de puncte. Soleanu face şi ĭel o faptă mare: la o primblare cu Elena în pădure, omoară un urs năstruşnic şi 'l doboară cu puşca încărcată pentru prepeliţe (numaĭ cu ploaĭe, spune autoriul!). La întoarcere după atare întîmplare, Elena nu-şĭ maĭ poate stăpîni simţirea de ĭubire şi zice: „Ce frumos! Cît ĭeştĭ de nobil! Cît ĭeştĭ de mare pentru mine“! Soleanu cade în genunchĭ înnaintea ĭeĭ, dar Elena, venindu-şĭ în fire, se zmulge din braţele luĭ şi fuge în odaĭea de alăturĭ. Eugeniu remas în genunchĭ în mijlocul caseĭ, înnaintea scaunuluĭ deşert, într'o stare puţin de dorit, nu-ĭ vorbă, ĭe apucat pe dată de pesimism, care îĭ vine tot de a una la vremĭ de cumpănă. „A!.... slăbiciĭune omenească!.... te voĭ ridica maĭ pe sus de tine însu-ţĭ, saŭ.... te voiŭ omori“! Grozave cuvinte, maĭ ales în gura erouluĭ de la Solenĭ, care cu un ceas în urmă omorise cogemite urs numaĭ cu ploaĭe de ucis prepeliţĭ. Scena care urmează ĭe atît

de caracteristică în cît o tipărim întreagă,

Elena se întoarce, îĭ întinde luĭ Soleanu mîna, ĭel nu vrea să o primească. „Cînd aĭ şti... îĭ zise ĭea clătinînd din cap. Aĭ dreptate să fie supărat. Îţĭ datoresc vieaţa şi nu pot să-ţĭ dau nemic..... Ba da, vreĭ să te ĭubesc ca pe un frate“ ?.... Omul nostru superior, care şi-a făcut educaţiea morală la Zouzou, la păpuşele gentile din Paris, fireşte, nu înţelege ast feliŭ de fleacurĭ, ca iubirea de frate; ĭear cuvintele „nu pot să-ţĭ dau nemic“, îl înfurie până la atîta în cît ţine ĭeară-şĭ un logos ca şi cel ţinut la Paris înnaintea păpuşeĭ Zouzou:

— „Destul, doamnă!.. zise ĭel cu oarecare vehemenţă. Crezĭ că ţi-am dat vieaţa. Foarte bine. Nu-ţĭ cer nemică în schimb.

— „Eugeniu, îĭ zise ĭea, o ultimă rugăciune. Vin'o mîne la mine la 4 oare, să mă vezĭ.

— „Mă voiŭ supune, doamnă.

Ieşi,

— „Ie a mea“, îşĭ zise!...

Am putea să ne oprim aice, dar datoriea de critic ne sileşte să mergem maĭ departe, cu atîta maĭ mult cu cît autoriul tot nu înţelege boala erouluĭ său.

După scena citată, autoriul ne arată de o dată şi adîncimea sa filosofică şi chipul cum pătrunde pe Soleanu.

„Iera un colţ în fundul sufletuluĭ său, ne spune dl. Duiliu Zamfirescu, despre pesimistul de la Solenĭ, care, orĭ-cît de mic, ascundea o comoară de nesfîrşita bunătate, un recipient legat prin firul vieţeĭ sale cu natura cea mare, cu fluidul planeteĭ pe care trăea, care primea noţiunea aceluĭ colosal „*to be*" din afară şi care în microcozmul său se manifesta pri'ntr' un feliŭ de acţiune pozitivă, constructoare, dacă s'ar putea zice". Foarte adînc şi foarte lămurit şi maĭ ales foarte potrivit pentru natura egoistă şi superficială a luĭ Soleanu. Se înţelege că Soleanu, care cu atîta triumf a zis: „Ie a mea!" s'a dus a doua zi ca să-şĭ primească răsplata fapteĭ vitejeştĭ, omorirea ursuluĭ cu ploaĭe menită pentru prepeliţe. Aice îl aşteptau atîtea neplăcerĭ, că de ar fi ştiut bietul pesimist, nicĭ dracul nu-l maĭ aducea pe acolo. Maĭ întăiŭ Elena, ca răsplată pentru faptele cele vitejeştĭ cu ursul, îĭ făgăduueşte pe fată-sa Lya, copilă de un-spre-zece anĭ. Să nu crează cetitoriĭ că glumim. Elena, această femee superioară, după spusele d-luĭ Zamfirescu, face asemenea propunere selbatecă. Iea îĭ spune că pentru a-ĭ areta cît îl iubeşte, va creşte pe Lya, o va face femee desăvîrşită, o va învăţa să aibă un cult cătră eroul Soleanu şi pe urmă i-o va încredinţa, plocon. Maĭ mult de cît atîta, ĭea a vroit să facă asemenea făgăduinţă în faţa copileĭ. A-

ceastă faptă, care s'ar potrivi foarte bine unei femeĭ din mijlocul Africeĭ, în ochiĭ autoriuluĭ cît şi în aĭ luĭ Soleanu, nu scade întru nemică superioritatea de caracter a Eleneĭ. Soleanu, deşi nu vrea să primească poclonul, remîne înse fărmăcat de entuziasm pentru mamă, îĭ sărută mîna, repetînd încet: „Adio, adio“! Tocmaĭ în vremea acesteĭ scene sentimentale aduce Naiba pe Marţian, care găseşte această întîlnire foarte bănuitoare, azvîrle pe eroul nostru, pe această fire semeaţă şi mîndră, în uşă „cu atîta putere în cît o sparse“; ĭear omoritoriul de urşĭ, dat afară în asemenea hal, ĭe apucat de pesimism: „A!. aceasta ĭe lumea?.. Foarte bine“. Înadevăr ĭera şi de ce să fie nemulţămită această fire mîndră şi semeaţă! Oameniĭ cînd se supără tare, azvîrl în uşă cu o carte, cu un pahar, cu o cizmă: dar Marţian în loc de cizmă întrebuinţază pentru a arunca în uşă tocmaĭ pe ex-şeful colonieĭ romîne din Paris şi încă atît de straşnic în cît o sparse (adecă pe uşă, nu pe Soleanu, ceea ce dovedeşte că eroul ĭera om solid).

A patra zi după aceasta întîmplare nenorocită, pesimistul plecă la Bucureştĭ. Acolo, după spusa d-luĭ Duiliu Zamfirescu, eroul nostru căpătă în curînd mare putere la ministrul de externe care nu făcea un pas fără sfatul luĭ Soleanu. Toate persoanele ce ne

trec pe di'nnainte la Bucureştĭ nu-s de cît o garnitură pentru a ne face să pricepem maĭ bine pe Eugeniu, pesimistul de la Solenĭ. Ast-feliŭ Zoĭe Fanini, nepoata ministruluĭ Mavropani, se arată ca o umbră, apoĭ se otrăveşte şi scrie înnainte de a muri un răvaş luĭ Soleanu spunîndu-ĭ ca ĭel ĭe unicul om din toţĭ cîţĭ a văzut, de a căruĭ părere îĭ pasă. Scrisoarea se mîntuĭe cu o frază care arată că şi Zoĭe ĭe pesimistă: „Călătoare de acum mă duc să-ţĭ gătesc norul de uitare, cu care a-zĭ saŭ mîne se învălue tot ce a avut nenorocire de *a fi*—adio“! Pentru ceĭ cari nu cunosc limba pesimiştilor, trebuĭe să spunem că *a fi* subliniat în text se traduce englezeşte prin acel „*to be*“, cu care Hamlet începe vestitu-ĭ monolog pesimist şi pe acest „*to be*“ îl întrebuinţază toţĭ băieţiĭ, căscă-gură, pentru a areta că-s grozavĭ. Se'nţelege că Zoĭe Fanini ĭeste o natură superioară, ĭear dacă în roman nu face vre o blăstămăţie, cum au nărav naturele superioare recomandate de autoriŭ, apoĭ faptul se pricepe uşor dacă ne gîndim că nicĭ n'a avut cînd, de vreme ce, după cum am zis, Zoĭe numaĭ se arată pentru a se otrăvi. Sînt două scene, orĭ două epizode, din vieaţa Bucureşteană a luĭ Soleanu, le vom atinge, pentru ca ĭele dau cea din urmă caracteristică a eroului de la Solenĭ; de asemenea epizodele sînt caracteristice pentru autoriŭ şi pentru roman.

Amîndouă fac parte din intriga amoroasă între Soleanu şi Adelaida Mavropani, femeea ministruluĭ. Această femee, isterică, stricată, întîlnindu-se la bal cu Soleanu, îĭ şi face declaraţie de ĭubire, i se agaţă de gît. Pesimistul nostru nu vrea ĭubirea acesteĭ ĭsterice şi, ca un alt Iosif, fuge de ispită, lucru de altmintrelea uşor de înţeles după lecţiea primită de la Marţian. Luĭ Soleanu îĭ vin gîndurĭ virtuoase! „Trebue să fiu o canalie cu vîrf, ca să mă ĭeu după poftele acesteĭ femeĭ. Bărbatal său mă ţine că-ĭ sînt prieten“, ĭear după cîte-va zile pesimistul papagal cade în cursele Adelaideĭ, ale acesteĭ desfrînate pe care o ştie că a fost pricina otrăvireĭ Zoĭeĭ, ale nevesteĭ unuĭ om care îĭ ĭera prieten şi pe care-l socotea cu drept cuvînt de binefăcătoriul său. De altmintrelea înnainte de această faptă frumoasă nu uĭtă a ţinea Adelaideĭ un discurs plin de indignare: „M'aţĭ coborit în stima mea proprie, m'aţĭ dezgustat de mine, doamnă, şi v'asigur cine nu maĭ găseşte indulgenţa pentru faptele luĭ nicĭ în propriea sa bunătate, ĭe un om cu desăvîrşire căzut“. Iear cincĭ minute după acest discurs atît de frumos, ĭe amantul Adelaideĭ, neputîndu-se împotrivi înnaintea unuĭ „picĭor mic prins într'un pantof“.

Fireşte că şi după această faptă vrednică de o „canalie cu vîrf“, cum singur a fost

zis, Soleanu tot remîne om superior, o dată ce ĭera pesimist, se vede. Nepreţuit cuvînt!

Ieată ce ne spune autoriul despre Soleanu, după ce ne-a istorisit cum a ajuns amantul Adelaideĭ: „Pe masa luĭ de lucru stau întinse o mulţime de ziare şi de broşurĭ, peste cari iubitu-ĭ Schopenhauer se odihnea ca un suveran. Soleanu se uită la ĭel cu un zimbet trist, care părea a zice: — „Cît ĭeştĭ de drept şi de mare! Minciună şi durere totul". Repetăm: înnainte un ticălos ĭera ticălos fără multă încurcătură, acuma ĭe pesimist.

Al doilea episod ĭe şi maĭ caracteristic. După cîte-va lunĭ de traiŭ cu Adelaida, după serile trecute „în cele maĭ adîncĭ voluptăţĭ", Soleanu într'o zi găseşte o scrisoare a luĭ Mavropani cătră nevasta luĭ şi se încredinţază că bărbatul ştiea de legătura între Soleanu şi Adelaida şi că-ĭ lasă în pace pentru că ĭea îĭ dădea voĭe să se folosască din zestre. Faptul a făcut asupra luĭ Soleanu aşa înriurire în cît îĭ vine greaţă de Mavropani, de lume în total, şi chiar de sine însu-şĭ. Luminîndu-i-se pentru scurt timp mintea, începe a înşira, chiar Soleanu singur, toate ticăloşiile cîte le-a facut: de la Paris unde, sub cuvînt că are talent, ruinase pe tată-său păn la vieaţă din Bucureştĭ unde fu amant neveste̕ĭ prietenuluĭ său, pricina morţeĭ Zoĭeĭ şi altele de acest soiŭ. Aşa dar eroul de la Solenĭ hotă-

reşte a se împuşca, încarcă pistolul şi caută petiţă, cînd dă peste scrisoarea luĭ Borel dată, cum ştim, încă de la Paris. Înnainte de a se împuşca Soleanu se pune să o cetească. Scrisoarea, lungă, plictisitoare, plină de filosofie nouroasă, face pe acest pesimist să-şĭ schimbe părerea. După cetirea răvaşuluĭ, „Soleanu îşĭ ridică capul.... În ochiĭ luĭ strălucea o vieaţă nouă, puternică. Părea transfigurat. Deschise fereastra, luă pistolul şi l descărcă în aĭer“.

Două întrebărĭ se vor naşte în mintea fie-căruĭ cetitoriŭ, la această scenă: Întâiŭ: De ce scrisoarea luĭ Mavropani a făcut aşa de grozavă întipărire asupra luĭ Soleanu? Mavropani se arată pri'ntr'însa un ticălos! Foarte adevărat. Dar în timpul din urmă pesimistul nostru ştiea foarte bine cît cîntărea Mavropani. Scrisoarea trebuea deci să facă maĭ de grabă altă înriurire, uşurînd conştiinţa bolnavă a luĭ Soleanu. În adevăr, infamiea legătureĭ di'ntre dînsul şi Adelaida stătea maĭ ales în aceea că înşelau pe bărbat; pentru acest fapt cavaleriul de la Solenĭ se numise singur „canalie cu vîrf“; văzînd dară că Mavropani nu ĭera înşelat, că ştiea tot, trebuea să-şĭ simtă conştiinţa uşurată şi nu încă maĭ apăsată. Al doilea: Dacă Soleanu ĭera în adevăr atît de hotărit să se omoare, cum putea scrisoarea luĭ Borel să-ĭ schimbe

aşa de ĭute hotărirea ? Această scrisoare plină de fraze pretenţioase, maĭ curînd ar fi putut să facă pe un om, hotărit a trăi, să-şĭ schimbe ideea, dar nu să împiedece pe unul care avea şi alte pricinĭ de a părăsi lumea. Şi cu toate acestea observările autoriuluĭ sînt adevărate. Soleanu a putut să remîe foarte nemulţămit după cetirea scrisoreĭ luĭ Mavropani ; putea să ĭea hotărirea de a se împuşca ; putea şi trebuea chiar să-şĭ schimbe hotărirea după cetirea răvaşuluĭ luĭ Borel. Deosebirea ĭeste că toate acestea sînt fireştĭ numaĭ dacă înţelegem pe Soleanu aşa cum îl pricepem noĭ, ĭear nu cum vrea autoriul. Soleanu, elevul păpuşelor gentile de la Paris, trebuea de bună samă să găsească mare mulţămire în legătura cu Adelaida. Nu că o ĭubea. Stors de puterĭ prin vieaţa cu feliu de feliŭ de Zouzou la Paris, ĭel nu ĭera în stare să ĭubească ; dar legătura aceasta îĭ gîdilea deşertăcĭunea, îĭ îndestula semtimentele josnice şi lăudăroşiea. Amant neveste ministruluĭ, să înşele pe bărbat, să puĭe coarne Escelenţeĭ sale.... ĭeată destul de temeinice pricinĭ de mulţămire pentru îmgîmfarea prostească a unuĭ Soleanu, pentru a face legătura de ajuns de preţioasă. Scrisoarea luĭ Mavropani, care areta că Excelenţa sa nu ĭera înşelat de loc, că ştiea tot, a dat o lovitură deşertăcĭuneĭ pesimistuluĭ nostru, a

făcut din o legătură plină de şic, un lucru foarte neînsemnat şi ĭeată de ce s'a simţit Soleanul nostru atins. Deci nu a început să se trezească în omul nostru simţul moral, ci îngîmfarea şi micimea de suflet l'a aţiţat. Scîrba ce simte cavaleriul nostru şi învinuirile ce-şĭ face ĭel singur sînt de asemenea bine observate. Stors de putere nervoasă prin vieaţa destrăbălată de la Paris şi prin nopţile petrecute în „adîncĭ voluptăţĭ" cu Adelaida, jignit prin răvaşul luĭ Mavropani, se poate foarte bine ca Soleanu să fi ajuns a se învinui. Cu atîta maĭ mult că Soleanu, şi toţĭ ceĭ de sama luĭ, înţeleg foarte bine că faptele lor sînt nemorale; dar inema lor stricată nu simte toată păcătoşeniea purtăreĭ. Şi tocmaĭ pentru că nu simt toată grozăveniea nemoralităţeĭ lor, de aceea toate invinuirile ce-şĭ fac sînt foarte puţin sincere; chiar atuncĭ în adîncurile sufletuluĭ lor ĭeste o fiinţă păcătoasă, care parcă ne strigă: „Vedeţĭ cum mă învinovăţesc ĭeu singur, aşa-ĭ că-s om superior, aşa-ĭ că samăn cu Byron, Musset, Leopardi?" Se înţelege că în timp ce se învinueşte pe sine şi pe alţiĭ, unuĭ Soleanu ĭ-ar putea veni şi gîndul de a se împuşca. Dar această hotărire nu poate fi maĭ adîncă de cît înse-şĭ învinuirile. În fundul sufletuluĭ, acela-şĭ omuleţ deşert şi de nemică plin de egoism, ne strigă, în timp ce Soleanu

își încarcă pistolul: „Vedeți ce om superior sînt ieu? Mă hotăresc a-mi curma vieața, pentru că-s așa de superior în cît lumea nu-i vrednică să aibă un erou ca mine, ca Byron, Leopardi etc...“ Se înțelege, ast-feliŭ de oameni nu se împușcă. Totdeauna găsesc vre o pricină, să repete, ridicînd capul și făcînd un gest teatral: „ Dacă-i așa, ei bine, voiŭ trăi!“ Scrisoarea lui Borel a fost unul din aceste pretexte pentru Soleanu. Dacă n'o găsea, afla iel altă ce-va și pistolul s'ar fi descărcat tot în vînt, nici o dată înse în capu-i sec, ori în inema-i stricată. Acest episod ieste foarte caracteristic pentru autoriul romanului. Dl. Duiliu Zamfirescu a avut ca model un om viu, om luat din vieața reală. Că D-sa cunoștea pe eroul nostru, se vede de pe faptele ce descrie și de multe ori și de pe cuvintele ce spune Soleanu. Faptele și cuvintele sînt luate din realitatea vieței și se potrivesc pentru un tip ca pesimistul nostru. Dar tot o dată autoriul nu cunoaște de cît partea din afară a eroului său; sufletul lui, pricinile cari îl făceau să lucreze cum a lucrat, au remas taină nepătrunsă de dl. Zamfirescu. Dacă l'ar fi cunoscut pe Soleanu tot așa de bine și cît privește partea-i psihică și dacă ar fi avut destul talent artistic, autoriul putea să ne dea un tip minunat de pesimist papagal din subîmpărțirea

ce s'ar putea numi franţuzeşte: „mauvais drôles"-

Innaintea noastră alăturì cu faptele eroului s'ar fi desfăşurat şi adevăratul lor înţeles, s'ar fi desfăşurat tot mecanismul luĭ psihic, dacă am putea zice ast-feliŭ: un sistem nervos ruinat de vieaţă desfrănată de la Paris; un egoism mare, o inteligenţă foarte puţin pătrunzătoare, foarte slabă, dar cu poleeala franţuzască, şi care, din această pricină, poate părea, unor naivĭ, cine ştie ce superioară. Innaintea noastră ar sta acest Soleanu cu toată lăudăroşiea şi deşertăciunea luĭ. cu toată micimea-ĭ morală şi intelectuală, cu toate pretenţiile-ĭ fără nicĭ un temeiŭ altul de cît ambiţiea şi gusturile dezvoltate în capitala lumeĭ; ar ĭeşi la iveală tot dispreţul luĭ pentru vieaţa şi fericirea altora şi marele respect pentru pacea şi fericirea sa. Am fi văzut atuncĭ de asemenea cum pesimistul nostru întrînd în vieaţă şi neîntîlnind recunoaşterea calităţilor ce nu avea, am fi văzut cum în faţa celor di'ntăiŭ piedecĭ în lupta pentru traiŭ, se face sceptic, începe a găsi de vină lumea toată şi ascunde micimea sa morală şi intelectuală sub scutul unor nume marĭ ca Byron, Leopardi, Schopenhauer, într'un cuvînt ajunge *pesimist*. Autoriul ar putea să ne arete pe eroul săŭ în vieaţa-ĭ privată, în vieaţa de familie, în vieaţa politică

şi socială: în toate împrejurările s'ar da pe faţă acela-şĭ tip. Din nenorocire înse, fie din nepătrundere, fie din altă pricină, D-sa n'a înţeles acest tip de loc, orĭ, şi maĭ reu, l'a înţeles pe dos. Egoismul şefuluĭ colonieĭ romîne din Paris, îĭ pare „o comoară de nestîrşită bunătate“; fanfaroniea şi deşertăciunea luĭ îĭ pare un caracter superior, cu „orizonturĭ imense“; un mic amor propriŭ şi deşertăciunea luĭ jignită i se pare un „Weltschmerz“ ca al luĭ Byron, Heine, Leopardi. Şi cel puţin dacă autoriul ar ţinea pentru sine asemenea socotelĭ greşite! Nu. Autoriul la fie-care faptă orĭ vorbă a luĭ Soleanu, se amestecă îndată, dîndu-ne lămurirĭ, aretîndu-ne pricinile, lăudîndu-ne purtarea erouluĭ; şi toate acestea se potrivesc ca nuca'n părete.

Din această greşală de căpetenie, din necunoaşterea psihiculuĭ erouluĭ, chiar şi observaţiile drepte despre Soleanu îşĭ pierd însemnătatea şi în loc de tip avem o caricatură. Acestea despre eroul romanuluĭ; cît despre celealalte persoane, apoĭ acelea nu-s de loc tipurĭ, ci cum am zis o garnitură făcută a nume pentru a înnălţa pe Soleanu. Icĭ colea se văd observaţiĭ drepte, de unde urmează că autoriul are talent şi ar putea să scrie destul de bune nuvele; dar cu atîta pătrundere cîtă a aretat în scrierea „In faţa vieţeĭ“, a se arunca la scris romane, însam-

nă tot atîta ca şi cînd cine-va, fără a şti cîtu-şĭ de puţin să cîrmuească o luntre, s'ar îndrepta cu dînsa pe marea deschisă. Urmarea cea maĭ firească va fi ca omul nostru prea îndrăzneţ se va înneca.

Una din lipsurile romanuluĭ ĭeste de asemenea pretenţiea de adîncime filosofică, pretenţie fără nicĭ o pricină bine cuvîntată, de vreme ce nu aflăm în tot romanul de cît repetîndu-se curate banalităţĭ. Ceĭ cari n'au cetit romanul, văzind că se apropie sfîrşitul criticeĭ noastre, se vor miera auzind că opera domnuluĭ Zamfirescu maĭ are şi partea a doua. Da, în adevăr, romanul are două părţĭ, înse greşelele sînt acelea-şĭ : observaţiĭ, de multe orĭ foarte adevărate, cît ĭe vorba de fizionomiea de pe de asupra a tipuluĭ şi acelea-şĭ greşelĭ, cît ĭe vorba de pricinĭ năuntrice, de psihicul erouluĭ; aceea-şĭ lipsă de de lucrurĭ tipice în celealalte persoane, puse ca garnitură în jurul odoruluĭ de Soleanu ; acelea-şĭ pretenţiĭ în stil şi în cugetărĭ filosofice. Partea a doua fiind copiea celeĭ di'ntăiŭ, vom areta-o numaĭ în cîte-va cuvinte. După ce scrisoarea luĭ Borel a fost găsită tocmaĭ la vreme spre a împiedeca pe pesimistul nostru de a se împuşca, după cît ne spune autoriul, se petrece în eroul D-sale o prefacere adîncă. Soleanu se face deputat, independent, aduce camera în uimeală prin

oratoriea cu care ĭe înzestrat şi prin cunoştinţele proaspete de la Paris. Cine ştie ce n'ar ajunge ex-şeful coloniei romîne, dacă o întîmplare nenorocită n'ar strica tot. Se înţelege că pricina a fost ĭear femeea: Elena Marţian, după ce a crescut pe Lya, îşĭ aduce a minte de făgăduinţa dată şi o aduce poclon luĭ Soleanu, propunîndu-ĭ-o de nevastă. Soleanu, ca un adevărat pesimist, nu primeşte, pentru că a luat hotărirea nestrămutată de a nu se însura. După această ispravă, Elena îndeamnă pe Lya la o prostituţie, legală bine înţeles, dar în sfîrşit tot la prostituţie. Scurt şi cuprinzătoriŭ: Elena sfătueşte pe fată-sa să se mărite cu un domn, pe care nicĭ nu i l'a făcut cunoscut, care ĭeste de două orĭ şi jumătate maĭ în vrîstă de cît Lya şi care i-ar putea fi de a binele tată, dar care are banĭ şi „poziţie". Lya, din care maică-sa, potrivit cu făgăduinţa data luĭ Soleanu, făcuse „o femee cu toate podoabele sufleteştĭ ale femeeĭ", crescută fiind *pentru Soleanu*, şi văzîndu-se respinsă de acest vrednic bărbat, nu află nicĭ o pricină de a nu merge după orĭ-care altul. Faptele Eleneĭ şi ale Lyeĭ nu trebuĭe să ne facă să ne mierăm: am văzut cum că D-l. Duiliu Zamfirescu înţelege foarte original morala; nu mîntuĭe bine de recomandat vre-o persoană ca aleasă, superioară şi altele... şi tronc, se

apucă recomandatul de face vre-o năzbîtie de-ţĭ vine silă. Soleanu, care cu prilejul deputăţieĭ sale a fost de maĭ multe orĭ pe la Marţian (cel care-l izbise prin uşă), a văzut pe Lya fată mare şi nu i-a căzut dragă la inemă, acuma înse după ce ĭea a ajuns femeea luĭ Adrian, Soleanu, cum o vede, se aprinde pîrjol, chiar de la întăĭea dată! Trebuĭe să spunem drept, că observaţiea aceasta, ca şi altele din cele făcute de autoriŭ asupra fizionomieĭ externe a luĭ Soleanu, ĭe adevărată. Această amorezeală, după ce Lya s'a măritat, ĭe foarte caracteristică pentru Soleanu şi pentru semeniĭ luĭ. Dumi-sale i-a plăcut să se mădărească à la Leopardi, să ĭea hotărire nestrămutată, Schopenhauriană, de a nu se însura; i se părea că asemenea hotărire îl înnalţă maĭ pe sus de ceĭ de feliul luĭ, îl face adevărat pesimist. Neprimind pe Lya, îşĭ lingușea deşertăciunea şi fanfaroniea. Ne vroind să o ĭea, Soleanu ar fi fost nespus de vesel, dacă ĭea ar fi nebunit, s'ar fi otrăvit, orĭ cel puţin ar fi mers la mănăstire. Această nenorocire i-ar fi dat dreptul de a purta un doliu veşnic, de a-şĭ lua mutră fatală înnaintea lumeĭ: deşertăcĭunea şi fanfaroniea i-ar fi fost cu totul îndestulate. Dar ca Lya, care avea fericirea de a fi fost crescută pentru Soleanu, om superior, om cuprins de „durerile lumeĭ", pentru un om care sa-

mănă ca două picăturĭ de apă cu Byron, Heine. Leopardi.... în urma respingereĭ suferite, Lya să fie în stare a se mărita îndată cu altul! Ieată ce nu putea îngădui acel omuleţ de nemică pitulat sub masca pesimismuluĭ. Şi sub înriurirea acestor simţirĭ înjosite, în asemenea inşĭ se iveşte dorinţa de avea pe femeea respinsă; această dorinţă întemeiată pe deşertăciune, fanfaronadă, amor propriu jignit, ajunge cîte o dată aşa de straşnică, în cît oamenĭ nepătrunzătorĭ, pot să ĭea asemenea pofte josnice drept ĭubire adîncă. Fireşte, dacă un Soleanu izbuteşte a-şĭ mulţămi josnicele-ĭ dorinţĭ, dacă femeea i se potriveşte, atuncĭ sentimentele de deşertăcĭune şi altele sînt îndestulate şi se aşază în sufletu-ĭ necurat; ĭear pe de asupra remîne ĭeară-şĭ un om serios, plin de respect pentru sine însu-şĭ. Iear dacă nu reuşesc, atuncĭ toate simţirile cele maĭ rele ale inemeĭ lor se ridică de asupra, se întăresc, capătă putere nebiruită asupra unor firĭ atît de slabe ca ale celor de teapa luĭ Soleanu şi asemenea fiinţĭ cad adesea foarte jos, sînt neîncetat mîncaţĭ de simţirĭ cărora sînt robĭ şi se prăvălesc tot maĭ jos şi maĭ jos în noroiŭ. Se înţelege că dl. Duiliu Zamfirescu n'a înţeles boabă din toate acestea. Dl Zamfirescu are de multe orĭ observaţiĭ foarte fine, areta că ştie, cum în multe ocaziĭ vieţeĭ a trebuit să se poarte

Soleanu, sînt unele pagine din toate puncte, de vedere ireproşabile, limba frumoasă..... toate aceste constituĭe un merit netăgăduit; dar dacă-ĭ vroba de zugrăvit starea sufletească a luĭ Soleanu, pricinile năuntrice ale faptelor luĭ, ale purtăreĭ pesimistuluĭ nostru, atuncĭ autoriul povesteşte nişte lucrurĭ curat monstruoase, şi cari arată până unde poate merge lipsa de pătrundere. Dacă Soleanu nu vrea să ĭea pe Lya, pricina, după dl Duiliu Zamfirescu, ĭeste că eroul d-sale ĭe om superior, care a luat hotărire serioasă de a nu se însura ; dacă, după măritişul acesteĭ fete, se îndrăgosteşte de dînsa, pricina ĭeste că întîlnind'o din întîmplare, a putut să-ĭ vadă însuşirile alese ; dacă după ce Lya îl respinge, Soleanu turbează, cade tot maĭ jos şi maĭ jos, apoi după dl. autoriŭ explicaţiea ar fi următoarea : „Cînd are cine-va o fire mîndră şi superioară trebuĭe să cheltuească o energie nespus de mare, ca s'o împiedece de a izbucni la fie-ce moment contra trivialităţeĭ celoralalţĭ. A ridica pe semeniĭ săĭ până la sine şi a nu se scobori nicĭ o dată până la dînşiĭ ĭe foarte frumos de spus, dar de pus în practică?.... *Semeniĭ* sînt aşa de mulţĭ şi de jos în cît fatal omul cel *alt-feliŭ* făcut trebuĭe să se coboare până la ceĭ se sînt de *acela-şĭ feliŭ*". Această bucată ĭe scrisă în privinţa pesimistuluĭ nostru de la Solenĭ, în cele din urmă feţe ale roma-

nuluĭ. Credem deci orĭ-ce lămurirĭ de prisos.

După ce Lya îl respinge, Soleanu cade la beţie, trăeşte prin casele publice şi într'o zi venind a casă bat, plin de noroiŭ, şi văzîndu-şĭ halul în care a ajuns: „un sughiţ de indignare i se sui în gît şi încrucişînd mînele desnădejduit rosti rar şi accentat: Ce porcărie!"

Cu aceste cuvinte se încheĭe romanul. Nu ştim la cine ţintesc: la toată lumea orĭ numaĭ la pesimistul de la Solenĭ? Daca presupunerea din urmă ĭe adevărată, apoĭ trebuĭe să mărturisim că din tot romanul aceasta ĭe singură frază împotriva căreia n'avem nemică de zis.

TENDENŢIONISMUL ŞI TEZISMUL IN ARTA *

Mărturisesc, îmĭ pare bine, şi îmĭ pare reu tot o dată, de prilejul ce mi-a dat dl Roman să vorbesc despre mine însu-mĭ. Imĭ pare reu, pentru că voiŭ fi nevoit să vorbesc despre persoana mea, lucru ce aşĭ fi dorit să nu fac, îmĭ pare înse bine, pentru că ast-feliŭ voiŭ putea desluşi unele locurĭ din articolele mele.

Şi acuma trec la chestie.

Dl Roman zice că nu se uneşte în totul cu mine în privinţa arteĭ, înse ĭe foarte departe de-a lămuri în ce şi cum; ĭe aşa de puţin desluşit în cît mărturisesc că n'am pu-

* Sub acest titlu tipăresc aice o parte di'ntr'un articol maĭ mare publicat în „Contemporanul", sub titlul următoriŭ: „Direcţiunea Contemporanuluĭ". Il tipăresc pentru că paginele acestea 'mĭ par că explică maĭ bine teoriea literară cuprinsă în acest volum. Partea ce maĭ remîne din articolul citat va întra în volumul al doilea. Articolul din „Contemporanul" a fost publicat ca respuns la o broşură a d-luĭ I. N. Roman.

tut pricepe în totul ce vrea să spuĭe d-sa. Chĭar la începutul broşureĭ d-sa arată deosebirea între noĭ ast-feliŭ: „D-sa (adecă ĭeu) pune ideea socială pe planul întăiŭ, ĭear arta pe al doilea. Aice ne deosebim"... „Literatura înse şi în special poĭeziea, după părerea noastră, trebuĭe să remîe în primul loc *artă.*" Maĭ departe d-sa zice că ĭe tot aşa de reu a avea economiştĭ poĭeţi ca şi poĭeţĭ economiştĭ. Ce înţelege oare prin aceste fraze? Să fi inţelegînd că ĭe reu a scrie în versurĭ un tractat de economie politică? Atuncĭ, dacă despre aceasta-ĭ vorba, sîntem de-aceea-şĭ părere şi aşĭ dori mult să mi se arete unde şi cînd am spus ĭeu asemenea prostie. Dar poate dl Roman ĭe în potriva tendinţelor sociale exprimate în poiezie? Aşa se pare; dar atuncia de ce apără cu atîta foc pe Eminescu îmblînd a dovedi că în poĭeziile luĭ are tendinţĭ liberale, progresive? In cele cîte-va feţe unde ĭe vorba despre mine, dl Roman zice: „Greşala d-luĭ Gherea ĭeste că nu face acea deosebire între util şi poĭetic pe care o face H. Spencer"... Maĭ departe dl Roman îmĭ ţine o lecţie despre faptul că poate să fie un lucru foarte folositoriŭ fără a fi poĭetic. Am maĭ spus că nicĭ o dată nu mi-a trecut prin minte să amestec economiea politică cu poĭeziea; acuma pot să adaog că de mult ştiu aceasta, de mult, foarte de mult ştiu că u-

nele funcţiĭ fiziologice, cari-s foarte folositoare, sînt tot o dată cu desăvîrşire nepoĭetice. Maĭ departe dl Roman zice că legislatura poate să fie foarte progresivă, dar nu poate să dea material poĭezieĭ; ĭear şi maĭ departe asamănă pe poĭet c'o albină care ne dă lucrurĭ dulcĭ şi zice: „ce ne pasă nouă de unde le ĭea?“ Maĭ întăiŭ aceste fraze, — ca şi toată partea în care dl Roman atinge teoriile estetice, cum ĭe: legătura între ideĭ în general şi în special între ideile sociale cu arta,— sînt foarte puţin limpezĭ la dl Roman. Al doilea, D-sa nu m'a înţeles bine, cel puţin nu m'a înţeles cum aşĭ dori să fiu înţeles. Poate că sînt şi ĭeu de vină, de vreme ce nu m'au înţeles şi alţiĭ afară de dl Roman: se vede că n'am desluşit destul de bine părerile mele. Dar am şi ĭeu o apărare: am scris încă prea puţin; nu numaĭ că n'am spus „tot“, după cum cu drept cuvînt zice dl Roman, dar am spus foarte puţin şi ce-am spus n'am spus complect. Chestiile literare, estetice, sînt aşa de încîlcite aşa de complexe, în cît ĭe foarte firesc lucru să nu poţĭ să le lămureştĭ cu desăvîrşire. Voiŭ împlini această lipsă pe cît îmĭ va fi cu putinţă. Nu voiŭ putea înse să dau toate lămuririle în acest articol, ce va maĭ remănea, voiŭ spune altă dată.

*
* *

Ieată în cîte-va cuvinte cam ce am scris

ĭeu pînă acuma în privința arteĭ și ce mi-a părut destul de deslușit.

Omul în general, deci și artistul, ĭe un product al împrejurărilor cozmice (mijlocul natural) pe de o parte, ĭear pe de alta al împrejurărilor sociale (mijlocul social). Toate manifestările activitățeĭ omeneștĭ, decĭ și activitatea artistică în general, sînt negreșit o rezultantă a acestor împrejurărĭ. Toate manifestările spirituluĭ omenesc în general, decĭ și cele artistice, sînt condiționate prin organizația fizică, nervoasă, sufletească a artistuluĭ. Insu-șĭ artistul ĭe format de către mijlocul natural și social ce-l încunjoară. Toate producțiunile artistice (vorbim de artă nu de mîzgîliturĭ orĭ de falșificarea arteĭ) se reduc, la urma urmeĭ, la înriurirea mijloculuĭ natural și a celuĭ social. O impresie făcută de mijlocul natural, de pildă un resărit de soare, orĭ o idee socială, cum ĭeste ĭubirea de oamenĭ sau ĭubirea către femee, nu va ĭeși de la poĭet întocmaĭ cum a întrat. Impresiea va găsi o sumă de impresiĭ adunate, o sumă de ideĭ, va găsi un sistem nervos deosebit care la naşterea artistuluĭ cuprindea posibilitatea dezvoltăreĭ și creăreĭ artistice. Creațiea artistuluĭ va fi un product al combinațieĭ acestor factorĭ feliurițĭ, dar toțĭ aceștĭ factorĭ,—cum ĭe grămădirea de impresiĭ în sistemul nervos, adunarea de ideĭ etc,—vin

orĭ de la mijlocul natural orĭ de la cel social. Decĭ, cum am zis, creaţiunea artistică, la urma urmeĭ, ĭeste pricinuită de înriurirea mijloculuĭ natural şi social şi maĭ ales acest din urmă are înriurire hotăritoare, ĭel ĭe cel de căpetenie. Chateaubriand pentru a no da icoana măreaţă a natureĭ selbatece a trebuit să meargă în America şi să vadă acolo pe loc minunata vegetaţie tocmaĭ unde ĭe maĭ selbatecă şi maĭ frumoasă. Descrierea fĭerbinte, înfocată a natureĭ şi a ĭubireĭ în René ĭe efectul unuĭ temperament nervos, fĭerbinte şi bolnăvicios tot o dată; ideile reacţionare ale scrierilor luĭ sînt pricinuite de revoluţiea franceză care a desfiinţat nobilimea, a omorit pe fratele luĭ, şi l'a surgunit pe însu-şĭ artistul. Ideile religioase-bigote, prin carĭ se caracterizază, se datoresc educaţieĭ excesiv de religioase, făcută sub înriurirea uneĭ mame bigote, se datoresc uneĭ nevroze religioase, aproape uneĭ nebuniĭ, care se observă la toţĭ membriĭ familieĭ Chateaubriand, o maniè care a făcut pe sora luĭ să între la mănăstire în floarea tinereţeĭ; şi ĭe de notat că pe sora aceasta o ĭubea ĭel cu pasiune. Lirismul pesimist şi deznădăjduit al luĭ Leopardi se explică prin constituţiea luĭ fizică peste măsură de bolnăvicĭoasă, pe de o parte ; ĭear pe de alta prin

un complex de influinţĭ sociale. Şi aşa-ĭ în tot de-a-una. Dacă une-orĭ nu putem găsi în unele privinţĭ o legătură de cauză între mijlocul social şi natural şi între creaţiunea artistuluĭ, pricina poate fi că ştiinţa nu-ĭ îndestul de dezvoltată în această privinţă; pricina poate fi a instrumentelor de cercetare cari în materie de artă şi de psihologie sînt încă puţin perfecte şi însfîrşit vina poate fi a criticuluĭ care nu ştie a se folosi în de ajuns de ştiinţă şi de mijloacele de cercetare ce le are a-zĭ la îndămînă. Dar cum că asemenea legătură există ĭe maĭ pe sus de îndoeală. Artistul ne dă numaĭ ceea ce primeşte şi nu poate să ne dea de cît din aceea ce primeşte. In lanţul nesfîrşit al cauzelor şi efectelor din universul nostru, cauza se schimbă cu efectul şi ceea ce-a fost a-zĭ cauză, mîne ĭe efect. Aşa şi cu arta. Efect al mijloculuĭ social, ĭea la rîndul ĭeĭ lucrează asupra acestuĭ mijloc. Pesimismul deznădăjduit şi bolnăvicĭos al luĭ Leopardi, care ĭe productul (pe cît ĭe vorba de cauze sociale) suferinţelor nenumărate ale societăţeĭ, înriureşte şi ĭel asupra societăţeĭ. Ideile reacţionare religioase ale luĭ Chateaubriand, datorite întăiŭ şi 'ntăiŭ revoluţieĭ franceze, au avut înriurire asupra revoluţieĭ, pe de o parte dînd curaj reacţiuneĭ monarhiste, pe de alta aprinzînd curajul şi ura revoluţionarilor. So-

cietatea, sugerînd anumite ideĭ şi sentimente în artist, creaţiunea artistuluĭ, caracterizată prin ideĭ şi sentimente sugerate de societate, va sugera societăţeĭ la rîndul ĭeĭ ideĭ şi sentimente în armonie cu cele primite. Acestea sînt, în cîte-va cuvinte, tezele pozitive şi esenţiale, cari mi-au părut că ĭes lămurit din cele spuse de mine. Din aceste baze fundamentale ĭese tot ce am spus până acuma în privinţa teoretică literară. Asupra acestor cîte-va chestiĭ fundamentale, ceĭ cari vor să mă critice trebuea să-şĭ îndrepte privirea lor. Dacă ar dovedi că aste premise sînt falşe, atuncĭ de sigur şi foarte multe din cele ce-am zis sînt falşe; dacă înse se vor uni cu mine în privinţa acestor premise, (şi cred că ar fi greu pentru cine-va să nu se unească), atuncĭa şi deducţiile mele sînt adevărate. Aceste toate sînt bine înţeles cu desăvîrşire nepotrivite cu tezele esteticeĭ vechĭ, cu tezele esteticeĭ metafizice. După acea estetică, arta nu-ĭ *un product*, ci un dar dumnezeesc, un lucru supranatural, care stă deasupra şi în afara societăţeĭ. Bine înţeles că o mulţime de fenomene, de fapte artistice, sînt alt-feliŭ explicate de o teorie şi alt-feliŭ de ceealaltă, une-orĭ chiar cu totul opus. Dl Roman, după cum se vede, face parte, după credinţele sale literare, din şcoala modernă, înse, ca foarte mulţĭ alţiĭ, nu şi-a explicat lă-

murit o mulţime de chestiĭ literare, estetice, şi de aceea le explică tot metafizic. Cu alte cuvinte deşi de şcoala nouă, tot amestecă credinţĭ şi consideraţiĭ vechĭ. Dreptatea ne sileşte să spunem că maĭ toţĭ literaţiĭ noştri fac aşa. Plecînd de la premisele fundamentale înşirate în cîte-va cuvinte maĭ sus, putem foarte bine să luminăm acele cîte-va chestiĭ foarte însemnate pe cari le ridică dl Roman şi cari după D-sa îl deosebesc de mine. Aşa ĭe de pildă chestiea folositoriuluĭ în artă. Estetica metafizică se răscoală în potriva întrebuinţăreĭ cuvîntuluĭ folositoriŭ şi vătămătoriŭ. „Folositoriŭ şi vătămătoriŭ sînt cuvinte bune de întrebuinţat cînd ĭe vorba de tingirĭ orĭ de rachiu. Tingirea ĭe folositoare şi rachiul vătămătoriŭ; dar arta, un dar ceresc, arta, floarea şi podoaba vĭeţeĭ, ĭe prea sus pentru ca să fie întrebuinţate şi faţă cu dînsa vorbele noastre neguştoreştĭ: folositoare orĭ vătămătoare“, ziceaŭ şi zic cu indignare vitejiĭ apărătorĭ aĭ „Madame feu l'Esthétique“ după expresiea scriitoareĭ Barbe Gendre. Alţiĭ maĭ transigenţĭ sînt gata să spuĭe că arta ĭe folositoare, dar totu-şĭ şi după dînşiĭ ĭea remîne o categorie metafizică prin aceea că ĭe *numaĭ folositoare.* Dupa ĭeĭ arta nu poate să fie de cît folositoare, a-ĭ zice vătămătoare ar fi o ocara. După noĭ înse ĭe cu totul altmintrelea. Arta

ĭe un *product*, ĭe o manifestare, ca orĭ-care alta, a spirituluĭ omenesc şi, ca atare, poate să fie orĭ folositoare orĭ vătămătoare. O dată ce ĭeste exprimătoarea ideilor şi sentimentelor omeneştĭ, însuşirea ĭeĭ atîrnă de la ce ideĭ şi sentimente va exprima. Iea poate să exprime ideĭ şi sentimente sănătoase şi în acest caz ĭe folositoare; poate să fie exprimătoare de ideĭ şi sentimente rele şi în acest caz ĭe vătămătoare *). Toţĭ cetitoriĭ noştri fără excepţie vor fi fiind deplin convinşĭ că liberarea de sub jugul străin (rog a-şĭ aminti de Transilvaniea şi Basarabiea) ĭe un lucru sfînt. Un poĭet care în versurĭ înflăcărate va pleda pentru această liberare, va face o lucrare poĭetică folositoare, di'mpotrivă un poĭet care va cînta robirea naţiuneĭ va face o creaţiune artistică vătămătoare. Dacă dl Roman ar fi vrut să combată ideile mele în privinţa folositoriuluĭ şi a arteĭ, ar fi trebuit să arete că arta ĭe maĭ înnainte de toate artă şi ĭe neatîrnată de însuşirĭ ca folositoriŭ şi nefolositoriŭ; dar nu să-mĭ spuĭe că sînt lucrurĭ folositoare cari nu-s poĭetice orĭ să mă înveţe că matematecile şi poĭeziea nu-s acela-şĭ lucru, ca şi cum ĭeu aşĭ fi zis vre-o dată ast-feliŭ de prostie.

*) In această privinţă vezĭ şi articolul mĭeu „Către dl Maĭorescu“.

Pentru aceĭ carí vor înţelege maĭ adînc premisele teoretice expuse maĭ sus, se va lămuri foarte bine şi chestiea ideilor sociale în artă orĭ maĭ bine chestiea atît de mult discutată: *„tendinţa în artă"*, *„arta tendenţioasă"*. Aceastâ chestie a ajuns adevărata gogoriţă a esteticilor metafizicĭ şi cu toate acestea nouă ne pare foarte lămurită. În adevăr, dacă o creaţiune artistică ĭe rezultanta înrîurireĭ mijloculuĭ natural şi social, dacă artistul ne dă ceea ce-a pus în ĭel mijlocul natural şi cel social, creaţiunea luĭ va exprima tendinţele mijloculuĭ ce-l înconjoară; creaţiunea artistuluĭ va exprima într'un feliŭ orĭ în altul tendinţele epoceĭ în care trăeşte, ale societăţeĭ în care trăeşte. Decĭ artă fără tendinţă nicĭ nu poate să fie. Artă fără tendinţe n'a existat, nu există şi nu va exista. Iear dacă arta va atinge vĭeaţa socială, va exprima şi tendinţĭ sociale. Bine înţeles o poĭezie ce descrie un asfinţit de soare, nu exprimă tendinţile sociale ale uneĭ epoce; dar noĭ nu prea cunoaştem poĭeţĭ marĭ carí să se fi îndeletnicit numaĭ cu descrierĭ de resăriturĭ şi de apusurĭ de soare. Poĭeţiĭ marĭ, în toate timpurile şi la toate popoarele, au exprimat ideĭ marĭ sociale, şi, cu cît au fost maĭ marĭ, cu atîta maĭ deplin au exprimat ĭeĭ tendinţile epoceĭ şi ale poporuluĭ. Aeschyl, Homer, Sophocle, Dante, Leopardi, Byron, Shelley,

Musset, Victor Hugo, Goethe etc. n'au fost oare geniali exprimători aĭ tendinţelor sociale ale poporuluĭ lor, ale epoceĭ lor? Ie peste putinţă de-a face aşa deosebire între ideĭ şi tendinţe şi între artă, în cît să zicem că ideile sociale au cîmpul lor bine mărgenit, ĭear arta de asemenea are pe al ĭeĭ, după cum ne spune dl Roman (pag. 12). Ideile şi tendinţile sociale sînt chiar sîngele cald şi hrănitoriŭ care nutreşte şi face vĭeţuitoriŭ organizmul numit *artă*. A spune că ideile şi tendinţile sociale sînt ce-va cu totul deosebit de artă ĭeste tot aşa cum aĭ zice că sîngele ĭe ce-va cu totul străin de organismul omenesc. Dar dacă arta în general şi poĭeziea în special (despre poĭezie ĭe maĭ ales vorbă în scrierea d-luĭ Roman) exprimă ideile şi tendinţile sociale, atuncĭ se naşte întrebarea: cari sînt a nume tendinţile ce pot, şi chĭar trebuĭe, să fie exprimate în artă şi de nu cum-va sînt unele ideĭ şi tendinţĭ sociale cari nu merită de loc, cari, chĭar din firea lor, nu pot să fie exprimate în poĭezie? Ie tocmaĭ aice mĭezul chestieĭ. Cu ideile marĭ sociale întroduse în poĭezie se repetă acela-şĭ lucru ca şi cu toate ideile marĭ. Cine nu ştie ce s'a întîmplat pînă acuma cu toate ideile marĭ religioase, filosofice, economico-sociale? La ivirea lor ĭele sînt huĭduite, luate în ris, clevetite din felĭurite pricinĭ. Uniĭ oamenĭ,

chĭar inteligenţĭ, fac asemenea lucru din interes, alţiĭ îl fac din nepricepere, alţiĭ de frică: „părinţiĭ părinţilor noştri au crezut aşa, doar n'au fost ĭeĭ maĭ proştĭ de cît noĭ". De la început ideea nouă ĭe sprijinită numaĭ de cîţĭ-va oamenĭ maĭ îndrăzneţĭ, cari de multe orĭ plătesc asemenea îndrăzneală cu vĭeaţa lor. Cîte puţin înse ideea îşĭ face drum, adevărul cîştigă teren, cîte puţin ideea cea nouă ajunge şi ĭea idee ortodoxă, un stîlp al societăţeĭ, pentru că răzemaţĭ de acest stîlp, ceĭ interesaţĭ, nepricepuţĭ, fricoşĭ şi neputincĭoşĭ să strige ĭeară-şĭ contra alteĭ ideĭ nouă şi îndrăzneţe. Cam acela-şĭ lucru se întîmplă şi cu ideile nouă estetice, se întîmplă şi cu tendinţile sociale întroduse în artă. Pe un poĭet mare, novatoriŭ îndrăzneţ, care arată admirabil o idee mare socială, pe un aşa poĭet îl întîlnesc huĭduelele şi strigările că ĭel pîngăreşte arta, că arta ĭe ce-va prea sus pentru ca să fie amestecată cu de ale vĭeţeĭ, că pentru aceasta există jurisprudenţă, economie etc. După o vreme înse orĭcare idee ajunge foarte poĭetică, îşĭ căpătă dreptul de cetăţenie în poĭezie, se preface într'o armă în potriva tendinţilor şi ideilor nouă. Cînd vitejiĭ arteĭ pentru artă, aĭ arteĭ pure, aĭ arteĭ care ĭe maĭ pre sus de toate şi maĭ înnainte de toate artă, cînd aceştĭ vitejĭ încep să strige asupra ideilor şi

tendinţilor sociale întroduse în artă, pretinzînd că ĭea trebuĭe să remîe cu totul în afară de lupta ideilor şi a tendinţilor sociale, ĭeĭ nu ştiu ce vorbesc.

Adevărul ĭeste că ĭeĭ nu-s în general în potriva ideilor şi tendinţelor sociale în poĭezie,— aceste ideĭ şi tendinţe fiind sîngele cald al poĭeziei,—ci sînt în potriva unor anumite ideĭ şi tendinţe. Dacă ĭeĭ strigă în potriva tendinţilor sociale în general în poĭezie, apoĭ strigă, fie din nepricepere, fie din interes. Cînd genialele versurĭ ale luĭ Shelley ca lavă topită au căzut asupra Engliterei, chemînd la vĭeaţă pe ceĭ desmoşteniţĭ, ce strigăt de ură şi de turbare! Intre alte clevetirĭ a fost şi asta că versurile luĭ Shelley pîngăresc arta prin întroducerea unor ideĭ carĭ au alt cîmp de luptă... Esteticĭ curaţĭ s'au făcut maĭ ales aceĭ ale căror privilegiĭ aŭ fost ameninţate prin acest potop de geniale şi înfocate versurĭ. A trebuit maĭ bine de-o jumătate de veac, pînă ce critica să înceapă în sfîrşit a mărturisi că Shelley ĭe cel maĭ mare poĭet englez din veacul nostru, că ĭe maĭ pre sus de Byron şi în unele privinţĭ ajunge pe Shakespeare. *) Trebuĭe să spunem înse un adevăr că în cuvintele antitendenţioniştilor în privinţa poĭezieĭ se cuprinde şi o parte de

*). Vezĭ „Swinburne“ in prefaţa la drama luĭ Shelley „Cenci“.

adevăr, cîtă vreme se luptă în contra tezismuluĭ (pe dată vom vedea cum pricepem acest cuvînt), confundîndu-l cu tendinţa socială a arteĭ. Din altă parte şi apărătoriĭ tendinţelor sociale în artă nu lămuresc destul deosebirea cea mare ce există între tendenţionism şi tezism. Vom stărui să explicăm aice pe scurt această deosebire. De la început înse trebuĭe să mărturisim că vorbele tezism şi tendenţionism le întrebuinţez arbitrar. În limba obicĭnuită aceste vorbe sînt întrebuinţate chĭar în acela-şĭ înţeles. Şi, drept vorbind, n'aşĭ dori de loc să întroduc nicĭ cuvinte nouă, nicĭ să ĭeau un cuvînt într'un înţeles neobicĭnuit. Dar ce vreţĭ să fac? Am în capul mĭeu două şirurĭ de ideĭ bine deosebite, dar pe cari publicul le amestecă, nu le distinge, în cît pentru orĭ-care din amîndouă întrebuinţază, la întîmplare, orĭ vorba tendenţionism orĭ tezism. Cum am spus, pentru mine aceste două seriĭ sînt foarte deosebite, sînt decĭ nevoit să dau fie-căreia din ĭele o numire, fie chĭar cu primejdiea de a aduce oare-şĭ care încurcătură în mintea cetitorilor. De altmintrelea ĭeu nu ţin la cuvinte, ţin numaĭ să se facă bine deosebirea între aceste două seriĭ de ideĭ şi dacă mi se vor da nume maĭ potrivite, le voiŭ primi cu plăcere. Cu alt prilej voiŭ lămuri în toată întinderea ĭeĭ pe larg deosebirea adîncă

între tezism şi tendenţionism; aice voiŭ spune numaĭ cîte-va cuvinte, dar cari, cred, vor fi destul de lămurite. Una din trăsăturile caracteristice ale teziştilor ĭeste că ĭeĭ cred că însuşirea artistică (aşa ĭese din vorbele lor) nu se deosebeşte de însuşirile intelectuale în general. In polemica lor în potriva metafizicilor, cari socot arta ce-va dumnezeesc, supranatural, pentru a areta că arta ĭe o însuşire ca orĭ care alta, un rezultat al dezvoltăreĭ nervoase, teziştiĭ au căzut în greşala contrară (cum se întîmplă aşa de des în polemică), ajungînd pînă la a spune, lucru absurd, că însuşirea artistică nu se deosebeşte prin nemică de însuşirea de-a învăţa aritmetica. Ast-feliŭ ar urma că după cum toţĭ oameniĭ (nu ţinem samă de idioţĭ) pot să înveţe cele patru regule, tot ast-feliŭ toţĭ ar putea fi poĭeţĭ. Ieĭ nu spun aceasta lămurit, dar aceasta ĭese negreşit, dacă scoatem încheĭerĭ logice din cuvintele şi premisele lor. După noĭ înse ĭe cu totul altă ce-va. Deşi noĭ considerăm însuşirea artistică nu drept ce-va supranatural, ci ca un lucru foarte firesc, rezultat necesar al dezvoltăreĭ nervoase, totu-şĭ această însuşire nervoasă, specială, o credem de un tip maĭ înnalt. După cum toate rasele omeneştĭ sînt rase omeneştĭ, ĭear rasa albă ĭe de un tip maĭ înnalt; tot aşa un artist mare ĭe om ca toţĭ oameniĭ,

dar de un tip maĭ superior. După noĭ decĭ, deşi însuşirea artistică, tocmaĭ ca orĭ-care altă însuşire sufletească, ĭe rezultat al dezvoltăreĭ nervoase, totu-şĭ ĭeste de un tip maĭ înnalt; ast-feliŭ că nu fie-care om poate să se facă poĭet şi vorba că poĭeţiĭ se nasc ĭeste un adevăr ce nu trebuĭe să fie tăgăduit. Un poĭet mare, la naşterea luĭ, are un sistem nervos fin, de un tip maĭ înnalt. Un căţel şi un copil la naştere sînt de o potrivă de proştĭ, înse copilul cuprinde putinţa de-a ajunge om; ĭear căţelul, fie pus în orĭ-ce împrejurărĭ, tot cîne se face. Aşa ĭeste cu Stan şi Bran faţă cu Goethe. Goethe la naşterea sa cuprindea putinţa de-a fi poĭet mare. Imprejurările vĭeţeĭ, creşterea, au hotărit direcţie poĭezieĭ luĭ, precum şi cuprinsul etc. ; înse repetăm, Goethe la naşterea sa ĭera un geniu, pe cînd Stan şi Bran, orĭ carĭ ar fi împrejurările în carĭ vor trăi, vor remînea tot oamenĭ de rînd. Dacă însuşirea artistică am vroi să o comparăm cu însuşirea matematecă, ar trebui să asemănăm pe Goethe cu Leibnitz, Newton orĭ Euler. Goethe şi Newton au fost tipurĭ maĭ înnalte ale dezvoltăreĭ omeneştĭ, dar unul într'o ramură şi altul în alta. Aceastá deosebire între noĭ şi teziştĭ va fi de ajuns pentru a face să fie priceputá deosebirea cea mare ce trebuĭe să fie între aprecierile noastre şi ale teziştilor. Pentru teziştĭ

un artist, poĭet de pildă, poate după o teză dată (de aceea îĭ numim teziştĭ) să scrie orĭ-ce, a-zĭ o odă unuĭ monarh, mîne o odă republiceĭ; artistul ĭe un meşteşugariŭ, se asamănă cu tîmplarĭul care face a-zĭ un tron pentru rege, ĭear mîne poate face unul pentru preşedintele republiceĭ. In această privinţă teziştiĭ, deşi pleacă de la un punct de vedere deosebit de cît metafizicii, ajung la acelea-şĭ încheerĭ, fie din pricină că şi uniĭ şi alţiĭ au temelie greşită, fie pentru că extremele se asamănă. In adevăr după metafiziciĭ, obĭectiviştĭ absoluţĭ în artă, după metafiziciĭ carĭ cred arta un dar dumnezeesc, căzut din ceriŭ şi neatîrnat de împrejurările materiale ale vĭeţeĭ, artistul poĭet poate de asemenea a-zĭ să facă o odă minunată regeluĭ, mîne un cîntec revoluţionar. Plecînd de la două puncte de vedere deosebite, dar amîndouă greşite, metafiziciĭ şi teziştiĭ ajung uniĭ şi alţiĭ la aceea-şĭ încheere greşită, că artistul poĭet ĭe neatîrnat de mijlocul ce-l încunjoară şi după vroinţă poate să creeze orĭ în ce feliŭ. Cetitoriĭ ştiu că, după părerea noastră, creaţiunea poĭetuluĭ ĭe condiţionată negreşit prin mijlocul natural şi prin cel social. Aceste cîte-va cuvinte le credem destule pentru a areta deosebirea ce ĭeste între teziştĭ şi noĭ. Cele ce urmează vor lumina această chestie şi maĭ bine. Cînd d-l. Roman ne învinuĭe că ame-

stecăm economiea politică şi poĭeziea, apoĭ ne învinueşte tocmaĭ pentru că ne crede tezişti în înţelesul de maĭ sus, lucru de care să ne ferească Dumnezeŭ. Dar, neavînd dreptate în privinţa mea, are dreptate în general pe cît se rosteşte împotriva tezismuluĭ. Cînd ne vorbeşte înse de neamestecarea ideilor sociale în artă, cînd vorbeşte de artă, care trebuie să fie maĭ înnainte de toate artă, atuncĭ vorbeşte ca metafizic şi, în adevăr, cum am văzut, ĭe maĭ aproape de teziştĭ de cît sîntem noĭ. Incurcătura se naşte de acolo că d-l Roman nu ştie să deosebească tezismul de tendenţionism; se naşte şi de acolo că d-sa, deşi din şcoala literară modernă (lucru pe care îl constatăm cu multă plăcere), tot nu s'a lăsat de cîte-va păcate metafizice.

D-l. Roman ridică, după cum am zis, maĭ multe chestiĭ foarte însemnate din vre un punct de vedere, de ce deci n'aşĭ întrebuinţa acest prilej, pentru a-mĭ spune şi cuvîntul mĭeŭ? Cetitoriĭ,—cari s'aŭ convins din cele spuse pănă aice că nu combatem pe dl Roman, ci căutăm a lumina cîte-va chestiĭ literare, atît de încîlcite, din nefericire, — vor urma înnainte acest articol dîndu-mĭ dreptate dacă o voiŭ avea, aretîndu-mĭ că n'am dreptate, dacă nu voiŭ fi avînd. A mă

lumina pe mine şi a lumina pe alţiĭ, altă dorinţă n'am.

* * *

D-l. Roman caracterizază direcţiea literară de care mă ţin şi care aşĭ dori s'o aibă literatura romînă. In privinţa caracterizăreĭ n'am avea nemică de zis, dacă unele cererĭ ale noastre nu le-ar fi priceput prea simplist d-l. Roman, dacă nu le-ar fi priceput cam alt-feliŭ de cît am fi vroit. Aşa D-sa ĭea cuvintele noastre parcă ar fi nişte reţete ce le dăm arteĭ în genere şi poĭezieĭ în special. Aşa după d-sa ĭeu cer poĭezieĭ să glorifice viitoriul, cer să cînte pe femeea cetăţeană etc. Ie foarte adevărat, dacă vorbele mele ar fi luate într'un înţeles maĭ larg şi nu tezist, cum pare că le-a luat d-l. Roman ; ĭe adevărat că am zis poĭeţilor: „cîntaţĭ în femeĭe nu numaĭ pe amantă, dar şi pe cetăţeană"; înse maĭ de demult, în articolul despre d-l. Maĭorescu, am zis şi am răszis, am stăruit şi chiar am sfîrşit acel articol spunînd poĭeţilor următoarele cuvinte: „Umpleţi-vă inema şi sufletul, orĭ cît de largĭ ar fi ĭele, cu cele maĭ înnalte sentimente şi idealurĭ, cu cea maĭ înnaltă morală a veaculuĭ vostru,—şi opere însemnate, educătoare şi moralizătoare veţĭ produce". Din tot ce am scris, nu din cutare orĭ cutare loc, urmează

că noĭ nu dăm nicĭ o reţetă orĭ teză, după care cerem să scrie poĭeţiĭ, ci dorim ca poĭetul să se pătrundă până la cele maĭ marĭ adîncurĭ ale sufletuluĭ său de o idee sau de un sentiment mare şi numaĭ atuncĭ să scrie. Pe un poĭet, care ĭe pătruns de o ideĭe contrară cu ale noastre, negreşit nu l'am sfătui să scrie aşa cum ne-ar plăcea nouă. Dacă un poĭet talentat mi-ar face cinstea de a mă întreba despre ce să scrie, ĭ-aşĭ respunde următoarele: „Zi, poĭete, aceea ce-ţĭ arde sufletul, ce face inema ta să bată cu durere orĭ cu bucurie, ce-ţĭ arde şi'ţĭ istoveşte creeriĭ, ce te face să visezĭ cu ochiĭ deschişĭ, ca astfeliŭ versul tăŭ să sugereze în omenire aceleaşĭ sentimente şi gîndurĭ care te muncesc şi te istovesc; dar tocmaĭ fiind-că sentimentele şi gîndurile ce te muncesc, urele şi simpatiile tale vor fi aţiţate în cetitoriĭ tăĭ, caută de te pătrunde de cele maĭ înnalte, de cele maĭ sublime ideĭ şi sentimente ale veaculuĭ ca ast-feliŭ să fiĭ nu numaĭ poĭet mare, dar şi un mare cetăţean". Cred că ĭe foarte departe de la aceste cuvinte până la teze şi reţete. Al doilea punct în care a semenea nu ne-a înţeles, după cum am dorit, ĭe următoriul: D-l. Roman, luînd cuvintele noastre drept reţete şi teze, crede că am opri pe poĭeţĭ să scrie alt-feliŭ de cît numaĭ după cîte-va reţete, cari le-am dat

noĭ. D-l. Roman mustră pe poeţĭ „Contemporanuluĭ“, de ce cîntă ĭubirea pentru femee şi nu cîntă femeea cetăţeană, „după cum a zis d-l. Gherea“; aceasta, după d-sa, ĭe gravă contrazicere maĭ ales pentru redacţie care alăturea tipăreşte articolele mele şi poeziile luĭ Teodor, unde se vorbeşte de ĭubire, tot cum a vorbit şi Eminescu. După cum a înţeles d-l. Roman, ar urma că, dacă unuĭ poet îĭ bate inema de vrea să i se rupă, îĭ zvîcnesc tîmplele, i se învîrteşte capul din pricina ĭubireĭ, îĭ vine să plîngă orĭ să ridă, îĭ vine să cază la picĭoarele ĭubiteĭ, să-ĭ îmbrăţoşeze genunchele, dacă-ĭ vine să se pĭeardă în ochiĭ ĭeĭ, să zbucnească într'un hohot de plîns, orĭ dacă ar vrea să se arunce în braţele celuĭ di'ntăiŭ cunoscut şi să strige: „cît sînt de fericit!“, după d-l. Roman, ar urma că noĭ nu dăm voĭe să se manifesteze în formă artistică aceste sentimente atît de omeneştĭ, adecă ar urma să desfiinţăm maĭ pe toţĭ poeţiĭ ceĭ marĭ aĭ omenireĭ !! De unde a luat d-sa aceasta? Că va găsi cîte-va fraze pe care le-ar putea lua şi în acest înţeles, se poate; căcĭ ce nu se poate dovedi scoţind fraze di'ntr'un articol? Dar din tot ce-am scris pănă acuma urmează cu totul altă ce-va. Nu o dată am zis că toate sentimentele omeneştĭ au drept să fie exprimate prin artă. Maĭ mult de cît atîta, din articolele mele urmează un lu-

cru, asupra căruia atragem maĭ ales luare aminte, urmează că poĭetul exprimă în creaţiunea sa toată personalitatea sa cu totalitatea sentimentelor sale şi că nu poate să exprime de cît aceste sentimente Fireşte, ĭe vorbă de poĭeţĭ adevăraţĭ [1]).

Din broşura d-luĭ Roman ar urma că ĭeu am fost grozav de aspru şi chiar nedrept cu Eminescu. Pentru a lămuri această chestie, pentru a-mĭ areta părerea mea despre Eminescu şi a-mĭ desluşi părerile aretate în articolele din urmă, voiŭ face următoarea presupunere. Să zicem că mult talentosul nostru poĭet Eminescu mi-ar fi propus să tipăresc scrierile luĭ în revistă. Crede oare d-l. Roman că n'aşĭ fi tipărit maĭ toate poeziile luĭ Eminescu în „Contemporanul“? Orĭ crede că tipărindu-le aşĭ fi fost în contrazicere cu credinţele mele? Greşeşte foarte mult d-sa dacă crede ast-feliŭ. Declar că aşĭ fi tipărit cu mare bucurie mare parte din scrierile luĭ Eminescu şi ĭeată de ce: Poĭeziile luĭ Eminescu exprimă un şir întreg de sentimente frumoase, omeneştĭ: blîndeţa, bunătatea inemeĭ, compătimire pentru cel împilat şi în special pentru nefericitul popor romănesc, „serac în ţară seracă“. In privinţa ĭubireĭ către femee, poĭeziile luĭ Eminescu exprimă admirabil o frumoasă şi

[1]) Rugăm pe cetitorĭ să nu uĭte că în acest articol vorbim despre poĭezie maĭ ales şi maĭ mult de poĭeziea lirică.

puternică ĭubire erotică, adecă un sentiment omenesc, biciŭesc legăturile negustoreşti între bărbat şi femee, adecă arată un sentiment progresist maĭ ales într'o societate în care mare parte din căsătorii au cu totul altă pricină de cît ĭubirea: zestrea femeeĭ, lefile bărbatuluĭ, înrudirile aducătoare de hatîrurĭ, etc Ieată de ce aşĭ fi tipărit cu bucurie maĭ toate poĭeziile luĭ Eminescu în cari ĭe vorbă despre ĭubirea către femee. Şi tipărindu-le aşĭ fi pus alăturea o critică în care aşĭ fi constatat talentul poĭetuluĭ, aşĭ fi lăudat chipul cum exprimă ĭubirea erotică, dar tot o dată aşĭ fi aretat că ĭeste un ideal de femee, maĭ înnalt de cît cel exprimat de poĭet, că poĭetul nostru a zugrăvit admirabil concepţiea sentimentuluĭ de ĭubirepentru femeea amantă, înse n'a exprimat de feliŭ o concepţie maĭ înnaltă: femeea cetăţeană.

Aşĭ fi ĭeu oare redactor neconsequent? Se înţelege de alt-feliŭ că mi-aşĭ da toate silinţele mele să aţiţ în poĭet concepţiea ce-o am şi ĭeu, aşĭ pune toată puterea ca să aţiţ în ĭel acele sentimente ce le cred maĭ înnalte şi, dacă aşĭ fi reuşit, atuncĭ cu înzecită bucurie ĭ-aşĭ fi tipărit poĭeziile; ĭear dacă nu, atuncĭ aşĭ fi urmat cu tipărirea poĭeziilor luĭ frumoase şi, în unele privinţĭ, progresive; ĭear sentimentele şi concepţiunile mele maĭ înnalte despre femee le-aşĭ fi exprimat alt-feliŭ, prin vre un chip care nu cere aptitudinĭ atît de speciale, le-aşĭ

fi exprimat fie într'un articol critic, fie în articole sociologice, cum sînt ale d-neĭ Sofiea Nădejde. Cu totul alt-feliŭ așĭ face dacă așĭ fi tezist. Așĭ găsi un om care știe să facă bine versurĭ și l'așĭ pune să facă atîtea și atîtea sonete pe an asupra cutăreĭ sau cutăreĭ teze.

Orĭ să luăm de pildă pesimismul luĭ Eminescu. Limba obicĭnuită amestecă multe sub numele de pesimism.

Cînd un om, primind un șir întreg de crude loviturĭ ale soarteĭ oarbe, cade istovit strigînd: „Nu maĭ pot; maĭ bine moarte de cît așa vĭeață!“—aceasta se numește pesimism.

Cînd în lupta cu ticăloșiile vieţeĭ omul vede triumfînd pe oamenii de rînd și pe idioţĭ, cînd vede călcate în picĭoare cele maĭ alese și maĭ înnalte însușirĭ omeneștĭ și scapă un strigăt de durere adîncă și de descurăjare: „Așa a fost, așa ĭeste, așa va fi cît lumea!“— aceasta se chĭamă pesimism.

Cînd un om sub înriurirea mareĭ sale ĭubirĭ trădate, cade cu capul pe perină, mototolind'o și mușcînd'o de durere, dînd curs amărăcĭuneĭ nesuferite ce i-a pricĭnuit trădarea, — asta se chĭamă pesimism.

Cînd un om care s'a împotrivit cu putere tuturor mișeliilor, vede una maĭ mare, apropiindu-se maĭ amenințătoare de cît celealalte cu scop de a l zdrobi și strigă: „Doamne, fă să treacă de la mine păharul acesta!“ — asta se chĭamă pesimism.

Cînd un om ĭe ruinat sufleteşte pri'ntr'un complex de cauze, fie naturale, fie sociale; cînd a ajuns să vadă totul în negru; cînd din ştiinţă şi din generalizărĭ filosofice ĭel ajunge să tragă încheerea că reul ĭeste în faptul existăreĭ (în „Das Sein", „To be"); cînd idealul luĭ ajunge a fi nefiinţa; cînd găseşte că scopul cel maĭ înnalt al fiinţeĭ ĭe nefiinţa: — atuncĭ acest om ĭe pesimist şi de astă dată, în înţelesul ştiinţific al cuvîntuluĭ.

Eminescu n'a fost pesimist de cutare orĭ de cutare feliŭ, maĭ degrabă le-a avut şi le-a exprimat pe toate.

După cum m'a priceput dl Roman, nicĭ vorbă că n'aşĭ fi putut să tipăresc în „Contemporanul" poĭeziile de acest feliŭ ale luĭ Eminescu. Dar greşeşte foarte tare. Dacă pesimismul în înţelesul descris maĭ sus, poate pricinui, în cît-va, un sentiment de descurăjare, apoĭ pe de altă parte pricinueşte un şir de alte sentimente, cum ĭeste compătimirea pentru suferinţă, ura pentru oamenii de nemică; respectul pentru merit şi superioritate.

Cel din urmă feliŭ de pesimism, în înţelesul ştiinţific, ĭe maĭ serios. Dar şi aice, în înţelesul cum a scris Eminescu, pesimismul deşteaptă gîndirea, deschide cugetăreĭ un orizont larg, ĭeste în sfîrşit o protestare în

potriva acesteĭ burtă-verzimĭ care nu se îndoeşte de nemică, numaĭ burta şi punga să-ĭ fie pline. Ieu aşĭ fi tipărit, decĭ, mare parte din scrierile pesimiste ale luĭ Eminescu; fireşte înse că alăturea cu dînsele aşĭ fi tipărit cu plăcere un articol ştiinţific prin care s'ar areta că pesimismul în înţelesul Schopenhaueriean are înriurire vătămătoare asupra energieĭ tinerimeĭ, asupra căreia face impresie. Aşĭ putea să lungesc şirul exemplelor; dar ca să nu ĭeasă articolul prea mare, voiŭ formula cugetarea mea în cîte-va cuvinte.

În creaţiunea poĭetuluĭ se oglindeşte tot poĭetul, cu toate credinţele şi sentimentele sale. Vĭeaţa sufletească a unuĭ om ĭe peste măsură de complexă; ĭear vĭeaţa psihică, (decĭ şi credinţele şi sentimentele) unuĭ poĭet, a unuĭ artist, ĭe şi maĭ complexă de cît a altor oamenĭ. Intr'o creaţiune poĭetică se va oglindi o vieaţa psihică complexă, un şir de credinţĭ şi maĭ ales un şir întreg de sentimente şi de combinaţiĭ de sentimente. Bine înţeles că, omul, nefiind o maşină făcută după cutare sau cutare regulă, pentru cutare sau cutare scop, toate sentimentele luĭ nu pot să corespundă unuĭ ideal anumit. Fie-care om are păcatele luĭ, zice poporul, şi are dreptate. In creaţiunea poĭetuluĭ, din punctul de vedere al vre unuĭ ideal hotărit, pot să

apară sentimente şi credinţĭ maĭ mult orĭ maĭ puţin străine, ba chĭar sentimente şi credinţĭ protivnice acestuĭ ideal. Intre alte îndatorirĭ ale criticeĭ, şi chĭar una din cele maĭ de frunte, ĭeste analiza acestuĭ şir de credinţĭ şi de sentimente şi critica lor din punctul de vedere al unuĭ ideal, al idealuluĭ celuĭ ce critică. Ie lucru de la sine înţeles că prin constatarea uneĭ anumite credinţĭ orĭ anumit sentiment în necorespundere cu idealul criticuluĭ nu vrea să zică nicĭ că desfiinţăm poĭetul, nicĭ că sîntem vrăjmaşĭ, împotriva luĭ, nicĭ că nu poate fi publicată creaţiunea artistică în revista în care scrie criticul, în revista al căreĭ ideal ĭe exprimat de către critic. Nu poate însemna ce-va aşa, pentru că toţĭ oamenii au negreşit cutare orĭ cutare neajuns. dacă'ĭ privim din punctul de vedere al unuĭ anumit ideal. Dar o obiecţie poate să ne fie făcută şi anume una foarte serioasă. Din faptul că toţĭ oamenii, şi decĭ toţĭ poĭeţiĭ orĭ cel puţin enorma majoritate a lor, au o parte bună şi o parte rea din punctul de vedere al unuĭ anumit ideal, ar urma că într'o revistă s'ar putea publica creaţiunile tuturor poĭeţilor numaĭ să fie talentate; ar urma un feliu de nepăsare morală faţă cu poĭeţiĭ. Nu, asta nu urmează şi dacă n'aşĭ dori să fiŭ înţeles reu, apoĭ maĭ ales n'aşĭ dori să fiu înţeles reu în

această privinţă. De sigur indiferentismul moral nu urmează din cuvintele mele. Dacă o lucrare poĭetică (în întregul ĭeĭ fireşte, nu fie-care poĭezie luată în parte) exprimă toate sentimentele bune şi rele ale poĭetuluĭ, atîrnă fireşte mult de la ce sentimente bune şi ce sentimente rele exprimă. Pot se fie maĭ multe rele de cît bune, poate să fie un singur sentiment reu asupra căruĭa stăruĭe poĭetul maĭ ales ; în sfîrşit pot să fie şi alte consideraţiĭ foarte legitime pentru a nu primi, pentru a respinge cutare orĭ cutare creaţiune poĭetică, a căreĭ tipărire în adevăr ar compromite credinţele şi direcţiunea uneĭ reviste. Bine înţeles că o revistă redactată de un om religios nu va tipări, şi nu trebuĭe să tipărească, vre-o poĭezie în care se înjură religiea, deci îndreptată împotriva ideilor, idealuluĭ care-ĭ scump redacţieĭ. Toate cazurile nu pot fi prevăzute şi înşirate. Ast-feliŭ ĭeŭ n'aşĭ putea publica nicĭ o dată partea aceea din satira a treia a luĭ Eminescu, partea în care unul din ceĭ maĭ însemnaţĭ fiĭ ce-a avut vre-o dată Româniea, ĭe numit cu vorba de broască veninoasă, de pocitură şi altele de acest soiŭ. De asemenea, în alt gen, n'aşĭ tipări „Baĭea“ şi alte poĭeziĭ ale luĭ Rollinat, pentru că sînt, în mare parte, produse de un nevros sexual şi un nevros sexual tinde să sugereze în cetitorĭ. Din cuvintele mele

ĭese numaĭ atîta că nu ĭeste o măsură cu care s'ar putea să se cîntărească producţiunile pentru a şti cari pot fi tipărite şi cari nu ; din cuvintele mele ĭese de asemenea că în chestie de artă, şi maĭ ales de artă care se îndeletniceşte cu vieaţa omuluĭ, hotăririle simpliste ale d-luĭ Roman nu pot să aĭbă loc ; din cuvintele mele ĭese asemenea că, nefiind o măsură pentru a şti ce poate şi ce nu poate fi tipărit într'o revistă, de cît numaĭ în împrejurărĭ extreme (pornografie, insulte aduse principielor revisteĭ), tactul redacţieĭ joacă în acest caz rolul de căpetenie şi fireşte numaĭ tact bun n'ar fi arătat redacţiea „Contemporanuluĭ", dacă ar fi respins poĭeziile ce exprimă ĭubirea cătră femeĭ, sub cuvînt că ĭeste un ideal maĭ înnalt de cît cel exprimat în ĭele, şi, în sfîrşit, urmează, cred, destul de lămurit că nu m'a înţeles bine dl. Roman, cînd din cuvintele mele a vrut să facă o armă în potriva redacţieĭ şi direcţieĭ „Contemporanuluĭ". Incă puţine cuvinte vom spune d-luĭ Roman şi vom mîntui. In articolul mieŭ despre Eminescu am scos cît am putut la iveală însuşirile cît şi neajunsurile poĭetuluĭ. Intre aceste din urmă am stăruit asupra faptuluĭ că poĭetul are idealul săŭ în trecut, în loc de a-l avea înnainte. Nu, zice dl. Roman, aceasta ĭe o „absurditate", o nedreptate ;

Eminescu n'a avut idealul său în trecut, ci a luat trecutul fiind că-ĭ dădea maĭ mult material poĭetic ; nicăĭurea, zice d-l Roman, poĭetul n'a însoţit trecutul de idealurĭ nepoĭetice. Idealul poĭetuluĭ ĭe sublimul, frumosul şi decĭ ce ne pasă dacă poĭetul ne descrie acest sublim şi frumos în trecut, numaĭ frumos să fie ; ce ne pasă din ce buruĭene ĭe strinsă mĭerea albinelor, bine că e dulce. Dacă ĭubirea cavaleriuluĭ şi a dameĭ din scrisoarea a IV-a ĭe frumos descrisă, atuncĭ tot păcatul luĭ Eminescu ar fi numaĭ că vorbind despre ĭeĭ a pus data 1400, de-ar fi spus că lucrul se petrece la 1900, atuncĭ ar fi, după dl. Gherea, perfect fondul scrisoreĭ. Nu trebuĭe de cerut poĭetuluĭ ca să vadă trecutul prin prizma ta. Cam acestea sînt argumentele ce înşiră dl. Roman în patru paginĭ pentru a protesta în potriva noastră, carĭ am găsit un neajuns luĭ Eminescu în convingerile luĭ şi în idealizarea trecutuluĭ.

„Nicăĭurea, zice dl. Roman, poĭetul n'a însoţit trecutul de idealurĭ nepoĭetice". Netăgăduit ĭeste că aice ĭe un merit al luĭ Eminescu, dar tot aice ĭe şi un neajuns pe care l'am aretat. In articolul despre Eminescu îmĭ pare că am spus foarte desluşit părerea mea, dar fiind că n'am fost înţeles sînt nevoit a alerga la un mijloc, care poate nu ĭe potrivit din punctul de vedere al e-

steticeĭ, dar ĭe foarte potrivit cînd vroim a lămuri foarte bine un lucru şi, cum am maĭ spus, nicĭ n'avem altă ambiţie. Vom luă decĭ *o pildă*, pentru că pildele vorbesc nu numaĭ minţeĭ ci şi inemeĭ. Aşa, să luăm provinciile noastre cari-s sub stăpânirĭ străine, sub Ruşĭ şi Ungurĭ. Să presupunem că Romînii în Transilvaniea sînt trataţĭ de Ungurĭ de o mie de orĭ maĭ reu de cît sînt trataţĭ în adevăr, să presupunem că se poartă cu dînşiĭ ca stăpîniĭ de robĭ cu Negriĭ pe vremea robieĭ în America. Să maĭ zicem că un poĭet scrie o poĭemă în care în versurĭ energice spune că asemenea stare de lucrurĭ ĭe bună şi dreaptă. Poĭetul, un om curajos şi mîndru înse cu instincte selbatece, chĭamă pe magnaţiĭ Ungurĭ la luptă spre-a împila pe robiĭ Romînĭ cari-s născuţĭ spre a fi robĭ. Această poĭemă, orĭ cît de frumoasă, de plastică, de energică, ar fi ĭea, va fi înse o infamie şi nu cred să se găsască o singură revistă în ţară, care să o tipărească. Fac înse a doua presupunere. Să zicem că ĭeste un poĭet omenos, cu sentimente frumoase, un poĭet care ĭubeşte sincer poporul romănesc; dar nu cunoaşte starea lucrurilor în Ungariea, orĭ maĭ bine, care ĭe înconjurat de un cerc de oamenĭ cari au interes să se pară lucrurile altmintrelea de cum sînt ; pe de altă parte poĭetul nu vede lucrurile petrecîndu-se de cît prin prizma acestuĭ cerc de oamenĭ. Acest poĭet scrie

o poĭemă în care relaţiile între Ungurĭ şi Romînse arată patriarhale, blînde, frumoase; Ungurii împilătorĭ sînt ca nişte părinţĭ care se îngrijesc numaĭ de fericirea Romînilor-copiĭ. Fiind că, după presupunerea noastră, poĭetul ĭe om bun, blînd şi cu sentimente frumoase, apoĭ fireşte că în poĭemă se vor da pe faţă tot acelea-şĭ însuşirĭ. Presupunem că dl. Roman a trebuit să facă o dare de samă despre această poĭemă. Ce ar fi scris dl. Roman? După ce ar fi cetit şi înţeles poĭema, ar fi făcut, sîntem încredinţaţĭ, cam aşa. Ar fi scos la iveală talentul poĭetuluĭ, plasticitatea formeĭ, ar fi aretat sentimentele frumoase ce se dau pe faţa în lucrarea artistică, dar fireşte că ar fi adăogit: „Din nefericire, poĭetul orĭ nu cunoaşte de loc, n'a studiat starea nenorocită a Romînilor, orĭ a fost dus în greşală de oamenĭ interesaţĭ şi de aceea ne dă cu totul alt tablou despre starea Romînilor şi despre relaţiile lor cu Ungurii de cum ĭe în adevăr. Această greşală ĭe foarte mare şi cu atîta maĭ rea cu cît vine foarte la îndămînă duşmanilor noştri. Apăsînd, nemicind pe Romînĭ, ĭeĭ ar voi să aĭbă tot o dată în faţa lumeĭ nume de binefăcătorĭ aĭ lor, vor să-şĭ facă talǎ la alte naţiĭ şi ast-feliŭ să poată zugruma poporul nostru maĭ fără grijă. Cel maĭ mare duşman n'ar fi putut să ne facă maĭ mult reu, şi cu cît

talentul artistuluĭ ĭe maĭ mare cu atîta face maĭ mare întipărire în feliul dorit de duşmanii noştri, cu atîta lucrarea luĭ ĭe maĭ vătămătoare. Cam aşa ar fi scris dl. Roman şi nu s'ar maĭ fi gîndit la faptul că poĭetul vede lucrurile prin altă prizmă de cît economistul orĭ de cît criticul.

Şi ce-am făcut ĭeu altă ce-va de cît ceea ce sîntem încredinţaţí că ar fi făcut şi dl. Roman în împrejurarea pomenită maĭ sus? Şi ĭeu am aretat, bine înţeles pe cît am putut, frumuseţa şi plasticitatea formeĭ, o mulţime de sentimente frumoase, cari însufleţesc pe poĭet; dar am protestat în potriva idealizăreĭ uneĭ stărĭ de lucrurĭ, care numaĭ idealizare nu merită. H. Taine, unul din ceĭ maĭ marĭ istoricĭ modernĭ şi cari maĭ curînd poate să fie acuzat de conservatorism de cît de liberalism, zugrăveşte cu colorĭ grozave vĭeaţa din veacul de mijloc. După ce înşiră o mulţime de grozăvenii, ĭeată concluziea la care ajunge: „Astă despoĭere şi aceste omorurĭ de slabĭ, acest negoţ de hoţiĭ şi de ucíderĭ între ceĭ tarĭ, această deprindere de a ocări şi de-a zugruma legea şi dreptatea, alcătuesc aproape în tot veacul de mijloc obiceĭurile feudale, şi, după ce-am cîntărit cu băgare de samă bunătăţile şi fericirile acestĕ vremĭ lăudate, aflu că mi-ar plăcea tot atîta să trăesc

într'o pădure sau într'o potaïe de lupĭ".*)

Alt istoric Scher ne descrie cu cele maĭ viĭ colorĭ grozavele şi dobitoceştile relaţiĭ de ĭubire în veacul de mijloc. Şi ĭeată ĭeu, care mi-am făcut o idee limpede despre aceste relaţiĭ, citesc un poïet romantic la care aceştĭ lupĭ feudalĭ sînt zugrăviţĭ ca nişte vitejĭ „fără frică şi fără pată", plinĭ de înnaltă morală, ĭear relaţiile de ĭubire apar ca nişte idile frumoase şi în faţa acesteĭ minciunĭ, ĭeu criticul, să n'am drept de a pomeni măcar că minciuna ĭe minciună, să n'am drept nicĭ să aret reul ce aduce această idealizare, pe de o parte prin falşificarea faptelor istorice, pe de alta prin sugerarea de sentimente de respect şi ĭubire pentru o stare de lucrurĭ ce merită numaĭ ura; n'am drept să spun că din această falşificare de fapte istorice, din această sugerare de sentimente nepotrivite pot a se folosi acele păserĭ de noapte cari aşteaptă numaĭ vre un chip, dacă nu pentru a întoarce carul progresuluĭ îndăret, cel puţin pentru a-l opri pe loc cît maĭ multă vreme!! D-l. Roman găseşte că n'am drept să fac ast-feliŭ şi susţine că-ĭ „o absurditate"! Dar pentru ce? Poate d-l. Roman are alte ideĭ istorico-culturale în privinţa veacuhuĭ de mijloc? Atuncĭ bine înţeles ar avea

*) Vezĭ *Essais de critique et d'histoire* pag. 8—9.

dreptate ca să ne combată. Nu, în privinţa aceasta D-sa, ĭe de o idee cu noĭ. Dar ĭeată pentru ce: „Nu-mĭ pretinde mie, poĭet, să văd trecutul prin prizma d-tale de economist; nu pretinde albineĭ să facă studiĭ prealabile de botanică, înnainte de a începe a-şĭ stringe mĭerea“. Ieată concepţiea metafizică a arteĭ în toată golicĭunea ĭeĭ, în toată simplicitatea. Prizma poĭetuluĭ strămutată în afară de cunoştinţele omeneştĭ, poĭetul asemănat cu o albină care zboară de la o floare la alta pentru a stringe mĭerea! Goethe pentru a scrie „Iphigeniea“ a studiat anĭ întregĭ istoriea culturală a Greciei; Flaubert pentru a scrie Salammbô a studiat şese anĭ istoriea Cartageneĭ, şi, după d-l Roman, reu au făcut. D-sa nu le cere asemenea jertfă, nu le cere ca ĭeĭ, artiştĭ, să vază prin prizma istorieĭ. Iear dacă Grecele în drama luĭ Goethe ar veni pe scenă cu turnură şi Greciĭ cu frac stînd de vorbă la *café chantant* şi cetind gazete, toate acestea n'ar fi nemica, numaĭ frumos să fie descrişĭ, numaĭ să fie mĭere, în colo de unde a luat'o poĭetul nu-ĭ treaba noastră! Nu vede oare d-l. Roman că nu concepţiea mea ĭe-o absurditate, ci a d-sale? D-l. Roman citează următoare frază a mea; „Depărtarea trecutuluĭ face să se poată şterge toate trăsăturile nepoĭetice“. „Ieĭ bine, zice d-l Roman, dacă depărtarea face să dispară păr-

ţile nepoĭetice, lăsaţĭ pe poĭet să cînte ceea ce remîne, ce-ĭ pare că ĭe poĭetic“. Ba, nu! Dacă poĭetul vrea să scrie ce-va di'ntr'o epocă istorică apoĭ trebuĭe s'o cunoască adînc din punctul de vedere istoric, economic şi cultural, ca să nu ne spuĭe minciunĭ; ĭear dacă n'o cunoaşte, atuncĭ să vorbească despre ceea ce cunoaşte. „Dar o poĭemă, care cuprinde greşelĭ istorice, orĭ ne înfăţoşază sub cu totul altă lumină o epocă istorică, poate să fie însemnată din alte puncte de vedere“. Foarte adevărat! Un critic tăgăduind toate însuşirile uneĭ poĭeme numaĭ pentru că va fi cuprinzînd un neadevăr istoric, ar dovedi îngustime de vederĭ; dar şi un critic, dacă din pricina frumuseţelor formeĭ n'ar vedea minciuna fonduluĭ, ar dovedi de asemenea o minte prea îngustă. De altmintrelea această minciună îşĭ răzbună stricînd întipărirea ce ar putea să ne facă forma. Intipărirea ce ne va face o poĭemă foarte frumos scrisă, dar în care Grecele s'ar areta cu turnură şi Greciĭ fumînd ţigărĭ de Havana, va fi foarte stricată, tocmaĭ prin faptul minciuneĭ istorice. Şi cînd în public se vor lăţi cunoştinţele istorice, economice şi culturale despre vrîsta de mijloc, aşa ca fie-căruia să-ĭ fie cunoscute limpede relaţiile sociale şi morale din acea epocă, atuncia idilele romantice din acea vreme ne vor face tot aceea-şĭ întipărire ca

şi nişte Grece din Atena veche cu turnură. Maĭ ciudat ĭeste că d-l. Roman apărînd dreptul minciuneĭ în artă, crede că apară arta în potriva mea! Putem noĭ cu tot dreptul să-ĭ înturnăm d-luĭ Roman cuvintele d-sale: „Dacă venim înse la d-l. Eminescu, nedreptatea, şi absurditatea ĭe şi maĭ aparentă.“ Aceste cuvinte pe cari ni le spune d-sa nouă cu maĭ mult drept i le putem întoarce, pentru că afară de toate celealalte ĭe şi nedrept cu Eminescu. Cînd am scris articolele mele despre genialul poĭet, înnaintea mea plutea poĭetul aşa cum îl cunoaştem cu toţiĭ, cel puţin în parte. Un om nervos, impresionabil, serac, cinstit, cult, muncitoriŭ; un om care a căpătat cultura prin muncă, în sfîrşit un om consequent. Sub înriurirea unuĭ cerc de oamenĭ şi-a format Eminescu convingerile sale sociale, filosofice, economice, istorico-culturale, politice şi, alcătuindu-şĭ aceste convingerĭ, ĭel le-a remas credincĭos toată vieaţa luĭ. În conferinţe publice („Influenţa austriacă“), în vieaţa publică, în timpul cît a fost ziarist, ca redactor al „Timpuluĭ“, ca poĭet în sfîrşit, ĭel a remas consequent cu principiile sale. Convingerile luĭ nu sînt ale noastre, ba în multe privinţĭ ale noastre sînt chiar cu desăvîrşire protivnice cu ale luĭ; dar ĭel credea sincer. Cu aşa om poţĭ să te lupţĭ cu toată energiea, să-l aĭ duşman, dar

nu poţĭ să nu-l stimezĭ, nu poţĭ să nu simţĭ că tot ce spune ĭe strins legat cu totalitatea convingerilor luĭ. Şi tocmaĭ aşa l'am considerat ĭeu. Pentru mine cutare poĭezie, cutare orĭ cutare vers chiar, n'au fost nişte lucrurĭ făcute *din întîmplare*, ci nişte producerĭ *necesare*, „bucăţĭ din inimă rupte", după vorba admirabilă a luĭ Vlăhuţă şi bucăţĭ din creerí rupte. Pentru noĭ strofa „Şi unde vin cu drum de fier", din doina-ĭ populară nu-ĭ ce-va accidental, care ar fi putut şi lipsi, după noĭ această strofă ĭe strins, organiceşte legată de toate convingerile, de toată vieaţa poĭetuluĭ. Cînd zice:

„Şi unde ajung cu drum de fier
Toate cîntecele pĭer
Zboară păserile toate
De neagra străinătate,"

apoĭ în aceste versurĭ se vede jalea şi plîngerea poĭetuluĭ în potriva civilizaţieĭ străine care, întroducîndu-se cu drum de fier, disolvă o stare întreagă de lucrurĭ, de relaţiĭ patriarhale, alungă poĭeziea primitivă, alungă cîntecele, pentru a face loc uneĭ stărĭ de lucrurĭ întemeĭată pe ban, zgomotoasă şi ne poĭetică, după cum ĭe şi zgomotul locomotiveĭ. Noĭ sîntem cu totul de altă părere în privinţa acesteĭ poĭeziĭ primitive şi patriarhale şi, cu toate protestările d-luĭ Roman, nu vom în-

ceta de a ne lupta în potriva acesteĭ idealizărĭ a uneĭ stărĭ de lucrurĭ arhi-ticăloesă şi care pentru poĭetul nostru se părea plină de cîntul paserilor. Dar nu-ĭ vorba de noĭ, ci de Eminescu, vorba ĭeste că Eminescu aşa credea, aşa simţea şi aşa zicea. Aşa-ĭ cu toate poieziile luĭ Eminescu. Nu-ĭ ceva accidental cînd ĭel în satira luĭ, în termenĭ nu tocmaĭ poĭeticĭ, dar foarte tarĭ, ocăreşte pe reprezentanţiĭ mişcăreĭ liberale şi maĭ ales pe C. A Rosetti; nu-ĭ ce-va accidental cînd poĭetul gîndeşte cu drag şi cu mîndrie la vremea luĭ Mircea cel mare, dîndu-ne-o ca ideal faţă cu vremea de a-zĭ; nu-ĭ ce-va accidental în sfîrşit, cînd Eminescu zugrăveşte cu colorĭ viĭ şi idealiste ĭubirea de pe la 1400; toate acestea se ţin, sînt strins legate de convingerile, de concepţiile politico-sociale ale poĭetuluĭ, sînt strins legate cu toată vĭeaţa luĭ. Acela care ar fi zugrăvit ĭubirea ideală de 1900, poĭetul acela ar fi avut alţĭ creerĭ, alt sistem nervos, alte convingerĭ, altă creştere, alt mijloc încunjurătoriŭ, în sfîrşit ar fi fost altul şi nu Eminescu. Cînd am scris articolele mele despre dînsul şi am avut înnaintea mea volumul luĭ de poĭeziĭ, am privit acest volum ca productul, ca rezultatul, uneĭ vĭeţĭ întregĭ de gîndire, de luptă, de suferinţă; acest product pentru mine are rădăcinĭ adîncĭ în i-

nema şi creerii poĭetuluĭ, şi plecînd de la acest product am vrut să mă strecor în inema şi creerii luĭ pentru a vedea şi a pricepe rădăcinile, firile prin cari se ţine creaţiunea artistică de poĭet, am · vrut s'o pricep şi s'o explic la alţiĭ. Am reuşit oare pe deplin? De sigur că nu. Şi chiar am declarat că în privinţa aceasta nicĭ nu mi-am închipuit să reuşesc pe deplin. Reuşit'am măcar în parte? Nu ştiu, asta s'o judece cetitoriĭ, nu ĭeu. Dar ceea ce ştiu ĭeste că am fost corect lucrînd ast-feliŭ. Am fost corect cînd am privit volumul de poĭeziĭ nu ca o jucărie, ci ca rezultatul şi exprimarea uneĭ vĭeţĭ întregĭ, am fost corect, cînd am privit pe poĭet ca pe un om viŭ; am fost corect în sfîrşit, fiind-că am vorbit de *poĭetul-om*. Şi în faţa acesteĭ concepţiĭ a mele *poĭetul-om*, dl Roman pune concepţiea sa: *poĭetul-insectă!* Poĭetul fluture, poĭetul albină, care zboară de la floare la floare pentru a stringe mĭere şi a ne destăta! Ieată cum pricepe dl Roman pe poĭet! Şi exemplul d-luĭ Roman cu albina nu-ĭ o scăpare din vedere, ci exprimă foarte bine ceea ce înţelege d-l Roman prin poĭet. Şi în adevăr, dacă poĭetul nu pune în creaţiunea sa toată vĭeaţa cu toate luptele, suferinţele, convingerile sale, dacă ĭel caută peste tot numaĭ frumosul, îl stringe şi îl aşterne pe hîrtie pentru a ne desfăta, ce alta ĭe atuncĭ poĭe-

tul dacă nu un fluture orĭ o albină ce zboară din floare în floare şi stringe mĭere? Nu-ĭ vorbă de aceştĭ poĭeţĭ fluturĭ sînt destuĭ în ţara românească; dar a spune ce-va aşa despre Eminescu ar fi mare nedreptate. Şi ce ĭe maĭ frumos, ĭeste că dl Roman, punînd în potriva concepţieĭ mele de *poĭet-om*, concepţiea d-sale de *poĭet-insectă*, crede că-l apără pe Eminescu. Dacă Eminescu ar fi respuns, de sigur ar fi zis: „Scapă-mă, doamne, de prietenĭ?“ Cum că Eminescu ar fi zis ast-feliŭ nu încape îndoeală.

I. L. CARAGIALI

—▬—

Înnainte de-a începe să scriem despre Caragiali sîntem nevoiţĭ a face o digresiune cam mare, dar care ĭe absolut necesară pentru articolul prezent, pentru priceperea mult talentosuluĭ nostru scriitoriŭ I. L. Caragiali. Am zis într'un articol precedent, că pe la sfîrşitul veaculuĭ trecut o stare întreagă de lucrurĭ, o întocmire întreagă socială, a căzut (feudalismul), a fost înlăturată de revoluţiea cea mare franceză şi în locul ĭeĭ s'a înfiinţat întocmirea socială liberalo-burgheză. Această din urmă, mult maĭ superioară de cît cea de'ntăiŭ, mult maĭ progresivă, ĭe foarte departe de a fi perfectă orĭ chiar bună, ci are multe şi grave neajunsurĭ, carĭ au deziluzionat aşa de mult pe ceĭ ce şi-au fost croit un ideal frumos şi se aşteptau la realizarea uneĭ întocmirĭ ideale. Starea de lucrurĭ modernă ĭe

de sigur maĭ progresivă de cît cea veche, dar are neajunsurĭ adîncĭ şi dureroase. Omenirea ĭe din nefericire departe de a putea fi comparată cu un om cu minte şi inteligenţă clară, care ar merge tot înnainte, şi înnainte, ci maĭ curînd am putea s'o comparăm cu un om beat, care nu vede bine drumul, face ocolurĭ şi zigzacurĭ, se poticneşte, cade şi de multe orĭ ĭe expus să-şĭ frîngă gîtul. Va fi în viitoriŭ altmintrelea de sigur, dar acesta ĭe un ideal depărtat. Ceea ce-a fost revoluţiea cea mare pentru Franţiea, a fost 1848 pentru noĭ. După 1848 la noĭ asemenea a dispărut o întocmire socială asemănătoare cu feudalismul (ĭobăgiea), înlocuită prin o întocmire liberalo-burgheză. O prefacere asemănătoare celeĭ franceze a fost făcută de-o pleĭadă de tinerĭ generoşĭ, sub influenţa şi cu ajutoriul civilizaţieĭ Europene. O prefacere asemănătoare a dat şi roade asemănătoare. Intocmirea noastră socială contemporană ĭe de sigur mult maĭ progresivă, mult maĭ superioară de cît cea veche ĭobagistă, dar are şi ĭea multe, adîncĭ, grave şi dureroase neajunsurĭ. Am zis că instituţiile Europene întroduse la noĭ au dat roade asemănătoare cu cele Europene. Asemănătoare da, dar identice cu desăvîrşire nu, pentru că condiţiile în cari au fost întroduse la noĭ instituţiile Europene n'au fost identice cu condiţiile în cari

au fost întroduse acelea-şĭ instituţiunĭ în Europa occidentală şi maĭ ales în Franţiea. La 1848 Europa nu maĭ ĭera ceea ce fusese la 1789; asemenea la 1848 Romăniea nu ĭera ceea ce fusese Franţiea la 1789, decĭ şi condiţiile exterioare şi cele interioare ĭerau pentru ţara romănească altele de cît pentru Franţiea. Evident, că şi roadele date de instituţiunĭ identice în condiţiunĭ diferite trebuĭe să difere. Analiza lor în condiţiunile speciale romăneştĭ, cît diferă ĭele, în reu orĭ în bine, de cele Europene ĭeste lucru de o colosală importanţă, dar de sigur nu poate să facă tema unuĭ articol literar, cum ĭe acesta. Pentru un singur lucru trebuĭe să facem excepţie, despre o singură diferenţă în condiţiunile ţereĭ noastre şi a Franţieĭ, în privinţa întroduecereĭ instituţiunilor moderne trebuĭe să vorbim aicĭ, fiind absolut necesară pentru articolul nostru. Această diferenţă ĭe următoarea. În Europa occidentală, întocmirea socială modernă, instituţiunile liberalo-burgheze au fost căpătate pri'ntr'o luptă îndelungată şi eroică de însă-şĭ burghezimea. Burghezimea ajungînd puternică materialiceşte şi intelectualiceşte, fiind bogată şi cultă, a învins clasa feudală, boĭerimea occidentală, şi a întrodus instituţiile liberalo-burgheze, maĭ ales prielnice burghezimeĭ. Noĭ înse la 1848 n'am avut o clasă burgheză puternică nicĭ materialiceşte nicĭ

intelectualiceşte. Burghezimea noastră orăşănească nu ĭera nicĭ bogată nicĭ cultă. Aceĭ cari au întrodus instituţiile liberalo-burgheze la noĭ pri'ntr'o luptă eroică, ĭerau tocmaĭ fiiĭ claseĭ privilegiate, o pleiadă de tinerĭ culţĭ şi generoşĭ, ĭear burghezimea, ca o clasă bogată şi cultă, a început să se dezvolte maĭ tîrziŭ, ca un rezultat al întroduchereĭ instituţiilor europene. Diferenţa ĭe dar vădită, ĭe bătătoare la ochĭ. In occidentul Europeĭ instituţiunile au fost create de burghezimea bogată şi cultă ; la noĭ instituţiunile moderne, creează o burghezime puternică şi cultă. În occidentul Europeĭ instituţiile moderne întocmirea socială modernă ĭe o creaţiune a burghezimeĭ, la noĭ invers burghezimea, puterea şi cultura ĭeĭ sînt creaţiunĭ ale instituţiunilor. Această diferenţă fundamentală, şi departe de a fi unica, a trebuit, bine înţeles, să producă nişte anomaliĭ speciale ţereĭ noastre, nişte anomaliĭ necunoscute, altele de cît ale occidentuluĭ Europeĭ. Cultura modernă burgheză întrodusă la noĭ, s'a întîlnit su altă cultură inferioară, cu care a întrat în luptă, avînd tendinţa de a o distruge, de a educa pe om în senzul modern. Dar omul nu se schimbă aşa de uşor, ceea ce se schimbă maĭ uşor la om ĭe stratul întăiŭ, dacă putem să ne explicăm aşa, al inteligenţeĭ şi moraleĭ ; adecă partea cea maĭ

superficială din om. Calităţile organice, adînci se schimbă mult maĭ greu, se schimbă cu generaţiile. De aice superficialitatea culturei noastre. Instituţiile Europene o dată întroduse cer o clasă de oamenĭ carĭ să le priceapă bine, să ştie să le puĭe în practică, să le realizeze. In occidentul Europeĭ această clasă ĭera burghezimea cultă, la noĭ, cum am zis, lipsea această clasă, burghezimea, chemată să realizeze aceste instituţiunĭ, fiind incultă. De aice trebuĭe să rezulte, şi a rezultat multă nepricepere, schimonosire, pocire, falşificare a instituţiunilor şi cultureĭ Europene din partea celor nepricepuţĭ, falşificarea şi esploatarea acesteĭ culturĭ şi acestor instituţiĭ din partea celor maĭ pricepuţĭ şi maĭ necinstiţĭ. Aceste anomaliĭ, neajunsurĭ şi multe altele, unele comune nouă şi Europeĭ occidentale, altele speciale nouă trebuea să fi fost produse de întroducerea la noĭ a instituţiilor şi cultureĭ Europene şi în adevăr au şi întovărăşit aceste instituţiĭ şi această cultură. A fost oare de vină acea pleiadă de tinerĭ generoşĭ carĭ au întrodus la noĭ formele sociale moderne? Bine înţeles că nu. Lor cu atît maĭ mare le ĭe meritul că în condiţiunĭ atît de nepriitoare au putut să ne înzestreze cu nişte instituţiunĭ cărora, *de bine de reu*, le datorim tot progresul ce-am făcut. Iear anomaliile sînt rezultatul întregeĭ

noastre dezvoltărĭ istorice. Dar ce au a face toate acestea cu scrierile luĭ Caragiali? Au mult a face: cele patru comediĭ ale luì Caragiali, strinse într'un volum, au toate aceea-şĭ *notă* generală: baterea de joc, ridiculizarea, biciuirea anomaliilor, neajunsurilor izvorite din întroducerea instituţiilor Europene, satirizarea maĭ ales a acelor neajunsurĭ şi anomaliĭ carì nu ne sînt comune cu Europa occidentală, ci speciale ţereĭ noastre.

* * *

Caragiali ĭe netăgăduit un mare talent şi un *talent satiric*. Am intercalat cuvintele din urmă pentru că am dori să atragem asupra lor atenţiea cetitorilor noştri. Un talent trebuĭe de preţuit, dar maĭ ales trebuĭe de preţuit un talent satiric; aice, cum am zis cu altă ocazie, poate să fie vorba de preţul rarităţeĭ. Natura ĭe peste măşură de zgîrcită în producerea geniilor satirice. Acele geniĭ cari prin risul lor au biciuit viţiile societăţeĭ, aŭ fost şi sînt foarte puţine: Aristofan, Juvenal, Erasm de Rotterdam, Rabelais, Mollière, Swift, Voltaire, Gogol, Şcedrin, ĭeată-ĭ maĭ pe toţĭ. Caragiali nu ĭe un geniu, dar ĭe un mare talent satiric şi ca atare trebuĭe să ne intereseze în gradul cel maĭ înnalt. In acest articol vom vorbi numaĭ de

volumul de comedii al luĭ Caragiali.

„Conu Leonida faţă cu reacţiunea“ ĭe comediea cea maĭ mică şi cea maĭ neînsemnată din cele patru; sînt numaĭ două persoane: Conu Leonida, un pensionariŭ bătrîn şi Efimiţa femeea sa. În această comedie, ca în germen, se vede tot talentul luĭ Carageali, cu toate marile luĭ calităţĭ şi cu toate neajunsurile luĭ. Un humor, un spirit, un ris vesel şi nesilit, o observaţie adevărată, reală şi fină, o pricepere perfecta de scenă, o exactă pătrundere psihică şi o vedere limpede a fie-căreĭ mişcărĭ a eroilor săĭ. toate aceste calităţĭ carĭ ne-au dat două capo de opere ca „Noaptea furtunoasă“ şi „Scrisoarea pierdută“ se văd în germenĭ în „Conu Leonida.“ Conu Leonida, un pensionariŭ bătrîn, om bun timid, mărgenit şi incult, face politică, politică mare, vorbeşte de revoluţie, de „Galibardi“, de papa din Roma „iezuit, aminteri nu-i prost“ care văzînd că nu poate s'o scoată la capăt cu „Galibardi“, a hotărit să-l facă cumătru şi l'a pus de i-a botezat un copil. Orĭ ĭeată cum Conu Leonida explică nevesteĭ sale ce ĭeste halucinaţiea:

„Ei! domnule, căte d'astea n'am citit eu n'am pĕr în cap! Glumeşti cu omul! se întĕmplă... (cu tonul uneĭ teoriĭ sigure). Că fiind-că de ce? O să mĕ'ntrebi... omul, bunioară, de par egzamplu dintr'un nu ştiu-ce ori ceva, cum e

nevricos, de curiositate, intră la o idee; a intrat la o idee? Fandacsia e gata; ei! şi după aia, din fandaxie cade in ipohondrie. Pe urmă, fireşte, şi nimica mişcă."

De acela-şĭ spirit şi humor ĭe plină toată pĭesa. Cît de fin şi real observatoriŭ ĭe Caragiali, dovadă ĭe începutul sceneĭ a II-a, o pagină admirabilă. După ce bătrînii au vorbit de revoluţie, adorm. De o dată se aude un zgomot afară. Cucoana Efimiţa încă sub influenţa convorbireĭ cu bărbatu-su, spărieată, se scoală, încuĭe uşile şi ĭear se culcă; zgomotul să repetă, Efimiţa sare din pat, aprinde lampa, încuĭe ĭear uşile, umblă tremurînd prin casă, chĭamă pe bărbatu-su. In această pagină mare (ĭe tipărită cu petit). Efimiţa pronunţă numaĭ cincĭ sau şese cuvinte, încolo urmează descrierea tuturor mişcărilor corpuluĭ, tuturor mişcărilor sufleteştĭ. Caragiali arată aceea-şĭ pătrundere şi observaţie fină şi în alte comediĭ, dar această pagină remîne ne întrecută, Toată scena care urmează, unde teribilul revoluţionar, Conu Leonida, la cel di'ntăiŭ zgomot de-afară tremură ca varga, baricadează uşile cu mobilele din casă, ĭe de-un comism mare şi, ceea ce poate ĭc şi maĭ important, ĭe perfect tipică pentru Conu Leonida şi coana Efimiţa. Aceştĭ bătrînĭ pensionarĭ, mahalagii sînt creaţiunĭ viĭ, atît de viĭ încît parcă'l vezĭ pe Conu Leo-

nida în halat, în papucĭ şi cu scufie de noapte perorînd: „Hehei! Unul e Galibardi; om, o dată şi jumĕtate.“ Ca satiră socială, comediea ĭe puţin adîncă, ĭea abĭea atinge stratul superficial al neajunsurilor urmate din întroducerea instituţiilor Europene. Seracii bătrînĭ pensionarĭ sînt atît de proştĭ, dar şi atît de înofensivĭ.

Maĭ adîncă operă ĭe „Noaptea furtunoasă“. Aice scalpelul criticeĭ, satireĭ şi analizeĭ, a întrat maĭ adînc în vĭeaţa noastră socială. Uniĭ făceau învinuire luĭ Caragiali de ce-a luat să descrie tipurĭ din mahala şi nu din saloane şi buduare. De sigur o învinuire maĭ nefundată nicĭ că putem să ne închipuim. Maĭ înainte de toate un autoriŭ descrie şi trebuĭe să descrie acel strat social pe care-l cunoaşte maĭ bine şi afară de aceasta mahalaua de la 1848 încoace are din ce în ce maĭ multă însemnătate în vieaţa noastră socială.

Despre însemnătatea mahalaleĭ în vieaţa noastră politică nicĭ nu vorbim, fie-care ştie că de la mahala atîrnă alegerile în oraşe, fie-care ştie că un guvern care ar pierde sprijinul mahalaleĭ n'ar putea-o duce mult. Mahalaua maĭ are şi altă însemnătate: di'ntr'însa ĭese burtă-verzimea îmbogăţită, burghezimea noastră naţională. Un crîşmariŭ, un cherestegiŭ, îmbogăţindu-se, cine maĭ ştie cum, ajunge bancheriŭ, lipscan, neguţătoriŭ

naţional. Influinţa acesteĭ burghezimĭ cu punga plină asupra vieţeĭ noastre, de bună samă că nimene nu va nega-o.

Nu vom areta cuprinsul comediilor D-luĭ Caragiali, fiind-că cetitoriĭ le cunosc, apoi nicĭ loc nu avem. Persoana de căpetenie în „Noaptea furtunoasă“ ĭeste Dumitrachi zis şi „Titircă inimă rea“, cherestegiu, „comersant“, şi căpitan în garda civică. Jupînul Dumitrachi ĭeste în adevăr cel maĭ tipic reprezentat al mahalaleĭ. Am spus că puterea mahalaleĭ începe de la 1848, cînd au căzut boĭeriĭ şi pe terenul vieţeĭ sociale a început a ĭeşi burghezimea. Jupînul Dumitrachi ĭeste reprezentantul mahalaleĭ, unul din reprezentanţiĭ domnieĭ banuluĭ şi ĭel îşĭ simte bine puterea, o cunoaşte chiar lămurit.

Jupînul Dumitrachi ştie, orĭ măcar simte, că toată mişcarea liberală ĭeste pentru dînsul „Titircă inemă rea“ ştie că parlamentele lucrează pentru dînsul, că „Vocea patriotuluĭ naţional“ cu redactorul ĭeĭ Rică Ventureanu, combate pentru dînsul, că „sfînta constituţie“ în sfîrşit ĭeste pentru dînsul făcută. Ştie şi simte, de aceea cu o mînă pe burta-ĭ groasă şi cu alta pe pungă zice: „Noĭ sîntem popor, naţie...“ şi cu cel maĭ mare dispreţ vorbeşte despre ceĭ ce n’au banĭ. Funcţionariĭ micĭ cu leafă puţină sînt la dînsul „bagabonţĭ“, „coate goale“, „maţe fripte“ şi D-sa,

stăpîn pe situaţie, dă mandate de areşt în potriva bolnavilor, bate slugile, şi dacă nu umflă şi pe redactorul Rică, apoĭ pricina nu-ĭ frica de a bate un scîrţaĭ-scîrţaĭ, ci pentru că „Eu, de! negustor să mă puiu in poblic cu un coate-goale“! Un om sărac, pentru „Titircă inimă rea“ ĭeste aşa de jos, în cît, chiar cînd îĭ funcţionariŭ, ĭe ruşine a-l bate. Şi „Titircă“ ĭe numaĭ cherestegiŭ, ce va fi un jupîn de soiul acesta maĭ bogat încă? Tipul jupînuluĭ Dumitrachi ĭe de mare interes.

Nu ştim dacă autoriul a pus înnadins în aceea-şĭ comedie pe băĭatul Spiridon, pe tînărul Chiriac şi pe jupînul Dumitrachiĭ orĭ; cum în această treime avem un singur Titircă, dar la feliurite vrîste. Băiatul Spiridon, pe care îl creşte stăpînu-su prin sfîntul Nicolaĭ cu sfîrcurĭ, pe care-l bate şi trage de cap orĭ unde-l întîlneşte... Spiridon, care de mic ĭe deprins a bea tutun, a fura şi a duce biletele de amor ale „Ziţeĭ“... Spiridon crescînd ajunge un Chiriac, băiat de prăvălie, capătă încrederea stăpînuluĭ, „consimte la onoarea lui de familist“, adecă se face păzitoriul stăpîneĭ, pe urmă amantul ĭeĭ şi ast-feliŭ, fiind bine cu jupînul şi maĭ ales cu jupîneasa, întră şi ĭel cu parte în prăvălie, se însoară şi se face „negustor“, adecă un jupîn Dumitrachi-Titircă inimă rea. Pe urmă

îşĭ destoaĭe pentru bătăile suferite pe alţĭ Spiridonĭ.

Credem că vor vedea cetitoriĭ noştri ce absurditate au spus ceĭ ce ziceau că au toriul a greşit luînd tipurĭ din mahala în loc să le ĭea din saloane şi buduare.

In Ziţa, cumnata luĭ Dumitrachi, vedem ce înriurire a avut civilizaţiea asupra femeilor din mahala. Ziţa se duce la „Iunion", ştie să facă cu ochiul, să se îmbrace, să facă intrigĭ amoroase, să spuĭe cîte-va cuvinte franţuzeştĭ, şoldite grozav, şi în sfîrşit ca hrană sufletească are romane proaste ca „Dramele Parisuluĭ", despre cari zice „cîte au eşit le am citit de trei ori".

Rică Ventureanu, tandru poĭet, student în drept şi redactor la „Voacea patriotuluĭ naţional" ĭe alt tip, tot atît de cu spirit descris şi de real. Zic uniĭ că tipul luĭ Rică ĭe prea din cale afară. Noĭ nu sîntem de această părere. Tineriĭ găgăuţĭ, „tinerimea, speranţa viitoriuluĭ", cari bat trotuarele Bucureştilor, umplu cafenelele şi tunelurile, joacă toată noaptea biliard, îşĭ ruinează sănătatea şi morala în casele publice şi sărind gardurile mahalalelor; aceştĭ tinerĭ cari se pretind învăţaţĭ pentru că ştiŭ să înşire cîte-va fraze stricate, franţuzeştĭ: aceĭ tinerĭ cari se fac luminătoriĭ naţieĭ, în ziare, pentru că aŭ învăţat pe de a rostul cîte-va fraze, o dini-

oară cu înţeles mare, pentru cari au bătut inemĭ marĭ, dar cari acuma au ajuns stereotipe, s'au pîngîrit, au ajuns de ris în gura acestor Rică, Ipingescu, Titircă, etc...; aceştĭ tinerĭ cari se fac redactorĭ la „Vocile patriotuluĭ naţional," repetînd cu patos: „naţie, patriotism, poporul suveran, patriea ĭe familiea cea mare;" aceştĭ tinerĭ, această speranţă a viitoriuluĭ, sînt o realitate prea bătătoare la ochĭ pentru a maĭ putea fi negată. Cît despre năstruşnica lipsă de cunoştinţĭ a redactoruluĭ „Voceĭ patriotuluĭ naţional", care scrie: „sunt intr'o poziţiune pitorească şi mizericordioasă," apoĭ prin ce ĭeste această frază maĭ gogonată de cît cea scrisă de redactoriĭ revisteĭ „Steluţa" din Roman, cînd zic „nutrim devotamentul de a colabora pentru progres"?

Cucoana Veta, nevasta luĭ „Titircă inimă rea" ĭe maĭ aşezată şi maĭ solidă de cît soră sa Ziţa, maĭ cu minte de cît bărbatu-su ĭea în definitiv duce casa. Imbogăţită, decĭ neavînd nevoĭe de a munci, neputînd chiar a munci că „de, ce ar zice vecinele!" incultă, decĭ neputînd munci intelectual, ĭe fatal, ca ĭea să-şi ĭea un amant. Puterile nervoase trebuĭe cheltuite şi, neputînd alt-feliŭ, sînt cheltuite în întrigĭ amoroase. In cazul de faţă amantul ĭe Chiriac, băĭatul din prăvălie şi omul de încredere al stăpînuluĭ.

Dacă trecem de la tipurile din „Noaptea furtunoasă“ la consideraţiĭ generale trebuie să spunem că toate meritele artistice, cari se găsesc în germenĭ în „Conu Leonida“, în „Noaptea furtunoasă“ se dezvolta, sînt o vegetaţie frumoasă. Un spirit nesecat, un ris vesel şi nesilit; acţiunea ĭe vie, un act urmează din altul fără silă, oameniĭ se mişcă pe scenă atît de natural, în cît uĭţĭ cîte o dată că te găseştĭ la teatru. Scena fiind ocupată tot de-a-una de persoanele principale, nicĭ-o dată nu scade interesul spectatorilor, ci maĭ curînd creşte. Intriga ĭe extrem de simplă, tipurile sînt viĭ. Aicĭ înse trebuĭe să constatăm şi un neajuns ce-l are „Noaptea furtunoasă“: analiza psihică a tipurilor nu ĭe destul de adîncă, tipurile sînt maĭ ales descrise şi analizate din punctul de vedere exterior. Adîncile mişcărĭ sufleteştĭ, cari caracterisează maĭ ales pe om, orĭ lipsesc orĭ sînt făcute cu maĭ puţină măĭestrie de cît caracterizarea tipuluĭ şi caracteruluĭ exterior. Exceptie fac scenele a VIII-a şi a IX-a din actul I-iŭ, admirabile ca analiză psihică. Veta ĭe sfădită cu amantul ĭeĭ Chiriac, care presupune că ĭea s'a amorezat de un amploĭat. Urmează o scenă între Chiriac şi Veta. Amîndoĭ au dor de împăcăcĭune, dar amorul propriŭ nu-ĭ lasă, maĭ ales că şi unul şi altul crede că are dreptate. Şi ĭeată, scena se începe prin cuvin-

te nepăsătoare, prin fraze scurte, cari ascund o emoţiune şi o amărăciune mare. Frazele, de-o indiferenţă prefăcută, se fac amare, pline de mustrări: dorind din toată inema a se împăca, Chiriac cu Veta se sfădesc, sînt gata să rupă cu totul; şi indiferenţa, amărăciunea se sting, dispar numaĭ cînd Chiriac se răpede şi ĭea spanga puştei ca să se ucidă. In faţa primejdiei, Veta înspăimîntată cedează; urmează o scenă de împăcăciune cu explicaţii, cu jurăminte de fidelitate, cu promisiune de a nu maĭ începe nicĭ-odată sfada, cu asigurări reciproce de ĭubire. Toată această scenă ĭe admirabilă, fie care cuvînt ĭe la locul său, fie-care frază arată o stare sufletească vie şi adevărată.

După fie-care frază, cînd pricepĭ şi simţĭ că ĭe tocmaĭ aceea pe care trebuĭe s'o spuĭe Veta ori Chiriac, remîĭ uimit: de unde ştie Carageali că tocmaĭ această frază ĭe acea care trebuĭe de spus; o uĭmire care de altmintrelea se repetă tot dea una cînd ceteştĭ scrierĭ de mare talent. Remîĭ uĭmit asemenea cînd te gîndeştĭ că autoriul a ştiut să ne intereseze atît de mult la o scenă între o mahalagĭoaică şi băĭatul din prăvălie, o scenă care durează opt paginĭ. Aceasta ĭe o dovadă vie cum Caragiali poate să vadă în adîncul inemeĭ omeneştĭ.

* * *

Talentul luĭ Caragiali şi-a găsit expresiunea sa cea maĭ desăvîrşită, a dat roadele cele maĭ frumoase în a treia comedie, în „O scrisoare pĭerdută.“ Intriga acesteĭ comediĭ ĭe cît se poate de simplă. Zoĭe Trahanache, nevasta a doua a luĭ Zahariea Trahanache, mare proprietariŭ şi capul uneĭ partide politice, pĭerde o scrisoare de amor scrisă către Tipătescu, prefectul judeţuluĭ, amantul ĭeĭ. Această scrisoare cade în mîna unuĭ opozant, Caţavencu, care se foloseşte de ĭea ca de un instrument pentru a fi ales deputat. Aceasta ĭe esenţa intrigeĭ politice, dacă putem să ne exprimăm aşa. Cît despre intriga amoroasă ĭea ĭe maĭ aceea-şĭ ca şi în „Noaptea furtunoasă.“ In „Noaptea furtunoasă“ avem pe Titircă, Veta, Chiriac; în scrisoarea pĭerdută pe Trahanache, Zoĭe, Tipătescu. După cum Titircă are deplină încredere în Chiriac, amantul neveste sale, făcîndu-l straja „ambiţului de familist,“ onoreĭ sale de familist; tot aşa şi Trahanache are încredere deplină, în Tipătescu. Încrederea bărbaţilor către amanţiĭ nevestelor lor ĭe oarbă: cît te-şĭ două comediile se sfîrşesc fără ca bărbaţiĭ să bănuească măcar pe amanţiĭ nevestelor. Cu această intrigă simplă politică şi amoroasă Caragiali a ştiut să creeze nu numaĭ o comedie mare de moravurĭ, dar şi una din cele maĭ sîngeroase satire politico-

sociale. Aice satira ĭe maĭ adîncă, maĭ serioasă, aice nu maĭ ĭe vorba de ridiculizarea naivităţilor politice ale unuĭ mahalagiu, cum ĭe Conu Leonida, ci de funcţionarea întreguluĭ sistem constituţional reprezentativ în condiţiunĭ special româneştĭ. Aicĭ satira ĭe maĭ ascuţită, maĭ serioasă; după un ris homeric ĭea ne provoacă alte sentimente, cari numaĭ a ris nu seamănă. Căcĭ cel care cugetă de multe orĭ sub forme caraghioze vede un fond care merită o întristare adîncă. Cînd zeţarii tipografĭ culegeau geniala operă a luĭ Gogol „Sufletele moarte" rideau ca nebuniĭ. Se zice că ăsta ĭe unicul exemplu de o operă care să fie fost atît de spirituală încît să facă pe zeţarĭ să ridă aşa mult. Cînd înse Gogol a cetit opera sa celebruluĭ poĭet Puşkin acesta a început să ridă, dar cu cît Gogol cetea maĭ mult, Puşkin se întrista, şi la sfîrşitul cetireĭ scoţind un adînc oftat a zis: „Ah, cît de tristă ĭe ţara noastră." Şi cînd ne dezmeticim de torentul de spirit vesel care străbate toată comediea, oare nu ne vine, nu trebuĭe să ne vie acela-şĭ simţimînt trist şi dureros? Şi în adevăr să adîncim puţin maĭ mult această piesă. Ieată-l pe Trahanache, incult, prost ca o cĭubotă, dar bogat; acesta ĭe reprezentantul marilor proprietarĭ. Ieată pe Tache Farfuridi, de trampa luĭ Traha-

nache, avocat, care face politică. Tot bagagĭul luĭ politic stă în cîte-va fraze deşarte, ba are şi un program politic care se rezumă în următoarele: să se revizuească constituţiea, dar să nu se schimbe nimica. Brînzovenescu, avocat, prietenul luĭ Farfuridi, ĭe şi maĭ ce-va de cît Farfuridi. Luĭ Brînzovenescu, Farfuridi i se pare un politic prea aprins şi de un temperament periculos şi de aceea îl trage mereu de mînecă repetînd: „Tache fii cu minte." Despre această treime Trahanache zice: „Noi trei suntem stălpii puterii, proprietari, membrii comitetului permanent, ai Comitetului electoral, ai Comitetului şcolar, ai Comitetului pentru statua lui Traian etc." Capul partiduluĭ protivnic ĭe Caţavencu. Acesta ĭe maĭ deştept de cît ceialalţĭ, plin de iniţiativă şi de energie. În schimb înse ĭe un plastograf, un falşificatoriŭ de poliţe, om fără cel maĭ mic scrupul. Pentru ĭel toată politica se reduce la carieră şi la apetiturĭ. Madam Trahanache ĭe nevasta luĭ Trahanache şi amanta prefectuluĭ; această cucoană energică duce în adevăr politica judeţuluĭ în locul venerabiluluĭ Trahanache. Politica pentru ĭea, cum se şi cuvine uneĭ Cucoane Zoiţica, ĭe o petrecere orĭ un mijloc de-a urma intriga amoroasă cu Tipătescu. Nu principiele, dar chiar simple scrupule politice îĭ par nişte fleacurĭ,

nişte nemicurĭ, demne de copiĭ, ĭear nu de oamenĭ serioşĭ. Iea ĭe sincer revoltată contra amantuluĭ său Tipătescu care „nimicurile politice“ (propriea ĭeĭ espresie) îndrăzneşte să le puĭe maĭ pre sus de liniştea ĭeĭ. Dandanache, un bătrîn ramolit, idiot, ĭe candidatul administraţieĭ, se alege chiar deputat tot prin ameninţarea de-a publica o scrisoare de amor a uneĭ înnalte persoane; lucru ce doreşte, dar nu reuşeşte, să facă Caţavencu. Reprezentantul administraţiuneĭ ĭe prefectul Tipătescu. Tipătescu ĭe amantul neveste̮ĭ prietenuluĭ său Trahanache, pe care îl înşală de cincĭ anĭ. Ca prefect, bate lumea, face alegerĭ cu bătăuşĭ, areştează oamenĭ, ca să capete înnapoĭ o scrisoare de amor, pe care a pierdut'o amanta sa; dă voĭe poliţaiuluĭ să ĭea mită, numaĭ să-ĭ fie luĭ cu credinţă; secfestrează telegrame şi dă ordine ca să nu se expedieze nicĭ o telegramă fără ştirea sa şi toate acestea le face cu atîta seninătate de suflet, în cît aĭ crede, că nicĭ nu poate şi nicĭ nu trebuĭe să fie altmintrelea. Cînd vine de la telegraf şi spune Zoiţeĭ, că a dat ordin să oprească toate telegramele, spune cu atîta linişte, în cît s'ar părea c'a dat ordin slugeĭ să-ĭ facă ghetele. Şi cu toate acestea din toată companiea onorabilă din „Scrisoarea pierdută“, par'că tot Tipătescu ĭe maĭ om de cît alţiĭ. Îngrozit

de toată corupţiea politico socială care se desfăşoară înnaintea sa, Tipătescu strigă: „Ce lume, ce lume, ce lume!...“ Că Tipătescu ĭe nevoit să strige plin de desnădejde: „Ce lume, ce lume!“ aceasta ĭe poate cea maĭ dureroasă parte a satireĭ, caracteristică pentru întreaga vieaţă politică din „Scrisoarea pierdută.“ Trahanache, un om, cum am zis, incult, naiv, foarte mărgenit, dar om cinstit în daraverile luĭ personale, — zice: „Înţeleg, să zic, pentru politică, unde e în joc enteresul ţĕrei, *ca ori-care romăn*,a încercat omul, ca să te forţeze adecă pentru-că te ştie că ţii la onoarea Joiţichii, ca prietin ce-mi eşti,—a făcut plastografie.“ Din aceste cuvinte incoherente ĭese morala politică, nu numaĭ a luĭ Trahanache, dar a tuturor oamenilor politicĭ din „Scrisoarea pierdută.“

Revoltat grozav pentru neonestitatea luĭ Caţavencu în daraverile luĭ băneştĭ, pentru falşificarea girurilor la poliţe, Trahanache admite înse, ca orĭ-care romîn să facă „plastografie“, mişelie, cînd ĭe vorba de politică de „enteresul ţĕrei“. Dandanache remîne cu gura căscată de mĭerare cînd Zoĭea îĭ zice că, o dată ales deputat, trebuĭe la rîndul luĭ să se ţie de cuvînt şi să întoarcă scrisoarea de amor aceleĭ înnalte persoane cu a căreĭ ajutoriŭ s'a ales. „Cum se poate, Coniţa

mea, s'o dau înapoi? S'ar putea să fac asa prostie? Mai trebue s'aldată... La un caz iar... pac! la Rĕsboiul". Necinste, mişelie, lipsă de scrupule sînt norme de purtare şi de înţelepciune cînd ie vorba de „politică" de „enteresul ţĕrei". Maĭ sînt încă două persoane în „Scrisoarea pierdută" aceştia sînt cetăţeanul turmentat şi Pristanda. Cetăţeanul turmentat n'are nume propriŭ, şi aşa şi trebuie să fie, căci cetăţeanul turmentat în comediea luĭ Caragiali ie o simbolizare a majorităţeĭ alegătorilor, pentru că ăst cetăţean turmentat trebuie să reprezinte după ideea din „O scrisoare pierdută" masa anonimă a alegătorilor. Cînd prefectul Tipătescu ie nevoit să şĭ calce pe inemă şi să recomande cetăţeanuluĭ turmentat să aleagă pe Caţavencu. îl apostrofează cu următoarele cuvinte: „Pentru-că eşti un om viţios, beţiv, păcătos... trebuie să dai votul lui onorabilul d. Caţavencu..." „Pentru-că încă o dată la alegători ca d-ta cu minte, cu judecată limpede, cu simţ politic, nu se poate mai bun reprezentat de căt d. Caţavencu." „Şi mai bun prefect de căt d. Tipătescu" ar fi putut să adaugă cu multă dreptate. In adevăr înse cetăţeanul turmentat al luĭ Carageali nu ie nicĭ viţios, nicĭ păcătos, ci ignorant şi prostit. Caţavencu îl îmbată cu rachiŭ, Farfuridi şi acela-şĭ Caţavencu îl îmbată şi maĭ reu

cu vorbe, prefectul are pentru ĭel „hărdăul luĭ Petrache“ şi cu toate acestea cetăţeanul ĭe unicul om adevărat cinstit din toată pĭesa

Cînd de-a doua oară găseşte scrisoarea cucoaneĭ Joiţeĭ şi i-o aduce a casă, Caţavencu, mĭerat şi revoltat de *prostiea* cetăţeanuluĭ, îĭ spune: „Nenorocitule! Ţi-ai aruncat norocul în gărlă: te făceam om!“ Cetăţeanul, care ştie şi ĭel foarte bine ce folos putea să tragă făcînd mişelie cu scrisoarea, respunde hotărit: „Nu puteam... andrisantul cu domiciliul cunoscut (arată pe Zoĭe).“ Cît de departe sînt toţĭ aceştĭ Trahanache, Caţavencu, Dandanache, Tipătescu de la această pricepere a datorieĭ, de la acest simţimînt de dreptate şi onestitate. Aicĭ avem una din cele maĭ fericite şi adîncĭ ideĭ din „Scrisoarea pĭerdută“. A doua persoană de care n'am vorbit încă ĭe poliţaiul Pristanda; acesta ĭe ĭeară-şĭ una din cele maĭ fericite creaţiunĭ ale luĭ Caragiali. Poliţaiul G. Pristanda linguşeşte, se tîrîe, minte, se înjoseşte, mijloceşte în afacerĭ, ca om al prefectuluĭ, ascultă la uşele şi ferestrele oamenilor, bate, arestează ilegal, stringe bătăuşiĭ, ĭe gata să trădeze a-zĭ pe acel căruĭ ĭ-a servit ĭerĭ. Unde ĭe cauza aceşteĭ activităţĭ atît de febrilă, atît de nesănătoasă şi vătămătoare, ĭe oare cauza chĭar caracterul luĭ? Pristanda însu-şĭ o explică. „Şi la mine, coane Fănică, să trăiţĭ!

greu de tot... ce să zic? Famèlie mare, renumeraţia mică, după buget, coane Fănică. Incă d'aia nevastă-mea zice; mai roagă-te şi tu de domnul prefectul să-ţi mai mărească leafa, că te prăpădeşti de tot... Nouĕ copii, coane Fănică, să trăiţi! Nu maĭ puţin... Statul n'are idee de ce face omul acasă, ne cere numai datoria; dar de! nouĕ copii şi optzeci de leĭ pe lună: famèlie mare, renumeraţie mică, după buget." In acest mic monolog, admirabil de natural, atît de caracteristic pentru Pristandà, se arată tot o dată şi mobilul ce-l mişcă, şi cauza întregeĭ luĭ activităţĭ. Ca un refren, care face pe uniĭ să ridă cu hohot, pe alţiĭ să ridă cu lacrimĭ, Pristanda repetă mereu: „famèlie mare, nouĕ copiĭ, unsprezece suflete, renumeraţie mică..."

Că ĭubirea chiar cea maĭ curată (în cazul acesta ĭubirea cătră copiĭ) poate să fie mobil de fapte mişeleştĭ ĭe din nefericire un dureros adevăr. In „Scrisoarea pierdută" cetăţeanul turmentat şi Pristanda fac posibilă toată tragi-comediea politică pe care o joacă Trahanache, Dandanache, Caţavencu. Cetăţeanul turmentat, persoană simbolică, după cum am zis, prin ignoranţa luĭ, prin lipsa de simţ politic; Pristanda, prin faptul că ĭe instrumentul acestuĭ politicianism şi ĭe instrument pentru că are „nouĕ copiĭ...unsprezece suflete".... Aşa ĭe conţinutul, aşa ĭe sa-

tira politico-socială, din „Scrisoarea pierdută". Ie oare adevărată această satiră, ie oare vĭeaţa noastră aşa de păcatoasă, nu ĭe oare o exageraţie mare aicĭ? De sigur că toată vieaţa noastră politico-socială nu ĭe aşa cum ne ĭe zugrăvită în „Scrisoarea pierdută"; de sigur că avem şi oamenĭ cinstiţĭ şi alegătorĭ cari nu sînt nicĭ ignoranţĭ, nicĭ beţivĭ, altmintrelea ar trebui să desperăm de soarta şi viitoriul ţereĭ. De sigur multe anomaliĭ existente vor dispărea, dispar chiar acuma, aceasta ĭe adevărat. Dar toate acestea nu dau nicĭ un cuvînt în contra satireĭ luĭ Caragiali; pentru că ĭel nu ne-a zugrăvit toată vieaţa, ci o parte a vieţeĭ, o parte caraghioază şi urită. Şi că ast-feliŭ de vieaţă, ast-feliŭ de anomaliĭ, există, ba chĭar unele cari întrec acele din „Scrisoarea pierdută", cine ar îndrăzni să nege? Şi o dată aceste anomaliĭ existînd, cine oare ar putea să nege dreptul luĭ Caragiali de a le ridiculiza, de a le bicĭui, de a le espune la risul şi despreţul public? Ba nu numaĭ Caragiali are dreptul, ci are chiar mare merit, un merit imens, că a făcut aşa; şi nu numaĭ merit de artist, ci şi merit cetăţenesc, merit de a-şĭ fi făcut datoriea. Dar zic alţiĭ: tipurile nu sînt oare exagerate? Unde s'a văzut oamenĭ atît de proştĭ, unde s'a pronunţat un discurs aşa de incoherent ca al luĭ Farfuridi?

Maĭ întăiŭ satira şi-a arogat tot-de-a una dreptul unor exagerărĭ şi în această privinţă chĭar lucrările marilor maieştri satiricĭ întrec mult în exagerărĭ pe ale luĭ Caragiali. În adevăr Caragiali s'a folosit foarte puţin de acest drept al satireĭ. Tipurile create de dînsul nu sînt numaĭ de cît oamenĭ carĭ se primblă pe stradă şi nu trebuĭe decĭ de căutat absolută identitate între tipurile luĭ Caragiali şi între tipurile similare din vieaţa reală şi nu trebuĭe de căutat absolută identitate între frazele ce pronunţă eroiĭ luĭ şi între acele pe carĭ le spun oameniĭ ce trăesc realminte şi carĭ au dat material luĭ Caragiali pentru scrierile luĭ.

Această identificare, această cerere, ca eroiĭ producţiunilor artistice să fie identicĭ, în vorbă, în caracter, în toate în sfîrşit cu oameniĭ realĭ ĭe absurdă. Cu mare naivitate această cerere s'a manifestat cu ocaziea criticelor asupra celeĭ din urmă lucrărĭ a luĭ Caragiali „Năpastea". Eroiĭ comediilor luĭ Caragiali, sînt creaţiunĭ ale luĭ *Caragiali*, decĭ sînt oamenĭ noŭ născuţĭ, carĭ au individualitatea lor proprie, caracterul lor propriŭ. Fiind creaţiunĭ viĭ, veţĭ întîlni o sumedenie de oamenĭ, carĭ seamănă cu ĭeĭ, nicĭ-o dată înse identicĭ, cum nu există nicĭ în vieaţa reală doĭ oamenĭ absolut identicĭ. Cu cît tipul creat de artist va fi maĭ reuşit, maĭ cu vieaţă, cu cît maĭ mult

va fi o adevărată creaţiune de artă, cu atît aceastâ creaţiune va fi maĭ individuală, cu atît va putea fi maĭ puţin vorbă de identitate cu alt tip din vieaţa reală. O fotografiare, o copieare a unuĭ ins din vieaţa reală nu va fi o creaţiune vie, ci ca o fotografie, ca o copie, va fi o lucrare moartă. Dacă tipurile din comediile luĭ Caragiali sînt viĭ, şi viĭ sînt tipurile din comediile luĭ, atuncĭ ceea ce trebuĭe să cerem ĭe că frazele ce spun aceste tipurĭ să fie caracteristice, să fie logice, nu numaĭ să nu fie în contrazicere cu caracterul celuĭ care le pronunţă, ci să arete tocmaĭ caracterul luĭ. În acest sens a avut dreptate marele scriitoriŭ rus Dostoĭevski cînd a zis că o creaţiune adevărat artistică ĭe maĭ adevărată de cît vĭeaţa reală. În adevăr, pe cînd în realitate oamenii vorbesc şi fac multe lucrurĭ cari nu sînt de loc caracteristice orĭ cari sînt indiferente caracteruluĭ lor, în artă înse fie-care acţiune, fie-care frază trebuĭe să fie şi ĭeste caracteristică pentru eroul producţiuneĭ artistice. Şi în acest sens figurat putem zice şi noĭ că tipurile comediilor luĭ Caragiali sînt maĭ adevărate de cît cele din vieaţa reală. Fie-care frază, fie-care acţiune, ne zugrăveşte caracterul omuluĭ. Fie-care frază ĭe caracteristică pentru acel care o pronunţă, caracteristice, chiar acele cari par a fi exageraţiĭ

satirice. Şi aice dăm peste o greutate cu totul specială pe care trebuĭe s'o învingă un scriitoriŭ satiric. Se înţelege că şi în roman o frază trebuĭe să fie caracteristică eroului, într'o piesă teatrală ĭea trebuĭe să maĭ lucreze pentru dezlegarea întrigeĭ, şi trebuĭe să fie scenică; ĭear într'o piesă teatrală cu conţinut satiric se adauge o nouă greutate, ĭea trebuĭe să ridiculizeze pe un individ orĭ chiar o întreagă stare de lucrurĭ socială. Caragiali a învins toate aceste greutăţĭ. Ie caracteristic pentru Farfuridi incoherentul discurs de la întrunirea publică, ĭe scenic acest discurs şi caracterizează şi ridiculizează şi pe Farfuridi şi pe ceĭ ce-l ascultă şi aprobă. Maĭ ales ĭe admirabil caracterizat programul luĭ Farfuridi prin frazele din urmă unde cere revizuirea constituţieĭ, înse cu condiţie să nu se schimbe nemica. Pe frontispiciul cîtor programe politice nu s'ar putea pune această frază ca admirabila lor caracterizare! Şi tot acelea-şĭ calităţĭ are discursul luĭ Caţavencu. Cîte discursurĭ patriotice, cîte lacrimĭ patriotice nu se varsă, dacă nu pe tema că n'avem şi noĭ faliţĭ naţionalĭ romînĭ, apoĭ pe teme similare? Discursul demagogic al luĭ Caţavencu, plin de şiretlicurĭ, de tirade falşe, discursul unuĭ speculant neruşinat şi îndrăzneţ ar fi peste putinţă în gura naivuluĭ şi tîmpituluĭ Farfu-

ridi, dar ĭe foarte natural în gura luĭ Caţavencu. Analiza sufletească a eroilor din „Scrisoarea pierdută“ nu ĭe destul de adîncă. Cele maĭ adîncĭ şi maĭ variate simţiminte maĭ nu sînt atinse. Aceasta se explică în mare parte prin faptul că „Scrisoarea pierdută“ ĭe o satiră politică; asupra acesteĭ satirĭ a fost aţintită maĭ ales atenţiea autoriuluì şi nu asupra adîncireĭ psihice a persoanelor Dar pe atîta pe cît ĭe atins psihicul eroilor, pe atîta pe cît ĭe analizat sufletul lor, această analiză, ca exactitate, ca pricepere a sufletuluĭ omuluĭ, ca putinţa de-a zugrăvi acest suflet, ĭe maĭ presus de orĭ-ce laudă. De altmintrelea pentru două tipurĭ trebuĭe să facem excepţie şi în privinţa adîncireĭ psihice: Tipătescu şi Zoĭe Trahanache şi în această privinţă nu lasă nemica de dorit. Aice ĭeară-şĭ avem o dovadă, cît de adînc vede une-orĭ în inema omenească mult talentosul nostru scriitoriŭ dramatic. Intre Zoĭe şi Tipătescu nu se agită numaĭ chestiunĭ politice, ci ĭe atins un puternic şi adînc simţimînt omenesc, ĭubirea; de aceea şi autoriul nostru a avut prilej să facă o analiză maĭ puternică. Din punctul de vedere psihic uniĭ sînt zugrăviţĭ maĭ adînc, alţiĭ puţin adînc, dar cum am zis nicĭ unul greşit. Sînt scene cari, din punctul de vedere al adevăruluĭ şi putereĭ în zugrăvirea caracterelor şi stărilor sufleteştĭ, sînt făcute

cu adevărată mînă de maĭestru. Aşa ĭe scena a IX-a din actul al II-lea între Caţavencu şi Tipătescu. Tipătescu ĭe nevoit prin poziţiunea sa, prin rugăminţile Zoĭeĭ Trahanache, să trateze cu Caţavencu pentru răscumpărarea scrisoreĭ. Plin de despreţ, de ură, pentru Caţavencu ĭe nevoit să înnăduşe aceste simţimente. Dar, ca prefect, învăţat să poruncească şi neînvăţat să-şĭ înfrîne pornirile caracteruluĭ săŭ violent, de abiea poate să se stăpînească. In toată scena aceasta între Tipătescu şi Caţavencu. o scenă mare de şeapte paginĭ, la fie care frază, la fie-care cuvînt, se simt, se văd admirabil simţimintele ce fierb în sufletul luĭ Tipătescu. Frazele ce pronunţă, gesturile, bătaĭea nervoasă din călcăiŭ, strîngerea scaunuluĭ cu mîna, trădează şi zugrăvesc aceste simţiminte, dar maĭ presus de toate ĭe admirabil exprimată creşterea treptată a indignăreĭ luĭ Tipătescu şi silinţa de a se stăpîni, pănă ce în sfîrşit indignarea învinge şi izbucneşte în strigătul: „mizerabile“ şi turbat se aruncă asupra luĭ Caţavencu. Ca „pendant“ pentru această scenă admirabilă, am sfătui pe cetitoriĭ noştriĭ să cetească din nou scena I-a din actul al II-lea între Brînzovenescu, Furfuridi şi Trahanache. Brînzovenescu şi Farfuridi, după multe ocolurĭ, însfîrşit mărturisesc luĭ Trahanache că ĭeĭ bănuesc pe prefect de trădare politică.

Trahanache, indignat, începe să mustre pe Farfuridi şi pe Brînzovenescu, la fie-care întrerupere se indignează maĭ reu şi sfîrşeşte prin a fugi de amiciĭ săĭ politicĭ strigînd :„Salutare! Salutare! Stimabile“. Creşterea indignăreĭ luĭ Trahanache ĭe zugrăvită cu o admirabilă pricepere. Zugrăvirea maĭ aceluia-şĭ simţiment al indignăreĭ, a creştereĭ treptate a indignăreĭ la doĭ oamenĭ atît de deosebiţĭ, ca Tipătescu şi Trahanache, arată şi maĭ bine, tot puternicul spirit de observaţie, toată puterea cu care Caragiali ştie să creeze adevărate şi viĭ individualităţĭ. Di'ntre altele sînt ĭeară-şĭ admirabile două scene di'ntre Tipătescu şi Zoĭe. In scena a V-a din actul al II-lea se zugrăveşte admirabil caracterul Cucoaneĭ Zoiţa : alintată, capricioasă, învăţată să i se îndeplinească toate capriciurile, cînd peste ĭea dă o nenorocire, cînd o ameninţă un scandal, uită toate. Neînvăţată să fie contrariată în vieaţă, neînvăţată cu toată seriozitatea vieţeĭ, la prima aretare a primejdieĭ ĭe gata să jertfească totul, să jertfească interesele politice trecute, prezente şi viitoare ale lumeĭ întregĭ. De un egoism strîmt de-o inteligenţă care ĭera tocmaĭ destulă pentru a duce de nas şi înşela pe bărbatu-su, de-a face intrigĭ amoroase, dar cu totul neîndestulătoare, cînd se cer vederĭ ce-va maĭ înnalte, ĭea să mieară, ĭe revoltată de scru-

pulul luĭ Tipătescu, care nu vrea să susţie candidatura escrocului de Caţavencu. Pentru a învinge scrupulul şi îndărătniciea luĭ Tipătescu, cucoana Zoĭe pune în mişcare toate mijloacele de cari dispune o femeĭe şi încă o *femeĭe-cucoană*: linguşire, dezmierdărĭ, mustrărĭ, ameninţărĭ şi în sfîrşit lacrimĭ. Toată această scenă ĭe admirabil de *expresivă* şi de adevărată. Faţă cu aceste multiple arme Tipătescu se pleacă, ĭe învins. Faptul că Zoĭe duce de nas şi pe bărbat şi politica judeţuluĭ, faptul că învinge scrupulul şi îndărătniciea luĭ Tipătescu, prin energie, poate să pare chiar că ĭe semnul uneĭ energiĭ superioare. Aceasta ĭe greşit şi Caragiali ĭe un observatoriŭ prea fin ca să fie de această părere şi în altă scenă între Zoĭe şi Tipătescu *), petrecută cîte-va zile după cea di'ntăiŭ se arată adevăratul caracter al Zoĭeĭ. Cîte-va zile de suferinţă, de primejdie, o distrug într'atîta în cît ĭea se pierde cu desăvîrşire. Fie-care mişcare, fie-care zgomot, o face să tremure ca varga, să plîngă cu un plîns isteric şi de astă dată nepretăcut şi cît să poate de sincer. Pe cînd Tipătescu cugetă şi se luptă pentru înlăturarea primejdieĭ, pentru scăparea poziţiuneĭ lor, cucoana Zoĭe plînge, tremură, îl împovărează cu mustrărĭ, şi-a pierdut capul până

*) Scena a V-a actul IV şi maĭ ales scena I-a actul IV.

la atîta încît nu ştie nicĭ ce face, nicĭ ce vorbeşte; ĭea ne insuflă milă. Diferenţa pe care o învoacă ĭea între poziţiunea ĭeĭ şi a luĭ Tipătescu, căcĭ ĭel ĭe bărbat, decĭ asupra luĭ scandalul nu se va răsfrînge atît de mult, nu ĭe tocmaĭ adevărată, pentru că Tipătescu orĭ cînd ĭe gata să plece cu ĭea. In această scenă se arată adevăratul caracter al cucoaneĭ Zoĭe, caracter energic pentru fleacurile vieţeĭ şi nul acolo unde se cere adevărată energie. Tipul cucoaneĭ Zoĭe ĭe poate şi maĭ reuşit de cît toate celealalte. Dar talentul luĭ Caragiali se arată nu numaĭ într'o scenă, ci cîte o dată într'o singură frază se oglindeşte tot caracterul talentuluĭ luĭ. Dăm aicĭ două pilde foarte caracteristice. Tipătescu vorbeşte cu Pristanda. Acest din urmă plin de un extraz ipocrit pentru Tipătescu, plin de supunerea unuĭ rob pentru prefect, supunere şi admiraţie ipocrită, cum şi trebuĭe să fie la un rob, cu un suris de supunere pe buze, repetă, ca un ecoŭ după prefect cel din urmă cuvînt al frazeĭ. Cînd prefectul injură pe Caţavencu, Pristanda repetă după prefect adaugînd cuvîntul „curat“. „Mişel“ injură Tipătescu pe Caţavencu, „curat mişel“ repetă Pristanda; „murdar“, „curat murdar“ respunde Pristanda. Se schimbă vorba, Pristanda ca un ecou repetă sfîrşitul frazeĭ, dar ĭeată că Tipătescu spune fraza următoare al căreĭ sfîr-

şit ĭe cu totul în defavorul luĭ Pristanda :
„TIPĂTESCU : Lasă, Ghiţă, cu steagurile de alaltă eri ţi-a eşit bine ; ai tras frumuşel condeiul.
„PRISTANDA [uitându-se pe sine, rizînd] Curat condeiu [luăndu-şĭ numaĭ de cît seama, naiv] Adecă cum condeiu, coane Fănică ?“
Acest respuns al luĭ Pristanda ; această frază ĭe cît se poate de caracteristică pentru natura de rob ipocrit a luĭ Pristanda. Iea ĭe şi cît se poate de logică, de adevărată, din punctul de vedere psihologic.
In adevăr, cînd Tipătescu începe zîmbind să vorbească de steagurĭ, Pristanda al căruĭ spirit se modelează după spiritul luĭ Tipătescu, începe să ridă, pregătindu-se să repete cuvîntul din urmă. Prin puterea inerţieĭ psihice, mecaniceşte, ĭel repetă cuvîntul din urmă „curat condeiu“ ; sunetul cuvintelor pronunţate îĭ deşteaptă în conştiinţă însemnarea lor şi atuncĭ, schimbînd de o dată expresiunea feţeĭ în naivă şi mĭerată, ĭel, pare-că ne pricepînd de ce ĭe vorba, întreabă „adecă cum condeiu, coane Fănică ?“
Dar acest respuns pe lîngă ca ĭe foarte caracteristic, pe lîngă că ĭe perfect logic şi adevărat, psihologiceşte vorbind, ĭe şi cît se poate de scenic.
Pîcăleala luĭ Pristanda face pe public să izbucnească într'un ris cu hohot. A doua

pildă o luăm din actul al IV-lea, scena a X-a Zoĭe după atîta spaimă şi durere capătă pe neaşteptate scrisoarea de amor înnapoĭ. Iea remîne singură pe scenă cu scrisoarea în mînă. Ce prilej, ar fi pentru un scriitoriŭ cu maĭ puţin talent să facă un lung monolog în care Zoĭe şi-ar fi exprimat toată mulţămirea, toată bucuriea, că în sfîrşit a căpătat scrisoarea pierdută, în sfîrşit n'o maĭ ameninţă nicĭ o primejdie, în sfîrşit poate să trăească înnainte nesupărată cu omnl pe care-l ĭubeşte: Fănică Tipătescu. Dar Caragiali, ĭe un observatoriŭ prea fin, prea bine ştie să privească în adîncul inemeĭ omeneştĭ, pentru ca să facă ast-feliŭ de greşală. Bucuriea mare, fericirea mare, neaşteptată, ca şi o mare nefericire neaşteptată, turburînd toate puterile sufleteştĭ, le seacă, amuţeşte pe om şi îl fac să exprime *nemicitoriul* sentiment în fraze scurte, confuze.

De aceea ĭe aşa de greu, aşa imens de greu.. a esprima, a zugrăvi aşa sentiment. Ceea ce ĭe adevărat în general ĭe, bine înţeles, şi maĭ adevărat în cazul cucoaneĭ Zoĭe, femeĭe slabă şi nervoasă. Toate aceste le-a priceput şi simţit perfect Carageali. Ieată cum îşĭ arată Zoĭe sentimentul de nespusă bucurie.

„ZOE. E adevărat orĭ visez? (șade pe un scaun, scoate scrisoarea, o citește, o sărută) Fănică! (se scoală rizĕnd, o maĭ citește, o maĭ sărută de maĭ multe orĭ și iar șade)

Fănică ! (plîns nervos.....după o pauză se scoală zimbind-se șterge la ochĭ și resuflă tare) A !.... mi-a trecut.... Fănică ! (sue repede scările la dreapta și dispare)"

Cît de sobru şi cît de admirabil de adevărat! Două simţimente au muncit maĭ mult pe Zoĭe ; teama de un scandal public şi maĭ cu seamă teama că va pierde pe amantul ĭeĭ Fănică. Şi cît de uimitoriŭ de adevărat ĭe exprimată în cîte-va cuvinte bucuriea de a se fi mîntuit de aceasta spaimă. Cîte simţiminte nu's exprimate în această repeţire de treĭ orĭ : Fănică? Sfătuim pe cetitoriĭ noştri să cetească de maĭ multe orĭ aceste cîte-va rîndurĭ, acest mic monolog al Zoĭeĭ, pentru a înţelege bine acea pătrundere adîncă a luı Caragiali şi acea artă sobră cu care ştie s'o exprime. Prin asemenea bucăţĭ Caragiali se ridică de la un scriitoriŭ de talent, la înnălţimea unuĭ mare artist. Ieste încă o particularitate în scrierile luĭ Caragiali, asupra căreia dorim să atragem luarea a minte a cetitorilor noştri. Toate comediile luĭ sînt pline, împestriţate, cu paranteze Maĭ fie-care monolog maĭ însemnat, maĭ fie-care frază maĭ caracteristică ĭe urmată de o parenteză în care ĭe aretat fie-care gest, fie-care intonaţie; fie-care schimbare a feţeĭ chiar, ĭe aretată în parenteză. Se înţelege aşa obişnuesc toţĭ scriitoriĭ dramaticĭ, dar foarte puţinĭ cît Caragiali

Comediile luĭ Caragiali, din această cauză, sînt foarte îndemănatece pentru jucat. Care o fi cauza acestor parenteze atît de numeroase? Ie oare frica luĭ Caragiali să nu greşască actoriĭ şi de aceea le arată în parenteză fie-care gest ce trebuĭe să-l facă? O fi şi aceasta. Dar cauza principală, ĭe maĭ ales în feliul talentuluĭ scriitoruluĭ nostru. Caragiali cunoaşte aşa de bine, aşa de perfect pe aceĭ pe cari îĭ descrie: ĭel vede aşa de bine, aşa de exact, fie-care mişcare ce fac; ĭel aude aşa de desluşit fie-care cuvînt; ĭel simte aşa de bine fie-care mişcare sufletească, fie-care simţimînt al eroilor săĭ şi cum acest simţimînt se manifestează şi toate modurile posibile de manifestare—în cît ĭ-ar trebui spaţiul larg al unuĭ roman pentru a le exprima. Strimtorat înse în feliul scriereĭ speciale, care ĭe piesa teatrală, strimtorat în convenţiile teatrale, în monologurĭ; ĭel varsă toate observaţiile atît de fine, atît de exacte, în parenteze. De aceea, între altele, sînt aşa de uşor de jucat comediile luĭ Caragiali şi ceea ce ĭe maĭ important, de acea sînt aşa de interesante la cetire. Ie o plăcere... aproape fizică de-a ceti „Scrisoarea pierdută“ şi orĭ cît de bine ar fi jucată, ĭea nu ne poate produce atîta plăcere.

In privinţa tehniceĭ pieseĭ „Scrisoarea pierdută“, nu maĭ avem mult de zis, trebuĭe să

repetăm ceea ce am spus despre toate comediile luĭ.

Plină de spirit, făcînd pe public maĭ la fie-care frază să izbucnească în hohote de ris, acţiunea se desfăşoară atît de viŭ şi natural, în cît, cum am maĭ zis, uĭţĭ că ĭeştĭ la teatru. Convenţiile teatrale, absolut necesare într'o piesă de teatru, sînt întrebuinţate cu atîta artă, în cît nu ne lovesc neplăcut sentimentul logiceĭ şi naturaluluĭ.

In „Noaptea furtunoasă" sînt maĭ puţine persoane, de aceea ĭerau maĭ uşor de maniat, dar în „Scrisoarea pierdută" sînt multe, ba ĭe chiar o adunare mare de oamenĭ, întrunirĭ şi manifestaţiĭ publice, şi mînuirea pe scenă a acestor numeroase persoane, a acestor adunărĭ marĭ de oamenĭ, ĭe făcută cu o egală siguranţă, cu tot atîta pricepere şi măĭestrie.—Persoanele principale le ţine Caragiali maĭ tot timpul pe scenă, ceea ce face să nu scadă nicĭ un moment interesul spectatorilor.

Ar fi de scris un articol întreg spre a areta acele greutăţĭ speciale carĭ sînt de învins în împărţirea pe acte, în desfăşurarea acţiuneĭ, în zugrăvirea caracterelor prin monologurĭ şi convorbirĭ, în economiea spaţiuluĭ lucrăreĭ, în închegarea intrigeĭ şi dezlegarea ĭeĭ la sfîrşitul pieseĭ şi într'o sută de alte greutăţĭ maĭ micĭ orĭ maĭ marĭ, carĭ în-

greuează acest special feliŭ de producţiune artistică. Ar fi de făcut alt articol încă spre a areta cum toate aceste greutăţĭ speciale au fost învinse de Caragiali. Nu-l facem aice pentru că nicĭ loc n'avem şi pentru că socotim mult maĭ importante alte însuşirĭ ale creaţiuneĭ luĭ Carageali, pe cari am stăruit să le punem în evidenţă, adecă: satira politico-socială, şi maĭ ales crearea unor fiinţĭ şi tipurĭ viĭ.

Această din urmă observaţie o facem maĭ ales pentru aceĭ cari vor să imiteze pe Caragiali, pentru aceĭ cari vor voi să lucreze în aceea-şĭ direcţie, pentru aceĭ cari vor dori să creeze lucrărĭ de valoarea „Scrisoreĭ pĭerdute."

Ie grea tehnica în scrierĭ teatrale, maĭ ales cînd ajunge la perfecţiea din „Scrisoarea pierdută", dar aceasta o poate căpăta un om inteligent prin muncă, prin stăruinţă, prin vieaţa în culisele teatruluĭ. Ie un preţios lucru spiritul, maĭ ales un spirit înţepătoriŭ, ca al luĭ Caragiali, dar găsim mulţĭ oamenĭ de spirit în ţara noastră cari, în multe privinţĭ, îl egalează. Insă ceea ce ĭe peste măsură de rar şi de excepţional, ceea ce nu se capătă prin nicĭ o muncă şi stăruinţă, ĭe talentul artistic de a zugrăvi, de a crea vieaţă, tipurĭ, oamenĭ viĭ şi vĭeţuitorĭ. Chiar frazele, cuvintele de spirit, din comediile luĭ Caragiali, cari au

început să capete dreptul de cetăţenie în convorbirile de toate zilele, ca fraze tipice, sînt maĭ ales de aceea aşa de spirit, fiind că sînt pronunţate de oamenĭ viĭ şi sînt caracteristice pentru aceştĭ oamenĭ. Chiar satira politico-socială ĭe aşa de *adîncă şi înţepătoare*, pentru că îşĭ găseşte exprimarea în vieaţă şi în oamenĭ viĭ. Şi viĭ sînt oamenii din „Noaptea furtunoasă“ şi „Scrisoarea pĭerdută“ atît de viĭ, în cît parcă vor să plece din comediile scrise, să plece în lume, să plece pe stradele oraşuluĭ de munte, unde se petrece acţiunea „Scrisoreĭ pĭerdute“. Farfuridi, pentru că are n'are procese, să meargă la unsprezece fix la tribunal. Caţavencu să plîngă la întrunirĭ, cu lacrimĭ patriotice că n'avem şi noĭ faliţĭ naţionalĭ romînĭ, după cum are fie-care stat civilizat. Trahanache să prezideze o sumedenie de comitete, să facă mare politică şi adîncĭ observaţii, ca următoarea: „Intr'o soţietate fără moral şi fără prinţip... trebue să ai şi puţintică diplomaţie,“ orĭ să se extazieze înnaintea scrisoreĭ băĭatuluĭ său: „Tînĕr, tînĕr, dar copt, serios băĭat“ şi care scrie: „Tătiţo, unde nu e moral, e corupţie, şi o soţietate fără prinţipurĭ, va să zică, că nu le are“! Zoĭe să petreacă şi să mînînce averea bătrînuluĭ său bărbat cu „cocoşelul“ ĭeĭ Tipătescu; ĭear Pristanda să minţă, să înşele, să se înjosască,

să linguşască, să bată pe ceĭ micĭ, să fie bătut de ceĭ marĭ, şi toate acestea pentru că de... are omul „nouĕ copiĭ, unsprezece suflete.“ Dacă stăruim aşa de mult asupra putereĭ de a trăi a tipurilor din Caragiali, despre cari am vorbit până acuma, ĭe de altmintrelea nu numaĭ pentru aceĭ cari vor să-l imiteze, ci chiar pentru Caragiali însu-şĭ. După cum vom vedea pe dată, Caragiali uneorĭ pare a nu pricepe ĭel singur ce constituĭe maĭ ales mărimea talentuluĭ său.

* * *

Am aretat, pe cît am putut, însemnătatea creaţiuneĭ luĭ Caragiali. Să vedem acuma unele neajunsurĭ ale acesteĭ creaţiunĭ. Se înţelege, că nu vom căuta cu lumînarea micĭ greşelĭ, cu scop de-a areta că ştim să le descoperim. Aceasta n'ar fi demn nicĭ de noĭ, nicĭ maĭ ales de însemnatul talent al luĭ Caragiali; vom căuta să urmărim, să înfăţoşăm lucrurile di'ntr'un punct de vedere maĭ general, maĭ obiectiv şi maĭ înnalt. Primul neajuns şi, după noĭ, un neajuns însemnat, ĭe senzul satireĭ sociale; am aretat cît de triste, cît de serioase deducţiunĭ se pot scoate din talentata satiră a luĭ Caragiali, ce mare interes social are ĭea? Dar aceste deducţiunĭ, dar acest interes, ĭe al nostru şi sperăm

al tuturor cetitorilor, ce vor cugeta maĭ mult. Oare tot aşa de serios le-a luat şi Caragiali? Iĭ dă ĭel oare tot atîta însemnătate?

La aceste întrebărĭ n'am putea de cît să dăm un respuns negativ. Caragiali ne dă un fragment din vieaţa reală. Această vieaţă îl face să ridă şi la rîndul luĭ prin talentul său ne face să ridem împreună cu ĭel. O dată ce această vieaţă conţine anomaliĭ grave, căutînd le vom descoperi atît pe dînsele cît şi dureroasa lor însemnătate. Dar autoriul nostru nu dă anomaliilor acea însemnătate, ce le-o dăm noĭ. Iel ride, şi ride cu poftă, nu se simte nicĭ amărăcĭunea, nicĭ revolta în risul luĭ, şi de aceea risul luĭ nu poate să aibă acea adîncă seriozitate, acea mare însemnătate socială, pe care ar putea să o aibă, dacă autoriul nostru, ar ride cu acela-şĭ talent, dar pătruns de un ideal social înnalt. Idealul social al satiriculuĭ trebuĭe să fie mult maĭ pre sus de cît societatea în care trăeşte, pentru ca risul luĭ să fie atît de însemnat ca al maĭeştrilor satireĭ, de cari am pomenit maĭ sus. Voltaire, cu tot geniul său, n'ar fi avut înriurirea ce-a avut'o, dacă n'ar fi stat aşa de sus prin dezvoltare, prin ideal şi tocmaĭ fiind că avea ideal aşa de înnalt şi de mare, de aceea risul luĭ a zguduit lumea de atuncĭ şi a ajuns până la noĭ, ĭear veacul al opt-spre-zecelea a putut

fi numit veacul luĭ Voltaire. Idealul social călăuzeşte satira artistuluĭ, îndreptîndu-ĭ risul, făcînd, ca ast ris să fie maĭ serios, maĭ amar, făcînd să ardă maĭ tare, să ardă acolo, unde trebuĭe să fie ars. D-l. Caragiali, ĭe indiferent în materie de politică socială ; ĭel n'are acest înnalt ideal trebuincĭos, ceea ce scade în parte însemnătatea satireĭ sale. Acest neajuns, care se simte în admirabilele comediĭ despre carĭ am vorbit, ĭe mult înse maĭ mare în a patra comedie, despre care vom vorbi acuma în „D'ale carnavalului".

Satira politico-socială, în această comedie, ĭe de o însemnătate cu totul infimă şi chiar greşită, forţată, şi în general „D'ale carnavalului", deşi o lucrare de talent, ĭe maĭ pe jos de cît comediile celealalte ; ĭe maĭ pe jos de talentul unuĭ Caragiali. Adîncirea psihică, une orĭ aşa de adîncă în comediile despre carĭ am vorbit, maĭ de multe orĭ maĭ puţin adîncă, dar tot-de-a-una reală şi adevărată, ĭe în „D'ale Carnavalului" superficială şi une orĭ greşită. După cum se vede, Caragiali a vrut să bazeze toată lucrarea sa maĭ ales pe acţiune, pe marea sa pricepere de scenă şi pe cuvinte de spirit. Dar, cum am zis, toate acestea au însemnătate, cînd sînt strins legate de tipurĭ reale şi vieţuitoare, cînd acţiunea decurge din vieaţă şi cuvintele de spirit sînt pronun-

ţate de oamenĭ viĭ. Caragiali în „D'ale Carnavalului“, a vrut să captiveze publicul numaĭ prin acţiune teatrală şi spirit, dar, bine înţeles, n'a reuşit şi ĭera imposibil să reuşască. Rupînd într'un mod nefiresc intriga, acţiunea, de către vieaţa reală, ĭel concentrează toată atenţiea asupra celor di'ntăiŭ, în loc de-a o concentra asupra celeĭ din urmă, asupra vieţeĭ reale. Ca urmare a uneĭ ast-feliŭ de greşelĭ, ĭe că intriga însă-şĭ ajunge peste măsură de încurcată; acţiunea une orĭ nefirească, spiritul une orĭ silit. Intriga se încurcă aşa de reu, în cît autoriul nicĭ nu îndrăzneşte s'o descurce pe scenă, ci între culise, fără să ştim cum, şi de sigur a trebuit toată priceperea luĭ în ale sceneĭ, în ale tehniceĭ teatrale, pentru a o descurca şi aşa cum ĭe descurcată; încurcăturile din comediea aceasta daŭ prilej pentru o mulţime de bătăĭ. Nu-ĭ vorbă, bătaĭea, slava domnuluĭ! ĭe destul de caracteristică pentru vieaţa noastră în general şi pentru vieaţa de mahala, în special; dar se simte, că toată bătaĭea, ĭe pusă pe scena numaĭ pentru a face pe public să riză. Miţa Baston, principală persoană a comedieĭ, ĭe nereală şi nelogică. Noĭ am maĭ spus că ĭe absurd a cere de la un artist, să creeze tipurĭ identice cu cele din vĭeaţa reală şi să facă pe eroiĭ săĭ să rostească fraze identice cu ale tipurilor reale, carĭ ĭ-au servit drept

modele, dar aceste tipurĭ trebuĭe să fie logice cu ĭele înse-şĭ. trebuĭe ca, spre pildă, acţiunile cari le fac, să fie condiţionate de simţimentele şi pasiunile ce le muncesc.

Aşa oare sînt tipurile din „D'ale carnavalului“ ? Să luăm ca pildă pe Miţa Baston, aproape principala persoană a pieseĭ. Miţa Baston, ţiitoarea luĭ Crăcănel, şi amanta bărbieruluĭ Naie Girimea, ĭe o cocotă ordinară de mahala, care nu ştie să rostească un cuvînt străin, care scrie luĭ Naĭe bărbierĭul : „Vin'o să-ĭ tragem un chef“, care cere mişmarş, maĭ mult miş de cît marş, această Miţă rosteşte tirade, ca următoarele : „Aĭ uitat. că sunt fiică din popor şi că sunt violentă, că în vinele mele curge săngele martirilor de la 11 Fevruar (formidabil) ; ai uitat că sunt Ploeşteancă.“ Orĭ : „D-zeule ! jur ! pe ce mi-a remas maĭ scump, jur ! pe statua libertăţei din Ploeşti“ orĭ ! „O să mă dea la juraţĭ... ţi se va erta multe, căci mult ai iubit ; mi se va erta mult pentru că juraţiĭ sunt din pop r, nu sunt tiranĭ, n'au obiceĭ să condamne.“ Cum se potrivesc aceste tirade, (care ar merge în gura unuĭ Caţavencu) cu tipul Miţeĭ Baston ? Orĭ ĭeată alt fapt : Miţa ĭe o cocotă ordinară, ţiitoarea luĭ Crăcănel, ĭea are şi alţĭ amanţĭ : pe Girimea nu-l ĭubeşte, chiar o parte din comic stă în faptul că ĭea se împodobeşte cu o ĭubire pe care

n'o are. Această Miţă, pentru a se răzbuna în contra luĭ Girimea, care o „traduce“ cu Didina, îĭ aruncă „vitrion“ în ochĭ, îl orbeşte, riscînd ast-feliŭ să fie arestată şi să meargă la munca silnică. Unde ĭe simţimîntul, ce o împinge la aşa fapt?

Nu-ĭ vorbă, spiţeriul a fost om cuminte şi în loc de vitriol i-a dat cerneală violetă (altfeliu ar fi dramă şi nu comedie); dar Miţa, aruncînd cerneală, ıera convinsă că aruncă vitriol. Ie vazut ca Miţa ĭe contrazicerea personificată, ıear tiradele ce le pronunţa sînt numaı pentru a-şĭ bate joc de frazele democratice. Pentru acela-şı scop Miţa se numeşte „republicană“, ıear Didina, altă cocotă ordinară, „nifilista“. Alte tipurĭ din „D'ale Carnavaluluĭ“ cum sînt Pampon. Naĭe Girimea, Iordache nu-s aşa de nelogicĭ, dar toţĭ sînt creaţĭ în vederea acţiuneĭ, ĭear nu acţiunea pentru ĭeĭ. Numaĭ două tipurĭ Cracănel şi Gagăuţă Catindatul sînt tipurĭ viı, foarte cu spirit descrise şi stau la înnălţimea altor creaţiunĭ ale luĭ Caragiali.

Bine înţeles afară de greşalele aretate, piesa are şi multe merite. Aşa afară de aceste tipurĭ hazliĭ şi de duh, sînt scene întregĭ viı şi spirituale, ca în cele maĭ bune din comediile scrise înnainte de autoriul nostru —Aşa ĭe de pildă scena I, din actul I. apoĭ următoriul monolog al Catindatuluĭ, care se ma-

gnetizează cu rom pentru a scăpa de durere de măsele: „.... Pfu! cald mi-e... lucrează magnetismul... I-am dat de leac!... Vezĭ ce e cînd nu ştie cine-va? Era aproape de mintea omuluĭ: durerea devine din măsea, măseaua devine din receala, receală devine din frig; — din cald devine că nu maĭ e frig, dacă nu maĭ e frig, va să zică receala se duce şi vine căldura, a venit căldura, a trecut durerea....“ sînt şi alte scene tot aşa de viĭ şi spirituale. Dacă n'ar fi de cît tipurile cum ĭe Catindatul, Crăcănel, şi în parte Pampon; dacă n'ar fi alt ce-va în toată comediea de cît cîte-va scene viĭ şi spirituale, încă am preferi această comedie, cu toate greşelele ĭeĭ, tuturor melodramelor franceze şi naţionale. Iear publicul, care înghite cu plăcere aceste melodrame, care se extaziază înnaintea farselor franceze, şi nemţeştĭ, mult maĭ puţin talentoase, de cît „D'ale carnavaluluĭ“, a fost grozav de nedrept fluĭerînd această comedie. Bine înţeles vorbim de majoritatea publiculuĭ, cît despre o parte mică a publiculuĭ, partea inteligentă, apoĭ aice se schimbă chestiea, acest public avea drept să fie nemulţămit. Nu-ĭ vorba şi acestora Caragiali ar putea să le respundă: „De ce numaĭ de cît îmĭ cereţĭ satire adîncĭ şi comediĭ marĭ de moravurĭ. In „D'ale carnavalului“ n'am avut pretenţie să fac nicĭ una nicĭ alta, ci am vrut să dau o farsă maĭ

mult de cît o comedie, cu multă acţiune pentru a face pe public să ridă, să petreacă şi atîta tot....“ Dar publicul inteligent ar putea să-ĭ respundă:“ „D'ale Carnavaluluĭ“ ĭe de sigur o farsă-comedie de talent, care ar putea, chiar cu toate greşalele ĭeĭ, să facă reputaţiea unuĭ talent de mîna a doua, dar de la acela care, întru cît-va, a creat chiar teatrul nostru, de la acela care ne-a dat două capo d'opere ca „Noaptea furtunoasă“ şi „Scrisoarea pierdută“, de la acela noĭ cerem maĭ mult: cuĭ ĭe mult dat, de la acela se cere mult. Cine ar avea dreptate? — Poate şi unul şi alţiĭ. După „D'ale Carnavaluluĭ“ a trecut foarte multă vreme şi Caragiali nu scriea nemic, nu dădea semne de vieaţă. Această tăcere ĭera foarte păgubitoare literatureĭ noastre, atît de seracă cu atît maĭ păgubitoare cu cît Caragiali ĭe poate cel maĭ cu talent di'ntre toţĭ scriitoriĭ în vieaţă. Care va fi lucrarea mult talentosuluĭ nostru scriitoriŭ dramatic se întrebau aceĭ cari se interesau de vieaţa şi mişcarea literară a ţereĭ noastre? Va fi oare o comedie de moravurĭ ca „Noaptea furtunoasă“ dar maĭ însemnată prin adîncimea caracterelor zugrăvite? Va fi oare o satiră adîncă politico-socială în feliul „Scrisoreĭ pierdute“ dar maĭ însemnată prin stratul social ce va zugrăvi, maĭ adîncă prin viţiurile sociale ce va înfiera? Nu-ĭ vor-

bă, în contra presupunereĭ din urmă pleda lipsa de un ideal înnalt ideal politico-social, indiferentismul politico-social al autoruluĭ nostru. Dar nu se nasc oameniĭ cu un înnalt ideal politico-social cu adînca pricepere a condiţiunilor politico-sociale, de traiŭ ale ţereĭ, ĭele se capătă prin studiere şi gîndire şi se capătă cu maĭ multă uşurinţă şi se simt cu maĭ multă intensitate de artiştĭ de cît de orĭ care altul. Care decĭ va fi lucrarea artistică a luĭ Caragiali, se întrebau admiratoriĭ talentuluĭ său ? Dar un talent însemnat scapă de prevederile noastre şi pe cînd toţĭ se aşteptau la o lucrare în feliul celor făcute, Caragiali ne dă două lucrărĭ de un talent şi merit însemnat, cari arată variatul său talent, dar cari nu seamănă cu cele despre cari am vorbit. Acestea sînt : o nuvelă „Făcliea de paştĭ“ şi o piesă dramatică „Napastea.“ Despre acestea înse în alt articol.

F I N E

TABLĂ DE MATERIĬ

ERATĂ

La pag. 36 r. 11 în loc de *fac* ceteşte *face*.
„ 52 r. 7 „ „ „ *zoologiea ori în botatanica* ceteşte *în zoologie ori în botanică*.
„ 56 r. 26 „ „ „ *să* ceteşte *că*.
„ 58 r. 8 „ „ „ *ce-va de talent* ceteşte *ce-va talent*.
„ 62 r. 23 „ „ „ *zaoe* ceteşte *zace*.
„ 67 r. 17 „ „ „ *nu nu maĭ* ceteşte *nu maĭ*.
„ 81 r. 20 „ „ „ *întovmirilor* ceteşte *întocmirilor*.
„ 103 r. 3 „ „ „ *groșelĭ* ceteşte *greșelĭ*.
„ 117 r. 3 „ „ „ *cĭhemă* ceteşte *chĭamă*.
„ 122 r. 19 „ „ „ *tênșală* ceteşte *te'nșală*.
„ 123 r. 5 „ „ „ *esterne* ceteşte *eterne*.
„ 131 r. 15 „ „ „ III ceteşte IV
„ 142 r. 28 „ „ „ *Mire eĭ* ceteşte *Mireseĭ*.
„ 173 r. 14 „ „ „ *și-l ĭea* ceteşte *și ĭea*.
„ 224 r. 3 „ „ „ *nu se curmă* citeşte *nu se maĭ curmă*.
„ 224 r. 19 „ „ „ *moarte nu* ceteşte *moarte, nu*.
„ 226 r. 3 „ „ „ *Dumnezeu chipul* ceteşte *Dumnezeu după chipul*.

La pag. 227 r. 1 în loc de *fata colea* cetește *fa-ță-acolea*.
" 227 r. 16 " " " *cărora* cetește *căror*.
" 239 r. 6 " " " *bălți* cetește *bolți*.
" 239 r. 8 " " " *cocorstîrc* cetește *co-costîrc*.
" 260 r. 15 " " " *ce dra* cetește *ce de-a*.
" 260 r. 16 " " " *Puzde iea* cetește „*Puz-deriea*
" 333 r. 29 " " " *un nevros sexual* ce-tește *o nevrozà sexuală*
" 338 r. 4 " " " *Boman* cetește *Roman*.
